

LJUBA DORNIK ŠUBELJ

Oddelek za zaščito naroda za Slovenijo

LJUBA DORNIK ŠUBELJ

Oddelek za zaščito naroda za Slovenijo

Ljubljana 1999

Vsi objavljeni dokumenti se nahajajo v fondu AS 1931 Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS.

Grb na naslovni strani je iz dnevnika Stanka Turka, narodnega zaščitnika kočevskega okrožja.

12 545 B

D 03 -11- 2016 / 466

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4)"1944/1945"
355.40(497.4)"1944/1945"

DORNIK Šubelj, Ljuba

Oddelek za zaščito naroda za Slovenijo / Ljuba Dornik Šubelj ;
[prevod povzetka Marija Vera Erjavec]. - Ljubljana : Arhiv
republike Slovenije, 1999

ISBN 961-6137-35-2

I. Šubelj, Ljuba Dornik glej Dornik Šubelj, Ljuba
103354368

KAZALO

KAZALO	3
UVOD	5
USTANOVITEV IN DELOVANJE ODSEKA ZA NOTRANJE ZADEVE	
PRI PREDSEDSTVU SNOS	7
Oddelek za Narodno zaščito	13
Oddelek za inozemstvo	17
Južni sektor	19
Zahodni in severni sektor	26
Radiotelegrafski tečaj	27
Poveljstvo VDV	28
Tečaji Vojske državne varnosti	32
Obveščevalni oddelek	35
Obveščevalni oddelek glavnega štaba NOV in POS Slovenije in	
Obveščevalni oddelek Odseka za notranje zadeve pri	
predsedstvu SNOS	38
Obveščevalni tečaji kot začetek obveščevalne šole v Gradcu	40
Okrožne izpostave	43
Šola Narodne zaščite v Semiču	44
USTANOVITEV ODDELKA ZA ZAŠČITO NARODA POVERJENIŠTVA	
ZA NARODNO OBRAMBO NACIONALNEGA KOMITEJA	
OSVOBODITVE JUGOSLAVIJE	47
Organiziranost Oddelka za zaščito naroda poverjenišva	
za narodno obrambo NKOJ	49
Ustanavljanje teritorialnih organov Oddelka za zaščito	
naroda	51
Sprememba organizacijske sestave Oddelka za zaščito naroda	54
USTANOVITEV ODDELKA ZA ZAŠČITO NARODA ZA SLOVENIJO	57
Reorganizacija Odseka za notranje zadeve pri predsedstvu	
SNOS	58
ORGANIZIRANOST IN DELO OZNA ZA SLOVENIJO	
PO REORGANIZACIJI ODSEKA ZA NOTRANJE ZADEVE	61
Prvi odsek OZNA za Slovenijo – za delo na zasedenem	
ozemlju	71
Posebna linija za Avstrijo in Nemčijo	77
Posebna linija za Prekmurje in Madžarsko	78
Obveščevalna služba OF v Ljubljani v času nemške okupacije ...	80
Drugi odsek OZNA za Slovenijo – kontraobveščevalna služba	
za delo na osvobojenem ozemlju	96
Tretji odsek OZNA za Slovenijo – kontraobveščevalna služba	
v vojski	106
Četrti odsek OZNA za Slovenijo – kartoteka in statistika	117
Odsek OZNA za oblast VII. korpusa	121
Okrožno pooblaščenstvo OZNA za Belo krajino	132
Okrožno pooblaščenstvo OZNA za Grosuplje	134

Okrožno pooblaščenstvo OZNA za Ribnico	136
Okrožno pooblaščenstvo OZNA za notranjsko okrožje	138
Okrožno pooblaščenstvo OZNA za Novo mesto	140
Ljubljana	143
Odsek OZNA za oblast IX. korpusa	143
Pokrajinska izpostava za severno Primorsko	155
Trst	160
Pooblaščenstvo OZNA za severno Primorsko	160
Pooblaščenstvo OZNA za srednjo Primorsko	161
Pooblaščenstvo OZNA za južno Primorsko	162
Pooblaščenstvo OZNA za zahodno Primorsko	165
Pooblaščenstvo OZNA za območje Polhograjski Dolomiti	168
Pooblaščenstvo OZNA za okrožje Jesenice	168
Pooblaščenstvo OZNA za okrožje Kranj	171
Pooblaščenstvo OZNA za okrožje Škofja Loka	172
Pooblaščenstvo OZNA za okrožje Kamnik	173
Odsek OZNA za oblast Štajerske in Koroške	175
Pooblaščenstvo OZNA za okrožje Rožna dolina	196
Pooblaščenstvo OZNA za okrožje Podjuna	197
Pooblaščenstvo OZNA za okrožje Ziljska dolina	198
Pooblaščenstvo OZNA za okrožje Mežica	199
Pooblaščenstvo OZNA za okrožje Pohorje	200
Pooblaščenstvo OZNA za okrožje Dravograd	201
Pooblaščenstvo OZNA za okrožje Kozje	203
Pooblaščenstvo OZNA za okrožje Ptuj	204
Pooblaščenstvo OZNA za Slovenske gorice in Prekmurje	205
Pooblaščenstvo OZNA za Ljutomer	206
Pooblaščenstvo OZNA za okrožje Revirji	207
Pooblaščenstvo OZNA za okrožje Celje	208
Pooblaščenstvo OZNA za okrožje Maribor	210
ODNOS OZNA DO VRHOVNEGA ŠTABA NOV IN POJ, KNOJ, VOJAŠKE OBVEŠČEVALNE SLUŽBE, KPS, OF, NARODNE ZAŠČITE IN DRUGIH ORGANOV OBLASTI	215
Odnos med OZNA in KNOJ	216
Odnos med OZNA in vojaško obveščevalno službo	218
Odnos OZNA do KPS	219
Odnos OZNA do Narodne zaščite	211
Odnos OZNA do narodnoosvobodilnih odborov in odborov OF	222
ZAKLJUČEK	225
SUMMARY	229
LITERATURA	230
IMENSKO KAZALO	231

UVOD

Knjiga, ki je pred vami, je magistrska naloga, ki sem jo zagovarjala decembra 1994 na Oddelku za zgodovino na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Tema naloge – Oddelek za zaščito naroda za Slovenijo – obsega nastanek in delo OZNA v času druge svetovne vojne na strani narodnoosvobodilnega gibanja in sega od ustanovitve OZNA in njenih predhodnikov do kapitulacije Nemčije oziroma zadnjih bojev v Sloveniji, to je do 15. maja leta 1945. Ne vključuje problematike po vojni pobitih oseb, ker o tej temi – v času nastanka naloge – razen redkih sekundarnih virov in literature ni bilo dostopnih arhivskih virov. OZNA je bila organizirana kot vsejugoslovanska organizacija in je sodila v okvir poverjenišтва za ljudsko obrambo ter je bila organizirana po vseh federalnih enotah enako kot v OZNA za Jugoslavijo.

Ker je v Sloveniji delovala kot nadaljevanje dela odseka za notranje zadeve, je njeno arhivsko gradivo ostalo v okviru Arhiva Ministrstva za notranje zadeve. Arhivsko gradivo je sprejel Arhiv MNZ od arhiva Varnostnoobveščevalne službe oktobra 1991. Gradivo je shranjeno v fondu zunaj ljubljanskega VOS in OZNA, ki poleg OZNA vsebuje tudi gradivo predhodnic OZNA za Slovenijo, to je Centralne komisije VOS in obveščevalnega oddelka odseka za notranje zadeve in oddelka narodne zaščite. Gradivo OZNA za Jugoslavijo predstavlja eno arhivsko enoto, vse drugo je gradivo OZNA za Slovenijo. V celoti obsega fond 154 fasciklov oziroma arhivskih enot, označenih z zaporednimi števkami od 301-1 do 301-154; to je oznaka za kartoteko OZNA. Ureditev fonda sledi organiziranosti OZNA, kakor je delovala med vojno in ves čas hranjenja ni bila spremenjena. Vse gradivo je bilo tudi posneto na mikrofilm. Ker gradivo do leta 1990 ni bilo javno dostopno – razen za redke raziskovalce po posebnem postopku – se je tudi pri uporabi izločevalo tiste dokumente, ki so govorili o medvojnih usmrčitvah, v skladu s tedaj veljavnim navodilom o uporabi arhivskega gradiva, kot ga je na podlagi zveznih predpisov predpisoval Republiški sekretariat za notranje zadeve. Gradivo je hranil peti oddelek Uprave službe državne varnosti, ki je bil pristojen tudi za zgodovinsko gradivo. V nalogi sem vključila vse znane dokumente na to temo in kjer je bilo le mogoče, sem podala natančne podatke o med vojno usmrčenih oseb.

Imena, ki so bila zaradi tajnosti dela organizacije v dokumentih šifrirana ali pa so bila uporabljena ilegalna imena in vzdevki, ki so se pogosto spreminjali, sem razrešila s pomočjo še živečih pripadnikov OZNA v pripravi na razstavo ob 45-letnici OZNA, ki jo je leta 1989 pripravil muzej Izobraževalnega centra ONZ v prostorih šole za miličnike na Kotnikovi 2 v Ljubljani. Za pomoč se jim iskreno zahvaljujem, saj so bili mnogi pripravljeni pomagati pri ugotavljanju imen, medtem ko o svojem delu – zaradi poklicne prisege – niso bili pripravljeni govoriti. Nekateri so dali pripombe tudi potem, ko je bila

naloga že napisana, med njimi Mira Svetina o obveščevalni službi OF v Ljubljani, Matija Maležič in Zdenko Zavadlal pa o svojem delu na Štajerskem oz. Primorskem. Med začetkom pisanja naloge in zagovorom je prišlo do vojne za osamosvojitev Slovenije, nastanka samostojne slovenske države in s tem do spremenjenih političnih razmer. Zaradi sprejetja Zakona o arhivskem gradivu in arhivih je bila reorganizirana tudi arhivska dejavnost. V skladu z Zakonom o arhivskem gradivu in arhivih, sprejetem junija 1996, in s sklepom 67. seje vlade Republike Slovenije se je del arhiva MNZ, ki hrani zgodovinsko gradivo, 1. 7. 1998 vključil v Arhiv Republike Slovenije kot Oddelek za dislocirano arhivsko gradivo III. Arhivske oznake v knjigi so še takšne, kot so bile v času zagovora naloge decembra 1994, torej Arhiv RSNZ, nato MNZ (krajše A MNZ), sedaj pa bi se morale glasiti Arhiv Republike Slovenije, Oddelek za dislocirano arhivsko gradivo III (krajše ARS, Oddelek III). Nespremenjene so ostale tudi arhivske oznake nekdanjega Arhiva CK ZKS (zdaj ARS, Oddelek I) in Arhiva Inštituta za zgodovino delavskega gibanja – arhiv IZDG – ki se je preimenoval v Inštitut za novejšo zgodovino, njegov arhiv pa se je prav tako vključil v Arhiv Republike Slovenije kot Oddelek za dislocirano arhivsko gradivo II (zdaj ARS, Oddelek II).

Zahvaljujem se tedanji vodji arhiva MNZ mag. Ireni Mrvič, da me je spodbudila k magistrskemu študiju, mentorju prof. dr. Tonetu Ferencu za strokovno vodenje in svetovanje pri študiju in pisanju naloge ter sodelavki Jožici Blažič za računalniško izvedbo teksta. Za natis knjige pa se zahvaljujem direktorju Arhiva Slovenije mag. Vladimiru Žumru za uvrstitev v program publikacij Arhiva, mag. Vladimiru Kološi za pomoč pri urejanju in Vladimirju Motnikarju za jezikoven pregled.

Ker sem tako magistrski študij kot pripravo knjige dokončala ob rednem delu, se zahvaljujem tudi svoji družini, posebno pa možu Karlu za pomoč, potrpežljivost in dobro voljo, ki mi je omogočala vztrajanje pri delu, ki sem se ga lotila. Knjigo pa posvečam očetu Petru Dorniku, rudarju iz Laškega, ki so ga Nemci skupaj s člani družine že leta 1941 izselili v Bosno, v majhni rudarski kraj Breza. Tam je postal partizan v Krajiški brigadi in bolničar pri tifusarjih, po vojni pa je bil novinar in je prezgodaj umrl leta 1976 v starosti 52 let.

USTANOVITEV IN DELOVANJE ODSEKA ZA NOTRANJE ZADEVE PRI PREDSEDSTVU SNOS

V razvoju slovenske državnosti med narodnoosvobodilnim bojem predstavljajo tri pomembne mejnike ustanovitve OF, kočevski zbor odposlancev slovenskega naroda ter sklic v Kočevju izvoljenega SNOO na prvo zasedanje v Črnomelju, na katerem se je preimenoval v SNOS. Prvo zasedanje SNOS v Črnomlju 19. in 20. 2. 1944 je bilo zasedanje najvišjega predstavniškega organa slovenske državnosti v okviru Demokratične federativne Jugoslavije. Po tem zasedanju se je slovenska ljudska oblast v okviru DFJ samo še dopolnjevala, saj je predsedstvo SNOS prenehalo delovati po imenovanju prve narodne vlade v Ajdovščini 5. maja 1945, tik pred osvoboditvijo.

Tudi v nadaljnji graditvi slovenske državnosti v letu 1944 sta še vedno opazni dve slovenski posebnosti: nadaljnje ločevanje politične organizacije od državnega organizma, predvsem na vrhu, in samostojen razvoj najvišjih slovenskih državnih organov, in to skorajda brez predhodnih vplivov NKOJ oziroma predsedstva AVNOJ. Do pravkar omenjene druge posebnosti je prišlo predvsem zaradi slabe povezanosti z najvišjimi federativnimi organi v težkih vojnih razmerah, saj se je le-ta znatno izboljšala šele z njihovo preselitvijo na Vis oziroma ko je septembra 1944 obiskal Slovenijo Edvard Kardelj in ko so se izboljšale radijske zveze. Ta povezanost se je bistveno izboljšala z osvoboditvijo Beograda in s premestitvijo vseh zveznih organov v glavno mesto jugoslovanske federacije.

Do ločevanja politične organizacije od državnega organizma je prišlo zaradi časovnih potreb, saj so pričakovali, da se bo vojna končala že jeseni 1944. Ob osvoboditvi je bilo treba doma in pred svetom nastopiti s čim popolnejšo organizacijo vseh oblastnih organov ter z jasno izdelano organizacijsko sestavo edine in enotne vsejugoslovanske politične organizacije Osvobodilne fronte.

Osvobodilno gibanje se je moralo na pričakovano svobodo vsestransko pripraviti. Organom ljudske oblasti, to je že med NOB nastalim državnim oblastvenim organom, je bila najprej namenjena naloga, da bodo urejali upravne zadeve na osvobojenih območjih, po osvoboditvi pa prevzeli oblast na vsem ozemlju. Narodnoosvobodilni odbori so bili ljudski demokratični organi, ki so uveljavljali najširšo volilno pravico in sodelovanje širokih delovnih slojev, njihova dejavnost pa je bila obenem ostro naperjena proti vsem sodelavcem okupatorjev in drugim narodnim sovražnikom. Za opravljanje vseh nalog je bila izvršnim organom krajevnih, okrajnih in okrožnih narodnoosvobodilnih odborov na razpolago Narodna zaščita, ki je bila hkrati vključena v organizacijo odseka za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS.

Vzpostavitev najvišjih slovenskih državnih organov je bilo pomembno nadaljevanje razvoja slovenske državnosti oziroma države v okviru nove Demokratične federativne Jugoslavije, ta razvoj pa je bil najbolj očiten v dejavnosti odsekov, med drugim tudi v ustanovitvi odseka za notranje zadeve.

V pripravi na zasedanje slovenskega narodnoosvobodilnega sveta v Črnomlju se je izvršni odbor OF, ki je hkrati opravljal vlogo predsedstva SNOO, sestel 15. februarja 1944.

Med drugimi točkami dnevnega reda bodočega zasedanja je obravnaval tudi organizacijo odsekov, ki jih bodo ustanovili pri IO OF. Sklenili so, da med drugimi ustanovijo tudi notranji odsek, ki ga bo vodil Ivan Maček-Matija.¹

Na zasedanju SNOS v Črnomlju 19. in 20. februarja 1944 je bil sprejet odlok o ukinitvi VOS OF. Z njim je SNOS razpustil to službo kot posebno organizacijo s posebnimi izrednimi pooblastili in polnomočji za boj proti peti koloni. Obenem pa je določil, da se posamezni organi dotedanje varnostno obveščevalne službe, če so še potrebni, podredijo odseku za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS in vključijo v redno organizacijo tega odseka. Celotnemu VOS OF je bilo z drugo točko tega odloka izrečeno priznanje za njegov triletni boj proti peti koloni in narodnemu izdajstvu.

V »Deklaraciji SNOS o vzpostavitvi Nacionalnega komiteja osvoboditve Slovenije« je zasedanje SNOS naložilo svojemu predsedstvu, to je IO OF slovenskega naroda, da takoj preide k organizaciji in vodstvu svojih upravnih odsekov. Med drugimi omenja tudi odsek za notranje zadeve. Za vse velja, da bodo spremenjeni v ustrezna poverjenišтва takoj, ko bo vzpostavljen Nacionalni komitej osvoboditve Slovenije. SNOS je svojemu predsedstvu še naročil tudi, da naj poveže te odseke v smislu federativne graditve nove Jugoslavije z ustreznimi poverjeništvii NKOJ, kolikor to zahteva potreba enotnega državnega vodstva.²

V skladu s temi odločitvami je predsedstvo SNOS 1. marca 1944 sprejelo tri odloke, s katerimi je urejalo področje notranjih zadev. To so bili: odlok o ustanovitvi okrožnih izpostav odseka za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS, odlok o dodelitvi oborožene sile odseku za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS in odlok o uvedbi in organizaciji Narodne zaščite.³

S temi odloki je bilo urejeno nadaljnje delo na področju notranjih zadev. Okrožne izpostave so združevale obveščevalne oddelke in oddelke Narodne zaščite. V obveščevalne oddelke so se združili obveščevalci razpuščenega VOS OF, medtem ko so iz prejšnjih varnostnikov ustanovili oboroženo formacijo Vojsko državne varnosti, ki je bila kot oborožena sila dodeljena odseku za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS, hkrati pa je bila v vojaškodisci-

¹ Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja (v nadaljevanju arhiv IZDG), fascikel 432, zapisnik seje IOOF 15. 2. 1944.

² Arhiv IZDG, f. 447.

³ Arhiv IZDG, f. 447-II/2.

plinskem pogledu sestavni del Narodnoosvobodilne vojske Slovenije. Seveda so se že preizkušenemu kadru pridružili mnogi novi borci.

Odlok o uvedbi in organizaciji Narodne zaščite je določal, da se Narodna zaščita vzpostavi pri samoupravnih enotah zato, da zavaruje prebivalstvo in njegovo imetje pred kriminalnimi elementi in zaščiti javni red. Na voljo je bila izvršnim organom samoupravnih enot, hkrati pa je bila vključena v organizacijo odseka za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS. Okrožna načelstva Narodne zaščite so bila pri okrožnih izpostavah odseka za notranje zadeve, navzdol pa je bila organizirana v okrajna načelstva Narodne zaščite ter mestna in krajevna poveljstva Narodne zaščite.⁴ Na prvi seji IO OF oziroma predsedstva SNOS po črnomeljskem zboru, to je 3. marca 1944, je Ivan Maček-Matija že poročal o organizaciji zaupanega mu odseka in hkrati predložil tudi organizacijsko shemo njegove prihodnje zgradbe.⁵ Po predlagani shemi naj bi se odsek za notranje zadeve delil na oddelek za Narodno zaščito, administrativni oddelek in oddelek državne varnosti, ta pa bi se delil na obveščevalni oddelek, evidenčni oddelek, poveljstvo državne varnosti, kadrovski oddelek in oddelek tajnih agentov. Na odsek bi bil vezan načelnik okrožne izpostave odseka za notranje zadeve, te izpostave pa bi imele na eni strani okrožna načelstva Narodne zaščite, v okviru katerih bi delovali kriminalni oddelek, administrativni oddelek (za popis prebivalstva), oddelek za javni red in kadrovski oddelek, ter na drugi strani oddelke državne varnosti, ki bi imeli obveščevalne oddelke, kadrovske oddelke in oddelke tajnih agentov. Iz okrožnih načelstev Narodne zaščite organizirana okrajna načelstva Narodne zaščite bi imela kriminalne, administrativne in obveščevalne oddelke, okrajnim pa bi bili podrejeni tudi vaška in mestna Narodna zaščita.

Podal je tudi predloge za načelnike oddelkov in za okrožnih izpostav. Za vodjo oddelka za Narodno zaščito je bil predlagan Jože Mazovec, oddelek za državno varnost pa je začasno prevzel Ivan Maček sam. Za vodjo oddelka za inozemstvo je predlagal Eda Brajnika-Štefana, za obveščevalni oddelek Vita Kraigherja in za kadrovskega Viktorja Stoparja. Za poveljnika VDV je bil predlagan Bojan Polak-Stjenka, za namestnika poveljnika Franc Stadler-Pepe in za politkomisarja Lado Riha-Tomaž. Vsi predlogi so bili uresničeni, razen imenovanja Viktorja Stoparja, saj kadrovski oddelek kot posebni oddelek ni bil ustanovljen.

Za načelnike okrožnih izpostav so bili predlagani: za Belo krajino Martin Žugelj, za Novo mesto Franc Černe-Klemen, za Grosuplje Ivan Jevc-Čufi, za Ribnico Peter Kovač, za Cerknico Alojz Ule-Krištof in za Primorsko Miro Perc-Maks. Za Gorenjsko je začasno predlagal Jakoba Štucina-Cvetka, za Šta-

⁴ Isto kot opomba 3, glej tudi Makso Šnuderl, Dokumenti o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji, Ljubljana 1949, stran 153/155 (dalje Šnuderl, Dokumenti).

⁵ Zgodovinski arhiv CK ZKS, škatla 38/1 shema odseka za notranje zadeve (dalje ZA CK ZKS).

jersko Naceta Voljča in za Koroško Staneta Bizjaka-Kosto Dobravca. Vsi predlogi so bili na seji sprejeti.

Odloka o ustanovitvi odsekov pri predsedstvu SNOS in o imenovanju načelnikov sta bila skupaj z nekaterimi drugimi odloki predsedstva SNOS sprejeta 12. marca 1944 in objavljena v Uradnem listu.⁶

Z namenom, da bi s spremembami organiziranosti obveščevalne službe, ki je bila z ukinitvijo Varnostno-obveščevalne službe ločena od varnostne službe in postavljena kot poseben oddelek odseka za notranje zadeve, čimprej seznanili vse, ki jih je ta sprememba prizadela, kakor tudi zato, da bi izboljšali organizacijo in strokovnost dela, so sklicali na sestanek vse načelnike okrožnih komisij VOS z osvobojenega ozemlja ter načelnike pokrajinskih komisij VOS za Primorsko, Gorenjsko in severno Slovenijo. Namen sestanka je bil, da bi jih seznanili s spremembami v organiziranosti službe, saj so načelniki OK VOS postali vodje obveščevalnih oddelkov okrožnih izpostav. Drugi namen sestanka je bil, da bi skupaj z njimi predelali snov, ki je postala osnova za tečaje za civilne obveščevalce. Ti so se začeli 16. marca in so pomenili začetek obveščevalne šole. Ta uvodni sestanek je potekal od 2. do 11. marca. Začel se je z uvodnim predavanjem Vita Kraigherja in končal s prispevkom Ivana Mačka-Matije.⁷

O vseh izvedenih spremembah je Ivan Maček-Matija izčrpno obvestil predsedstvo SNOS v organizacijskem in delovnem poročilu odseka za notranje zadeve.⁸ Iz tega poročila je razvidno, da je prišlo do nekaterih sprememb glede na shemo, ki jo je predlagal. Tako se je odsek za notranje zadeve organiziral v naslednje štiri oddelke: oddelek Narodne zaščite, obveščevalni in evidenčni oddelek, oddelek za inozemstvo in poveljstvo VDV. Ta struktura je ostala nespremenjena ves čas delovanja odseka v tej sestavi – do ustanovitve oddelka za zaščito naroda. Kadrovski oddelek in oddelek tajnih agentov sta ostala v pripravi. Do začetka aprila je bilo organiziranih pet okrožnih izpostav na ozemlju Ljubljanske pokrajine. Zaradi posebnega razvoja na Primorskem je bila ustanovljena pokrajinska izpostava za Primorsko, katere območje je segalo severno od ceste in železnice Postojna – Trst in torej obsegalo ozemlje severne Primorske, ki je bilo tudi operativno območje 9. korpusa NOV in POJ. Zaradi posebnih političnih in vojaških vojnih razmer na Gorenjskem, Štajerskem in Koroškem v tem času še niso bile ustanovljene izpostave, zato je bilo delo odseka za notranje zadeve v teh pokrajinah omejeno na zgraditev obveščevalne in varnostne mreže za boj proti peti koloni. Ostalo delo odseka je bilo zaupano pokrajinskim odborom OF.

Ker je obveščevalna služba oblikovala svojo mrežo po že obstoječi mreži nekdanjega VOS, njeno delo kljub reorganizaciji ni izgubilo kontinuitete. V

⁶ Arhiv IZDG, f. 432, zapisnik seje IOOF 3. 3. 1944.

⁷ Arhiv RSNZ SRS, ZA 301/3, poročilo Vita Kraigherja CK KPS 18. 3. 1944.

⁸ Arhiv CK KPS – 14185, poročilo Ivana Mačka 11. 4. 1944.

vseh izpostavah Ljubljanske pokrajine so bili postavljeni vodje obveščevalnih oddelkov s potrebnim številom pomočnikov, novost pa je bila v tem, da so bili pomočniki posebni referenti za evidence. Vsi vodje obveščevalnih oddelkov in njihovi pomočniki so se udeležili pripravljalnega tečaja, kjer so v razpravah obravnavali načela, načine in sredstva obveščevalne službe, kakor tudi organizacijska vprašanja. Teh pogovorov se je udeležil tudi načelnik pokrajinske izpostave za severno Primorsko, ki je dobil nalogo, da na podlagi postavljenih smernic organizira obveščevalno službo po vseh okrožnih izpostavah svojega območja. Načelnik nekdanje pokrajinske komisije VOS za Gorenjsko Stane Kersnik je dobil nalogo, da reorganizira obveščevalno službo na Gorenjskem. Na Štajerskem in Koroškem je bila obveščevalna služba sistematično organizirana le v nekaterih okrožjih in okrajih. Delo se je razvijalo vzporedno z razvojem OF. Čutiti pa je bilo veliko pomanjkanje kadrov, zato so računali, da bodo tja poslali obveščevalce, ki se bodo izšolali v obveščevalni šoli. Po vseh pokrajinah so posvetili posebno pozornost organizaciji protiobveščevalne službe, ki pa je v tem času šele nastajala in še ni dala zadostnih rezultatov. Obveščevalni oddelek pri odseku za notranje zadeve je tesno sodeloval z obveščevalnim oddelkom pri glavnem štabu NOV in POS, tako da jim je vsak dan pošiljal vsa vojaška poročila, medtem ko je vojaška obveščevalna služba dnevno dostavljala svoja situacijska poročila.

Iz nekdanjih varnostnih skupin so ustanovili dve brigadi VDV. Operacijsko območje I. brigade VDV je bila Ljubljanska pokrajina, druge brigade VDV pa severna Primorska in Gorenjska. Vsaka brigada je imela v svoji sestavi pet bataljonov, od katerih so imeli štirje stalno operacijsko območje, peti pa je bil premičen in na voljo štabu brigade, da ga je po potrebi poslal tja, kamor je bilo treba. Osnovna naloga VDV je bila boj proti notranjemu sovražniku, vendar je sodelovala tudi pri vseh vojaških operacijah NOV in POS. Če pa trenutno na terenu, kjer je bila VDV, ni bilo enot NOV in POS, je morala opravljati bojne akcije VDV samostojno. Na Štajerskem in Koroškem do srede aprila še ni bila ustanovljena brigada VDV, ampak so varnostniki delovali v formaciji bojnih skupin, ki so se bojevale proti peti koloni ter izvajale partizanske vojaške in sabotažne akcije.

V poročilu je naveden sestav pokrajinskih in okrožnih načelnikov izpostav in funkcionarjev oddelkov pri odseku za notranje zadeve. Imena so ostala enaka kot v prvem predlogu z dne

3. 3. 1944. Razlika je samo v tem, da je bil za vodjo obveščevalno-evidenčnega oddelka 22. 3. 1944 imenovan Dušan Bravničar-Veljko, ker je bil Vito Kraigher imenovan za glavnega javnega tožilca.⁹ Njegov namestnik je postal Slavko Zore, pomočnica, odgovorna za evidenco, pa Zora Čekič-Tina.

⁹ Arhiv RSNZ SRS, ZA 301/3, organizacijsko poročilo oddelka državne varnosti od 15. 3. 1944 do 31. 3. 1944.

Namesto Jakoba Štucina-Cvetka, ki je bil v predlogu imenovan začasno za Gorenjsko, je 22. 6. 1944 postal načelnik pokrajinske izpostave za Gorenjsko Jože Sluga-Lenart, do takrat pa sta posle vodila člana obveščevalnega oddelka Stane Jelovčan in Niko Kavčič.¹⁰

Ignac Voljč-Fric, ki je marca odšel z Dolenjske na Štajersko kot sekretar oblastnega komiteja KPS za Štajersko in je bil v predlogu imenovan tudi za načelnika oblastne izpostave, je že 4. aprila 1944 blizu Trbuljeve kmetije pod Kremžarjevim vrhom padel v spopadu z Nemci.¹¹ Za načelnika poverjenišтва za notranje zadeve za Štajersko je bil zato imenovan Tone Dvojmoč, ki pa še do julija ni vzpostavil stika z ostalim obveščevalnim kadrom. Tako je bila na Štajerskem kadrovska situacija takšna, da je Anton Černivec-Tomič ostal edini od prejšnje pokrajinske komisije VOS in je po nalogu odseka še dalje skrbel za varnostno službo do ustanovitve štajerskega bataljona VDV, ki je bila po prihodu Franca Stadlerja-Egona in Lada Rihe-Tomaža 24. junija 1944 na Moravškem. Hkrati pa sta 1. junija 1944 z osvobojenega ozemlja prišla Karel Forte in Egon Conradi, julija pa za krajši čas tudi Ciril Kulovec in so tako delovali v okviru obveščevalnega oddelka odseka za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS.¹² Stane Bizjak-Kosta je postal načelnik oblastne izpostave za Koroško, vendar je prvi dopis s tem nazivom poslal šele 25. julija 1944, saj so bile zveze med Štajersko in Koroško na eni strani ter Dolenjsko na drugi zelo otežkočene. Poleg njega sta v obveščevalnem oddelku na Koroškem delala še Jože Logar-Božo Sočan in Jože Knez-Kolja, ki sta vzpostavila obveščevalno mrežo po okrajih. Okrožnih izpostav na Koroškem ni bilo.

Odsek za notranje zadeve je sestavljal tako imenovano Bazo 24. Ta je imela svoj sedež sprva na Seču, ob koncu aprila oziroma najpozneje 1. maja pa so se preselili na Stražni vrh. Poleg osebja odseka so bili v bazi tudi spremljevalci, to je posebna oficirska zaščitna četa, ki je bila pozneje kot poseben bataljon vključena v II. brigado VDV, kamor pa je sodila zgolj formalno, saj je na Bazi 24 opravljala različne naloge. Prvi so se na Seču že konec decembra začeli zbirati vsi tisti zaščitniki in spremljevalci, ki so se s slovensko delegacijo vrnili iz Jajca. Med njimi je bil tudi poverjenik za notranje zadeve NKOJ pravoslavni duhovnik Vlado Zečević in skupaj z nekaterimi člani AVNOJ in NKOJ govoril na velikem ljudskem zbororanjju v Črnomlju 30. 1. 1944.¹³ Od srede februarja dalje so na Seč prihajali ljudje, ki jih je zbiral Ivan Maček za novo ustanovljeni oddelek.

¹⁰ Arhiv RSNZ SRS, ZA 301//29, organizacijsko poročilo oblastne izpostave ONZ za Gorenjsko 29. 6. 1944.

¹¹ Arhiv IZDG, f. 436, poročilo poverjenišтва IO OF za Štajersko 17. 5. 1944 in dr. Milan Ževart, NOB v Šaleški dolini, Ljubljana 1977, str. 446 (dalje Ževart).

¹² Arhiv RSNZ SRS, ZA 301/69, poročilo 2. 7. 1944.

¹³ Franc Stadler, pisna izjava leta 1979, in Tina Maležič, pisna izjava iz leta 1959. Glej tudi Metod Mikuž, Pregled zgodovine v Sloveniji, CZ 1973, III. knjiga, str. 213 (dalje Mikuž, Pregled...) in Tone Ferenc, Ljudska oblast na Slovenskem 1941 do 1945, II. knjiga, Ljubljana 1985, str. 321 (dalje Ferenc).

Oddelek za Narodno zaščito

Že v jeseni 1941 je bila ustanovljena oborožena Narodna zaščita za obrambo slovenskega ljudstva pred nasiljem okupatorja z nalogo, da preprečuje aretacije, rekvizicije in izseljevanje Slovencev, naseljevanje tujcev, požiganje vasi in drugo nasilje. Naloge te prvotne Narodne zaščite je od 1. marca 1944 dalje opravljala Vojska državne varnosti kot predhodnica KNOJ.¹⁴ 1. marca 1944 je bila Narodna zaščita na novo organizirana z nalogo, da pri samoupravnih enotah varuje prebivalstvo in njegovo lastnino pred kriminalnimi elementi in dejanji ter zaščiti javni red.¹⁵ Ta zaščita je bila predhodnica ljudske milice. Podrejena je bila odseku za notranje zadeve, hkrati pa je bila na voljo izvršilnim organom narodnoosvobodilnih odborov. Pri vsaki okrožni izpostavi je bilo postavljeno okrožno načelstvo Narodne zaščite. Pravno podlago za delovanje Narodne zaščite je pomenil odlok o ustanovitvi Narodne zaščite, ki ga je sprejelo predsedstvo SNOS 1. marca 1944 in je bil objavljen v Slovenskem poročevalcu 12. marca 1944.

Ob ustanovitvi sta oddelek za Narodno zaščito vodila major Jože Mazovec-Tine kot načelnik in Ivan Ferlež-Milan kot njegov namestnik.¹⁶ Jože Mazovec je bil pred imenovanjem član glavnega štaba NOV in POS, Ivan Ferlež pa načelnik okrožne komisije VOS OF za Belo krajino.

Do spremembe pri vodenju oddelka je prišlo poleti 1944, ko je Jože Mazovec na poti na Primorsko, kjer naj bi nadzoroval ustanavljanje in delo okrožnih načelstev Narodne zaščite, 5.6.1944 blizu vasi Slavina na Primorskem po nesreči izgubil življenje.¹⁷ Ivan Ferlež je ostal v oddelku za Narodno zaščito ves čas. Po preoblikovanju odseka za notranje zadeve, to je po ustanovitvi oddelka za zaščito naroda, ko je vodstvo odseka prevzel Alojzij Vrhovec, je bil Ivan Ferlež imenovan za načelnika oddelka za Narodno zaščito in je to ostal do konca vojne, za njegovega namestnika pa je bil imenovan Lojze Ocepek.

Glavna naloga oddelka za Narodno zaščito je bila preoblikovanje organizacije iz množične polvojaške zaledne organizacije v izvršni oboroženi organ ljudske oblasti. Njene glavne naloge so bile: skrb za javni red in mir, preganjanje storilcev kaznivih dejanj, zbiranje obveščevalnih podatkov, nadzor nad nošenjem orožja, skrb za gibanje civilnega prebivalstva, samozaščita prebivalstva, zlasti pred zračnimi napadi, odkrivanje skrivačev orožja in predajanje vseh storilcev kaznivih dejanj pristojnim narodnim sodiščem.

¹⁴ M. Šnuderl, Dokumenti o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji, stran 238.

¹⁵ Arhiv SRS, fond predsedstva SNOS, stenografski zapis razprave M. Šnuderla na 2. zasedanju SNOS 9. 10. 1946.

¹⁶ Arhiv CK KPS, dokument A 14185, organizacijsko in delovno poročilo odseka za notranje zadeve 11. 4. 1944.

¹⁷ Arhiv IZDG, f. 461/I, poročilo Alberta Svetine-Erna 8. 6. 1944.

Za delo Narodne zaščite je Jože Mazovec pripravil nekaj navodil, ki so ohranjena v arhivu RSNZ SRS in sicer navodilo odseka za notranje zadeve oddelka za Narodno zaščito o organizaciji in nalogah Narodne zaščite, ki so ga 4. aprila 1944 poslali vsem okrožnim izpostavam in dodatno navodilo okrožnim načelstvom 19. maja 1944 in okrajnim načelstvom 22. maja 1944.¹⁸ V skladu s temi navodili je bila Narodna zaščita organizirana v okviru okrožnih in okrajnih načelstev Narodne zaščite ter mestne in vaške Narodne zaščite. V okrožnem načelstvu so bili organizirani naslednji oddelki: kriminalni, evidenčni, oddelek za javni red in kadrovski oddelek.

Kriminalni oddelek je imel nalogo zbirati podatke o sumljivih osebah, ki ogrožajo premoženje prebivalstva, vodil je kartoteko kriminalnih oseb, izobraževal narodne zaščitnike v izsledovanju zločincev in njihovih pomagačev, skrbel za primerno vzgojo članov Narodne zaščite za to področje dela, še posebej za pravilno sestavljanje zapisnikov zasliševanj, za iskanje verodostojnih prič in podobno. Zaradi vojnih razmer je bilo treba posebno preprečevati črno borzo, odkrivati skrivanje živil in drugega materiala, za katerega je obstajal odlok o obvezni prijavi ter preprečevati preprodajo po previsokih cenah oziroma organizirati odvzem blaga in protipravno pridobljenega zaslužka. Zaščitniki so skrbeli za ukrepanje proti imetnikom nepravilno prilaščenih zemljišč, uničevalcem gozdov in saboterjem, ki iz sovraštva do osvobodilnega gibanja niso hoteli obdelovati polj ali z živili podpirati narodnoosvobodilne vojskoe. V delovno področje kriminalnega oddelka je spadalo tudi razkrivanje preteпов, ubojev, ropov, požigov in vseh drugih prekrškov, ki so ogrožali osebno varnost in lastnino posameznikov, kakor tudi narodno lastnino.

Evidenčni oddelek, ki je bil šele v ustanavljanju, naj bi po tem navodilu izdajal prepustnice za gibanje civilnega prebivalstva, vendar je bilo to vezano na poseben odlok odseka za notranje zadeve, ki je izšel šele 23. avgusta 1944.

Oddelek za javni red je predpisoval varnostne ukrepe, ki so se nanašali na javni promet po cestah in poteh. Predpisoval je policijsko uro, izdajal predpise o redu pri javnih predstavah in zborovanjih in jih je tudi zavaroval, ter še posebno skrbel za varstvo pred morebitnimi požari. Nadzoroval je javne lokale in civilni promet po ulicah ter skrbel za varnost prebivalstva v primeru zračnega napada. Seveda so bile vse te naloge, razen zadnje, uresničljive le na osvobojenih ozemljih.

Kadrovski oddelek oziroma kadrovski referent je zbiral podatke in karakteristike članov Narodne zaščite, skrbel pa je tudi za vzgojo kadrov. Ker je bila šola Narodne zaščite ustanovljena šele julija v Semiču, so do takrat že pripravili sezname tistih članov Narodne zaščite, ki so se pozneje udeležili teča-

¹⁸ Arhiv RSNZ SRS, ZA 301/3, objavljeno tudi v »Dokumenti VOS OF, NZ in pravosodja 1941–1945«, stran 152, dokument št. 72. Navodilo odredbe za notranje zadeve – oddelek za Narodno zaščito z dne 4. 4. 1944 o organizaciji NZ.

jev. Glavna skrb kadrovskega oddelka je bila, da iz svojih kadrov pridobi zadostno število funkcionarjev za svoje okrožje kot tudi za druge naloge.

Okrajna načelstva Narodne zaščite so bila organizirana po političnih okrajih OF in so jih vodili okrajni načelniki. Postavljal jih je okrožni načelnik, vendar na predlog okrajnih narodnoosvobodilnih odborov. Tako je bil okrajni načelnik Narodne zaščite za svoje poslovanje odgovoren okrajnemu narodnoosvobodilnemu odboru in navzgor okrožnemu načelniku Narodne zaščite. V okviru okrajnega načelstva so bili organizirani trije oddelki, in sicer kriminalni, evidenčni in obveščevalni. Ker sta imela kriminalni in evidenčni oddelki enake naloge kot v okrožju, njunega delokroga navodilo ne ponavlja. Obveščevalni oddelki pa je moral v svojem okraju po vseh mestih in vaseh organizirati tajno obveščevalno službo. Ta naj bi ugotavljala in zaznamovala vsa dogajanja in razmere v svojem okraju ter dajala podatke svojemu okrajnemu načelniku. Cilji te obveščevalne službe so bili v skladu z nalogami Narodne zaščite, poleg tega pa bi morali poročati tudi o naključnih ugotovitvah vojaškega ali petokolonskega značaja. V praksi pa je prihajalo do podvajanja pri zbiranju obveščevalnih informacij in pozneje tudi do poseganja v delokrog oddelka za zaščito naroda, zato so bili obveščevalni oddelki jeseni po reorganizaciji preoblikovani v poizvedovalno službo oziroma pozneje razpuščeni.

Razmerje med narodnoosvobodilnimi odbori in Narodno zaščito ob ustanovitvi nove organizacije marsikomu ni bilo popolnoma jasno, zato so okrajna načelstva ponekod posegala v pristojnost narodnoosvobodilnih odborov. Na podlagi negativnih izkušenj in poročil, ki jih je o tem dobival oddelki za Narodno zaščito, je Jože Mazovec z okrožnico opozoril vsa okrožna načelstva Narodne zaščite, da krajevni, okrajni in okrožni narodnoosvobodilni odbori zastopajo oblast in da je reševanje prestopkov v njihovi pristojnosti. To pomeni, da smejo obravnavati spore in poravnave ter izrekati razsodbe in obsodbe samo narodnoosvobodilni odbori, nikakor pa ne Narodna zaščita in njeni organi. Naloga Narodne zaščite je bila, da opravi preiskavo in ugotovi dejansko stanje, na predlog narodnoosvobodilnega odbora pred njim poda izjavo o ugotovitvah, nakar narodnoosvobodilni odbor prevzame ves nadaljnji postopek in izreče sodbo. Prav tako niso smeli sestavljati posebnih komisij, sestavljenih iz organov Narodne zaščite, kot se je ponekod dogajalo, saj so s tem organi in člani Narodne zaščite opravljali posle, ki so bili v pristojnosti narodnoosvobodilnih odborov.

Posebno vprašanje je bilo tudi delovanje Narodne zaščite v tistih okrajih, ki jih je v celoti ali deloma nadzoroval sovražnik. Tam so bila okrajna načelstva organizirana po zaupniškem sistemu, torej konspirirano, tako da bi zaupniki po osvoboditvi okraja postali poveljniki Narodne zaščite. Pri tem so jih posebno opozarjali, naj se ne izpostavljajo, saj bi ob prihodu sovražnika zlahka postali žrtve.

Odnos med Narodno zaščito in vojsko oziroma politično linijo pa je bil tak, da je morala Narodna zaščita na odkritja vojaškega oziroma političnega značaja opozoriti načelnika izpostave in prenehati z zasledovanjem, da zadeve zaradi dvojnega zasledovanja ne bi razkrili. Za reševanje odprtih vprašanj so sklicevali konference članov Narodne zaščite, predvsem poveljnikov po okrajih.¹⁹

Tudi kadrom so posvečali veliko pozornosti. Predvsem se je pojavljalo vprašanje, od kod naj dobijo ljudi za Narodno zaščito. Ker je bil osvobodilni boj prva naloga in osnova za oblikovanje ljudske oblasti, članov niso mogli dobiti iz vojaških enot. V Narodno zaščito so se zato vključevali tisti, ki niso bili sposobni za vojsko, to je moški, ki so bili zdravniško pregledani in razglašeni za nesposobne za oborožen boj, in seveda ženske. Iz vojske so lahko vzele ljudi samo za funkcionarje Narodne zaščite (okrajne in okrožne načelnike NZ), to pa sta morala odobriti izvršni odbor Osvobodilne fronte in glavni štab NOV in POS.

Ker so ljudje v nekaterih krajih pokazali malo zanimanja za organiziranje Narodne zaščite ali pa so jo celo odklanjali, je bila ena od nalog okrajnih članov Narodne zaščite, da jih skupaj z okrajnimi narodnoosvobodilnimi odbori prepričajo, da so stari časi minili in da bodo sami odgovorni za svojo uso, svojo varnost in varnost svojega imetja. Prepričati jih je bilo treba, da orožnikov in karabinjerjev ne bo več, saj je bila taka oblika varnostne službe značilna le za izkoriščevalske razredne družbe. Zdaj pa so gradili novo in ljudsko oblast, zato mora biti organizacija varnosti izraz ljudskega hotenja, izhajati mora iz ljudstva in biti z njim povezana. Zato tudi krajevni in okrajni organi Narodne zaščite za svoje delo odgovarjajo narodnoosvobodilnemu odboru oziroma, če tega ni, odboru OF.

Posebno pomemben je tudi bil odnos članov Narodne zaščite do prebivalstva, zato niso smeli uporabljati starih karabinjerskih in orožniških metod. Večinoma so morali ljudi prepričevati. Tudi če je kdo zagrešil prestop ali celo zločin, je bilo treba z njim postopati človeško. Pri preiskavah je morala Narodna zaščita paziti, da ni poškodovala predmetov, prav tako pa je moral preiskavi, ki jo je odredil poveljnik Narodne zaščite ali okrajni načelnik, obvezno prisostvovati član krajevnega narodnoosvobodilnega odbora.²⁰

V poročilu o delu oddelka za Narodno zaščito avgusta 1944 je Ivan Ferlež v njegovem imenu poročal, da je bila Narodna zaščita do tedaj ustanovljena v okrožjih Bela krajina (123 poveljnikov, 154 zaščitnikov, 89 obveščevalcev), Ribnica (52 poveljnikov, 72 zaščitnikov, 126 obveščevalcev), Notranjska (28 poveljnikov, 50 zaščitnikov, 96 obveščevalcev), Novo mesto (33 poveljnikov, 57 zaščitnikov in 329 obveščevalcev) in Grosuplje-Stična (48 poveljnikov, 42 zaščitnikov, 46 obveščevalcev). V statističnem pregledu je omenjeno, da so

¹⁹ Arhiv RSNZ SRS, ZA 301/3, poročilo Jožeta Mazovca z dne 19. maja 1944.

²⁰ Arhiv RSNZ SRS, ZA 301/3, poročilo Jožeta Mazovca z dne 22. maja 1944.

bila okrožna načelstva v tem času organizirana tudi v Slovenskem primorju, in sicer v Brkinih, na Pivki, v slovenski Istri in severni Primorski, vendar brez številčnih podatkov.²¹

Takšno je bilo številčno stanje Narodne zaščite ob reorganizaciji 18. avgusta 1944, ko so bile okrožne izpostave odseka za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS razpuščene in so se njihovi obveščevalni oddelki preoblikovali v pooblaščenstva OZNA. Okrožna načelstva Narodne zaščite so nemoteno nadaljevala začeto delo.

Oddelek za inozemstvo

Ustanovitev in delovanje oddelka za inozemstvo v odseku za notranje zadeve predsedstva je pravzaprav samo nadaljevanje in razširitev dela špijonažnega področja VOS OF, ki se je oblikoval od jeseni 1943, ko je vodstvo pokrajinske komisije VOS OF za Primorsko začelo pošiljati v severno Italijo prve obveščevalce. Za potrebe vrhovnega vojaško-političnega vodstva so pridobivali predvsem podatke o vojaštvu, oborožitvi in načrtovanih vojaških operacijah. Zelo pomembni so bili tudi podatki o legi industrijskih objektov in proizvodnji industrije za stateške namene ter o prevozihi vojaške opreme in materiala za potrebe fronte. Med najpomembnejše podatke sodijo informacije o političnem razpoloženju prebivalstva in vojaštva. Velik del teh podatkov so posredovali tudi zaveznikom (tako Sovjetski zvezi kot Veliki Britaniji), saj so bili neprecenljive vrednosti za uspešne operacije na fronti v Italiji in pozneje ob severnem Jadranu.²² Oddelek je marca 1944 dobil ime oddelek za inozemstvo. Vodil ga je Edo Brajnik-Štefan, ki je že v jeseni 1943 pomagal organizirati obveščevalno dejavnost na severozahodu Primorske.²³ Ko je 13. maja 1944 odšel skupaj z Ivanom Mačkom-Matijo v Drvar na sestanek o ustanovitvi in delu oddelka za zaščito naroda, je ostal tam in opravljal podobno delo za vso Jugoslavijo. Vodstvo oddelka je za njim prevzel dr. Slavko Zore in ga vodil do konca vojne.

O načrtih za delo novoustanovljenega oddelka nam priča ohranjen dokument o nalogah, organizacijski razdelitvi in kadrih sektorja »Š«.²⁴ Čeprav je brez datuma, lahko iz besedila, predvsem pa ob primerjavi z nadaljnjimi or-

²¹ Arhiv IZDG, f. 460, poročilo o odseku za notranje zadeve 19. 8. 1944.

²² Zbornik fotografskih dokumentov o razvoju in delovanju VOS OF Slovenije od 1941–1944, stran 138 in 142, in Milan Gombač. Nekaj podatkov o obveščevalni dejavnosti varnostno-obveščevalne službe v inozemstvu – Strokovni bilten II/2, 1982, str. 139/148.

²³ Edo Brajnik, roj. 16. avgusta 1922 v Kamniku. Poleti 1941 vključen v NOB, spomladi 1942 postal vodja ljubljanskih skupin varnostnikov, član kolegija in nato centralne komisije VOS OF Slovenije, nato vodil Oddelek za inozemstvo v Odseku za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS, od 13. maja 1944 do maja 1945 delal v OZNA za Jugoslavijo. Umrl v Ljubljani 3. decembra 1983.

²⁴ Arhiv RSNZ SRS, ZA 301/3, 1. mapa.

ganizacijskimi poročili, ugotovimo, da je njegov avtor Edo Brajnik-Štefan, napisan pa je bil v prvi polovici marca 1944, torej v času, ko se je ustanavljal odsek za notranje zadeve z oddelki, in pomeni nekak načrt ali program dela oddelka za inozemstvo. V praksi je potem sicer prišlo do nekaterih sprememb pri kadrih, saj so zamišljeno shemo pridobivanja obveščevalnih informacij prilagodili že vzpostavljeni obveščevalni mreži, kar pa je seveda veljalo tudi obratno. Naloge oddelka za inozemstvo so bile torej odkrivati, ugotavljati in nadzorovati vse delo sovražnika v inozemstvu. Delovanje je moralo doseči vsa področja sovražnikovega dela: vojno, politično, ekonomsko, kulturno, obveščevalno in protiobveščevalno, mednarodno politično in tako naprej. Podatki, ki so obsegali delovanje zunanjih sovražnikov (Nemcev, Italijanov) kot tudi jugoslovanske reakcije v inozemstvu, so morali obsegati: odkrivanje in nadzorovanje vseh političnih skupin v določeni državi – ugotavljanje voditeljev, programov, podpore pri množicah, podatek na katero zunanjo silo se opirajo. Posebno pomembno je bilo odkrivanje in nadziranje dela naše emigracije v inozemstvu kot tudi odkrivanje in nadzorovanje dela vseh tujih obveščevalnih služb v določeni državi. Težišče dela se je torej z vojaškega obveščevalnega preneslo na politično obveščevalno delo.

Organizacija in razdelitev sta predvidevali razdelitev vsega delovnega območja na tri odseke: severnega, južnega in vzhodnega.

Posamezni sektorji so bili razdeljeni na več centrov. Posebna pozornost je bila posvečena celotnemu slovenskemu narodnemu ozemlju, zato so bili predvideni centri tako na Primorskem, Gorenjskem, Koroškem, Štajerskem in v Prekmurju. Zaradi slabih izkušenj z začetkov dela, ko posameznih vesti ni bilo mogoče preverjati, so zdaj predvideli medsebojen nadzor centrov, pri čemer pa posamezni ljudje iz enega centra ne bi vedeli za druge, celo tega ne, da drugi centri sploh obstajajo. Takšna metoda skrajne konspiracije je bila seveda pogoj za uspešno delo.

Za severni sektor so bili centri predvideni na Gorenjskem in Koroškem, v Avstriji in Nemčiji. V južnem sektorju so bili centri že vzpostavljeni na severnem Primorskem, južnem Primorskem, v severni Italiji, južni Italiji, v Vatikanu in v Švici. Za vzhodni sektor so bili centri predvideni na Štajerskem, v Avstriji in v Prekmurju, ki bi bilo za izhodišče za Madžarsko, Avstrijo in Češko-slovaško. Za zveze je bilo predvideno, da bi imel vsak center svojo radijsko oddajno postajo, za kar so predvideli štiri radijske oddajnike s potrebnim številom radiotelegrafistov. Ker pa to ni bilo takoj uresničljivo, so zveze uredili tako, da so posamezne centre s posebnimi kurirji povezali z načelniki posameznih sektorjev. To pa je pomenilo izredno počasnost informacij, saj je kurir npr. od centra v Italiji ali Avstriji do načelnika na osvobojenem ozemlju v Beli krajini potreboval samo v eno smer tri do štiri tedne.

Za načrtovanje ljudi, ki so v času reorganizacije že delali na tem sektorju, so se večinoma uporabljala samo ilegalna imena. Večino smo jih s sodelova-

njem borcev razrešili, vendar je nekaj posameznikov, ki so delali v Italiji, ostalo še neugotovljenih.

Vidko Hlaj je bil predviden za načelnika južnega sektorja, Stane Runko-Mišo za načelnika severnega sektorja in Slavko Furlan-Dušan za načelnika vzhodnega sektorja. Prva dva sta predvideno funkcijo tudi sprejela, medtem ko je Slavko Furlan postal poveljnik II. VDV brigade in tako ni bil več v okviru oddelka za inozemstvo. Slobodan Šumenjak-Feks (tudi Miran) je bil predviden za načelnika centra v Prekmurju. Za načelnika severnoprimskega centra je bila predvidena Jolanda Krajnik-Jelka. Južnoprimske center naj bi vodila Milka Godnič -Vltava. Boris Ferlat-Bojan je bil načelnik za severno Italijo. Boris Cergolj-Tone, ki je dotlej vodil delo v srednji Italiji, je marca 1944 odšel v NOV na Dolenjsko in ni bil več član oddelka za inozemstvo. Načelnik centra za južno Italijo in Vatikan je ostal dr. Franc Kos-Melhior. Iz Ljubljane je odšel že 29. aprila 1943 in je svoja poročila posredoval v Ljubljano centralni komisiji VOS.²⁵ Zaradi slabih zvez ni bil na tekočem z vsemi organizacijskimi spremembami na svojem delovnem področju, vendar je svoje obveščevalno delo tekoče opravljal vse do poletja 1944. Podrobnejšo vsebino njegovih zelo pomembnih poročil iz Rima navajam v nadaljevanju te razprave. Za načelnika centra za Gorenjsko in Koroško je bil predviden Niko Kavčič. Mile Kratochwil in Peter Orehek-Pero sta bila predvidena za radiotelegrafski tečaj, z njima pa še 10 tovarišev iz varnostne službe.

Kadrovsko-organizacijske spremembe v oddelku za inozemstvo lahko zasledujemo iz rednih štirinajstdnevni poročil, ki jih je ta pošiljal odseku za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS. Prvo poročilo, ki zajema čas od 1. do 15. marca 1944, ima naslov Poročilo o delu špijonažnega sektorja, vsa ostala poročila pa so poročila o delu oddelka za inozemstvo. Zadnje poročilo zajema čas od 15. junija do 1. avgusta 1944.²⁶

Južni sektor

Pred razpustitvijo Varnostnoobveščevalne službe se je sektor za delo v inozemstvu na Primorskem imenoval sektor »Š«. V pokrajinski komisiji VOS OF je zanj odgovarjal Slavko Furlan-Dušan, pomagal pa mu je Alojz Stakolič-Vasilij. V južnem centru pokrajinske komisije, ki ga je vodil Vidko Hlaj, je za ta sektor odgovarjal Boris Cergolj-Tone. V Trstu je za sektor »Š« odgovarjala Milka Godnič. Delo na severnem delu Primorske je vodil neposredno Slavko Furlan. Organiziral je tudi centre v Italiji: center v Vidmu je vodila Darinka Boškin, njena sodelavka pa je bila Italijanka Stalinka. Center v Vicenzi je vodil Bo-

²⁵ Arhiv CK ZKS št. 14, poročilo dr. Frančka Kosa-Melhiorja 1. 7. 1944.

²⁶ Arhiv RSNZ, ZA 301/3, poročila o delu oddelka za inozemstvo.

ris Ferlat-Bojan (ali Vera). Center v Milanu je vodila Jolanda Krajnik-Jelka (ali Miro). Center v Bologni sta vodila Gabrijel Kumer-Danilo in njegova sestra Danica Kumer. Center v Rimu je bil organiziran iz Ljubljane in ga je vodil Franček Kos-Melhior. Vsi, ki so delali na sektorju »Š« na Primorskem, so pošiljali ljudi na potovanje v Italijo. Poleg tega je še vsak posebej vzdrževal zveze v sami Primorski. Dobra zveza na Primorskem je bila Marta I.-Ilka Devetak.²⁷

Po razpustitvi VOS OF in ustanovitvi oddelka za inozemstvo je prišlo do nekaterih kadrovskih sprememb. Slavko Furlan-Dušan je na svojo željo prišel za poveljnika II. brigade VDV. Alojz Stakolič-Vasilij je postal pomočnik načelnika obveščevalne službe za Primorsko. Delo v centru južnega sektorja je prevzel Vidko Hlaj, potem ko je 13. in 14. marca 1944 prišel z Dušanom Furlanom k Edu Brajniku in sta ga seznanila z razmerami na Primorskem. V tem centru je delal od začetka aprila do srede junija. V pomoč so mu poslali Majdo Peruzzi-Urško, ki je prišla na Primorsko 8. 6. 1944. Po odhodu Vidka Hlaja na Bazo 24, kamor je prišel 30. 6. 1944, je sama opravljala vse delo. Sredi maja je v center prispel iz Istre Ivan Grzetič-Žitomir z nalogo, da organizira radijsko zvezo. V delu je imel dva oddajnika, ki pa sta padla v roke Nemcem v Trstu, zato si je prizadeval, da bi pridobil iz Italije druge. V ta center so sodili še štirje kurirji za zvezo do glavnega centra in sicer Milan Vrtovec-Viktor, Jože Filipič-Jurko, Bogdan Jerič-Hraber in Zvonko. Kurirka Milena Bradaškja-Vesna je vzdrževala zveze do javk kurirjev za italijanske centre. Kot spremljevalec je bil v tem centru Dušan Golubovič-Šilja.

Iz izčrpnega organizacijskega poročila, ki ga je Vidko Hlaj posredoval 5. 7. 1944, je razvidno, da je bilo na tem sektorju organiziranih sedem centrov, označenih po abecedi.

A – južnoprimerški center (Kras) je vodila Milka Godnič-Vltava, z njo je od maja 1944 delala Anica Peric-Sovjetka. Imela je tri informatorje Milka, Vida in Sama, kurirki pa sta bili Dunja in Valerija.

B – severnoprimerški center (Brda) je v začetku junija vodil France Branišelj, nato pa se je po nalogu odseka za notranje zadeve vrnil v Trst na delo v obveščevalni oddelku okrožne izpostave. Po njegovem odhodu je v centru ostala Laura Godnič-Aniška. Pri njej je bila za kurirko Hermina Žižmond-Slovenka. K temu centru bi morala biti pritegnjena tudi »Generalica«-Marta I. Ilka Devetak, ki pa se do konca julija še ni javila. Poročena je bila z generalom italijanske vojske Riccardom Bignamijem, leta 1944 jo je gestapo aretiral in poslal v Auschwitz, tam je umrla 14. februarja 1945.

C – severnoitalijanski sektor (Milan) je vodila Jolanda Krajnik-Jelka (ali Miro), kot kurirka pa je bila pri njej Mladenka.

²⁷ Zbornik fotografskih dokumentov ..., stran 138.

Č – severozahodni italijanski center (Vicenza, Padova) je vodil Boris Ferlat-Vera. Imel je tri informatorje: Juro, Renata in Pietra Franchini. Kurirka do njega je bila Milica Žižmond-Tjaša.

D – center (Bologna) je konec junija vodila Danica Kumer-Cilka.

V E – center – južna Italija (Neapelj, Rim) sta odpotovala Gabrijel Kumer-Ivan in Olga Pirjevec-Nada.

V H – centru – osrednja Italija (Florenca) je delala Darinka Grauner-Mojca.

V F – centru (Švica) je bil kanal za prehod ljudi. Vzdrževala ga je Albina Haas-Zora (ali Gina).

Po Italiji se je gibal tudi Anton Vratuša-Vran, ki je od Vidka Hlaja, po reorganizaciji v OZNA prevzel mnoge od teh zvez.

Ker so v času obstoja VOS na tem sektorju zbirali večinoma vojaške podatke, je trajalo nekaj časa, da so se preusmerili na zbiranje političnih poročil. Težave so bile z zvezami, saj je bilo gibanje oteženo zaradi sovražnikovih ofenziv in hajk. Pismo je iz Primorske potovalo 15 do 20 dni. Tudi nadzor nad železnico in gibanjem sploh se je v tem času zelo poostril. Za to delo so bili potrebni politično močno razgledani in izurjeni kadri, kakršne pa so morali še vzgojiti. Vsi pa so bili zelo vdani NOB, imeli so voljo do dela in željo po izobrazbi, tako da so od njih pričakovali pri delu še velik napredek.²⁸

Brez dvoma je bil najboljši obveščevalec dr. Franček Kos-Melhior, umetnostni zgodovinar, ki je bil že v Ljubljani od vsega začetka sodelavec VOS OF v orožarni Založba, to je v prostorih Narodnega muzeja v Ljubljani. V obsežnem poročilu, ki ga je napisal 1. 7. 1944 v Rimu, je podrobno opisal vse svoje dotedanje zveze, kakor tudi ugotovitve, ki so bile rezultat celoletnega obveščevalnega dela v Italiji.²⁹

Iz Ljubljane je odpotoval 29. aprila 1943 ter se v Rimu dva meseca zatem vpisal na Univerzo. Vpisal se je tudi v Vatikansko knjižnico in Nemški arheološki inštitut ter je tako s svojim strokovnim delom uspešno prikrival zbiranje obveščevalnih informacij. Večino jih je posredoval preko Milka in Petra Škofiča, ki sta bila njegova tesna prijatelja in italijanska državljana. Tako je v Rimu zvedel za priprave na odstranitev fašizma, in to zelo podrobno, vendar brez datuma. Razmere so se v Italiji po premirju bistveno spremenile in mnogo njegovih informatorjev je odšlo iz države. Pridobiti si je moral zveze z nemškimi krogi. Zaradi svojega prijateljstva s Cirilom Kotnikom, vicekonzulom nekdanjega jugoslovanskega konzulata je bil zelo dobro obveščen o razmerah na jugoslovanskem poslaništvu v Vatikanu.

Po 8. septembru 1943 so se v Italiji pojavili razni belogardistični vodje, med njimi njegov stari znanec iz desnice na univerzi Ciril Žebot ter brata Vojko in Radko Cotič. Predvsem pa se je zelo poslabšala zveza z Ljubljano, tako

²⁸ Arhiv RSNZ, ZA 301/3 organizacijsko poročilo oddelka za inozemstvo 5. 7. 1944 in pisna izjava Vidka Hlaja avtorici 1986.

²⁹ ZA CK ZKS, št. in arhiv RSNZ, ZA 301/2, poročilo dr. Franca Kosa-Melhiorja 1. 7. 1944.

da je imel veliko težav pri pošiljanju informacij. Nekako mu je uspelo sporočiti svoje ugotovitve v Ljubljano, dobil pa ni nobenega odgovora niti navdila. Šele po mnogih prizadevanjih je prvi odgovor dobil v decembru leta 1943. Predvsem ga je skrbelo, da so v Ljubljani pozabili nanj. Ker ni bil odpoklican, kakor se je ob odhodu dogovoril z vodstvom VOS OF, je še naprej ostal ter delal po svoji vesti in prepričanju. Zaradi prihajanja belogardistov, ki so iz Ljubljane poznali njegovo prepričanje, se je čutil v veliki nevarnosti, da bi ga zaprli. Posebno nevarno je postalo, ko je gestapo konec oktobra 1943 zaprl Kotnika, ki je pri jugoslovanskem konzulatu pri Vatikanu posredoval pomoč jugoslovanskim emigrantom, kakor tudi zapornikom iz političnih taborišč pri vrnitvi v domovino.

Zvezo z Ljubljano sta vzdrževala Peter in Milko Škofič. Potovala sta po zasebnih opravkih, hkrati pa prenešala pošto z Kosovimi poročili, za katere pa običajno sploh nista vedela. Pri enem teh obiskov je bil Peter Škofič v Ljubljani aretiran, saj so ga že iz Maribora poznali nekateri ljubljanski policijski komisarji n. pr. Marjan Kocbek in Drago Kobi. Ker pa pri njem niso našli nič obremenilnega, so ga izpustili. V zvezi s to aretacijo je dr. Kos zvedel, da je nalog zanj prišel iz Rima iz klerikalnih krogov, konkretno od dr. Draga Zalarja, čigar kurir Zdenko Logar, prav tako študent medicine kot Peter Škofič, je ljubljansko policijo obvestil o Škofičevi dejavnosti.

Januarja 1944 je prihajalo v Rim vedno več Slovencev iz italijanskih koncentracijskih taborišč in konfinacije, ki so se želeli vrniti v domovino. Prav tako so prihajali iz Ljubljane mnogi, ki so se po kapitulaciji Italije kot tesni sodelavci okupatorja počutili ogrožene in so iskali zavetišče pri novi oblasti. Pri Rdečem križu so takrat zavzeli stališče, da bodo poleg internirancev podpirali le tiste, ki so prišli v Italijo pred 8. septembrom 1943. Dr. Drago Zalar je zahteval izplačilo za nekatere prišleke iz Ljubljane, češ, da so v Italiji v posebni misiji. Ker ga ni dobil, je pri jezuitu dr. Nicolu Moscatelliju, svetniku jugoslovanskega poslanstva pri Vatikanu, dosegel izločitev slovenskega zastopnika pri Rdečem križu, to je inž. Eda Marijona, in je sam prevzel te posle. Od takrat so dobivali podporo vsi Jugoslovani brez razlike.

Od januarja 1944 dr. Kos ni imel več zvez z Ljubljano. Zvedel je, da dr. Staneta Mikuža-Ahaca, ki je bil prej njegova zveza, ni več v Ljubljani, prav tako ni vedel za razmere v muzeju »Založbi«. Zato je svoji naslednji poročili poslal kar na slepo marca prof. Francetu Mesesnelu in aprila prof. Franu Šturmu, za katera je domneval, da bosta pismi ustrezno razumela. Zavedal se je, da je bilo to dejanje zelo nekonspirativno, ker pa je imel pomembno sporočilo, ni vedel, kako ga drugače posredovati vodstvu. Nikoli ni izvedel, ali so pisma

sploh prišla v Ljubljano oz. na pravi naslov. Za oba pa je bil prepričan, da sta absolutna privrženca OF, zato je tvegala svoj korak.³⁰

Ker je Rim nehal bili mednarodno pomembno torišče, saj so se fašistična vlada in vsa važnejša poslaništva preselila na sever, je celo Vatikan izgubil svoj pomen, ker so ga Nemci temeljito zastražili in za nekatera vatikanska poslanstva niti diplomatski kurirji niso več potovali. Zato se je dr. Kos večinoma držal navodil, ki jih je dobil decembra (ob obisku Milka Škofiča pri zastopniku VOS OF v Ljubljani), in se je zanimal samo za razmere med domačo emigracijo.

Ker so Nemci po prevzemu oblasti prirejali stalne racije na podlagi fašističnih ovadb, je bil položaj zelo negotov. Najraje so zapirali tujce in tako so v enem tednu pobrali vse Žide, nato Poljake, Albance in Grke pa tudi Jugoslovane, znane zaradi umazanih afer z denarjem.

Od oktobra 1943 do junija 1944 je dr. Kos pomagal indijskemu oficirju kraljeve angleške vojske Sher Jang Panwarju, pobeglemu vojnemu ujetniku, od katerega je zvedel marsikaj o gibanju mihailovičevskih oficirjev pri Vatikanu. Povedal mu je, da so pri Angležih iskali podporo za svoj protikomunistični boj, opozoril ga je celo na organizacijo oficirjev in tako imenovanih naših diplomatov, ki deluje proti Titu in je hodila k irskemu monsignorju Hughu O' Flahertyu, ki je bil član Svetega sedeža (cerkvenega sodišča), delal pa je za Intelligence Service. V tej organizaciji je bil zelo dejaven tudi Kotnik.

V svojih poročilih je dr. Kos opozarjal vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja na več problemov. Podrobno je razčlenil denarno poslovanje pri jugoslovanskem poslaništvu v Vatikanu.³¹ Ugotovil je, da je jugoslovanska begunska vlada leta 1942 preko svojega poslaništva v Švici začela pošiljati svojemu poslaništvu v Vatikan denar za begunce in internirance. Razdeljevanje tega denarja je vodil jezuit dr. Nicola Moscatello, svetnik jugoslovanskega poslaništva pri Vatikanu, ki je osebno vodil najrazličnejše sklade namenjene predvsem beguncem duhovnikom. Ker je imel tesne stike z ustaškim društvom Sv. Hieronima v Rimu, je bil tudi zveza med slovenskimi klerikalci in ustaško nastrojenimi krogi v Rimu. Imel je tudi tesne stike z Angleži pri Vatikanu, posebno z že prej omenjenim Hughom O Flahertyjem. Denar v Ljubljano so nakazovali v škofijsko pisarno v karitativne namene v skladu z odlokom, ki ga je izposloval nekdanji minister dr. Miha Krek. Vsote so bile zelo velike, saj je bi-

³⁰ Prof. dr. Šturma so prvič aretirali 30. januarja 1944. V policijskih zaporih je bil tri tedne, nato so ga izpustili. Drugič sta ga 12. marca 1944 aretirala dva mlada visokošolca, ki sta pokazala pisni ukaz, da ga morata pripeljati na policijo, kjer bo soočen s partizanskim oficirjem Konvalinko. Odtlej je za njim izginila vsaka sled. Dr. Franceta Mesesnela so aretirali septembra 1944 v Narodnem muzeju v Ljubljani. Usmrčen je bil skupaj z drugimi žrtvami na Turjaku 4. maja 1945 – glej Jože Vidic, Po sledovih črne roke, Ljubljana 1982, str. 261 in 657.

³¹ ZA CK ZKS, a.c. 860, Poročilo dr. Frančka Kosa: Nekaj opazovanj pri denarnem gospodarstvu in poslaništvu v Rimu, 14. 7. 1944, tudi Franček Saje, Belogardizem, Ljubljana 1951, str. 266/267 (dalje Saje, Belogardizem).

lo samo v dveh mesecih (februar–maj 1944) izplačanih 140.000 švicarskih frankov. V samem Rimu je bilo razdeljevanje denarja v rokah dveh oseb: v Vatikanu je z denarjem upravljal Čukič, zunaj njega pa Ciril Kotnik. Oba sta ga delila četnikom, in to bodisi neposredno bodisi preko zaupnikov, ki jih je imel Kotnik v Padovi, Trstu in Firencah. Osebe, ki so nosile denar v Ljubljano, so bile: Vojko Jankole, Edgar Košak, Milko Brezigar, Zdenko Logar in dr. Drago Zalar. V Trst je hodil dr. Janko Kralj. Zveze z Beogradom sta vzdrževala Đorđe Peruničić in svetnik poslaništva Jovica Ristić. Za zamenjavo valut pa je poskrbel Musliman Avdo Hronić. Pogosto se je dogajalo, predvsem po kapitulaciji Italije, da so četniški oficirji dobivali denar kar iz dveh virov. Na eni strani so kot upravičenci prejeli redno plačo, na drugi pa so od mednarodnega Rdečega križa zahtevali pakete s hrano, pogosto tudi na račun »mrtvih duš«. V treh mesecih so Jugoslovani in Grki izpraznili vso zalogo tako da paketov ni bilo več niti za prave angleške ujetnike.

Posebno poročilo je posvetil delu četnikov in slovenskih domobrancev v Rimu od novembra 1943 do osvoboditve Rima 4. junija 1944.³² V njem je opisal njihovo obveščevalno delo. Vojvoda Dobroslov Jevdjević je bil namreč vodja obveščevalne službe Draže Mihailovića v Italiji. Njegovo ime za šifro za zvezo z Draževim štabom je bilo februarja 1944 »Aereo«. Njegove naloge so bile razdeljene v tri smeri: prva naloga je bila zbiranje četniških oficirjev in vojakov po Italiji in njihovo pošiljanje v jugoslovansko vojsko v Jugoslaviji preko postaj v Perugii, Trstu, Ljubljani, Zagrebu in Beogradu. Med drugimi sta bila njegova poverjenika tudi prota Vojnović, ki je stanoval v Trstu, v Ljubljani pa dr. Otmar Pirkmajer. Vsi, ki so šli v Jugoslavijo, so dobili denar, hrano in dokumente. Druga naloga je bila ovajanje italijanskih komunistov in borcev v italijanskem komiteju za narodno osvoboditev nemškim okupatorskim oblastem v Rimu. Tretja naloga pa je bila povezava z angleško obveščevalno službo Intelligence Service, katere pripadnik je bil v Vatikanu Hugh O' Flaherty. Z Jevdjevićem je tesno sodeloval Slovenec Karel Novak, ki je bil pred vojno generalštabni major jugoslovanske vojske in od začetka vojne tudi njen poveljnik v Sloveniji, dokler ni bil jeseni 1943 odstavljen. Vojvoda Jevdjević, ki je pred prvo svetovno vojno pripadal skupini Mlada Bosna skupaj z Gavrilom Principom, Vasom Čubrilovićem in drugimi, se je imel za rezervo angleške politike proti Jugoslaviji v primeru zmage maršala Tita. Njegove dobre zveze z Nemci dokazuje njegovo dvomesečno bivanje v Berlinu aprila in maja 1944, a ga je moral prekiniti zato, da je izposloval izpustitev svojega prav tako dvojnega obveščevalnega agenta Janeza Kreka, ki je bil po njegovem in Novakovem nalogu v službi v Trstu. Da bi četnikom zagotovil nov vir

³² ZA CK ZKS, š. 14, drugi ovoj, priloga 2: Četniško monarhistična, klerikalno-belogardistična in klerikalno-ustaška skupina oficirjev in političnih delavcev v Rimu od septembra 1943 do junija 1944.

denarja, je izsiljeval nekatere židovske družine, pri tem pa so ga Nemci zasačili, ujeli in zaprli, a na Jevdjevičevo intervencijo kmalu izpustili.

Ta dogodek je dr. Kos podrobneje opisal v več poročilih, ki dokazujejo na njegovo poznavanje slovenskih belogardističnih krogov. Te je spremljal vse od aprila 1943, ko je odšel iz Ljubljane, do osvoboditve Rima junija 1944. Po kapitulaciji Italije so v Rim pribežali dr. Ivan Avsenek, industrijalec in kapitalist, ki je plačeval in podpiral belogardistično gibanje; dr. Ciril Žebot, univerzitetni docent za korporativno pravo na ljubljanski univerzi, vodja klerikalnega stražarskega gibanja, ki je uporabljalo vsa sredstva, predvsem nasilje, za doseg absolutne prevlade cerkve v vseh pogledih. Vsi klerikalci so se naselili v samostanu nemških sester v Rimu. Imeli so stalne zveze z Ljubljano in z domobranskim gibanjem, ki ga je vodil Leon Rupnik. V Rimu so se povezovali tudi z nekdanjimi nasprotniki iz liberalnega tabora, npr. z dr. Jankom Kraljem, dr. Milkom Brezigarjem in drugimi. Skupen jim je bil boj proti komunizmu, ki je dosegel vrhunec decembra 1943. Tako kot so v prvem obdobju, ko so bili še v Ljubljani, sodelovali z Italijani pri ustanavljanju oboroženih skupin, s katerimi so nastopali proti partizanom, so tudi sedaj označevali partizane kot največjo narodovo nesrečo in se z vsemi silami zavzemali za njihovo iztrebljanje. Pri tem so uporabljali razne neresnice in polresnice, ponarejali so sporočila, ki so jih duhovniki prinašali iz Ljubljane oz. so jim pridajali »originalna« partizanska poročila. Skušali so dokazati, da partizani pobijajo krščanske socialiste v svojih vrstah, za kar so uporabili smrt Stanka Vuka, razglas Janeza Marna-Črtomira Mraka o udaru v partizanskih vrstah, smrt kaplana Piščanca in Sluge in druge dogodke.³³ Njihova poglobitna trditev je bila, da je partizanstvo izključno komunistično gibanje in da so se zato upravičeni boriti proti njemu.

V zadnjem poročilu s konca aprila 1944 je dr. Kos opozoril na spremenjeno stanje med slovensko reakcijo v Rimu po aretaciji dr. Albina Šmajda in drugih t.i. anglofilov. Tokrat je dr. Kralj sporočal, da so razmere na Primorskem popolnoma drugačne od razmer v Ljubljanski pokrajini. Primorska je bila v rokah partizanov, v Ljubljani pa so imeli partizanski nasprotniki premoč. Vendar on partizanov ni imel za osvobodilne borce, ampak so po njegovem komunisti, anarhisti, tolpa, ki noče imeti nobenih stikov z zavezniki in katerih namen je pobiti vse duhovnike in vso inteligenco.

V dokaz k temu je prinesel poročilo, da so partizani pobili 70 anglo-ameriških letalcev, ki so bili pri preletu sestreljeni in so se rešili s padali, zato je pozval Angleže in Američane kot edino rešitev, naj oni zasedejo najprej primorski del in potem še vso Slovenijo, češ da bodo le tako prehiteli Ruse pri zasedbi dežele. Iz tega poročila je razvidno, da so se skušali belogardistični krogi

³³ Kaplana Piščanec in Sluga sta bila justificirana po napadu na partijsko šolo v Cerknem, ker sta obeščala Nemce in aktivno organizirala belo gardo. Stanko Vuk je bil ubit skupaj z ženo Danico Tomažič in dr. Dragom Zajcem, malo preden se je odločil vstopiti v partizane.

prikazovati kot tisti, ki so vedno stali na strani zaveznikov, dokazovali so upravičenost obstoja belogardističnih legij, češ da nimajo nič skupnega z rupnikovci, ki so zaradi sodelovanja z Nemci res izdajalci. Pri tem pa so mislili, da bo njihovo izdajstvo, to je kolaboracija z Italijani pri ustanavljanju protipartizanskih oboroženih oddelkov, kar pozabljena.

Ko so Rim osvobodili zavezniki, se je dr. Kos pridružil tamkajšnjim odboru narodnoosvobodilnega gibanja ter se odločil, da se bo prijavil v vojaško službo. Poskusil je navezati stik z ministrom dr. Izidorjem Cankarjem, ki je bil njegov profesor. Ob koncu je podal tudi še celostranski finančni pregled svojih dohodkov in izdatkov, v tistem letu dela.

Razen poročil dr. Frančka Kosa iz Rima so iz tega območja prihajala poročila še od drugih sodelavcev Oddelka za inozemstvo. Združevali so jih v politično-situacijska poročila za Italijo, ki so bila 15 dnevna.³⁴ V njih so poročali o položaju posameznih strank in nastajanju njihovih vojaških oddelkov, pri čemer so posebno pozornost posvečali komunistični partiji Italije. Političnim so bila vključena tudi vojaška poročila. Razen Italije so zajemala tudi Francijo in Španijo.

Glede na to, da so v času obstoja VOS na tem sektorju zbirali večinoma vojaške podatke, je trajalo nekaj časa, da so se preusmerili na zbiranje političnih poročil. Težave so bile z zvezami, saj je bilo gibanje oteženo zaradi sovražnikovih ofenziv in hajk. Pismo je iz Primorske potovalo 15 do 20 dni. Tudi nadzor nad železnico in gibanjem sploh se je v tem času zelo poostril. Za to delo so bili potrebni politično močno razgledani in izurjeni kadri, kakršne pa so morali še vzgojiti. Vsi pa so bili zelo vdani NOB, imeli so voljo do dela in željo po izobrazbi, tako da so od njih pričakovali še velik napredek pri delu.

Zahodni in severni sektor

Oba druga sektorja, to je zahodni in severni sektor, sta v tem času šele nastajala in od njiju oddelek za inozemstvo zaradi težavnih zvez še ni dobival poročil. Pravo poročanje iz tega območja sega v drugo polovico leta 1944, ko so se pri OZNA za Slovenijo oz. njenem prvem odseku oblikovale posebne zveze.

Za vodjo zahodnega sektorja je bil imenovan Miloš Ogrizek-Samo, za delo na severnem pa Slobodan Šumenjak-Feks. Ogrizek je bil poslan na Štajersko, Šumenjak pa v Prekmurje, z namenom, da bi obveščevalno zajela avstrijsko in nemško področje. Ob odhodu so jima zaupali tri glavne naloge:

³⁴ Arhiv RSNZ, ZA 301/3, Politično situacijsko poročilo za Italijo do 2. 5. 1944; Politično situacijsko poročilo za inozemstvo od 20. 5. 1944 do 1. 6. 1944 in od 1. 6. 1944 do 15. 6. 1944; zadnje poročilo se konča s 1. 7. 1944.

1. da zaradi bližanja fronte sporočata vojaške podatke,
2. da spremljata SD obveščevalne službe in arhiv: kje je, kdaj in kako bo evakuiran,
3. da pripravita agenturo za povojno delo.

Ogrizek je pošiljal poročila po direktni zvezi, (organizirani od sektorja v Šentilju) po železničarju, ki je vozil do meje nekdanje Ljubljanske pokrajine. Pri Kresnicah je pošto oddajal na javko, od koder so jo dobili celo v dveh dneh. Vojaška poročila so šla vsa v glavni štab. Ogrizka sta od marca spremljala Janež Tone-Feliks in Tone Koncilijs. Opravljala sta kurirske posle in imela tudi z njim zveze, čeprav sta bila uradno samo spremljevalca. V začetku maja mu je v pomoč iz Baze 24 odpotoval Dušan Burja-Peter, do katerega sta stike prav tako vzdrževala oba spremljevalca.

Delo severnega sektorja, ki je segalo v Prekmurje, je neposredno vodil oddelek za inozemstvo. Slobodan Šumenjak je svoje ilegalno ime Feks, ki ga je imel dotlej na delu v Trstu, zamenjal z imenom Miran. Tudi njegova pot se je zelo zavlekla zaradi težkih razmer. 22. 5. 1944 se je javil z zadnje kurirske postaje S 27 na Bohorju.³⁵

Do ustanovitve oddelka za inozemstvo obveščevalni sektor pošiljal podatke za Direktorja³⁶ tako, da jih je dobival od obveščevalnega oddelka pri glavnem štabu NOV in POS.³⁷ Že v prvem poročilu oddelka za inozemstvo je navedena sprememba, po kateri so vsa poročila za Direktorja dostavljali Sonji (Milki Peruzzi), ki je sama urejala material.³⁸

Do spremembe je prišlo tudi pri posredovanju poročil Angležem oz. njihovi obveščevalni službi. Do ustanovitve oddelka so jih pošiljali prek Zdravka Lenščaka, sedaj pa so jih dostavljali neposredno obveščevalnemu oddelku glavnega štaba, ta pa je potem vzdrževal vse stike z zavezniki.³⁹

Radiotelegrafski tečaj

Sredi aprila 1944 so se v oddelku za inozemstvo odločili, da bodo za boljše zveze in zaradi pomanjkanja radiotelegrafistov organizirali radiotelegrafski tečaj. Vanj so nameravali poklicati zlasti tiste ljudi, ki so imeli možnost potoovanja oz. naselitve v inozemstvu. Najprej so poslali na tečaj Mileta Kratochwila, Romano Simčič in Albina Ausca. Kratochwil je tečaj končal 15. 5. 1944 in

³⁵ Miloš Ogrizek, ustna izjava avtorici marca 1991 in Arhiv MNZ, ZA 301/3, poročilo od 1. 6. do 15. 6. 1944. V poročilu je kurirska postaja označena pod TV 27.

³⁶ Direktor je naziv za sovjetsko obveščevalno službo.

³⁷ Arhiv MNZ, ZA 301/3, poročilo špijonažnega sektorja od 15. 1. 1944 do 15. 2. 1944.

³⁸ Arhiv MNZ, ZA 301/3, poročilo oddelka za inozemstvo od 1. 4. do 15. 4. 1944.

³⁹ Arhiv CK ZKS, š. 38 in Arhiv MNZ 301/9; Zdravko Lenščak, roj. 26. 12. 1919 v Kandiji, član angleške misije, kapetan angleške vojske, prišel v Slovenijo leta 1943 skupaj z majorjem Jonesom. V NOV vstopil 20. 1. 1945, ranjen 17. 3. 1945 v boju v Hinjah.

16. 5. 1944 nastopil prakso pri glavnem štabu. Na predlog polkovnika Nikolaja Patrahალceva, vodje sovjetske misije pri glavnem štabu NOV in POS, je bila Simšičevi 30. 5. 1944 dodeljena Stana Brezar-Seka, ki je delala na njihovem sektorju. Albin Ausec, ki je zaradi bolezni prišel na tečaj šele konec maja, je delal skupaj z Petrom Orehkom-Perom. Kot zadnja je 8. 6. 1944 začela obiskovati specialni tečaj Milica Podgornik-Strela, ki je prej končala obveščevalni tečaj. Na voljo so imeli samo tri zumarje na baterije in dvoje slušalk. Tečaj je vodil sovjetski inštruktor, čigar ime iz dokumentov ni razvidno.⁴⁰ V drugi polovici junija so iz vojaškega telegrafskega tečaja pritegnili Polono Riha, 1. 7. 1944 pa se jim je pridružila Kristina Lovrenčič-Dunja. Hkrati so iz Primorske poklicali na telegrafski tečaj Ivana Grzetiča-Žitomira.

Poveljstvo VDV

Na podlagi odloka o dodelitvi oborožene sile – Vojske državne varnosti – odseku za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS je bilo ustanovljeno poveljstvo VDV za Slovenijo. Pripravilo je zasnovo nove vojaške organizacije (VDV) ter skupaj z odsekom za notranje zadeve določilo območja delovanja novih brigad in bataljonov ter njihove naloge. Ker so bili za VDV predvideni borci iz skupin in bataljonov okrožnih komisij VOS, niti predsedstvo SNOS niti glavni štab NOV in PO Slovenije nista sprejela posebnega odloka ali povelja o ustanovitvi Vojske državne varnosti. Odlok predsedstva SNOS je tako »dodelil VDV odseku za notranje zadeve«, kot da ta »oborožena sila« že obstaja in deluje. Ker so skupine in bataljoni VOS dejansko delovali na velikem delu slovenskega ozemlja, ni šlo za prekinitev njihovega boja proti okupatorju in peti koloni, ampak za prehod v novo vojaško formacijo in dopolnitev nalog. Način delovanja VDV, njena organiziranost in naloge so sledili tudi spremembam, ki so nastale pri okupatorju in v taboru slovenske protirevolucije, ki je tesno povezana z nacističnim okupatorjem pridobivala za boj z NOV večje enote.⁴¹

Že v začetku februarja 1944, ko so na Seču pod vodstvom Ivana Mačka-Matije pripravljali ustanovitev odseka za notranje zadeve in njegovih oddelkov, med njimi tudi poveljstva VDV, so se za to nalogo zbrali Bojan Polak-Stjenka, Lado Riha-Tomaž, Franc Stadler-Pepe in Majda Peruzzi-Urška. Ko so se že po formalni ustanovitvi 1. oziroma 12. marca preselili na Stražni vrh (kjer so že

⁴⁰ Arhiv IZDG, f. 12/II: v dokumentu z dne 5. 3. 1944 je poimensko navedena skupina sovjetskih oficirjev pod vodstvom polkovnika Nikolaja Patrahალceva, ki se je kot del sov. vojne misije nahajala pri Glavnem štabu Slovenije.

⁴¹ Drago Vresnik, II. brigada VDV NO, Ljubljana 1987, str. 17 (dalje: Vresnik, II. brigada VDV).

bili 1. aprila 1944), so poveljstvo VDV sestavljali: poveljnik podpolkovnik Bojak Polak, politkomisar Lado Riha in namestnik poveljnika Franc Stadler.⁴²

Nekdanje raztresene varnostne skupine in že obstoječe bataljone VOS, so skoncentrirali in iz njih oblikovali brigade, bataljone in čete.⁴³ Poveljstvo VDV je z ukazom 15. marca 1944 ustanovilo I. brigado VDV. Vanjo je vključilo bataljone VOS z območja Bele krajine, Dolenjske in Notranjske. Pri dodeljevanju operativnih območij je prevladovalo stališče, da se brigade in bataljoni VDV razporedijo na operativnih območjih dveh slovenskih korpusov in IV. operativne cone. S tem nikakor ni bilo zapostavljeno prejšnje organizacijsko načelo, ki je veljalo predvsem za skupine in bataljone VOS v okrožjih. Tudi enote VDV naj bi bile vezane na okrožja, in sicer na sočasno ustanovljene izpostave odseka za notranje zadeve. Ker je bilo združevanje manjših okrožij v večja v teku in se je nadaljevalo poleti in jeseni 1944, je prihajalo tudi do pogostih sprememb v organizaciji teh izpostav.⁴⁴ Operacijsko območje I. brigade je bila nekdanja Ljubljanska pokrajina, za drugo VDV brigado pa severna Primorska in Gorenjska. Vsaka brigada je imela pet bataljonov. Štirje bataljoni so imeli stalno operacijsko območje, medtem ko je bil peti bataljon premičen in na voljo štabu brigade, ki ga je po potrebi pošiljal v tiste kraje, kjer so bile razmere kritične. Sprva sta bili brigadi številčno precej šibki, saj vanju niso mobilizirali novih borcev, razen tistih, ki so prej delovali v varnostnih skupinah. Prednostna naloga VDV, zaradi katere je bila tudi ustanovljena, je bil boj proti notranjemu sovražniku, proti peti koloni. Druga naloga VDV, ki ni bila nič manj pomembna, pa je bil boj proti okupatorju. Zato je morala pri vseh vojaških operacijah, ki jih je imela NOV in POS na terenu, sodelovati tudi VDV. Če pa trenutno na terenu, kjer je bila VDV, ni bilo enot NOV in POS, je morala VDV izvajati akcije samostojno.⁴⁵

Kot se spominja Franc Stadler, je poveljnik poveljstva VDV Bojan Polak-Stjenka prišel na ustanovitev I. brigade VDV v Poljane iz bolnišnice. Jedro brigade je izhajalo iz I. bataljona VOS in precej vodilnega kadra je po ustanovitvi ostalo na svojih mestih.⁴⁶

Aprila 1944 so poveljstvu VDV podredili komando relejnih kurirskih postaj Slovenije kot štab 4. brigade VDV, ki je povezovala borce kurirskih postaj. Za Koroško in Štajersko sta bila zaradi splošnih okoliščin v razvoju narodnoosvobodilnega boja in delovanja VOS v začetnem obdobju predvidena dva samostojna bataljona VDV.⁴⁷

⁴² Izjava Zorke Čekič, poročene Maležič, skupnosti borcev VOS OF leta 1976.

⁴³ Arhiv CK ZKS, dok. 14185, organizacijsko in delovno poročilo Odseka za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS.

⁴⁴ Vresnik: II. brigada, stran 18

⁴⁵ Isto kot opomba 43, t. j. organizacijsko in delovno poročilo Odseka za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS z dne 11. 4. 1944.

⁴⁶ Izjava Franca Stadlerja-Pepeta skupnosti borcev VOS leta 1979.

⁴⁷ Drago Vresnik: »III. brigada VDV NO«, Ljubljana 1988, str. 14 (dalje Vresnik, III. brigada VDV).

Poveljstvo VDV je delovalo na ravni poveljstva divizije. Štab poveljstva VDV divizije so sestavljali: Bojan Polak-Stjenka kot poveljnik divizije VDV, Lado Riha-Tomaž kot komisar divizije, njegov namestnik je bil Božo Sever, ki je kasneje postal komisar divizije, Franc Stadler-Pepe je bil namestnik komandanta divizije, Jože Zidar je bil načelnik štaba divizije VDV, Cveta Podbrščak-Klaus je bila sekretarka v štabu divizije, v njem pa je ostal tudi Radko Žabkar, ki je bil spremljevalec Eda Brajnika, pa je po njegovem odhodu v Drvar ostal na Stražnem vrhu.⁴⁸

Odsek za notranje zadeve je s člani poveljstva VDV, ki je delovalo v njegovi sestavi, pripravil načrt za ustanovitev novih brigad in bataljonov ter izdelal osnovne naloge in navodila za delo VDV. Poveljstvo je ta navodila objavilo v svoji prvi naredbi 15. marca 1944, ko je tudi določilo operativna območja bataljonov I. brigade na Dolenjskem, Notranjskem in delu Primorske. II. brigada je v skladu s pripravljenim načrtom prevzela Primorsko in Gorenjsko, ustanovila pet bataljonov in delovala v okviru enakih nalog in navodil.

V posebnem posvetu predstavnikov štabov novih brigad, na katerem pa ni bilo predstavnikov koroških in štajerskih enot VOS, je poveljstvo VDV dne 18. marca 1944 podrobno pojasnilo vojaško sestavo novih enot ter njihove naloge v boju z okupatorjem in domačo peto kolono. Takrat je bilo izdano povelje za ustanovitev II. brigade VDV.

Kot že povedano, so pri določitvi operativnih območij brigad upoštevali takratno razmejitev med korpusnimi in conskimi operativnimi območji. Tako je I. brigada delovala na operativnem območju VII. korpusa, II. brigada na območju IX. korpusa, medtem ko sta koroški in štajerski bataljon VDV delovala na območju IV. operativne cone. Pomembnejša od te razmejitve je bila za enote VDV takratna politično – teritorialna razdelitev. Enote VDV so se namreč morale razporediti v okviru pokrajin in okrožij, pri katerih so delovale izpostave odseka za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS. Predsedstvo SNOS je namreč 1. marca 1944 hkrati z ustanovitvijo VDV izdalo tudi odlok o ustanovitvi okrožnih izpostav odseka za notranje zadeve. Ker je bila VDV oborožena sila odseka za notranje zadeve, so morali njeno delovanje uskladiti z njegovimi okrožnimi izpostavami. Na okrožjih in nato tudi na pokrajinskih (oblastnih) ravneh so bile namreč izpostave ONZ odredbodajni organ dodeljenim enotam VDV. Uskladiti je bilo treba tudi sodelovanje z Narodno zaščito, ki se je oblikovala pri narodnoosvobodilnih odborih in je delovala v okviru okrožnih izpostav.⁴⁹

Koroški bataljon VDV so ustanovili 24. maja 1944. Zbral se je pri kmetiji Govc v Robanovem kotu. Njegovo jedro so sestavljali borci skupin VOS iz ta-

⁴⁸ Glej op. 46.

⁴⁹ Vresnik: III. brigada VDV, str. 16.

kratnega mežiškega in velikovškega okrožja. Ob ustanovitvi je štel okrog 30 borcev, imel pa je samo eno četo.⁵⁰

Zamisel o štajerskem bataljonu VDV v poveljstvu VDV ni bila uresničena vse do 10. junija 1944, ko so sprejeli dokončno odločitev o njegovi ustanovitvi. Za zborna mesto je bila določena vasica Dolina na Moravškem. Namestnik poveljnika poveljstva VDV Franc Stadler-Pepe je po obiskih v PK VOS in pokrajinskem političnem vodstvu za Štajersko zbral poveljstvo bataljona in prikazal nove naloge, ki čakajo VDV v štajerskih okrožjih. Zbor borcev bataljona je bil nato 24. junija 1944.⁵¹

Ukaz o ustanovitvi in imenovanju štaba III. brigade VDV je bil pripravljen okrog 18. avgusta 1944. Že prej je poveljstvo VDV prek odseka za notranje zadeve oziroma tedaj že preoblikovalnega oddelka za zaščito naroda za Slovenijo posredovalo pri Glavnem štabu NOV in POS, da bi dobilo iz enot IV. operativne cone nove borce za VDV, s katerimi bi dopolnili že obstoječa dva bataljona.⁵² Zaradi prihoda novih borcev štejejo 25. avgust 1944 kot dan, s katerim je začela nastajati III. brigada VDV. Do končnega oblikovanja vseh štirih bataljonov je prišlo še nekaj novih borcev, mladih prostovoljcev in terenskih aktivistov.⁵³

Naloga o krepitvi enot VDV, ki je bila postavljena že ob ustanovitvi nove vojaške organizacije, je seveda zahtevala dotok borcev iz drugih enot NOV. Čeprav je bil VOS formalnopravno razpuščen, ni prišlo do zastoja pri delovanju enot varnostnikov. Borci teh enot pri okrožnih in pokrajinskih komisijah so večinoma prešli v VDV in so prevzeli odgovorne dolžnosti. Zaradi pomanjkanja taktičnih vojaških izkušenj so za VDV izbrali tudi vojaške in politične starešine ter borce iz operativnih enot NOV. Pogoji za sprejem so bili zelo strogi. Predvsem so izbirali mlade borce, organizirane v KPS in SKOJ, stare največ 27 let, zdrave in odporne, preizkušene v bojih in s čisto politično preteklostjo. To je pomenilo, da pred vstopom v partizane niso smeli pripadati fašističnim in nedemokratičnim političnim strankam in gibanjem ter služiti v kakšni sovražni vojski, zlasti ne v domačih izdajalskih oddelkih. Prav zaradi tega so izbirali izključno mlade ljudi iz delavskih in kmečkih vrst.

Sestava, značaj in delovanje enot VDV, kakor tudi celotna organizacija odseka za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS, so vsekakor izviren dosežek narodnoosvobodilnega boja in razvoja ljudske oblasti v Sloveniji. Znano je, da je poznejša vojaška organizacija Korpusa narodne obrambe Jugoslavije (KNOJ), ki je bil ustanovljen v okviru Poverjeništva narodne obrambe Jugoslavije 15. avgusta 1944, skorajda v celoti povzela izkušnje VDV v Sloveniji. Izkušnje iz dela VOS ter Odseka za notranje zadeve s pokrajinskimi in okrožni-

⁵⁰ Vresnik: III. brigada VDV, str. 47.

⁵¹ Vresnik: III. brigada VDV, str. 25.

⁵² Vresnik: III. brigada VDV, str. 62.

⁵³ Vresnik: III. brigada VDV, str. 64.

mi izpostavami ter njihovimi obveščevalnimi oddelki so kar v največji meri vplivale tudi na organizacijo Oddelka za zaščito naroda (OZNA), ki je bil ustanovljen 13. maja 1944. Razlika pa je bila v tem, da je bilo s prvim zasedanjem SNOS v Sloveniji področje notranjih zadev združeno in pravno urejeno kot organ ljudske oblasti (na pokrajinskih in okrožnih ravneh), medtem ko je tako pri KNOJ kot pri OZNA prevladoval vojaški vidik organiziranosti. Slovenske izkušnje in pravne rešitve so prehitvele organizacijo notranjih zadev v drugih pokrajinah države vse obdobje narodnoosvobodilnega boja.

Tudi če ocenjujemo sestavo in naloge VDV na podlagi primerjave z organizacijo podobnih vojaških, varnostnih in obveščevalnih organizacij v drugih državah, zlasti v okviru socialističnih držav in revolucionarnih gibanj, lahko ugotovimo, da je VDV rastla iz slovenskih razmer in izkušenj. Kot vojaška, varnostna in obveščevalna organizacija je imela omejeno pravico pregona osumljencev kaznivih dejanj proti narodnoosvobodilnemu boju in njegovim pridobitvam. Za takšne akcije je dobivala privoljenje oziroma ukaz Odseka za notranje zadeve in njegovih izpostav, ki so bile hkrati vključene v narodnoosvobodilne odbore, ter pod nadzorom političnih vodstev Osvobodilne fronte v pokrajinah in okrožjih. V nobenem primeru ne bi smela samovoljno izvajati obsodb, vse aretacije pa bi se smele izvrševati samo na zahtevo načelnika okrožne izpostave Odseka za notranje zadeve.⁵⁴

Po odredbi NKOJ z dne 15. avgusta 1944 je bil ustanovljen Korpus narodne obrambe Jugoslavije.⁵⁵ V njegov sestav je prišla tudi Vojska državne varnosti, ki je bila že prej ustanovljena v Sloveniji.⁵⁶ Na podlagi te odredbe se je 3. decembra 1944 poveljstvo VDV preimenovalo v prvo slovensko divizijo narodne obrambe. Preimenovala so se tudi vse tri brigade VDV. Poveljnik je bil še naprej podpolkovnik Bojan Polak-Stjenka, politkomisar pa Janez Japelj. Naloga teh enot je bila, da njihovi borci varujejo osvobojeno ozemlje in skrbijo za varnost oblastnih organov in njihovih institucij ter političnih vodstev. Ostale naloge so bile nespremenjene.⁵⁷

Tečaji Vojske državne varnosti

Ker so konference in posvetovanja v obveščevalni službi, VDV, NZ in oddelku za inozemstvo pokazale zelo pomanjkljivo strokovno izobrazbo kadrov, so se odločili, da ustanovijo posebno obveščevalno šolo in vojaški tečaj, prilagojen potrebam strokovne izpopolnitve borcev VDV. Prvi tečaj VDV se je končal v začetku aprila 1944. Doslej v arhivih nisem našla ohranjene doku-

⁵⁴ Vresnik: III. brigada VDV, str. 17.

⁵⁵ Dokumenti VOS OF, NZ pravosodja, str. 163.

⁵⁶ Dokumenti VOS OF, NZ in pravosodja.

⁵⁷ Zbornik dokumentov NOV VI/17, dok. št. 90.

mentacije o poteku tečajev, tako da lahko njihovo dejavnost spremljamo le posredno iz raznih poročil.

V Naredbi št. 1, ki jo je 15. marca 1944 izdalo poveljstvo VDV in v kateri so našteje osnovne naloge VDV, je kot deseta naloga zapisano: »izbirati in pošiljati tovariše v vse naše šole« in v nadaljevanju: »za izgradnjo komandnega kadra se mora tovariše pošiljati v naše vojaške tečaje in šole NOV in POS. Izbirajte najboljše tovariše komandnega kadra (komandanti, komandirji, vodniki in vsi njihovi namestniki) ter za vodstvo sposobne stare partizane, ki so iniciativni, ali pa take, ki so že imeli kakšno funkcijo v NOV in POS. Istočasno izbirajte tovariše za vse ostale kurze (obveščevalne, minerske, bolničarske, za vezo), ki imajo veselje in smisel za to stroko vojaške službe. O vseh, ki bi prišli v poštev za ta ali oni tečaj, pošiljajte predloge, nakar se jih bo razporedilo v šole.«

Dokument, ki obsega več strani in ki govori o tečajih VDV, se nanaša na izid tekmovanja enot in posameznikov II. brigade VDV na »tekmovanju zmage«, ki je bilo od 20. avgusta do 20. oktobra 1944.⁵⁸ Med merili za ocenjevanje v deveti točki piše »o dobrih uspehih tovarišev, ki so posečali kurze«. Navedeni so tisti, ki so obiskovali tečaj VDV in dva iz bolničarskega tečaja.

V navodilu štaba II. bataljona II. brigade VDV z dne 7. 11. 1944 vsem poveljstvom čet, ki govori o tem, kako se pišejo poročila, je v navodilu, kako napisati organizacijsko poročilo, omenjeno, da morajo poročati tudi o tečajih. Na podlagi tega lahko sklepamo, da do tedaj, to je do novembra 1944, o tečajih večinoma niso poročali in verjetno zato ni ohranjenih dokumentov.

Med poročili štaba III. brigade VDV za Štajersko in Koroško, ki jih je teden-sko pošiljal protiobveščevalni oficir Milan Kranjc-Brane, so tri poročila, ki govore o tečajih. Prvo z dne 30. 10. 1944 govori o vojaških pomanjkljivostih in med drugim omenja: »Komandni kader je dober, primanjkuje samo kurzistov, kateri bi lahko dali čisto vojaško vzgojo. Zdaj, ko pridejo kurzisti, bo v vojaškem pogledu aktivnost povečana, kajti tile kurzisti, kateri sedaj dospejo, so stari VOS-ovci in sposobni voditelji in borci«. Poročilo vodij sekcij z dne 9. 11. 1944 govori o tem: »Včeraj so dospeli kurzisti z Gorenjske ter so se takoj javili pri tovarišu Cirilu-Matiji Malešiču na OZN-i. Kaj ukreniti z njimi?« V poročilu z dne 14. 11. 1944 pa poroča, da je bil za namestnika postavljen tovariš Mali, ki je prispel s kurza. Med dokumentacijo imamo ohranjene tudi fotokopije seznamov moštva I. VDV brigade, dnevnika in zapiske s tečaja člana VOS Franca Kajna, označeni z dvema datumoma: 28. marca 1944 je datiran njegov zapis o preiskovalni službi, kakor jo bodo opravljali organi VDV, z 12. aprilom 1944 pa so označena vprašanja za izpit. Ta so sestavljena iz dveh delov: prvi obsega 12 vprašanj, ki se nanašajo na delo in naloge VDV, drugi pa obsega 46 vprašanj o preiskovalni službi. Drugih podatkov o tečajih ni.

⁵⁸ Arhiv RSNZ, ZA 301/150, Izid tekmovanja enot ter posameznikov II. brigade VDV v času tekmovanja zmage z dne 10. novembra 1944.

Podatki o tečajih VDV so v literaturi zelo nepopolni. V internem pregledu »Izobraževanje članov Varnostne službe v Sloveniji« je tečajem VDV posvečen le en odstavek. Avtorji ugotavljajo, da so se na točki 77 v Gradcu poleg protiobveščevalnega tečaja začeli tudi drugi tečaji za člane organov za notranje zadeve. Poleti 1944 se je začel tečaj za pripadnike Vojske državne varnosti, ki ga je vodil Miroslav Hočevnar-Kostja. Do decembra 1944 so se zvrstili štirje tečaji VDV, nakar so prenehali. Drugih podatkov o tečajih ni, niti ni omenjen vir. Vsi ostali avtorji pa govorijo o šestih in ne o štirih tečajih in nihče ne omenja Miroslava Hočevnarja-Kostje.⁵⁹

Zoran Hudales v prispevku na posvetovanju »Zaščita narodnoosvobodilnega voja« govori o šoli v Gradcu – T 77, v kateri se je med 16. marcem 1944 in 27. aprilom 1945 zvrstilo devet tečajev za obveščevalce, šest tečajev za pripadnike VDV, en radiotelegrafski in en administrativni tečaj. Omenja, da je bila šola organizirana po vojaških načelih. Imela je poveljnika (Vinko Bon, za njim Franc Plos-Lado) in političnega komisarja (Jože Berkopec-Mišelj), inštruktorje in predavatelje.⁶⁰

Glede na to, da v vsej do sedaj pregledani dokumentaciji o obveščevalnih tečajih, ki jo navajam na drugem mestu, nisem zasledila imen teh tovarišev, menim, da je bila kadrovska zasedba značilna za tečaje VDV v Gradcu oziroma za čas, ko se je poleti 1944 s protiobveščevalnimi tečaji začela oblikovati kasnejša šola OZNA za Slovenijo. Prejšnji obveščevalni oziroma poznejši protiobveščevalni tečaji so bili od šole VDV ločeni iz konspirativnih razlogov, kot se spominjajo tudi udeleženci.

V članku, v strokovnem glasilu Varnost, ki prikazuje razvoj in organizacijske oblike šolstva v organih za notranje zadeve, je objavljen podatek, da je bilo v šoli šest tečajev za pripadnike VDV, udeležilo pa se jih je 156 tečajnikov.

Ivan Maček-Matija v svojih Spominih navaja, da je imela šola v začetku pet predavateljev: Stana Gerk, Sergej Kraigher, Tone Medved-Ali, ing. Ciril Mravljica-Mižek in Jože Šiška-Luka. Ugotavlja, da so morali šolo kmalu razširiti, in so pripravili tečaje za pripadnike Vojske državne varnosti, ki jih je vodil Vinko Bon, za radiotelegrafiste in strojepisce, ki jih je poučevala Cirila Medved. Poveljstvo šole je moralo skrbeti za prehrano gojencev, za red in disciplino, predavatelje in študij. V spominu mu je ostal poveljnik šole Notranjec Franc Plos-Lado.⁶¹ Kot bo pokazala podrobnejša obravnava obveščevalnih tečajev, je prvih pet navedenih sestavljalo vodstvo obveščevalne šole.

V nasprotju z doslej navedenimi trditvami iz literature je članek Lojzeta Dolenca, Kadri so osnova za razvoj.⁶² V njem avtor navaja, da je oddelek za zaščito naroda že zgodaj spomladi 1944 v idiličnem gradu ob Lahinji v Grad-

⁵⁹ Križnar, Cerkvenik, Zadnik, Izobraževanja članov varnostne službe v Sloveniji, Ljubljana 1964, skripta (dalje Križnar, Izobraževanje).

⁶⁰ Zaščita narodnoosvobodilnega boja, str. 78.

⁶¹ Maček »Spomini«, str. 217.

⁶² Strokovni list DS NZ, št. 4–5, leto 1959, str. 194.

cu v Beli krajini organiziral razne tečaje v okviru šole VDV, iz konspirativnih razlogov imenovane T 77. Šolo VDV so po njegovi navedbi začeli organizirati že februarja 1944. V šoli je bilo šest tečajev VDV: devet obveščevalnih, en radiotelegrafski in en administrativni. V nadaljevanju pa navaja, da je bilo v okviru šole VDV med okupacijo 17 tečajev, tečaje pa je končalo 548 tečajnikov. Med kadri šole poimensko navaja Vinka Bona in Jožeta Berkopca-Mišelja, po njunem odhodu v osvobojeni Beograd (torej po 20. oktobru 1944) je poveljstvo v šoli prevzel Franc Plos-Lado, obveščevalna vzgoja je bila zaupana Stani Gerku, politične ure je vodil Milan Sila-Matija, tehnični vodja šole pa je bil Franc Trček.

Spomine avtorja, ki je sam obiskoval tečaj VDV, imamo lahko za dovolj natančen vir, saj je zapisal marsikakšno podrobnost.⁶³

Jože Štok-Korotan je bil namestnik poveljnika III. brigade VDV. Za oficirsko šolo ga je 19. avgusta 1944 določil Franc Stadler-Pepe. Poveljnik Anton Vratinar-Antonesko mu je 20. avgusta 1944 naročil, naj izbere za šolo še šest tovarišev, ki jih je tudi izbral. V štabu so določili še tri. V šolo so prišli 2. septembra. Pouk se je začel 9. septembra in končal 25. oktobra 1944 z izpiti. Izpitno komisijo so sestavljali: Polak, Japelj in predavatelji šole. Vodstvo šole sta predstavljala Bon kot komandant in komisar, Berkopec kot politkomisar. Predavali pa so: Anton Medved-Ali (obveščevalna služba in vojne veščine), kapetan Slavko Malnarič (pehotna borbena pravila in streljanje), Jože Šiška-Luka (politične ure), Bon (naloge enot VDV), Berkopec (politična izgradnja) in Polak (vojna taktika). Knjige so dobili iz pisarne glavnega štaba NOV in POS iz Črnomlja, večinoma pa so si sami sestavljali skripta. Navaja tudi dnevni red in obširno opisuje čas, prebit v šoli. Ko govori o uspehu tečaja, ki je bil razglašen 27. oktobra, navaja, da je bilo med tečajniki 11 odličnjakov, 2/3 jih je položilo izpite s prav dobrim, drugi z dobrim uspehom. Po končani šoli jih je načelnik personalnega oddelka divizije major Božo Sever napotil večino nazaj v brigade, nekatere – med njimi tudi Štoka – pa naprej v partijsko šolo.

Obveščevalni oddelek

V obveščevalni oddelek in tudi v obveščevalne oddelke okrožnih izpostav so se združili vsi obveščevalci nekdanje VOS OF. Obveščevalno delo zaradi reorganizacije ni izgubilo kontinuitete, morda je le za krajši čas malo zastalo. V vseh izpostavah so postavili vodje obveščevalnih oddelkov s potrebnim številom pomočnikov. V okrajih so bili ilegalni obveščevalci z legalnimi pomočniki.⁶⁴

⁶³ Jože Štok-Korotan: *Jeklena pest*, Ljubljana 1953, str. 627.

⁶⁴ ZA CK ZKS št. 141885, organizacijo in delovno poročilo odseka za notranje zadeve 14. 4. 1944.

Obveščevalni oddelek je organiziral in v začetku vodil dr. Vito Kraigher, prej član centralne komisije VOS OF. Skupaj z njim je na Seč, kjer so potekale priprave za ustanovitev obveščevalnega oddelka, prišla tudi Zora Čekić, najprej kot njegova sekretarka, nato pa ves čas kot pomočnica v tem oddelku, pristojna za evidenco. Ko je bil dr. Vito Kraigher 22. 3. 1944 imenovan za višjega javnega tožilca, je obveščevalni oddelek, ki se je hkrati preimenoval v *obveščevalno-evidenčni oddelek*, prevzel Dušan Bravničar-Veljko in ga vodil vse do reorganizacije v OZNA. Njegov namestnik je bil Slavko Zore, ki je bil že prej namestnik dr. Kraigherja, v oddelku pa je ostal do Brajnikovega odhoda v Drvar, ko je prevzel vodstvo za inozemstvo. Za njim je postal namestnik Vladimir Diehl-Zoran in to ostal ves čas delovanja oddelka. V oddelek so postopoma prihajale tovarišice, ki so obveščevalno delale v Ljubljani, na terenu ali v vojski, med njimi Hilda Sedej, Zlata Jelušič, Vida Hreščak, Breda Gaspari. Nekatere pa so bile dodeljene na druga dela v okviru odseka za notranje zadeve; tako je Cveta Zimic postala sekretarka Ivana Mačka in njegovega namestnika Alberta Svetina-Erna, Metka Pehaček pa sekretarka Eda Brajnika.⁶⁵

Priprave na delo obveščevalnega oddelka so potekale zelo organizirano, kar vidimo iz tega, da so bili vodje obveščevalnih oddelkov in njihovi pomočniki poklicani na desetdnevni tečaj. Na njem so v razpravah obravnavali načela, način in sredstva obveščevalne službe NOB ter obdelali vsa organizacijska vprašanja. Kot je v poročilu CK KPS ugotavljal Maček, je bil uspeh teh pogovorov zadovoljiv in udeleženci so se vrnili na svoja mesta z jasnimi predstavami o svojem delu. Teh pogovorov se je udeležil tudi načelnik pokrajinske izpostave za severno Primorsko, ki je dobil nalogo, da na podlagi smernic organizira obveščevalno službo po vseh okrožnih izpostavah svojega območja. Pri tem so ugotovili, da je bila stara obveščevalna mreža na Primorskem dokaj dobro zgrajena. Na pogovorih je bil tudi načelnik nekdanjega PK VOS za Gorenjsko z nalogo, da organizira obveščevalno službo na Gorenjskem. Ta je bila sicer organizirana po vseh okrožjih, okrajih, mestih in vaseh, vendar do tedaj še ni dala pričakovanega uspeha. Domnevali so, da zaradi premajhne usposobljenosti kadrov.

Na Štajerskem in Koroškem je bila obveščevalna služba sistematično organizirana le v nekaterih okrožjih in okrajih. Razvijala se je hkrati z razvojem Osvobodilne fronte. Delo je bilo zastavljeno dobro, kadrovske pa je bila zelo šibka, zato so predvidevali, da se bo v obveščevalno delo na tem območju vključilo veliko ljudi, ki bodo končali obveščevalno šolo.

Po vseh pokrajinah so namenili posebno pozornost organizaciji protiobveščevalne službe. Ta sektor obveščevalne službe v tem času še ni bil dovolj uspešen, ker je pač šele nastajal.

⁶⁵ Arhiv ZA 301/3 dok. poročilo obveščevalnega oddelka z dne 18. 3. 1944 in izjva Zore Čekić odboru skupnosti borcev VOS iz leta 1959.

Obveščevalni oddelek pri odseku za notranje zadeve je tesno sodeloval z obveščevalnih oddelkom pri glavnem štabu NOV in POS. Dnevno je pošiljal vsa vojaška poročila, ki jih je zbrala obveščevalna služba. Vojaska obveščevalna služba pa mu je vsak dan dostavljala vojaška situacijska poročila.

Priprave na desetdnevni obveščevalni tečaj, iz katerega se je pozneje razvila obveščevalna šola, so potekale v zadnjih dneh februarja 1944. Izbrana je bila Srednja vas pri Črmošnjicah, kamor sta se 27. februarja 1944 po navodilih CK VOS preselila Jože Šiška-Luka, ki je bil imenovan za politkomisarja obveščevalne šole, in Stana Brezar-Seka, inštruktorica CK VOS. Poiskati sta morala prostore za šolo in urediti vse za prehrano 15 ljudi v Semiču na ekonomskem oddelku glavnega štaba NOV in POS. Datum za tečaj je bil določen za 1. marec. Vse, ki so se prijavljali na točki TV-15 za tovarišico Ano (to je bil psevdonom Zdenke Kidrič, ki je do razpusta vodila centralno komisijo VOS OF), so napotili v Srednjo vas, kjer je bila javka v Rogljevi gostilni.⁶⁶ Vse organizacijske priprave je vodil dr. Kraigher skupaj z Zoretom.⁶⁷ O pripravah in poteku obveščevalnega tečaja zelo natančno priča poročilo, ki ga je vodja odseka dr. Kraigher 18. marca 1944 poslal centralnemu komiteju KPS.⁶⁸ V njem ugotavlja, da je bilo treba ob razpustitvi VOS in novi organizaciji obveščevalne službe, ki je bila od tedaj ločena od varnostne službe, obveščevalno službo organizacijsko izpopolniti in poglobiti, močno zakonspirirati in dvigniti na tako strokovno višino, da bo ustrezala potrebam, ki jih zahteva osvobodilni boj. Nadaljnji cilj je bil, da bodo ti kadri po osvoboditvi takoj kos vsem nalogam, ki jih bosta od njih zahtevala čas in razvoj, zato so začeli organizirati poseben tečaj za civilne obveščevalce. V njem niso imeli na voljo posebnih strokovno in teoretično izurjenih predavateljev, namen tečaja pa je bil, da vsi tisti, ki so si v osvobodilnem boju pridobili večje izkušnje v obveščevalni službi, v razpravah o posameznih vprašanih pripomorejo, da se iz tega izoblikuje snov za predavatelje na naslednjih obveščevalnih tečajih. Predavanja so bila torej v obliki okvirnih referatov, tečajniki pa so jih s pomočjo razprave predelovali od teme do teme.

Na sestanku, ki je bil od 2. do 11. marca 1944 in ki je bil hkrati podlaga za vse nadaljnje obveščevalne tečaje v obveščevalni šoli, so bili navzoči vsi načelniki OK VOS osvobojenega ozemlja in načelniki PK VOS za Primorsko, Gorenjsko in severno Slovenijo. Sestanek so se udeležili: načelnik PK VOS za Primorsko Miro Perc-Maks, člana PK VOS za severno Slovenijo Stana Gerke-Lena in Ivan Tlaker-Luka, načelnik OK VOS za Belo krajino Ivan Ferlež-Milan, član istega OK VOS Ivan Gliha načelnik OK VOS za Ribnico, Ciril Kulovec-Karlo in član istega OK VOS Jože Ančik-Janko, člana OK VOS Novo mesto Tomaž Riha-Lado in Karlo Forte-Marko Selin in član OK VOS za Notranjsko Al-

⁶⁶ Arhiv RSNZ ZA 301/1, obvestilo CK VOS tov. Luki-Jožetu Šiški z dne 27. 2. 1944.

⁶⁷ Arhiv RSNZ ZA 301/1, obvestilo CK VOS z dne 28. 2. 1944.

⁶⁸ Arhiv RSNZ ZA 301/3, poročilo obveščevalnega oddelka z dne 18. 3. 1944.

bin Logar-Bine. Kot nekdanja inštruktorja VOS sta bila navzoča tudi Stana Brezar-Seka in Jože Šiška-Luka. Opravičeno so izostali načelnica OK VOS Novo mesto Vida Rebselj in načelnik OK VOS Grosuplje-Stična Jože Plankar-Veja, ki sta bila zadržana v partijski šoli, ter načelnik OK VOS za Notranjsko, Anton Prevec-Dimač, ki se je na poti na sestanek ponesrečil pri čiščenju brzostrelke in je zaradi lažjih ran moral v bolnišnico.⁶⁹

Sestanek je 2. marca popoldan začel dr. Kraigher z referatom o političnih osnovah obveščevalne službe. Izčrpno je prikazal razliko med to in nekdanjo jugoslovansko obveščevalno službo, tako v političnih osnovah kot v kadrovskem pogledu. Poudaril je protiljudski značaj jugoslovanskih režimov in obveščevalne službe, ki je imela izključno nalogo varovati te režime, ter prikazal vseljudski značaj te oblasti in vsenarodno ljudsko osnovo te obveščevalne službe. Drugi predavatelji na tem sestanku so bili: dr. Zore, ki je predaval o obveščevalni službi, konspiraciji, šifriranju in dešifriranju. Na predavanjih, razdeljenih na 16 ur, je podal teoretične osnove obveščevalne službe: metode in cilje obveščevalne službe, njena organizacijska načela, načine in sredstva, administracijo in sestavo poročil. Ob njegovih predavanjih je bila razprava; Šiška je imel dnevne politične ure posebej glede na notranje sovražnike NOG; inž. Mravlja je predaval o železniškem prometu in vojaški obveščevalni službi; dr. Kraigher je imel poleg uvodnega predavanja še referate o protiobveščevalni službi in o zgodovini VOS; Stanko Petelin je imel referat o partizanskih vojaških in civilnih oblasteh v zaledju. Predzadnji dan sestanka je bil posvečen pogovoru o delu za evidenco nasprotnikov osvobodilnega gibanja. Sestanek je končal Ivan Maček s kritičnim orisom dotedanjega dela VOS in z navodili za prihodnje delo obveščevalne službe. Dogovorili so se tudi o naslednjih obveščevalnih tečajih (prvi naj bi se začel 16. marca 1944), ki bi trajali po 15 dni z zaključnim izpitom. Za nadaljnje tečaje je bila za predavateljico obveščevalne službe namesto Zoreta imenovana Gerkova. Vojaške predmete je predaval inž. Mravlja, ostale referate pa sta si razdelila dr. Kraigher in dr. Zore, ki sta hkrati nadzorovala potek tečajev.⁷⁰

Obveščevalni oddelek glavnega štaba NOV in POS Slovenije in Obveščevalni oddelek Odseka za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS

Dvajsetega januarja 1944 je bil glavni štab NOV in PO Slovenije reorganiziran. Operacijski oddelek je do marca 1944 vodil načelnik Bojan Polak-Stjenka nato pa je postal poveljnik VDV. Obveščevalni oddelek je načelnik Vito

⁶⁹ V dokumentu so navedena le ilegalna imena in smo prava imena ugotovili s pomočjo še živčih pripadnikov OZNA.

⁷⁰ Arhiv RSNZ ZA 301/3, poročilo obveščevalnega oddelka z dne 18. 3. 1944.

Kraigher vodil do 22. 3. 1944, ko je postal višji javni tožilec. V tej funkciji je združeval obe veji obveščevalne službe – civilno in vojaško, saj je bil hkrati še član centralne komisije VOS oz. po njeni razpustitvi načelnik obveščevalnega oddelka Odseka za notranje zadeve predsedstva SNOS.⁷¹ Za njim je postal načelnik obveščevalnega oddelka pri glavnem štabu NOV in POS Josip Zornada.⁷² Oddelek za kadre je vodil Alojz Vrhovec, ki je po reorganizaciji Odseka za notranje zadeve t. j. po ustanovitvi Oddelka za zaščito naroda in njegovi izločitvi postal načelnik odseka za notranje zadeve, v katerem je ostala samo še dejavnost Narodne zaščite in pozneje ustanovljeni upravni oddelek.⁷³

Po sklepu črnomalskega zasedanja SNOS, s katerim je bila razpuščena VOS OF, je obveščevalni oddelek pri Glavnem štabu spremenil tudi organizacijo obveščevalne službe v vojski. Že po navodilih za izgradnjo obveščevalne službe v SNOS in PO z dne 17. 2. 1943 so morali vojaški obveščevalci sodelovati z VOS. Z razpustitvijo VOS so se zmanjšali kanali neposrednega obveščevanja, zato so okrepili organiziranost obveščevalne službe in začeli novo organizacijo. Posebno pozornost so posvetili pregledu obveščevalnega kadra – tako vojakov kot civilistov. Priporočali so tudi vključevanje žensk. Pri tem so skušali popraviti napake iz časa nemške ofenzive na osvobojeno ozemlje v jeseni 1943, na katero zaradi neizkušenosti obveščevalcev in pomanjkljive organizacije niso bili pripravljeni.⁷⁴

V okviru 7. in 9. korpusa ter 4. operativne cone so zato ustanovili obveščevalne centre. Sestavljali so jih šef centra, prvi pomočnik, drugi pomočnik (za kontrašpijonažo v vojski), tretji pomočnik (za kontrašpijonažo v sovražnikovih postojankah in na terenu), četrti pomočnik (za obveščevalno službo v inozemstvu) in administratorka. 9. korpus je organiziral inozemske obveščevalce v Italiji in Avstriji, 7. korpus v Italiji in Hrvaški, 4. operativna cona pa v Avstriji, Hrvaški in Madžarski.

Aprilu 1944 je prišlo do reorganizacije obveščevalnega oddelka v glavnem štabu NOV in POS. Tako so bili poleg načelstva, v katerega je prišel Stane Runko-Mišo, ki je kasneje za Josipom Zornado prevzel obveščevalni oddelek, ustanovljeni: I. odsek za obveščevalno službo v vojski, ki ga je vodil Alojz Grčar-Mitja Štajerc, II. odsek za obveščevalno službo na terenu, ki ga je vodil Ivo Štok, in III. odsek za obveščevalno službo v inozemstvu, ki ga je vodil Bojan Štih. Razen teh so bili še odseki za šolstvo, za zveze, administracijo in obveščevalni oficirji.⁷⁵

⁷¹ Arhiv IZDG, f. 37/I odredba glavnega štaba NOV in POS z dne 20. 1. 1944.

⁷² Arhiv IZDG, F. 49/I odredba o delu glavnega štaba NOV in POS z dne 1.4.1944.

⁷³ Izjava Alojza Vrhovca avtorici leta 1984.

⁷⁴ Arhiv IZDG, f. 49/I, navodilo obveščevalnega oddelka pri GŠS štabom VII. in IX. korpusa in IV. op. cone z dne 25. 2. 1944.

⁷⁵ Arhiv IZDG, f. 49, odredba glavnega štaba NO in POS: Načelstvo so sestavljali: načelnik odd. v. d. Stane Runko-Mišo, I. pomočnik Cene Polajnar in II. pomočnik Vrbič Jule.

Do vnovične reorganizacije je prišlo 4. maja 1944, ko je poveljnik Franc Rozman ukazal, da mora imeti obveščevalni oddelek tri odseke in skupno najmanj 16 ljudi. Stane Runko je vodil obveščevalni oddelek do 25. 8. 1944, ko je odšel na Bazo 24, in prevzel II. odsek OZNA za Slovenijo, obveščevalni oddelek pa je za njim prevzel Alojz Grčar.

Petnajstega januarja 1944 se je pod vodstvom Eda Mihevca-Doreta Trdine začel prvi obveščevalni tečaj pri glavnem štabu in POS. Tečaji so bili štiri-najstdnevni. Skupno jih je bilo sedem, na njih pa se je izšolalo 230 tečajnikov, med njimi na prvih treh tudi nekateri člani VOS OF. Obveščevalne tečaje so 28. 4. 1944 opustili in namesto njih v vseh oficirskih tečajih kot glavni predmet uvedli obveščevalno službo.

Obveščevalni tečaji kot začetek obveščevalne šole v Gradcu

Prostor za obveščevalne tečaje obveščevalnega oddelka odseka za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS so našli v graščini Gradac v Beli krajini. Šoli so naredili konspirativno ime T-77. Starešina obveščevalnih tečajev je bil inž. Ciril Mravlje-Mižek, ki je skupaj z Edom Mihevcem pripravil del programa za tečaje v obveščevalni šoli. Jože Šiška-Luka je bil politični komisar obveščevalnih tečajev, že na začetku pa je skupaj s Stano Brezar pripravil gmotne pogoje za šolo. Na začetku je imel politične ure na obveščevalnem tečaju Sergej Kraigher, ki je prišel s Štajerskega, in je tu čakal na razpored.⁷⁶

Ko so se obveščevalnim tečajem pridružili tudi tečaji VDV, je poveljnik šole postal nekdanji orožniški oficir Vinko Bon, politični komisar šole pa je bil Jože Berkopec-Mišelj. Vendar so bili obveščevalni tečaji iz konspirativnih razlogov ločeni od drugih. Šola je imela tudi bolničarko, kuharja in kurirja. Režim je bil strog. Tečajnikom je bilo ves čas šolanja prepovedano zapuščati grad. Življenje v šoli je bilo organizirano po vojaško: po jutranjem bujenju in umivanju, zbor na grajskem dvorišču, zatem telovadba in nato odhod v učilnice. Tu je dežurni predavatelju vsako jutro raportiral. Zavarovanje šole je bilo sorazmerno lahko. Grad namreč s treh strani obliha Lahinja, na četrti strani pa sta dva mostova, eden zidan s strani vasi, drugi, manjši pa v smeri mostišča. Ko je sovražnik v prvi polovici julija vdrl preko Kolpe na osvobojeno ozemlje, so se umaknili do »Tajčbirta« nad Semičem, VDV tečaj pa je šel na položaje tako kot oficirska šola iz Metlike.

Tečajniki so dopoldne poslušali predavanja, popoldne in zvečer pa so snov v krožkih obnavljali in razčiščevali. Na koncu tečaja so bili izpiti, ki se jim je pridružil vedno kdo od vodstva odseka. Tudi med tečajem so imeli posamez-

⁷⁶ Pisna izjava Stane Gerka avtorici iz leta 1986 in evidenčni list Sergeja Kraigherja, hrani odbor skupnosti borcev OZNA za Slovenijo.

ni člani Točke 24 (t.j. odseka za notranje zadeve) predavanja, redno pa so ob koncu tečaja predavali o najnovejših načinih sovražnikovega delovanja.

Ker je bila Bela krajina leta 1944 in zlasti 1945 že močno izčrpana, je bila hrana pomanjkljiva: zjutraj prežganka z nezabeljenimi žganci, opoldne in zvečer pa dan za dnem enolončnica iz krompirja, korenja, repe in kolerabe, slabo zabeljena in neslana. Poleg masti so pogrešali predvsem sol, zato je vodstvo odseka, udeležencem obveščevalnih tečajev začelo naročati, naj ju prinesejo s seboj. Predavatelji so se hranili skupaj s tečajniki. Pač pa je poveljnik Bon imel svojo posebno kuharico in pomočnico, kar je bilo povod za zamer.

V gradu je bil vodovod. Umivanje je bilo mogoče samo pri pipi. Tečajniki so se morali ob prihodu razušiti. Obleko so razuševali s paro v bencinskih sodih. Največji zdravstveni problem sta bila skorbut in srbečica. Ko se je v Beli krajini pojavil tifus, so vse tečajnike in predavatelje cepili proti njemu, zbolela in umrla je le bolničarka.

Šola je imela tudi zaščito, ki je štela 20 oseb: komandir zaščitne čete je bil Miha Berčon, politični komisar Rudi Orel, politdelegat Nace Majcen, kurir pa šole Franc Mustar-Taras.⁷⁷

Prvi tečaj se je začel 16. marca 1944 in se je končal 4. aprila 1944. Nanj je bilo poklicanih 25 rajonskih obveščevalcev z osvobojenega ozemlja, udeležilo se ga je 21 obveščevalcev in končalo 20. Drugi tečaj se je začel 6. 4. 1944 z uvodnim predavanjem Dušana Bravničarja in je trajal do 30. 4. 1944. V njem je bilo 30 tečajnikov iz Gorenjske, Primorske in bližnjih okrožij. Tretji tečaj je potekal od 7. do 26. maja 1944. Zadnja dva dni je na šoli predaval Vladimir Diehl-Zoran, ki je postal namestnik vodje obveščevalnega oddelka, prej pa je bil načelnik PK VOS za severno Slovenijo. Na tem tečaju je bilo 34 tečajnikov iz Primorske, Gorenjske, severne Slovenije, notranjskega, ribniškega, grosupeljskega, novomeškega in belokranjskega okrožja. Tečaj se je končal 30. maja 1944. Četrty tečaj se je začel 7. junija 1944 in končal 30. junija. Vseh tečajnikov je bilo 33, od tega 12 Primorcev, med temi eden iz Trsta, devet iz Gorenjske, trije iz Štajerske in ostali iz bližnjih okrožij.

V organizacijskem poročilu obveščevalnega oddelka odseka za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS z dne 15. junija 1944, ki zajema čas od 1. do 15. junija in ki vsebuje tudi podatke o četrtem obveščevalnem tečaju, je zaradi povečanja dela v oddelku podan predlog za reorganizacijo v pododdelke. Zanimiv je, ker je to ravno čas, ko je v vsejugoslovanskem merilu prišlo do reorganizacije te službe, saj se je Ivan Maček sredi junija vrnil iz Drvarja z novimi navodili za reorganizacijo notranjih zadev. V tem predlogu predlagajo naslednje pododdelke: 1. za kontrašpijonažo, 2. za šolo in kadre, 3. za domačo

⁷⁷ Izjava Franca Mustarja, avtorici iz leta 1986. Med drugimi so bili v zaščiti Bruno Zgonc-Pik, Jože Perhaj-Borut, Jože Pečjak-Pepi, Jože Slanc-Čučuriček in Jože Rotar-Muri.

reakcijo, 4. za gestapo, tujce, prišleke in okupatorje in 5. za evidenco in kartoteko.

Peti obveščevalni tečaj se je začel 7. julija 1944 in končal 14. avgusta 1944. Udeležilo se ga je 33 obveščevalcev iz vseh okrožij Primorske, razen idrijskega, z Jesenic, Kranja, Škofje Loke, Kamnika in iz vseh okrožij osvobojenega ozemlja. Med trajanjem tega tečaja je inž. Ciril Mravlja odšel na novo delovno mesto pri obveščevalnem oddelku glavnega štaba. Namestnik vodje obveščevalnega oddelka je postal Milan Guček. V tem času je prišlo tudi do reorganizacije službe in do začetka delovanja OZNA za Slovenijo, zato so s posebnim dopisom 21. 7. 1944 obvestili vse oblastne in okrožne obveščevalne oddelke, da so morali iz tečaja izključiti nekaj neprimernih ljudi in jih poslati v vojsko. V okrožnici »O čiščenju med našimi obveščevalci« so namreč določili, da je treba iz obveščevalne službe izključiti vse ubežnike iz nemške vojske ali obo-roženih oddelkov domače reakcije, vse civilne ubežnike, ki so dolgo delali v službi okupatorja v tujini, vse osebe, ki imajo ožje družinske člane v službi gestapa, OVRE, kvesture, policije, orožništva ali na vidnejših vojaških in uprav-nopolitičnih mestih okupatorja ali pa so aktivni člani NSDAP ali PNF, kakor tudi osebe, ki imajo sorodnike v vrstah bele in plave garde ali v vrstah druge domače reakcije.⁷⁸ Na ta način so se hoteli zavarovati pred gestapovskimi vri-njenci, kar je bil v tem času pogost način sovražnikovega vdiranja v vrste na-rodnoosvobodilnega gibanja in zalednih organov oblasti ter v partijske orga-nizacije. Zato se je spremenil tudi način kadrovanja v šolo. Obveščevalni od-delki okrožnih izpostav niso več sami izbirali kandidatov za šolo, ampak so morali napisati in poslati sezname z priloženimi karakteristikami.

Iz gradiva obveščevalnih tečajev iz Gradca lahko povzamemo, kakšna sta bila obseg in zahtevnost programa, ki so ga zajemali obveščevalni tečaji, za katere so program pripravili na pripravljalnem sestanku od 2. do 15. marca 1944.⁷⁹ Ker vse do priprav na nov kontraobveščevalni tečaj, ko je bila usta-novljena OZNA, v nobenem organizacijskem poročilu ni navedenih spre-memb lahko sklepamo, da je program za vseh prvih pet obveščevalnih teča-jev ostal nespremenjen. Nosilci posameznih tem so postali drugi v skladu s kadrovskimi spremembami.

Uvodno predavanje O političnih osnovah obveščevalne službe ter o kon-trašpijonaži in zgodovino VOS je imel dr. Vito Kraigher, za njim je v šoli to te-mo obravnaval Dušan Bravničar. Obveščevalno službo, konspiracijo in šifri-ranje je pripravil dr. Slavko Zore, v tečajih pa je to snov predavala Stana Ger-k. Vojaško obveščevalno službo in železniški promet je predaval inž. Ciril Mrav-lja, za njim pa Vladimir Diehl. Politične ure je imel Jože Šiška.

⁷⁸ Arhiv MNZ RS, 301/3, okrožnica »O čiščenju med našimi obveščevalci« z dne 21. 7. 1944.

⁷⁹ Jože Šiška-Luka je gradivo odstopil arhivu MNZ RS.

Okrožne izpostave

Okrožne izpostave Odseka za notranje zadeve pri Predsedstvu SNOS so bile sprejete s posebnim odlokom Predsedstva SNOS 1. marca 1944. Po vsebini dela so bile vezane na odsek za notranje zadeve, za svoje delo na terenu pa so odgovarjale pristojnim okrožnim narodno-osvobodilnim odborom, kjer so bili ti ustanovljeni. Po odloku je okrožno izpostavo vodil načelnik, ki ga je imenoval načelnik Odseka za notranje zadeve pri Predsedstvu SNOS. Okrožne izpostave so imele obveščevalne oddelke, vezane na obveščevalni oddelk Odseka za notranje zadeve pri Predsedstvu SNOS, in oddelke za Narodno zaščito, ki so bili vezani na oddelke za Narodno zaščito Odseka za notranje zadeve pri Predsedstvu SNOS. Okrožne izpostave so delovale od marca do srede avgusta 1944. Njihova razpustitev je bila posledica reorganizacije Odseka za notranje zadeve, torej izločitev tistega dela dejavnosti odseka, ki je sestavljal na novo ustanovljeni Oddelke za zaščito naroda za Slovenijo. Po reorganizaciji so se obveščevalni oddelki preimenovali v pooblaščenstva OZNA. Okrožna načelstva Narodne zaščite pa so nadaljevala svoje delo brez sprememb.

Okrožne izpostave so bile najprej ustanovljene v Ljubljanski pokrajini. Tam je delovalo pet okrožnih izpostav, takoj pa je bila ustanovljena tudi pokrajinska izpostava za Primorsko. Imenovanje načelnikov, tako pokrajinske izpostave za severno Primorsko, kot tudi okrožnih izpostav Ribnice, Notranjske, Grosupljega, Novega mesta in Bele krajine, je navedeno v poročilu Odseka za notranje zadeve, ki ga je Predsedstvu SNOS 11. aprila 1944 poslal načelnik Odseka za notranje zadeve Ivan Maček.

Načelnik okrožne izpostave za Belo krajino je bil Martin Žugelj. V to izpostavo so sodili okraji Črnomelj z okolico, Metlika, Suhor, Semič, Gradac, Dragatuš, Vinica in Stari trg. Delovala je od konca marca do 19. avgusta 1944.

Okrožno izpostavo Novo mesto je vodil Franc Černe. Bila je pristojna za okraje Novo mesto, Toplice, Stopiče, Šentjernej, Kostanjevica, Šmarjeta, Šentpeter, Trebelno, Mokronog, Mirna-Šentrupert, Trebnje, Sv. Križ, Dobrnič, Mirna Peč in Žužemberk. Delovala je od začetka aprila do 17. avgusta 1944.

Načelnik okrožne izpostave Ribnica je bil Peter Kovač. V njen so bili okraji Banja Loka, Kočevje, Loški potok, Sodražica, Ribnica, Velike Lašče in Barje. Delovala je od 26. marca do 27. avgusta 1944.

Načelnik okrožne izpostave Grosuplje je bil Ivan Jevc, vanjo pa so sodili okraji Grosuplje, Šentjurje, Žalna-Račna, Višnja gora, Stična, Šentvid pri Stični, Veliki Gaber, Krka, Zagradec, Hinje, Dobropolje-Struga in Dobrunje. Izpostava je delovala od 27. marca do 21. avgusta 1944.

Okrožna izpostava Notranjsko, ki jo je vodil Jože Koščak, je bila pristojna za okraje Cerknica, Loška dolina, Bloke, Begunje, Borovnica, Logatec, Vrhnika, Rovte in Dobrova. Delovala je od 30. marca do 21. avgusta 1944.

Načelnik Pokrajinske izpostave za severno Primorsko je bil Miro Perc. Sedež izpostave je bil v Šebreljah pri Osredkarju. Delovala je, dokler ni bil ustanovljen Oddelek za zaščito naroda za območje 9. korpusa, ki je takrat imel sedež v Gornji Trebuši. V okviru pokrajinske izpostave so poleg okrožnih izpostav istrskega, brkinskega, pivškega, goriškega, kanalskega, tolminskega, baškega in idrijskega okrožja, delovale še okrožne izpostave za Kras, Brda, Vipavsko in Beneško Slovenijo.

Okrožne izpostave Kamnik, Škofja Loka, Kranj in Jesenice so sodile pod Pokrajinsko izpostavo odseka za notranje zadeve za Gorenjsko.

Okrožna izpostava Litija je poleg treh litijskih okrajev obsegala še Moravče in Vače. Delovala je od 27. junija do 11. septembra 1944.

Na Štajerskem so delovale okrožne izpostave za Revirje, Savinjsko in Šaleško-Mislinjsko okrožje. Okrožna izpostava Kozje je delovala samo od 19. julija do 7. avgusta 1944. V drugih okrožjih okrožne izpostave niso bile vzpostavljene, saj je prej prišlo do reorganizacije Odseka za notranje zadeve.⁸⁰

Seveda se je organiziranost okrožnih izpostav prilagajala vsem spremembam v upravni organiziranosti. Tako je predsedstvo SNOS 15. maja 1944 izdal odlok o novi upravni razdelitvi Ljubljanske pokrajine na pet okrožij in z zmanjšanim številom okrajev. Prav tako so se na Primorskem okrožja združila v pet okrožij: zapadno Primorsko, severno Primorsko, osrednjo Primorsko, južno Primorsko in tržaško okrožje.⁸¹

Šola Narodne zaščite v Semiču

Kot zadnja med šolami oziroma tečaji, ki so se oblikovali v okviru Odseka za notranje zadeve, je poleti 1944 začela delovati šola za poveljnike Narodne zaščite v Semiču. Delovati je začela že v času, ko je prišlo do reorganizacije odseka za notranje zadeve in je njegovo vodstvo prevzel Vrhovec. Odsek za notranje zadeve je tedaj skrbel za notranjo varnost, red, kontrolo ter organizacijo Narodne zaščite.⁸² Program in načrt šole sta bila v pripravi že vse od aprila 1944, ko so bila v okviru že večkrat omenjenega poročila Predsedstvu SNOS izdana splošna načela za šolanje kadrov Odseka za notranje zadeve. Priprave in poznejšo šolo je vodil Simon Tratenšek, ki je sam oblikoval učno gradivo in program, pri pregledu pa so sodelovali ostali člani odseka za notranje zadeve: načelnik Vrhovec, Boris Trampuž-Čoš, načelnik Narodne zaščite Ivan Ferlež-Milan, Stane Vrhovnik in Stane Vesel. Na prvih dveh tečajih je večino-

⁸⁰ Ivan Žinko, Odsek za notranje zadeve, diplomatska naloga, hrani Višja šola za notranje zadeve.

⁸¹ Mikuž, pregled ... IV. knjiga, str. 125 in 126.

⁸² Ljuba Dornik-Šubelj, Ustanovitev in delovanje Odseka za notranje zadeve pri Predsedstvu SNOS. Varnost-Strokovni bilten, leto 1986 št. 4, str. 165.

ma predaval Tratenšek sam, pozneje pa so se mu pridružili: za politične teme Zoran Polič, Lojze Ocepek in Francka Dolenc; za organizacijo ljudskih sodišč dr. Vito Kraigher, o organizaciji in nalogah Narodne zaščite je predaval Ferlež; o izbiri kadrov Vrhovnik. Maks Vale je predaval kriminalistiko, Emil Pangrc pa preiskovalno službo. Predavatelja sta bila tudi Rudolf Gospič in Stane Naglič, oba nekdanja orožnika. Politični komisar šole je bil Rudolf Vrtačnik, pozneje Ivan Selšek.⁸³ Učni načrt so sestavljala tri tematska področja: strokovno, vojaško in splošno politično. Obsegal je naslednje predmete: osnove pravih opravljanja službe, osnovna opravila v preiskovalni službi (kriminalistika), osnove vojaških pravih in veščin (postrojitvena pravila, poznavanje orožja, tehnika streljanja), praktični postopek, poznavanje oblikovanja nove ljudske oblasti, poznavanje trenutne politične situacije po posameznih krajih v Sloveniji, Jugoslaviji in v svetu.

Učni dan je obsegal deset ur aktivnih predavanj. Udeleženci tečaja so bili poveljniki Narodne zaščite. V tem času so v Narodno zaščito izbirali predvsem tiste, ki zaradi invalidnosti, bolezni ali starosti niso mogli sodelovati v drugih oblikah boja proti sovražniku. Ko se je del kadra po mobilizaciji 29. novembra 1944 Narodne zaščite še zmanjšal in so v vrste narodnoosvobodilne vojske vključili vse, ki so bili za boj sposobni, je bil pozimi 1945 organiziran poseben tečaj Narodne zaščite samo za ženske.

Ker arhiv Inštituta za novejšo zgodovino (zdaj Arhiv Republike Slovenije, Oddelek za dislocirano gradivo II) hrani popolne imenske sezname z navedbo uspeha vseh tečajev v šoli Narodne zaščite, navajam pregledno samo čas trajanja tečaja in število učencev: prvi tečaj od 16. 8. do 2. 9. 1944, 23 tečajnikov, drugi od 5. 9. do 23. 9. 1944, 31 tečajnikov, tretji od 28. 9. do 18. 10. 1944, 25 tečajnikov, četrti od 24. 10. do 18. 11. 1944, 32 tečajnikov, peti od 28. 11. do 22. 12. 1944, 27 tečajnikov, šesti od 8. 1. 1945 do 4. 2. 1945, 12 tečajnikov in sedmi od 16. 2. do 17. 3. 1945, 26 tečajnikov, samo ženske, osmi tečaj od 10. 4. do 27. 4. 1945, 23 tečajnikov (ni bil končan zaradi premika borcev v zadnjih bojih).⁸⁴

Posebej so bili organizirani tečaji Narodne zaščite na Primorskem, o katerih pa ni ohranjenih pisnih podatkov. Zaradi posebnosti NOB na Primorskem je odsek za notranje zadeve pri Predsedstvu SNOS jeseni 1944 poslal na Primorsko svojega člana Staneta Vesela z nalogo, da organizira tečaje Narodne zaščite. V tečaje so bili poklicani okrajni načelniki, člani načelstev in krajevni poverjeniki Narodne zaščite, da bi si pridobili osnovno znanje o organizaciji in nalogah krajevnih zaščite. Vsak tečaj je obiskovalo 20–25 tečajnikov. Učni načrt je bil podoben tistemu v Semiču, le organizacija in naloge so bile prilagojene razmeram na Primorskem. Tečaje je vodil član pokrajinskega na-

⁸³ Varnost 1979, Pogovor s Simonom Tratenškom, Varnost, glasilo organov za notranje zadeve, XXII. letnik, Ljubljana 1979.

⁸⁴ Arhiv IZDG, F. 460.

čelstva Narodne zaščite za Primorsko Karel Bitežnik-Reka, ki je predaval izsledovalno službo. Poleg njega so predavali še Peter Gatnik o nalogah Narodne zaščite, Franc Martinuč-Dušan o obveščevalni službi in Mirko Marušič o kadrih Narodne zaščite.

Prvi tečaj je bil oktobra 1944 v Dolu pri Čepovanu (3 tedne), drugi novembra 1944 v Vratih nad Čepovanom, od koder se je moral umakniti v Zgornjo Trebušo, tretji je bil od 1. do 15. decembra 1945 pod Kobilico v Zgornji Trebuši, kjer sta bila tudi četrti in peti tečaj. Vsak tečaj je trajal dva do tri tedne.⁸⁵

Šolanje v Semiču je bilo zaradi končnih operacij za osvoboditev domovine prekinjeno 27. aprila 1945. Takrat so vsi tečajniki in predavatelji skupaj s tečajniki in predavatelji obveščevalne šole v Gradacu odpotovali preko Gorskega Kotara proti Ljubljani. V Postojno so prišli 11. maja, v Ljubljano pa dan pozneje. Tu sta se šoli razdelili. Šola Narodne zaščite se je preimenovala v šolo Ljudske milice in je po osvoboditvi začela delovati junija 1945 v Šiški, v današnji bolnišnici dr. Petra Držaja.⁸⁶

⁸⁵ Izobraževanje članov varnostne službe v Sloveniji, Cerkvenik, Križnar, Zadnik, Ljubljana 1964, skripta.

⁸⁶ Strokovni list, leta 1959, stran 196.

USTANOVITEV ODDELKA ZA ZAŠČITO NARODA POVERJENIŠTVA ZA NARODNO OBRAMBO NACIONALNEGA KOMITEJA OSVOBODITVE JUGOSLAVIJE

Po velikih zmagah, ki jih je v letu 1943 doseglo narodnoosvobodilno gibanje jugoslovanskih narodov, ko je prebilo dve veliki sovražni ofenzivi z odločilnima bitkama na Neretvi in Sutjeski, sprejelo prve angloameriške vojaške misije, razorožilo precej italijanskih enot, ustvarilo obsežna svobodna ozemlja, zadalo silovite udarce protirevolucionarnim silam, številčno in tehnično okrepilo svojo vojsko, razširilo ljudsko oblast itd., so nastale tudi razmere za pripravo drugega zasedanja AVNOJ. Eden od sklepov tega zasedanja je bil odlok o vrhovnem zakonodajnem in izvršnem ljudskem predstavniškem organu in nacionalnem komiteju osvoboditve Jugoslavije kot začasnih organih ljudske oblasti v Jugoslaviji v času NOB.⁸⁷

Veliki uspehi NOB in prizadevanje za mednarodno potrditev nove jugoslovanske državnosti so spomladi 1944 ob bližajočem se koncu vojne postavili pred vrhovno vojaško in politično vodstvo potrebo po čimbolj koordinirani in centralno vodeni dejavnosti. Tako so se tudi na področju varnostnoobveščevalne dejavnosti začele priprave na reorganizacijo v vsejugoslovanskem merilu.

Do tedaj so obveščevalno-varnostni sistem narodnoosvobodilnega gibanja sestavljale organizacije v vseh krajih Jugoslavije, ustanovljene na podlagi navodila in ukazov Vrhovnega štaba narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije, kakor tudi odlokov in direktiv pokrajinskih političnih in vojaških vodstev. Ko so uresničevali navodila Vrhovnega štaba, so jih vsakokrat prilagajali posebnim razmeram in takratkim obveščevalno-varnostnim razmeram. Tako so spomladi leta 1944 naloge službe varnosti na osvobojenem in neosvobojenem ozemlju opravljali: v osrednji in zahodni Bosni, delu Hrvaške in delu Vojvodine Odsek za zaščito naroda; v Hrvaški, Vojvodini in Črni gori centri teritorialne obveščevalne organizacije; v Sloveniji obveščevalni oddelek v sestavi Odseka za notranje zadeve pri Predsedstvu SNOS; v Srbiji, Makedoniji in na Kosovu obveščevalna služba partizanskih odredov, poveljstev mest in poveljstva področij; v Makedoniji tudi v štabih con. Takšna organizacija obveščevalno-varnostnega področja ni ustrezala vse bolj naraščajočim potrebam, da bi v Vrhovnem štabu enotno vodili politično in vojaško-narodnoosvobodilno gibanje.

⁸⁷ Ferenc, Ljudska oblast, II. knjiga, str. 287.

Predsednik Nacionalnega komiteja osvoboditve Jugoslavije in poveljnik za narodno obrambo Josip Broz-Tito je zato 13. 5. 1944 izdal Navodilo o organizacijski strukturi Oddelka za zaščito naroda (OZNA). S tem navodilom je določil reorganizacijo obveščevalno-varnostnega sistema NOG na ozemlju Jugoslavije in oblikoval Oddelek za zaščito naroda.⁸⁸

Namen reorganizacije obveščevalno-varnostnega sistema je bil v tem, da na novo ustanovljeni Oddelek za zaščito naroda začne opravljati naloge, ki so jih dotlej imele zgoraj naštetе obveščevalno-varnostne organizacije v raznih delih Jugoslavije. Druga novost je bila v tem, da se je protiobveščevalna zaščita oboroženih sil izločila iz vojaške obveščevalne službe in je postala sestavni del pristojnosti Oddelka za zaščito naroda. Zgoraj omenjeni organi protiobveščevalne zaščite osvobojenega ozemlja, v jugoslovanskih pokrajinah so se preoblikovali v organizacijo OZNA. Ofenzivno obveščevalno službo proti oboroženim silam okupatorja, njegovih sodelavcev, njihovih služb kakor tudi proti tujini so dotedaj izvajale vse obveščevalne organizacije v skladu z možnostmi in razmerami, od ustanovitve OZNA pa je ofenzivna obveščevalna služba prešla v njeno pristojnost.

Oddelek za zaščito naroda je torej nastal kot nova organizacija službe varnosti narodnoosvobodilnega gibanja, ki je preoblikovalo vse dotedanje oblike v nov državni aparat in je tako tudi OZNA postala del aparata Demokratične federativne Jugoslavije. Ob ustvarjanju organizacije Oddelka za zaščito naroda in oblikovanju metodologije dela, so izkoristili izkušnje polkovnika Nikolaja Timofejeva kot svetovalca, ki je bil član sovjetske vojaške misije, sicer oficir NKVD.⁸⁹ Sovjetska vojaška misija je imela 22 članov, vodil jo je generalporočnik Nikolaj Kornjejev. Iz Barija je priletela 23. 2. 1944 v bosanski Petrovac, naslednji dan pa v Drvar v Vrhovni štab NOV in POS.⁹⁰

Hkrati se je drugi obveščevalni odsek Vrhovnega štaba preimenoval v Obveščevalni oddelek Vrhovnega štaba NOV in POJ. Tako se je prej obstoječa teritorialna obveščevalna organiziranost preoblikovala v OZNA in vojaško obveščevalno službo. Nad delom obeh je bdela partija, ki je tudi določala kadre, nudila drugo pomoč in nadzorovala njihovo delo.

Vrhovni poveljnik NOV in POJ Josip Broz-Tito je v že omenjenem Navodilu o organizacijski strukturi OZNA določil naloge in pristojnosti Oddelka za zaščito naroda. Te so: 1. Ofenzivna obveščevalna služba proti tujini in neosvobojenemu ozemlju. Z njo naj bi obveščevalne informacije OZNA pomagale vodstvu Demokratične federativne Jugoslavije, da na neosvobojenem ozem-

⁸⁸ Arhiv MNZ RS 301/2, Navodilo o organizacijski strukturi OZNA poverjenišтва za narodno obrambo NKOJ z dne 13. 5. 1944, ki ga je podpisal Josip Broz-Tito.

⁸⁹ Djordjević ... Zaščita str. 221, pripomba 1, znan tudi kot Timarev.

⁹⁰ Leksikon NOB in revolucije 1941–1945, str. 660 in O. Djordjević, Leksikon bezbednosti, str. 227, geslo NKGB: »V skladu s politiko vlade ZSSR v dajanju pomoči in podpore NOV in POJ oz. JA je NKVD dajal strokovno pomoč pri ustanavljanju OZNA in njenih organov, pri izgradnji metodologije dela in šolanju v SZ dveh skupin (okoli 60) oficirjev OZNA.

lju razbije centre in organizacije četnikov Draže Mihailovića, ustašev in domobrancev, bele in plave garde, muslimanske milice in zelenega kadra, organizacijo Vanče Mihajlova, strukturo druge prizrenske lige in navezo domačih reakcionarnih politikov in prostozidarstva, ter s tem pripomogle k zmagi v boju za nacionalno in socialno osvoboditev narodov in narodnosti Jugoslavije.

2. Protiobveščevalna zaščita osvobojenega ozemlja. Pri tem je morala OZNA odkrivati agente obveščevalnih služb in varnostnih služb okupatorjev in njihovih sodelavcev kakor tudi obveščevalne službe tujih držav na osvobojenem ozemlju; delovanje notranjih reakcionarnih sil – meščanskih politikov, posameznikov in struktur verskih skupnosti, prostozidarjev in drugih; ter sovražnikove vrinjenice, ki jim je uspelo priti v organe narodnoosvobodilnega gibanja. Da bi odkrila in onemogočila zgoraj naštetá dejanja, lahko opravlja preiskave proti osumljencem in jih v primeru, da zbere dokaze o njihovem delovanju (najsí bo posameznikov, skupin ali organizacij), izroči pristojnemu sodišču.

3. Protiobveščevalna zaščita oboroženih sil narodnoosvobodilnega gibanja, partizanskih odredov in narodnoosvobodilne vojske.

Na tem področju so naloge OZNA: zaščita zaupnih povelij in drugih dokumentov, ki vsebujejo vojaške skrivnosti; odkrivanje sovražnikovih agentov, ki so se vtihotapili v enote NOV in POJ; onemogočanje vključevanja sovražnikovih agentov v enote NOV in POJ kot preventivno delovanje v času velikega priliva novih vodstev v vojsko; in vodenje preiskave proti odkritim agentom in drugim sovražnikom, osumljenim, da v enotah oboroženih sil delujejo proti interesom narodnoosvobodilnega gibanja.⁹¹

Organiziranost Oddelka za zaščito naroda poverjenišva za narodno obrambo NKOJ

Navodilo predsednika NKOJ in poverjenika za NO določa, da OZNA predstavlja centralo varnostne službe in da njena enotna struktura in centralizirano vodstvo omogočata zagotovitev enotne in trde politične linije v obveščevalni in protiobveščevalni službi. V ta namen so vse naloge Oddelka za zaščito naroda razporedili v štiri skupine, katerih vsaka je v okviru svojega odseka pomenila organizacijsko enoto. Tako je bila OZNA organizirana v prvi, drugi, tretji in četrti odsek.

Prvi odsek (obveščevalni) je moral organizirati in ustvarjati obveščevalne vire v državah in državnih ustanovah nasprotnika in na zasedenem ozemlju. Njegova naloga je bila, da pridobiva in poučuje pooblaščenca ter organizira

⁹¹ Djordjević, Zaščita, str. 224.

njihovo umestitev čez mejo osvobojenega ozemlja. Zbira obveščevalne podatke o sovražnikovi agenturi in policiji, kvizlinškem državnem aparatu in kvizlinških vojaških enotah. Hkrati tudi nadzira in usmerja delo prvih odsekov v organizaciji OZNA. Sprva dela v tem odseku niso bila razporejena, postopoma pa so se razlikovala, tako da so nastajali posamezni referati ali pododseki, specializirani na raziskovanje ožje problematike.

Drugi odsek (protiobveščevalna služba na osvobojenem ozemlju) je ustvarjal mrežo svojih zaupnikov v raznih ustanovah in okoljih ter na druge načine zbiral podatke o dejavnosti političnih skupin, ki so se vključile v narodnoosvobodilno gibanje ali ostale zunaj njega; o delovanju sovražnikovih agentov, (te tudi odkrival in onemogočal); o ostankih oboroženih skupin narodnih izdajalcev, ki se gibljejo po terenu in strahujejo prebivalstvo; o dejavnosti tujih diplomatskih in vojaških predstavnikov, s katerimi ogrožajo interese narodnoosvobodilnega gibanja. Poleg tega tudi vodi in usmerja delo drugih odsekov OZNA.

Tretji odsek je imel nalogo organizirati protiobveščevalno zaščito oboroženih sil. Poleg tega je ustvaril mrežo svojih zaupnikov v raznih vojaških ustanovah pri poverjeništvu za narodno obrambo ter nadzoval in usmerjal delo tretjih odsekov Oddelka za zaščito naroda kakor tudi odsekov OZNA v štabih korpusov.

Četrti odsek je opravljal statistične in tehnične naloge. Na podlagi ugotovitev prvega, drugega in tretjega odseka obdeloval obveščevalne podatke in iz tega naredil kartoteko. V ta odsek so sodili tudi specialna fotografija, tajnopis in podobno. Radiocentri in šifranti, kakor tudi izdelava šifrantskih dokumentov, niso bili v sestavi tega odseka, ampak so bili organizacijsko vezani na pomočnika načelnika OZNA.

Glede na načelo narodnoosvobodilnega gibanja o enakopravnosti narodov in narodnosti Jugoslavije in ustvarjanju nove federativne države je bila izvedena tudi organizacija nove varnostne službe. Odločeno je bilo, da se Oddelk za zaščito naroda oblikuje v Bosni in Hercegovini, Črni gori, Hrvaški, Makedoniji, Sloveniji in Srbiji, pokrajini Vojvodini in območju Kosovo in Metohija. V skladu z določili Navodila predsednika NKOJ in poverjenika za NO so bili načelniki določeni, da urejajo in odgovarjajo za celotno operativno delovanje OZNA na svojih ozemljih.

Oddelki za zaščito naroda v vseh federalnih enotah Jugoslavije so imeli enako organizacijsko sestavo kot OZNA poverjenišтва za narodno obrambo NKOJ. Ti oddelki so vodili, usmerjali in nadzorovali delo odsekov OZNA za zaledna vojaška območja (v Sloveniji: za območje 7. korpusa, za območje 9. korpusa in za območje 4. operativne cone). Njihova organizacijska struktura je bila enaka kot v oddelkih, s to razliko, da se njihove organizacijske enote niso imenovalle odseki ampak sekcije (prva, druga in tretja sekcija). Obveščevalno raziskovanje prvega odseka OZNA je bilo neposredno organizirano v

deželnem, pokrajinskem in območnem oddelku ter v odseku za zaščito naroda v korpusnem vojaškem območju. V nižjih delih organizacije te problematike niso raziskovali.

Po Navodilu predsednika NKOJ je bila osnovna operativna enota OZNA pooblaščenstvo za okrožje oz. za okraj. Pooblaščenstvo OZNA je delovalo predvsem na področju drugega odseka OZNA, zato je bilo povezano tudi z drugo sekcijo Odseka za zaščito naroda zalednega vojaškega območja.

Tretji odsek oz. tretja sekcija je opravljala protiobveščevalno službo v oroženih silah NOG. V štabu korpusa je bila tretja sekcija neposredno odgovorna za protiobveščevalno zaščito štaba in prištabnih enot ter je v ta namen organizirala in vodila obveščevalno mrežo. Hkrati je vodila, nadzorovala in usmerjala delo protiobveščevalnih organov v enotah v sestavi korpusa, zato so nastala pooblaščenstva OZNA v štabih divizij in brigad.

Ustanavljanje teritorialnih organov Oddelka za zaščito naroda

Oddelek za zaščito naroda poverjenišтва za narodno obrambo je bil oblikovan neposredno po tem, ko je Josip Broz Tito podpisal Navodilo o organizacijski strukturi OZNA 13. 5. 1944. Istega dne je imenoval vodje odsekov in njihove pomočnike iz kadrov Odseka za zaščito naroda pri Vrhovnem štabu, Obveščevalnega oddelka Vrhovnega štaba kot tudi izmed tistih ljudi, ki so jih že prej poklicali v Drvar. Za načelnika oddelka za zaščito naroda za Jugoslavijo je bil imenovan Aleksander Ranković. Ta je za delo OZNA 18. maja 1944 izdal Navodilo, in v njem podrobneje določil naloge OZNA.⁹²

Konec maja 1944 so se ustanavljali oddelki za zaščito naroda na ozemlju Jugoslavije kakor tudi v enotah narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije. Iz Oddelka za zaščito naroda poverjenišтва za narodno obrambo so za hitrejšo in uspešnejšo delo napotili svoje predstavnike h glavnim štabom, da bi jim nudili strokovno pomoč pri oblikovanju novih organizacijskih enot. V drugi polovici maja in v začetku junija so vsi glavni štabi dobili obe prej omenjeni Navodili kot tudi ustna pojasnila predstavnikov OZNA. Oblikovanje organov OZNA je bilo končano julija in avgusta 1944.

Oddelek za zaščito naroda za Hrvaško, ki ga je vodil Ivan Krejačič-Stevo je začel delovati ob koncu maja 1944, v začetku junija pa tudi odseki za zaščito naroda v vojaških območjih 4., 10., in 11. korpusa. Pooblaščenstva OZNA so ustanovili pri poveljstvih področij in so bila neposredno podrejena Odseku za zaščito naroda vojaškega območja. Avgusta, septembra in oktobra so bila organizirana pooblaščenstva OZNA za okrožja in okraje.

⁹² Arhiv MNZ RS 301/2, Navodilo Aleksandra Rankovića z dne 18. 5. 1944 in Djordjević, Zaščita,... str. 229 do 235.

Oddelek za zaščito naroda za Bosno in Hercegovino je bil ustanovljen junija 1944. Ustanovljeni so bili trije odseki in to za korpusno območje tretjega in petega korpusa ter vojaško območje 39. divizije. Pooblaščenstva OZNA so bila ustanovljena pri poveljstvih področij in neposredno podrejena odseku za zaščito naroda. Od novembra 1944 so se oblikovala tudi pooblaščenstva za okrožja in okraje.

V Črni gori je bil Oddelek za zaščito naroda ustanovljen junija 1944, nekoliko zatem pa njegova poverjenišтва v okrožjih Podgorica, Nikšič, Bijelo Polje in Boka.

Oddelek za zaščito naroda za Slovenijo je bil oblikovan junija 1944 po vrnitvi Ivana Mačka-Matije iz Drvarja. Podrobneje bomo njegovo sestavo opisali v naslednjem poglavju.

Oddelek za zaščito naroda za Srbijo, ki ga je vodil Slobodan Penezić-Krcun, je bil oblikovan meseca junija na Visu, avgusta se je preselil v Srbijo, septembra pa so bili oblikovani odseki za zaščito naroda vojaških območij za zahodno, osrednjo, vzhodno in južno Srbijo. Hkrati so nastala pooblaščenstva OZNA pri poveljstvih področij s poverjeniki v poveljstvih mest. Po osvoboditvi Beograda so na podlagi ustnega navodila OZNA oblikovali pooblaščenstva Oddelka za zaščito naroda za okrožja, od novembra do januarja 1945 pa tudi za okraje.

Oddelek za zaščito naroda za Makedonijo se je začel organizirati 2. avgusta 1944, kmalu nato pa so nastala štiri poverjenišтва OZNA pri štabih vojnih oblasti in to za: skopsko, bitolsko, ohridsko-kičevsko in štipsko območje.

Oddelek za zaščito naroda za območje Kosova in Metohije je bil ustanovljen avgusta 1944, oktobra in novembra so ustanovili pooblaščenstva OZNA za poveljstvo področja, pozneje pa še za okraje.

Oddelek za zaščito naroda za Vojvodino je nastal sredi avgusta 1944. Septembra so nastala pooblaščenstva OZNA pri poveljstvih področij, v začetku novembra pa pooblaščenstva za okrožja in okraje.

Ob koncu leta 1945 so po odločitvi načelnika Oddelka za zaščito naroda ministrstva narodne obrambe razpustili oddelka za zaščito naroda za Vojvodino ter Kosovo in Metohijo in namesto njih oblikovali centre OZNA v pokrajini in območju..

V začetku so si prizadevali, da bi s pomočjo centralnih in pokrajinskih komitejev KPJ dobili primerne ljudi za vodje odsekov s po enim ali dvema pomočnikoma. Znotraj odsekov dela niso bila razporejena, postopoma pa so s prihodom sposobnih ljudi oblikovali pododseke oz. referate, npr. za nacistično obveščevalno službo, ustaško nadzorno službo, četniško obveščevalno službo, notranjo reakcijo, banditizem in podobno.

Oblikovanje organizacijskih enot Oddelka za zaščito naroda v oboroženih silah se je začelo neposredno po 13. maju 1944. Pri štabih enot narodnoosvobodilne vojske, ki so bile v drugi polovici maja 1944 pod neporednim vod-

POVERLJIVO!

Odeljenje
ZASTITENARODA/OZNA/
POVERENISTVO NARODNE OBRANE
H.K.O.J.
2.VIII.1944.

C85491

ODELJENJE ZASTITE NARODA ZA

SLOVENIJU

U poslednje vreme primećuje se u našoj zemlji pojačanje aktivnost neprijateljske obaveštajne službe a naročito Njemačke, koja u raznim oblicima nastoji da što šire i dublje razgrana svoju mrežu. Pre izvesnog vremena sprovedena je izvesna reorganizacija nemačke obaveštajne službe za našu zemlju, gdje se težište njihovog rada prebacuje u borbi protiv NOV i Narodno Oslobođilačkog Pokreta.

Zbog toga vam ovim skrećemo pažnju da budno pazite na rad nemačke obaveštajne službe s kojom su povezane i aktivno još pomaže i ustaška i ostala neprijateljska obaveštajna služba. Za što uspešnu borbu protiv neprijateljske obaveštajne službe u Jugoslaviji, potrebno je da sva naša odeljenja, odeljci i ostali organi OZNE-e svestrano i uporno izučavaju organizacionu strukturu, način i forme rada neprijateljske obaveštajne službe kako u celini tako i pojedinih njenih organa i ljudi. U tu svrhu šaljem vam kratki elaborat organizacije nemačke obaveštajne službe u Jugoslaviji, s time da ga pre svega svi rukovodioci vašega odeljenja dobro prouče kako bi u svom svakodnevnom radu mogli što uspešnije otkrivati centre i pojedine agente spomenute neprijateljske obaveštajne službe. Naročito ovaj materijal treba da posluži našim islednicima prilikom saslušavanja agenata, kako bi se od njih moglo dobiti što više konkretnog materijala i otkrila njihova prava uloga obaveštajne službe.

Smrt fašizmu - sloboda narodu !

Načelnik
General-lajtnant:

Poročilo o organizaciji nemške obveščevalne službe, ki ga je OZNA za Jugoslavijo poslala OZNA za Slovenijo, z dne 2. 8. 1944 (ZA/301-2).

stvom vrhovnega štaba, so pooblaščenstva nastala še do konca istega meseca. Pooblaščenstva so nastajala tudi pri štabih divizij in korpusov.

Do spremembe je prišlo po prvem marcu 1945, ko se je Narodnoosvobodilna vojska preimenovala v Jugoslovansko armado. Oddelek za zaščito naroda ministrstva za narodno obrambo DFJ je zato 24. marca 1945 s posebnim navodilom določil organizacijo OZNA v Jugoslovanski armadi. To navodilo je določalo, da Odsek zaščite naroda pri armadi neposredno vodi protibveščevalno zaščito poveljstev, ustanov in enot, ki so v sestavi armade.⁹³

Izjema so bili odseki za zaščito naroda pri samostojnih korpusih, saj so bili podrejeni tistemu oddelku za zaščito naroda, na katerega operacijskem območju so se nahajali (npr. odsek OZNA za območje 7. korpusa je bil podrejen tretjemu odseku OZNA za Slovenijo).

Takšna organiziranost nekega odseka Oddelka za zaščito naroda v oboroženih silah je bila v veljavi vse do konca julija istega leta. 27. 7. 1945 je bil s posebnim poveljem razpuščen tretji odsek v vseh oddelkih za zaščito naroda oz. so vsi, ki so bili v njem zaposleni, prešli v odseke za zaščito naroda v okviru armad. S tem se je celotna vojaška protiobveščevalna služba ločila od civilne varnostne službe.

Sprememba organizacijske sestave Oddelka za zaščito naroda

V začetku leta 1945, ko je bila osvobodjena že večina jugoslovanskega ozemlja, je hkrati nastajal tudi nov državni aparat. Vzpostavljeni so bili diplomatski odnosi in zveze s številnimi državami, zato je bilo potrebno tudi bolj organizirano in uspešno protiobveščevalno delovati proti sovražnikom Demokratske federativne Jugoslavije. Oddelek za zaščito naroda Ministrstva za narodno obrambo je zato 3. 3. 1945 dal navodilo o organizacijski strukturi in nalogi svojega petega odseka, ter ga poslal vsem oddelkom po Jugoslaviji. To navodilo določa, da je naloga petega odseka, da se bojuje proti vsem agenturam v Jugoslaviji, organizirali so nadzor vseh tujih, uradnih in javnih predstavnikov in ustanov, tako političnih kot vojaških, gospodarskih ali kulturnih, nadzor dela vseh tujih državljanov, ki so stalno ali začasno živeli na ozemlju Jugoslavije v kakršni koli nalogi, nadzor dejavnosti jugoslovanskih državljanov tuje narodnosti in nadzor jugoslovanskih državljanov, za katere so sumili, da so v tujih obveščevalnih službah.⁹⁴

Po navodilih so morali peti odsek organizirati v vseh deželnih oddelkih za zaščito naroda, v glavnih mestih federalnih enot in v tistih mestnih oddelkih OZNA kjer je bilo to nujno zaradi protiobveščevalne problematike. Posebej je bilo poudarjeno, da so bili peti odseki v mestih popolnoma konspirirani in

⁹³ Djordjević, Zaščita, str. 236.

⁹⁴ Djordjević, Zaščita, str. 238 do 240.

zakamuflirani ter so bili znotraj oddelka zaradi zaupnosti vezani samo na načelnika. Peti odsek Oddelka za zaščito naroda je poleg tega neposredno nadzoroval delo zgoraj navedenih tujih predstavnikov in v ta namen ustvarjal posebno ofenzivno in defenzivno mrežo zaupnikov okrog njih, organiziral pa je tudi spremljanje njihovega gibanja. V ta odsek sta sodila tudi nadzor meja in oblikovanje posebne mreže zaupnikov, ki je spremljala legalno in ilegalno prehajanje tako čez kopno kakor tudi čez vodno mejo s tujino.

Kot zadnji je bil ustanovljen šesti odsek Oddelka za zaščito naroda, in to z ustnim navodilom aprila 1945. Njegova naloga je bila protiobveščevalna zaščita prometnih ustanov in objektov ter seveda za to organiziranje potrebne obveščevalne mreže v njih. Z njo so odkrivali sovražno delovanje in preprečevali sabotaže in divizije. Poleg te naloge je šesti odsek v celoti nadzoroval dejavnost pooblaščenstva OZNA za promet, ki je organiziralo protiobveščevalno zaščito železniškega, rečnega in pomorskega prometa.

Poleg tega so v Oddelku za zaščito naroda oblikovali tudi šifrantski odsek, radijsko službo in odsek za intendanco. S tem se je končala organizacijska graditev Oddelka za zaščito naroda in je ostala taka vse do marca 1946, ko je prišlo do reorganizacije, iz katere sta nastali Uprava varnosti Jugoslovanske armade in Uprava državne varnosti.⁹⁵

⁹⁵ Djordjević, Zaščita, str. 241 do 242.

USTANOVITEV ODDELKA ZA ZAŠČITO NARODA ZA SLOVENIJO

O pripravi na ustanovitev Oddelka za zaščito naroda kot vsejugoslovanske organizacije je slovenskemu političnemu vodstvu pisno poročal Edvard Kardelj-Krištof 5. maja 1944 v pismu sekretarju CK KPS Francu Leskošku-Luki.⁹⁶ Med drugim je sporočil, da se je jugoslovansko partijsko vodstvo odločilo vprašanje boja proti peti koloni rešiti bistveno drugače, kot pa so to naredili v Sloveniji. Ta sektor je izločen iz poverjenišтва za notranje zadeve in bo podrejen poverjeništvu narodne obrambe ter bo v splošnem ostal v okviru vojaške organizacije. O razlogih za to odločitev v pismu ne poroča, pač pa opozarja, da bo zanje izvedel Ivan Maček-Matija ustno. V nadaljevanju piše Kardelj o prihodnji organizacijski sestavi Odseka za notranje zadeve v Sloveniji, ko bosta v notranjem poverjeništvu ostala samo administrativno-upravni odsek in milica.

Opozoril je, da bo treba izraz narodna milica uveljaviti povsod, to je tudi v Sloveniji, da ne bo prišlo do zamenjav, z na novo ustanovljenim odsekom za boj proti peti koloni, ki se bo imenoval Odsek za zaščito naroda. Kakor sem že omenila, pa se to v Sloveniji ni izvedlo zaradi nasprotovanja izrazu milica in je ta organizacija v Sloveniji vse do konca vojne uporabljala zase ime Narodna zaščita. V pismu je Kardelj obvestil vodstvo tudi o potrebnih kadrovskih spremembah, saj je bil Ivan Maček predviden za Odsek za zaščito naroda in kot tak ne bi mogel obenem ostati načelnik Odseka za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS. Hkrati je obvestil slovensko vodstvo, da so vse te odločitve že dokončno sprejete in se v času vojne ne bodo več bistveno spreminjale ter bodo obvezno v vseh pokrajinah Jugoslavije enako organizirane.⁹⁷

Z nekoliko zamude je 12. maja 1944 Ivan Maček dobil sporočilo, naj se 13. maja javi na sedežu vrhovnega štaba NOV in POJ ter NKOJ, kjer bo potekala razprava o reorganizaciji službe. Skupaj z Edom Brajnikom in spremljevalci je krenil na pot v soboto 13. maja in to s Stražnega Vrha skozi Metliko proti Bosni. Po nekaj dneh velikih naporov so prispeli v Drvar. V pogovorih najprej z Aleksandrom Rankovićem in nato z Josipom Brozom-Titom je Maček zvedel za sprejete sklepe o organizaciji OZNA, njenem delovanju in nalogah v prihodnje. Posebeno je bila povdarejena izbira primerčnih ljudi za delo v oddelku, da bo ta ob osvoboditvi sposoben opraviti svojo nalogo ter jo opravljati tudi v bodoči socialistični državi. Vlogo in pomen nove organizacije je še

⁹⁶ Arhiv CK ZKS, f. 384 II/36, pismo Krištofa Luki, sekretarju CK KPS 5. 5. 1944.

⁹⁷ Irena Mrvič: Temeljna vprašanja varnostno-obveščevalne dejavnosti med NOB na Slovenskem. Referat na posvetovanju Varnostne in samozaščitne izkušnje NOG pri graditvi sistema DS in nekatera teoretična ter praktična vprašanja varnosti danes, Ljubljana, november 1984, str. 139.

med Mačkovim bivanjem v Drvarju v posebnem dokumentu razčlenil novi načelnik organizacije Aleksander Ranković in ga skupaj z organizacijsko shemo posredoval načelnikom oddelkov za posamezna območja. OZNA je opredelil kot organ državne varnosti, ki bo eden močnih porokov za ohranitev nove demokratične oblasti v federativni Jugoslaviji. Večji poudarek je v dokumentu namenil bodočemu prodoru politične obveščevalne službe v tujino ter obveščevalnemu varovanju enot NOV, za katere je predvideval, da bodo postale glavne tarče sovražnikove agenture.⁹⁸

Ko se je Ivan Maček vrnil iz Drvarja, nekoliko pozno sicer, saj so doživeli tudi nemški letalski desant na Drvar, je obvestil slovensko politično vodstvo o spremembah na področju notranjih zadev. Tako je Boris Kidrič na podlagi njegovega poročila na seji predsedstva Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta 26. junija 1944 obvestil ostale člane, da je NKOJ izločil boj proti peti koloni iz posameznih nacionalnih enot in ga podredil neposredno poverjeništvu za narodno obrambo, v okviru katerega je ustanovil Oddelek za zaščito naroda. Za Slovenijo je bil za načelnik OZNA imenovan Maček. Predsedstvo SNOS je vzelo to spremembo v vednost s pristavkom, da bo kljub centralizaciji tega oddelka potrebno najtesnejše sodelovanje s predsedstvom SNOS.⁹⁹

Reorganizacija Odseka za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS

Po izločitvi obveščevalnega oddelka in oddelka za inozemstvo je v okviru Odseka za notranje zadeve ostal samo še Oddelek za Narodno zaščito. Na seji predsedstva SNOS 26. 6. 1944, na kateri je Maček podal poročilo o ustanovitvi Oddelka za zaščito naroda, katerega načelnik je postal, je predsedstvo SNOS za načelnika Odseka za notranje zadeve imenovalo Alojza Vrhovca-Slavka. Kot izhaja iz njegove karakteristike, je bil do tedaj načelnik oddelka za kadre. Rojen je bil 20. 6. 1904 v Ljubljani, po poklicu je bil mestni uradnik, v partizanih pa od 5. julija 1942. V Osvobodilni fronti je deloval kot član matičnega odbora mestnih uslužbencev v Ljubljani. Bil je predsednik odbora OF za mestno elektrarno, član vrhovnega odbora vojaške zaščite v Ljubljani in član eksekutive sokolstva v OF. Na isti seji je bil za načelnika Oddelka za Narodno zaščito imenovan Ivan Ferlež, ki je že od smrti Jožeta Mazovca opravljal te naloge. Za njegovega namestnika je bil imenovan Alojz Ocepek.¹⁰⁰

⁹⁸ Irena Mrvič, Ob 45. obletnici OZNA, Varnost, maj 1989.

⁹⁹ Arhiv IZDG, f. 448 I. 1/2.

¹⁰⁰ Arhiv IZDG, f. 12/1, seznam funkcionarjev oddelka za kadre z dne 21. 3. 1944, in Ljuba Dornik-Šubelj: Ustanovitev in delovanje odseka za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS. Varnost, Strokovni bilten 1986 3–4 (dalje Šubelj, Ustanovitev str. 167).

ODDELK
za zaščito naroda za Slovenijo
Poverjenišтво za narodno
Obrambo - NKOPJ
O.Z.N.A.
Dne 18.VIII.1944

kopija

OKROŽNA IZPOSTAVA

Brkine
Brkine
Brkine

Radi reorganizacije in izpostavitvijo nove organizacije Oddelka za zaščito naroda za Slovenijo se z dne 18.VIII. 1944. ukinejo vse Okrožne Izpostave.

Vsi funkcionarji in ostalo osebje so na razpolago Odseku za Oblast VII. Korpusa - Oddelku za zaščito naroda za Slovenijo.

Ves arhiv naj se po zanesljivem kurirju dostavi na TV. 6. - za točko 24. Priložena naj bo štampljka Okrožne izpostave.

Vsa ostala snovina naj se preda Odseku za Oblast VII. Korpusa - Oddelku za zaščito naroda za Slovenijo.

Smrt fašizmu - hodo narodu!

Načelnik Oddelka:

Jože Maček

Odsek za notranje zadeve, ki so ga sprva tvorili samo ti trije člani, se je z Baže 24 preselil v Semič, kjer je imel sedež v Bukovčevi hiši. Njegova baza se je imenovala točka 28. Tja so se preselili julija 1944 in ostali do februarja 1945, ko so se preselili v Plutovo vilo v Črnomlju, v kateri je bil tudi odsek za sodstvo. Iz poročila odsekov pri predsedstvu SNOS je razvidno, kakšna je bila organiziranost Odseka za notranje zadeve do ukinitve njegovih okrožnih izpostav. Odsek je imel začasno le en oddelek, to je Oddelek za Narodno zaščito, njegovi nalogi pa sta bili skrb za varnost javnega prometa ter boj proti kriminalu in izkoriščevalcem ljudstva. Oddelek je imel 4 pododdelke: Pododdelek za javni red in mir, kriminalni, administrativni in kadrovski pododdelek.

Pododdelek za javni red in mir je skrbel za splošno varnost, zlasti za varnost prometa, organiziral je varstvo pred požari in pasivno zaščito civilnega prebivalstva pred zračnimi napadi. *Pododdele za kriminal* se je bojeval proti kriminalu in izkoriščevalcem ljudstva zlasti proti črnoborzijancem in tistim, ki so kopičili živila, ter saboterjem NOB.

Administrativni pododdelek je nadzoroval gibanje civilnega prebivalstva na osvobojenem in od vojske nadzorovanem ozemlju, ter izdajanje potnih dovolilnic prek okrožnih in okrajnih načelstev Narodne zaščite.

Kadrovski pododdelek je skrbel za evidenco narodnih zaščitnikov in njihovo strokovno in politično vzgojo ter sporazumno z narodnoosvobodilnimi odbori predlagal namestitve in premestitve pripadnikov Narodne zaščite.

Septembra 1944 se je število članov Oddelka za Narodno zaščito povečalo. Na novo so prišli Stane Vesel, ki je prevzel pododdelek za javni red oz. pozneje kriminalni pododdelek, februarja 1945 preimenovan v poizvedovalni pododdelek. Stane Vrhovnik je ves čas vodil kadrovski pododdelek. Anton Nemanich je opravljal splošne posle odseka. Za administracijo je skrbela Ivica Bricelj in pozneje Olga Grošelj, ki se je vključila v oktobra ustanovljeni upravni oddelek. Tega so ustanovili na zahtevo poverjenika za notranje zadeve pri predsedstvu NKOJ Vlada Zečevića. Upravni pododdelek je vodil dipl. iur. Anton Krajšek, v njem pa so delali Boris Trampuš, Janko Guček in Olga Grošelj. V kriminalni oddelek sta se pozneje vključila še Maks Vale in Ciril Košak. Tako sestava odseka je ostala vse do ustanovitve prve slovenske vlade, ko je bil za ministra za notranje zadeve 5. maja 1945 v Ajdovščini imenovan Zoran Polič.¹⁰¹

¹⁰¹ Šubelj, Ustanovitev... str. 168–174.

ORGANIZIRANOST IN DELO OZNA ZA SLOVENIJO PO REORGANIZACIJI ODSEKA ZA NOTRANJE ZADEVE

OZNA za Slovenijo je imela pet odsekov. Odsek za tujino se je preimenoval v prvi odsek, iz odseka za obveščevalno službo je nastal drugi odsek, tretji odsek je predstavljala protiobveščevalna služba v vojski, četrti odsek je vodil evidenco, v peti odsek pa je sodila zaščitna enota, ki je varovala ljudi in opravljala druge naloge. Delo je potekalo nemoteno, sam proces preobrazbe pa je trajal približno dva meseca, do sredine avgusta 1944, ko so bile razpuščene okrožne izpostave odseka za notranje zadeve. Prostorsko je OZNA za Slovenijo ostala na Stražnem vrhu, to je v bazi 24. Postopoma so se v organizacijo vključevali novi ljudje.

Delo OZNA za Slovenijo je vodilo načelstvo, ki ga je kot načelnik vodil Ivan Maček. Njegov namestnik je bil najprej Albert Svetina-Erno in sekretarka Cvetta Zimic, poročena Svetina, od 24. 7. 1944 pa je bil Mačkov namestnik dr. Jože Brilej-Bolko, sekretarka pa je postala Vida Rebselj, poročena Kulovec. Oba sta na svojih mestih ostala vse do osvoboditve. Pri načelstvu sta delovali tudi šifrerki Milica Zajc, por. Zupanc in Duša Skinder, por. Lah. Za varnost sta odgovarjala Ivan Mehle-Janko in Žan Hrovat. Na načelstvo OZNA je bila vezana tudi posebna zaščitna oz. oficirska enota, ki je varovala in opravljala druge naloge za potrebe organizacije. Nameščena je bila v zidnici Alfonza Laknerja iz Črnomlja, njen štab pa v sosednji zidnici ob cerkvi.¹⁰² Za življenje in delo na Bazi 24 je Maček 28. julija 1944 izdal poseben hišni red, Vsi, ki so živeli in delali na bazi so se ga bolj ali manj držali, kot se tega tudi sam spominja v več anekdotah v svojih »Spominih«.¹⁰³

Maček je navodila o delu, v katerih je natančno označil tudi spremembe v organiziranosti s posebnim poudarkom na vojaškem načelu, podal v okrožnici o pošiljanju poročil, ki jo je hkrati s pomilostitvenim odlokom in odlokom o zaplembi premoženja sodelavcev okupatorja posredoval svojim sodelavcem.¹⁰⁴ V njej je poudaril, da so se »v skladu s federativno ureditvijo nove Jugoslavije posamezni odseki narodne oblasti decentralizirali, ne samo na federativne sestavne dele države, temveč tudi na posamezne pokrajinske in okrožne sektorje v okviru ene in iste federativne enote. V nasprotju s tem pa je ostal sektor oddelka za zaščito naroda strogo centraliziran za celo državo in seveda centraliziran tudi v okviru Slovenije same. Tako centralizacijo nare-

¹⁰² Podatke o kadrih OZNA za Slovenijo so na podlagi arhivskih dokumentov, spominov in fotografij rekonstruirali člani republiškega odbora OZNA za Slovenijo ob pripravah na razstavo ob 45. obletnici ustanovitve OZNA za Slovenijo maja 1989 – hrani avtorica.

¹⁰³ Arhiv MNZ 301/4, Hišni red z dne 28. 7. 1944.

¹⁰⁴ Arhiv MNZ RS, f. 301/4, Okrožnica Oddelka za zaščito naroda za Slovenijo.

kuje že sam karakter našega dela in nalog, ki se postavljajo pred naš oddelek, ker so na uspešnem izvrševanju teh nalog v katerikoli federativni enoti enako zainteresirani vsi federativni deli države, torej vsa Jugoslavija, ker je notranja fronta Jugoslavije proti njenim notranjim sovražnikom ena in ista ter nedeljiva. Poleg tega pa še narekuje centralistični značaj našega sektorja sam vojaški značaj, vojaški princip, na katerem je naš aparat zgrajen.« V nadaljevanju opozarja na strogo hierarhijo pri izpolnjevanju povelij, saj se vsako prekršitev smatra za kršitev vojaške discipline. Za poročanje so bili vodje odsekov zadolženi, da načelstvu OZNA za Slovenijo redno pošiljajo 15-dnevna politična situacijska poročila, 15-dnevna delovna poročila in mesečna organizacijska poročila, tekoče pa so seveda obveščali načelstvo oddelka o problemih in mu pošiljali gradivo. Za prvo delovno in politično poročilo je bil določen čas od 15. novembra do 1. decembra 1944, prvo organizacijsko poročilo pa za dobo od 1. novembra do 1. decembra 1944. Iz navedenih datumov vidimo, da se je sama reorganizacija oz. delo po novih smernicah začelo sorazmerno pozno, šele konec leta 1944, vendar to ne pomeni, da vmes delo ni teklo.

Celoten pregled dela OZNA za Slovenijo prinaša poročilo načelstva o sovražnih agenturah na ozemlju Slovenije. Poročilo je zelo obsežno, saj šteje 17 strani in vsebuje kot dodatek tudi grafični prikaz SS policijskega poveljstva za Jadransko primorje in njegovo povezanost z italijanskim notranjim ministrtvom oz. s specialnim inšpektoratom policije za Julijsko krajino. Poročilo je sestavljeno iz 6. delov, označenih po abecedi. V prvem delu je kratek oris zgodovinske razkosanosti slovenskega ozemlja in sprememb, ki jih je doživele med okupacijo ter prikaz trenutne (to je leta 1944) nemške organiziranosti proti NOB. Poročilo pravi, da Nemci boja proti Sloveniji in njenemu narodu niso vodili iz enega središča, marveč iz več med seboj neodvisnih centrov. To so bili Maribor – z nadrejenim centrom v Gradcu za Štajersko; Celovec – z nadrejenim centrom na Dunaju za Koroško; in Trst, neposredno podrejen upravnopolitičnem centru rajha za vse Jadransko primorje, ki je obsegalo Gorenjsko, Primorje in Ljubljansko pokrajino s podrejenimi centri v Ljubljani, na Bledu in v Trstu. Pri tem je imel vsak del drugače zgrajen oz. neenoten upravnopolicijski aparat.¹⁰⁵ Podatki, ki so bili podlaga za to poročilo, niso samo nepopolni, temveč tudi napačni, za kar je bilo več vzrokov. Gre predvsem za neenakomerno razvitost narodnoosvobodilnega gibanja in njegove obveščevalne službe, saj je bilo za Primorsko mnogo več podatkov kot za Štajersko.

Drugi del poročila obravnava Primorsko in italijanski policijski aparat. Specialni inšpektorat za Julijsko krajino je bil ustanovljen že leta 1940 ob vstopu Italije v vojno. Njegova glavna naloga je bila razkrivanje in uničevanje vseh slavofilskih, komunističnih in protifašističnih organizacij. Kot poseben od-

¹⁰⁵ Arhiv MNZ RS 301/4, Sovražne agenture za teritorij Slovenije, poročilo načelstvu OZNA za Slovenijo, nedatirano.

C85374 ¹

ODELJENJE ZAŠTITE NARODA /OZNA/
POVERENIŠTVU NARODNE ODREDE
NARODNOG KOMITETA SRS. JUGOSLAVIJE

Proj:Službeno

18. septembra 1944. god.

ODELJENJE ZAŠTITE NARODA SLOVENIJE

Glavnom Štabu Slovenije upućen je na raspoloženje, da ga rasporedi po vlastitom nađodjenju podpukovnik Franc Potočnik. U vremenu od 20 dana on se nalazio pod istragom zbog slijedećeg:

- 1.-Utajio je 9 civilnih odijela, koja su mu kao vojno-informativnom ^{oficim} data na uporabu za službene potrebe;
- 2.-Preispitivao je njegovog rada, osobito po pitanju izmjene podataka vojno-informativnog karaktera sa engleskom obavještajnom službom preko kapetana Cooock-a.

U toku istrage Potočnik je priznao da je zatajio odijela, koja je predao na čuvanje svojim rođecima Kuiš u Komiži/o.Vis/

Po pitanju izmjene podataka i odnosa sa kapetanom Cooock jasno se ispostavilo da je odnos i saradnja bila tako podešena, da je objektivno sva naša mreža, koja je stajala pod rukovodstvom Potočnika služila englezima, da zprotuuslugu nije od Cooock gotovo ništa dobijeno, da je naša služba kroz Potočnikov način rda i odnos bila podređjena engleskoj, pa je i sam Potočnik objektivno bio neke vrste činovnik kapetana Cooocka.

S obzirom na ovo pretnostavilo se da se ne radi o agenturi, jer je ustanovljeno da je kapetan Cooock činio Potočniku lične materijalne usluge. Ovo posljednje nije se dokazalo, ali, da nije bilo intervencije na vrijeme Potočnik bi došao u takovu situaciju da ga kapetan Cooock drži potpuno u svojim rukama.

Što je donesena odluka da se Potočnika zbog 1.- i 2.- ne izvede pred sud učinjeno je zbog slijedećeg:

- a./Potočnik je do sada manipulirao sa većim vrednostima i nije ih pronevjerio
- b./Pristupio je u pokret odmah po kapitulaciji i bio aktivan/on izjavljuje, da je ispred OF u Ljubljani organizirao 43 pomorca/
- c./Dobro se držao u logoru na Rabu i lično je učestvovao u formiranju tzv. Rabske brigade
- d./Nije dobio dovoljnu pomoć od svoga štaba.

Upućen je na raspoloženje Glavnom Štabu Slovenije zato, da ode u sredinu koja ga i koju on najbolje poznaje i koje će mu ukazati najbolju pomoć.

Budući da nije do kraja rasvjetljen njegov odnos sa kapetanom Cooock treba ga pratiti s obzirom na mogućnost agenture.

U prilogu se dostavlja izvod iz saslušanja.

Smrt fašizmu - Sloboda narodu!

Zamenik Vaaelnika, pukovnik:

J. Stefanović

delek specialnega inšpektorata je deloval policijski odsek San Michele, ustanovljen marca 1944, ki ni opravljal navadne policijske službe, temveč je bil določen za očiščevalne akcije proti partizanom in za nočne patrulje po mestu, pri čemer so pogosto sodelovali z enotami SS. Colottijev oddelek je bil posebna enota agentov, ki jo je imel Colotti kot podkomisar specialnega inšpektorata, štela pa je od 30 do 40 agentov za aretacije, zaslišanja in zasede. Pomožni agenti so sestavljali posebno četo, ustanovljeno prav tako marca 1944. V nasprotju s prej omenjenimi enotami so bili v tej večinoma ljudje, ki so sprejeli to delo zato, ker niso hoteli v vojsko ali na delo v Nemčijo, partizanom pa se tudi niso hoteli priključiti. Mnogi od njih so dezertirali. Inšpektorat v Trstu je poleg tega ustanovil po 21 podružnic po vsej Julijski krajini in v glavnih mestih pokrajin Julijske krajine posebne specialne inšpektorate na Reki, v Pulju, v Vidmu in v Gorici. Vsi so bili podrejeni centralnemu inšpektoratu v Trstu. V poročilu je opisana tudi mučilnica Rižarna, v katero so po kapitulaciji Italije pripeljali 4.500 Židov in nato vsak dan podnevi in ponoči dovažali ljudi iz okolice Trsta in Istre. To vojašnico so stražili esesovci. V krematoriju so sežigali ljudi.¹⁰⁶

Kot navaja poročilo, je bila policijska organizacija domače reakcije na Primorskem sestavljena iz več delov. Policijsko organizacijo bele garde v Trstu je vodil Ivo Poljšak, roj. v Slovenski Bistrici, pod njegovo pristojnost pa je sodila tudi organizacija v Pulju, Reki in Gorici. Na voljo je imela 16 agentov. Poleg te je delovala tudi posebna domobranska policija v Gorici, katere šef je bil Ignac Peršolja iz Ljubljane. Skupno je štela 45 mož, podružnice pa je imela v Kobaridu (14 mož) in v Ajdovščini (10 mož) ter v Postojni, Ilirski Bistrici in Tolminu. Poleg teh dveh policij so na Primorskem delovali tudi mihailovičevci, katerih policijsko delovanje se je omejevalo le na sodelovanje z italijansko, domobransko in nemško policijo v boju proti narodnoosvobodilnemu gibanju. Vodil jih je aktivni kapetan Tone Avguštinčič, denar pa so dobivali od svoje centrale v Ljubljani. V samem Trstu so imeli plavogardisti 30 pripadnikov plavogardistično-mihailovičevske policije, ki se je rekonstruirala iz nekdanjih Sokolov iz Ljubljane. V Trstu so imeli sedež v hotelu Continental, kjer je bil tudi štab vojvode Dobroslava Jevdjevića. Njihova posebna naloga je bila skrbeti za beg nekdanjih jugoslovanskih aktivnih oficirjev v Švico. Zvezo, dokumente in denar so dobili v Trstu pri zobozdravniku dr. Ivanu Leski. Ta je imel v vseh večjih mestih severne Italije svoje relejne postaje, ki so jih vodili pravoslavni popi in srbski študentje.

Na Primorskem je bila seveda tudi upravnopolicijska organizacija nemškega okupatorja. Primorska z Istro, Gorenjska in Ljubljanska pokrajina z Ljubljano so bile v upravnem pogledu združene v operacijsko cono Jadransko primorje (Operationszone Adriatisches Küstenland) s središčem v Trstu, ki jo je

¹⁰⁶ Zločine v Rižarni je opisal dr. Tone Ferenc v delu *Satan in njegovo delo in smrt*, Ljubljana 1979.

vodil dr. Friedrich Rainer, v policijskem in vojaškem pogledu pa višji vodja SS in policije policijski general Ervin Rösener, čigar pomočnik za Julijsko krajino je bil dr. Odilo Globočnik. Vse italijanske policijske ustanove, enote, ki so jih ustanovili italijanski fašisti, kozaške enote, domobranci, četniki in srbski prostovoljski korpus so bili podrejene Globočniku.

Tretji del poročila se nanaša na Ljubljansko pokrajino, pri čemer je najprej podan njen položaj v obdobju italijanske okupacije. Po krajšem obdobju, v katerem so sile NOV in POS zasedle skoraj vso Ljubljansko pokrajino razen Ljubljane same, so Nemci prevzeli nezmanjšan upravnopolicijski aparat domače reakcije v Ljubljani, ki pa se je še razširil. Poleg uniformirane policije, ki je štela 300 moških, je imel politični oddelek na voljo več kot 100 tajnih agentov. Načelnik političnega oddelka je bil nekdanji sodni pripravnik Maks Loh. Ves aparat je bil po narodnosti slovenski.¹⁰⁷

V Ljubljanski pokrajini sta okupator in domača reakcija obvladovala poleg Ljubljane še Novo mesto in Kočevje. V obeh mestih je bilo okrajno glavarstvo, poleg njega pa varnostna služba. Policijski obveščevalni aparat Slovenskega domobranstva v Ljubljani je imel organiziran svoj obveščevalni center. Čeprav so jim Nemci izrecno prepovedali, da bi v Ljubljani in na podeželju izvajali aretacije in eksekucije, se tega niso držali. Prek svoje obveščevalne službe so sistematično odkrivali terenske organizatorje in posamezne privržence narodnoosvobodilnega gibanja ter jih pogosto tudi na kraju samem pobili. Poleg obveščevalnega centra pri organizacijskem štabu Slovenskega domobranstva v Ljubljani so imeli še obveščevalni center Ljubljana s 13 podrejenimi enotami, obveščevalni center Vrhnika s 14 podrejenimi enotami, obveščevalni center Grosuplje s 5 podrejenimi enotami, obveščevalni center Kočevje s 4 podrejenimi enotami in obveščevalni center Novo mesto s 14 podrejenimi enotami. V Ljubljani sta bili poleg uprave policije in domobranskega policijskoobveščevalnega aparata še dve obveščevalni službi: DOS in TOS. DOS je bila kratica za državno obveščevalno službo, to je obveščevalno službo Jugoslovanske vojske v domovini. Ta se je najprej imenovala SIS – slovenska informacijska služba, pozneje pa JOS – jugoslovanska obveščevalna služba. Vodil jo je plavogardist major Karel Novak. Navidezno se je ta mihailovičevska organizacija zanimala za vojaške vesti, poslušanje tujih radijskih postaj, okupatorske postojanke itd, praktično pa se je zanimala za vse, kar je bilo v zvezi z OF in narodnoosvobodilnim gibanjem. Svoje eksekutive ni imela in je uporabljala okupatorjev policijski aparat od gestapa do domobranstva in črne roke. Ker je bila DOS oddelek poveljstva kraljeve jugoslovanske vojske v Sloveniji, je bila organizirana nadstrankarsko kot vojaška organizacija. Svojo organizacijo je razširjala v treh smereh: prek Sokolske legije, Narodne legije in Slovenske legije. Pri tem je bila Sokolska legija politična skupina izdajalcev iz nekdanjega liberalnega tabora (JNS), Slovenska legija je bila poli-

¹⁰⁷ Danica Melihar, Zgodilo se je, Borec št. 11, novembra 1988.

tična skupina iz klerikalnega tabora (JRZ), Narodna legija pa politična skupina t. i. sredincev. Vsaka legija je imela zveznega oficirja pri poveljstvu kraljeve vojske za Slovenijo. Politično je bila organizirana v Ljubljani, kjer je imela 8 obveščevalnih sektorjev, manjše agenture pa tudi v Trstu in Gorici. Svojo zaupniško mrežo je imela tudi v enotah Rupnikovih domobrancev, na policiji, in v oboroženih enotah črne roke ter bila povezana z gestapom.

TOS je bila kratica za tajno obveščevalno službo, ki so jo organizirali privrženci nekdanjega klerikalnega tabora (JRZ, Katoliške akcije, stražarjev). Njen organizator je bil belogardistični kaplan France Glavač, njen cilj pa lov za vsakim posameznim privržencem narodnoosvobodilnega gibanja. Seveda so zaradi trenj, ki so se nenehno pojavljala v taboru reakcije, vohunili tudi drug za drugim. Ko se je v začetku poletja 1944 zaradi razvoja razmer na frontah začel razkroj v domobranskih vrstah, je en del začel prehajati v vrste NOV in POJ, drugi del pa je v vrstah domobranstva začel »ilegalno« organizirati prestop v mihailovičevske vrste, ki bi ob izkrcanju zaveznikov udarili Nemčiji v hrbet. Posledica tega je bila, da je gestapo v Ljubljani 28. 6. 1944 aretiral več kot 200 mihailovičevcev iz vrst TOS, DOS in domobranskih oddelkov. Nikogar od teh pa niso ustrelili, kot je to gestapo običajno naredil s privrženci OF, temveč so bili le zaprti.

Ob prevzemu Ljubljane in Ljubljanske pokrajine nemški okupator ni vzpostavil svojega lastnega aparata v celoti, temveč je prevzel vse obstoječe upravne in policijske aparate in jih še povečal, sam pa se je omejil na njihov nadzor. Zato v Ljubljani tudi ni bil organiziran kakšen poseben center, ampak sta bila tako mesto kot pokrajina podrejena gestapovskemu centru na Bledu. Tako je bil zvezni oficir pri policijski upravi v Ljubljani oz. njenem načelniku dr. Lovru Hacinu gestapovec Paul Duscha, nadzornik vseh zaporov pri sodišču in policiji pa je bil Simon Walter. Poročilo iz Ljubljanske pokrajine se končuje s poročilom o črni roki. Zaznali so njeno delovanje, vendar niso natančno vedeli kdo je organizator in kako je organizirana. Na eni strani so bili mnena, da je to teroristična organizacija, prek katere je okupator izvajal zločine in se hkrati prikrival in kazal kot zaščitnik slovenskega naroda, na drugi strani pa so jo imeli za eksekutivo klerikalcev, ki naj bi jo vodili Ehrlichovi stražarji, njena naloga pa je bila izmenično likvidirati privržence narodnoosvobodilnega gibanja in izdajalce iz vrst liberalnega tabora. Izraz črna roka se je uveljavil tudi za ilegalne plavogardistične odrede, ki jih je vodil Janez Marn-Črtomir Mrak, nekdanji partizan in dezertar, ki je 20. 5. 1944 razglasil udar v partizanskih vrstah. Ti so bili organizirani v Dolenjski, Notranjski in Primorski odred, od katerih je vsak štel 80 do 120 mož. V mestih, kot so Ljubljana, Jesenice, Kranj in Škofja Loka so delovale manjše skupine 3 do 4 mož. Natančnega delovanja, strukture in povezanosti OZNA ni uspelo odkriti, vedeli so le za nekatere posameznike. V Ljubljani so bili to: Drago Voršič, Srečko Rus, Oto Gjud, Oto Ehrlich in Franc Juvan. Na Primorskem je bil namestnik

poveljnika major Mirko Bitenc, v Trstu pa major jugoslovanske vojske Joco Vujošević, ki je imel na Vrhniki svojo pisarno in je bil imenova za komandanta Črne roke za Slovenijo. Zadnja dva je okupator zaprl hkrati z drugimi mi-hailovičevci.

Četrty del poročila o sovražnih agenturah na ozemlju Slovenije zajema podatke o gestapu in vermanšaftu ter Štajerski domovinski zvezi na Štajerskem. Tako na Štajerskem kot na Gorenjskem je okupator takoj po napadu na Jugoslavijo uničil celoten upravno-politični jugoslovanski aparat, pregnal vse uradništvo in inteligenco ter postavil svoj, nov aparat z nemškim uradništvom, ter petokolonaši in hitlerjanci. Poročilo nepravilno navaja, da je bila Štajerska priključena rajhu kot politično samostojen Gau Steiermark (priključitev je bila sicer načrtovana že leta 1941, vendar do nje ni prišlo), razdeljen na sedem okrožij, in je bil tako organiziran tudi policijski aparat. Prav tako je napačna navedba, da je bil center policijskega aparata za Štajersko v Mariboru, vodil pa ga je Franc Steindl, ki je bil hkrati vrhovni poveljnik vermanšafta. Ta policijski aparat je imel uniformirane policiste, razdeljene na železniško in prometno policijo.

V Mariboru sta bila tudi sedeža žandarmerije in gestapa za Štajersko. Tako kot upravni aparat sta imela tudi žandarmerijski in policijski aparat sedeže v vseh sedmih okrožjih (žandarmarijski tudi na sedežih občin). Sedeži okrožij so bili Maribor mesto, Maribor okolica, Celje, Ptuj, Trbovlje, Brežice in Ljutomer. Gestapovski uradi tod so se imenovali Aussenstelle der Geheime Staatspolizei. Številčno stanje policijskega aparata je bilo različno glede na pomen posameznih okrožij. Tako je bilo v Celju za vso Savinjsko dolino 90 policistov, od tega 50 uniformiranih in 40 agentov gestapa. Poleg upravnega in policijskega aparata je imel okupator na Štajerskem tudi množično polvojaško organizacijo vermanšaft, ki je bila ustanovljena za zaščito politične oblasti in kot predpriprava za vojaško službo. Vanj so sprejemali vse tiste, ki so se pri rasnem in političnem pregledu izkazali kot politično zanesljivi ali vsaj nevtralni. Ta organizacija je bila sicer ustanovljena kot prostovoljna, vendar sta tistemu, ki ni hotel vstopiti vanjo, kot najmilejša kazen grozila izgon in zaplemba premoženja ali koncentracijsko taborišče. Tudi ta organizacija je bila razdeljena na okrožja, od katerih je vsako imelo svojo »Standarto« (to je nekakšen bataljon). V vsaki občini pa je bil organiziran t.i. »Sturm« (to je nekakšen polk). Njeni pripadniki (brambovci) niso bili stalno pod orožjem, ampak so se odzivali le na poziv. Stalno je bila pod orožjem samo manjša alarmna četa, ki je bila na sedežu vsake občine. Vzporedno je okupator na Štajerskem organiziral še politično organizacijo Štajersko domovinsko zvezo, ki je bila politična predpriprava za uvedbo nacionalnosocialistične stranke. Tudi ta organizacija je bila le navidezno prostovoljna, vendar je bil vstop vanjo povezan z nasiljem. Glede na politično organizacijo je okupator ločil štajerske Slovence v tri skupine:

1. Dokončne člane, ki so sprejeli rdečo člansko izkaznico in so jih imeli za nemške državljane z vsemi pravicami in dolžnostmi.

2. Začasne člane, ki so prejeli zeleno člansko izkaznico in so lahko šele pozneje postali polnopravni državljani.

3. Tako imenovani zaščitenci nemškega rajha, ki so bili popolnoma brezpravni.¹⁰⁸

Ker poizkus z obema organizacijama ni uspel, sta okupator in domača reakcija iz slovenskega centra Ljubljane skušala organizirati na Štajerskem belogardistične vojaške oddelke. V ta namen je prihajal v Celje novinar Slavko Skoberne in se sestajal z vodjo celjskega gestapa.

Predzadnji del poročila, ki se nanaša na Gorenjsko, je izredno skromen. V njem je navedeno, da vse, kar velja za upravnopolitično organizacijo na Štajerskem, velja tudi za Gorenjsko, a z nekaterimi razlikami. Tako je bil center gestapovske in žandarmarijske organizacije za Gorenjsko na Bledu, izpostave pa je imel v Škofji Loki, Kranju, Kamniku, Jesenicah, Radovljici in Trzinu. Pod center Bled je sodila tudi izpostava gestapa v Ljubljani. Namesto Štajerske domovinske zveze je bila na Gorenjskem pod enakimi pogoji organizirana Koroška domovinska zveza. Vermanšaft je sovražnik na Gorenjskem razpustil, ker je bilo partizansko gibanje močno že pozimi 1941–1942, zato pa se je okupatorju in domačim izdajalcem posrečilo veliko bolj kot na Štajerskem organizirati vojaško in politično organizacijo bele garde. Ta je imela postojanke v Šentvidu pri Ljubljani, Škofji Loki in Cerkljah pri Kranju. Poleg tega so bile organizirane tudi manjše skupine črne roke.

V zadnjem delu poročila so na kratko navedene sovražnikove agenture v tujini, ki so sicer podrobneje obdelane v poročilih prvega odseka. Tako kot so domači izdajalci najtesneje odkrito in prikrito sodelovali z okupatorji, je domača reakcija poskušala navezati potrebne stike s skupinami v tujini. Ena izmed takih skupin je bila tudi slovenska emigracija na Hrvaškem, zlasti v Zagrebu. Tu je bilo več 10.000 Slovencev, večinoma intelektualcev, med njimi 200 duhovnikov, ki jih je nemški okupator ob okupaciji Slovenije pregнал v Srbijo in na Hrvaško. Vodja slovenskih emigrantov je bil nekdanji rektor visoke bogoslovne šole v Mariboru dr. Josip Hohnjec, ki je imel dobre zveze z ustaši in HSS. Večina emigracije pa je bila vendarle, z duhovniki vred, napredno usmerjena. Klerikalni del domače reakcije se je precej opiral tudi na cerkveno hierarhijo doma in v tujini. Tako so imeli zveze s papeškim legatom Ramirom Marconejem, ki ga je Sveti sedež poslal na Hrvaško in se je nahajal v Zagrebu. Vzdrževal je zveze s slovensko reakcijo, ki je živela v Švici, kakor tudi s

¹⁰⁸ O vermanšaftu je pisal Tone Ferenc »Wehrmannschaft v boju proti narodnoosvobodilni vojski na Štajerskem«, letopis muzeja narodne osvoboditve LRS, Ljubljana 1958. O štajerski domovinski zvezi, o političnih in državljskih kategorijah prebivalstva na Štajerskem kot tudi o vseh drugih vprašanjih pa isti avtor v delu, Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945, Obzorja Maribor, 1968. O nemškem policijskem aparatu je pisal Karel Forte, Nič več strogo zaupno, Ljubljana 1979.

slovensko duhovniško zvezo v Rimu. Zvezo s tujino, zlasti z Italijo in Švico, je vzdrževal poveljnik Slovenske legije Rudolf Smersu. Prav tako je zveze s Švico vzdrževal univerzitetni docent dr. Črtomir Nagode, ki je sprva sodeloval z OF, a je bil pozneje iz nje izoliran zaradi podpore Draži Mihailoviću. Zveza je potekala od Janka Mačkovška v Ljubljani do Valentina Misleja v Bernu. Iz tega poročila je videti, kako številni so bili tisti, o katerih je OZNA za Slovenijo zbiral podatke. Zato bi rada s številkami predstavila, koliko borcev OZNA za Slovenijo se je trudilo premagati sovražnikove namere.

Načelstvo OZNA za Slovenijo je v začetku januarja 1945 štelo skupno 55 oseb, od tega je bilo v samem načelstvu 10 ljudi, spremljevalcev in kuharic je bilo 5, intendantca in saniteta (za vso bazo 24) je štela 30 oseb, zaščitna četa pa 10 oseb. Število se do konca vojne ni spremenilo.

V prvem odseku OZNA za Slovenijo so bilie 4 osebe, v posebnih linijah pa za Primorsko 10 oseb, za Avstrijo 13 (od katerih je eden padel) in za Madžarsko 5 oseb (eden padel) ter v Trstu 8 oseb, skupaj torej 40 oseb. V prvi sekciji za oblast 7. korpusa jih je bilo 5, v prvi sekciji za oblast 9. korpusa 5 in v prvi sekciji za oblast Štajerske in Koroške 3 osebe. Skupno je imel prvi odsek 53 oseb, katerih število je ostalo kljub reorganizaciji enako, saj so posameznike premestili samo na drugo področje dela. Zmanjšalo se je le za število padlih.

Drugi odsek OZNA za Slovenijo je imel 216 ljudi. Od tega jih je v samem drugem odseku delalo 16, v drugi sekciji za 7. korpus 41, v drugi sekciji za oblast 9. korpusa 58, ter na Štajerskem in Koroškem 55. Sem je spadala tudi OZNA na letališčih, ki je štela 4 ljudi. V ta odsek so sodili še vsakokratni tečajniki kontraobveščevalnega tečaja, tako je bilo npr. novembra 1944 na tečaju 42 ljudi.¹⁰⁹ Ta odsek je bil številčnejši zaradi organiziranosti, saj so sem sodila okrožna pooblaščenstva OZNA, ki so nastala po razpustitvi okrožnih izpostav Odseka za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS 18. avgusta 1944.

Tretji odsek OZNA za Slovenijo je imel v začetku januarja 1945 skupno 71 oseb, od tega jih je bilo v samem tretjem odseku 5, v tretji sekciji OZNA za oblast 7. korpusa 4 in v njegovih enotah 20. Tretja sekcija odseka za oblast 9. korpusa je prav tako štela 4 osebe, v enotah jih je bil 20 in skupno torej 24 ljudi.

V tretji sekciji za oblast Štajerske in Koroške so bili 4, 14 pa jih je bilo v enotah. Do konca vojne je bilo le malo sprememb. Tako je bilo npr. v enotah 9. korpusa marca 1945 31 pooblaščenцев, aprila pa 34. Ob ustanovitvi tretjega odseka namreč pooblaščenци še niso bili imenovani v vseh enotah in so se ta mesta postopoma izpopolnjevala.

Četrti in peti odsek, v okviru katerega je delalo več sektorjev je imel v vodstvu 2 osebi, v kartotečno-statističnem sektorju jih je bilo 13, v elektro-

¹⁰⁹ Arhiv MNZ RS 301/5, organizacijsko poročilo drugega odseka OZNA za Slovenijo z dne 1. 12. 1944.

tehničnem sektorju 6, radiotelegrafistov je bilo 8, fotografski sektor je imel 3 osebe, za nabave pa je bil odgovoren en član. Skupno je bilo stanje januarja 1945 33 oseb, do konca marca 36 oseb, po prvem aprilu pa 46 oseb. V okviru tega odseka sta potekala tudi radiotelegrafski tečaj, ki ga je najprej obiskovalo 44 tečajnikov, ki so končali šolanje 28. decembra 1944, nato pa še 40 tečajnikov, od katerih jih je nadaljevalo specialni tečaj 26. Strojepisni tečaj pa je obiskovalo 26 tečajnic.

Za zaščito in oskrbo Baze 24 je delovala zaščitna četa, ki je bila od avgusta 1944 v sestavi 1. brigade VDV. Vodil jo je Milan Volčič, komandir je bil Gvido Melink in za njim Stane Gradišar. Namestnik komisarja je bil Franjo Remc in za njim Alojz Trtnik-Rafl. Ta četa je varovala Bazo 24 vse do osvoboditve in je spremljala ljudi na poti od Krupljaka prek Postojne v Ljubljano, kamor so prispeli 10. maja 1945. Avgusta 1944 je bilo za oskrbo Baze 24 ustanovljeno tudi poveljstvo Baze 24. Njen prvi poveljnik je bil Milan Apih, za njim pa Andrej Oblak. Poveljnik baze naj bi združeval delo vseh posameznih služb (intendanc) kar pa ni bilo v celoti uresničeno, saj je bil Maček sam neposredno v stiku z vsemi, še posebno z zaščito.

Na Stražnem vrhu je bila nameščena tudi sovjetska vojaška misija, ki je bila del sovjetske vojne misije v Jugoslaviji. Sestavljali so jo polkovnik Nikolaj Kirilović Patrahajcev, podpolkovnik Boris Nikolajevič Bogomolov, starejši narednik Ljubo Georgij Leonidovič in mlajši narednik Jevgenij Petrovič Kufkov ter zastavica Dušanka Petrovič.¹¹⁰ Sovjetska vojna misija za Slovenijo je 5. marca 1944 odšla iz Vrhovnega štaba in po poročilu politkomisarja Glavnega štaba Slovenije prispela v Metliko 17. marca 1944. Vodil jo je kot polkovnik Patrahajcev od 18. marca 1944 do 25. decembra 1944. Ko je 27. 12. 1944 odpotoval v Moskvo je vodja misije postal podpolkovnik Bogomolov.¹¹¹ Član te misije Ljubo Georgij Leonidovič je pod imenom Boris Lihov vodil radiotelegrafski tečaj, hkrati pa je bil vodja za zveze te misije. Jevgenij Petrovič Kufkov je bil šifrer. Dušanka Petrovič, ki je bila misiji dodeljena že v Vrhovnem štabu, je bila prav tako radiotelegrafistka. Nekoliko za njimi se je pri Dragatušu spustila skupina sovjetskih padalcev, v kateri so bili zdravnik dr. Nikolaj Naumov-Kolja, ki je še z dvema ženskama tvoril sanitetno ekipo, ter trije obveščevalci – majorji NKVD: Ivan Zavaronkov-Škrjanček, Saša Sorokoumov in Viktor Berezinov-Pavlov. Z njimi je prišla tudi šifrerka Tanja Šilovič-Kerševani. Sorokoumov in Zavaronkov sta delala na protiobveščevalni zaščiti angleške in ameriške misije, medtem ko se je Berezinov ukvarjal z ujetimi ruskimi vojaki, ki so po kapitulaciji Italije iz ujetniških taborišč prišli v naše brigade. Skupaj s Tanjo Kerševani je skušal tudi splesti mrežo za pridobivanje informacij med našimi najvišjimi funkcionarji in kakor navaja Maček v svojih Spo-

¹¹⁰ Arhiv IZDG f.12/2, dopis načelnika Vrhovnega štaba Arse Jovanovića z dne 5. marca 1944.

¹¹¹ Arhiv IZDG f.53/1, dopis obv. oddelka GŠ NOV in POS z dne 27. 12. 1944.

minih je Berezinov snubil ljudi za svojo obveščevalno službo in jih je nekaj tudi pridobil.¹¹²

V sovjetski vojni misiji pri devetem korpusu sta bila poleg njih še Ivan Petrovič-Ribačenko in Leonid Sergejevič-Mihajlovič, ki sta v noči med 5. in 6. junijem 1944 s padalom pristala na območju 7. korpusa in od tam odpotovala v štab 9. korpusa. Čez dva meseca se jima je pridružil tudi Fedor Molovskovski-Luganov, ki je razpredel svojo obveščevalno mrežo na območju Trsta, Gorice in severne Italije. Svoje obveščevalce, ki so prišli iz Sovjetske zveze, je pošiljal v Italijo, Francijo in Španijo, pa tudi v garibaldinske enote. V četrti operativni coni je do decembra 1944 obveščevalno deloval podpolkovnik Bogomolov, z njim pa dr. Aleš Bebler in kot radiotelegrafistka Stana Brezar-Seka.

Prvi odsek OZNA za Slovenijo – za delo na zasedenem ozemlju

Oddelek za tujino Odseka za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS se je preimenoval v prvi odsek OZNA za Slovenijo za delo na zasedenem ozemlju. Načelnik je bil dr. Slavko Zore, njegovi pomočniki pa so bili Vidko Hlaj, Vladimir Diehl, ki je pozneje prešel v drugi odsek, dr. Anton Vratuša in v letu 1945 Ivo Svetina. Varnostnik je bil Srečo Lipovec, administracijo pa je vodila Nivenka Vrezec.¹¹³

Na prvi odsek sta bili neposredno vezani organizaciji v mestih Ljubljana in Trst. Vendar v Ljubljani ni prišlo do reorganizacije, ampak je praktično vse do konca vojne delovala obveščevalna služba, del nekdanje varnostno obveščevalne službe. Obstaja sicer osnutek predloga o organizaciji OZNA za mesto Ljubljana, vendar do konca vojne, to je do osvoboditve, ni bila ustanovljena. O stanju v Ljubljani je na Bazi 24 poročal Ivo Svetina, ki je bil do 31. 12. 1944 bil vodilni politični delavec v Ljubljani. Obveščevalno službo OF v Ljubljani, ki jo je do aretacije 26. 1. 1945 vodila Neda Grzinič, obravnavam v posebnem poglavju.

Naloge prvih odsekov in prvih sekcij OZNA korpusnih oblasti so bile zbiranje in urejanje podatkov, še posebno naslovov glavnih sovražnikovih obveščevalnih ustanov ter njihovih najpomembnejših agentov in uslužbencev v vseh najpomembnejših mestih. Ob pričakovani osvoboditvi je bila namreč glavna naloga OZNA ujeti voditelje sovražnih obveščevalnih centrov, zajeti njihove arhive in glavne agente, da bi jim tako onemogočili nadaljnje obveščevalno delo. Podatke so zbirali v treh glavnih smereh. V skupino podatkov o sovražnikovih agenturah in policijah so sodili podatki o nemških, ustaških, italijanskih, bolgarskih, nedičevskih, četniških, belogardističnih, madžarskih

¹¹² Maček, Spomini, str. 227 in arhiv MNZ 301/87.

¹¹³ Rekonstrukcija kadrov I. odseka za razstavo 45. obletnice OZNA za Slovenijo maja 1989, hrani avtorica.

in romunskih agenturah. V drugo skupino podatkov je bil uvrščen kvizlinški državni aparat: v Srbiji, Hrvaški, Sloveniji, Makedoniji, Črni gori, Bosni in Hercegovini, Vojvodini in Istri. Pri tem so upoštevali, da je bilo treba državni aparat popisati po pomembnosti, npr. upravni, finančni, transportni itd. V zadnjo skupino podatkov pa so sodile kvizlinške vojaške formacije, in sicer: četniki, ustaši, domobranstvo, Nedićeva državna straža, ljotičevci, Rupnikovo domobranstvo in razne milice.

Čeprav je bilo v osnovnem navodilu o ustanovitvi OZNA določeno, da prvi odseki praviloma ne izvajajo aretacij, je bilo v primeru, da so imeli zbrane podatke, in ob nevarnosti, da bi se jim sovražniki v splošni zmedi ob osvoboditvi izmuznili, možno, da so tudi oni opravljali aretacije. Praviloma pa so se v osvobojenih mestih oblikovali drugi odseki, katerih naloga je bila izvajanje aretacij in privedb osumljenih oseb. Posebno nalogo so imeli prvi odseki in prve sekcije v zvezi s tujino. Ena njihovih nalog je bila, da najdejo primerne ljudi, in jih kot rezidente (zaupnike) pošljejo čez mejo, da bi jim bili v oporo za povojno delo. Ker je bilo navodilo za delo prvih odsekov, ki se je nanašalo na vso območje Jugoslavije, zelo splošno, ga je moral vsak prvi odsek, tako tudi prvi odsek OZNA za Slovenijo prilagoditi svojim razmeram in seveda poročati OZNA za Jugoslavijo o sprejetih sklepih.¹¹⁴ Glede na to, da je hkrati z Ivanom Mačkom odšel v Drvar tudi Edo Brajnik, ki je bil že prej član centralne komisije VOS-a in vodja oddelka za tujino odseka za notranje zadeve, ki je nato do konca vojne ostal v OZNA za Jugoslavijo in je delal v prvem odseku, je bil stalen pretok informacij zagotovljen. Brajnik je OZNA za Slovenijo oz. njemu prvemu odseku poslal vsa poročila, ki jih je o delu slovenske reakcije v Rimu zbral dr. Franček Kos.¹¹⁵

Po reorganizaciji odseka za notranje zadeve so bili Kosovi podatki in zveze namenjeni neposredno OZNA za Jugoslavijo in niso šli več prek OZNA za Slovenijo.

Posebna naloga, ki jo je dobil prvi odsek OZNA za Slovenijo, je bila spremljanje položaja v Istri in severni Italiji v zvezi z nemškimi pripravami na obalah severnega Jadrana in v neposrednem zaledju ob pričakovanem izkrcanju anglo-ameriških čet. Zato so spremljali politiko slovenske reakcije do Primorske oz. Julijske krajine, kakor tudi italijansko javno mnenje o priključitvi teh delov k Jugoslaviji ali Italiji. Glede na to, da je to območje za svojo odskočno desko uporabljala vsa reakcija, pri tem so posebno pozornost posvetili delovanju četniškega vojvode Dobroslava Jevdjevića, je bila naloga prvega odseka, da te centre ali izkoristijo ali uničijo. Spremljali so tudi dejavnost angleške in ameriške obveščevalne službe, ki je pošiljala svoje agente na naše ozemlje

¹¹⁴ Arhiv MNZ 301/2, dopis Maksa Bačaja, vodje prvega odseka OZNA za Jugoslavijo, načelniku Oddelka za zaščito naroda – prvi odsek z dne 22. septembra 1944.

¹¹⁵ Arhiv MNZ RS, 301/2, pismo Štefana Brajnika z dne 27. 9. 1944 prvemu odseku OZNA za Slovenijo.

129
085375 12.9.44

ODELJENJE
ZASTITE NARODA / OZNA/
POVERLJIVOSTVO NARODNE OBRANE

ODELJENJU ZASTITE NARODA ZA

S L O V E N J U

Dostavljamo vam probrani poverljivi material o engleskoj i američkoj Obaveš. službi i njihovom odnosu prema nama, o djelatnosti četničkih elemenata itd. Ovaj material strogo poverljive prirode i načelnici Odeljenja su dužni da ga najbrižnije čuvaju. Material vam šaljemo radi upoznavanja^s pojedinim pitanjima kako bi mogli pravilnije orijentisati i eventualno preduzeti potrebne mere u radu na vašem terenu.

Sa materialom se mogu poznati samo šefovi svih Otsjeka, njihovi zamjenici i pomoćnici. Zatim obavezno svi članovi CK i sekretari Oblasnih i Pokrajinskih partijskih rukovodstava. Iz Glavnih Štabova, iz štabova korpusa poznati samo one rukovodioce za koje načelnik Odeljenja smatra da ih treba poznati sa spomenutim materialom.

Material se ne smije koristiti za našu štampu, u koliko bi se nešto i koristilo, ne sme se navoditi poreklo materijala niti doslovce iznositi i citirati stvari koje se koriste za štampu. Takođe umožavanje ovog materijala kako u celi, tako i u izvodima nije dozvoljeno.

Da bi u buduće naši izveštaji ovake vrste bili što potpuniji i da bi se mo svestranije iskoristiti potrebno je ne samo da nam vi redovno šaljete slične izv. štaje već da oni budu što potpuniji i sa što više konkretnih podataka iz svih krajeva naše zemlje.

Smrt fašizmu - sloboda narodu !

12. IX 1944.

Prilog:

- Broj 1.
- Broj 2.
- Broj 3.

Spremni dopis, s katerim je OZNA za Jugoslaviju poslala OZNA za Sloveniju zaupno gra-divo o angleški in ameriški obveščevalni službi, z dne 12. 9. 1944 (ZA/301-2).

kot tudi globlje v Avstrijo. Njihova naloga je bila spremljanje političnega razpoloženja, pa tudi iskanje zveze in oskrbovanje avstrijskih partizanskih odredov, če bi se ustanovili. Med splošne naloge je sodilo poročanje o organizaciji in delu nemške in italijanske obveščevalne službe po vsej Sloveniji in Istri.¹¹⁶

Takoj po sprejetih navodilih je avgusta 1944 odšla na teren posebna skupina oficirjev OZNA za Južno Primorsko. Vodil jo je Albert Svetina-Erno, v njej pa je bil tudi Vidko Hlaj. Njihova naloga je bila, da zberejo in preverijo čimveč podatkov o nemških pripravah na obalah severnega Jadrana in v neposrednem zaledju proti izkrcavanju anglo-ameriških sil. Hkrati so odkrivali delovanje zavezniških obveščevalcev, predvsem Intelligence service.¹¹⁷ Kmalu so se vrnili v Belo krajino, v Trstu pa je ostal Vidko Hlaj in izvedel reorganizacijo po novih navodilih. Nekaj ljudi prejšnjega južnega sektorja so razporedili na odsek korpusne oblasti 9. korpusa, nekateri so prišli na radiotelegrafski tečaj – med njimi Ivan Grzetič-Žitomir. Vzpostavil je redno radiotelegrafsko zvezo med Trstom in Bazo 24, nato pa 10. 1. 1945 padel v Borštu pri Trstu.¹¹⁸

Delo v Trstu je vodil Franc Špacapan-Črt, njegov namestnik je bil Ciril Braniselj, v prvi sekciji OZNA za Trst pa so delali še: dr. Srečko Košuta in Oskar Kovačič, ki sta vodila kvartne obveščevalne službe v Trstu, Lavra Godnič, poročena Ferligoj, Slava Kenda, por. Hlaj, Marija Metlika, poročena Pavček, Fedora Hrvatin, poročena Šabec, Miroslav Žerjav in Silvo Rožanc. Dušan Munih-Darko je bil poveljnik vseh varnostnih skupin v Trstu in je prav tako padel v Borštu pri Trstu 10. 1. 1945.¹¹⁹ V okvir sekcije za Trst so sodile tudi Milje, Koper in Tržič. Zaradi vdorov v septembru 1944 je bilo delo zelo oteženo. Mesto je bilo razdeljeno na deset rajonov, poleg tega pa so imeli specialne zveze v okupatorjevih vrstah, kakor tudi v vrstah italijanske in slovenske reakcije.¹²⁰

Sredi januarja 1945 je Vidko Hlaj spet odpotoval na južno Primorsko v Brkine z obveščevalci Bojanom Buncem, Samom Macarolom in Brankom Božičem, ki je padel marca 1945 v Brkinih. Skupino je spremljalo od 15 do 20 varnostnikov iz VDV, ki jih je vodil Albert Gruden-Blisk. Z njimi sta bila tudi radiotelegrafista Anica Bukovec in Jože Samec, ki sta vsak dan vzdrževala radijsko zvezo z Bazo 24. Naloga te obveščevalne skupine je bila, da je dnevno spremljala pohod zavezniških armad proti Trstu in Primorju. Skupina je delovala na tem območju vse do osvoboditve Trsta, to je do 29. aprila 1945. Poleg

¹¹⁶ Arhiv MNZ 301/2, pismo Maksa Bače, vodje prvega odseka OZNA za Jugoslavijo, prvemu oddelku OZNA za Slovenijo z dne 9. avgusta 1944.

¹¹⁷ Izjava Vidka Hlaja avtorici z dne 16. 12. 1985.

¹¹⁸ Arhiv MNZ RS 301/4, poročilo o delu I. odseka od 1. do 15. 8. 1944.

¹¹⁹ Izjava Vidka Hlaja z dne 16. 12. 1985 in arhiv MNZ RS 301/4, poročilo Stevu z dne 17. 1. 1945.

¹²⁰ Arhiv MNZ RS 301/4, organizacijsko poročilo I. odseka za obdobje od 1. 11. 1944 do 1. 1. 1945.

ODELJENJE
ZAŠTITE NARODA / OZNA /
POVERENISTVO NARODNE OBRANE
N.K.O.J.

161. 9. VIII 1944.
085490

ODELJENJE ZAŠTITE NARODA ZA

SLOVENIJU

Dostavljamo vam v prilogu popis imena četniških oficirja (bivše jugoslovenske vojske) koji su kao ratni zarobljenici ili interniranci bili u logorima Sulmona Aversa i Fiume.

U vezi s time potrebno je uraditi sledeće:

1. Proverite da li se koji o spomenutih oficirja ne nalazi u našim redovima ili u četničkim redovima na vašoj teritoriji.

2. Pomoću ovog spiska proveravajte sve one oficire koji k nam pristupaju.

Proveravanje izvršite na taj način što će vam treće sekcije korpusnih oblasti dostaviti imena svih onih oficirja i podoficirja bivše jugoslovenske vojske koji se sada nalaze u redovima Narodno Oslobodilačke Vojske. Isto tako zahtevajte od trećih sekcija da vam redovito šalju imena svih onih oficirja i podoficirja koji bi u buduću pristupali Narodnoj Oslobodilačkoj Vojsci.

Smrt fašizmu - sloboda narodu :

Za OZNA

S. Stefanović

Prilog:

1. Četnički oficiri koji su 1942 godine otišli na teren, u četničke odrede pomoću Italijana i bili u njihovoj informativnoj službi.
2. Četničko monarhistička klerikalno belogardjska i klerikalno ustaška grupa oficirja i političkih radnika u Rimu od septembra 1943 do juna 1944 godine.
- 3.

P. Š.

Materijal kojeg vam šaljemo strogo je poverljive prirode te ga treba brižljivo čuvati. S njim se mogu upoznati samo načelnici Odeljenja i njihovi zamjenici.

Spremni dopis popisa imen četniških oficirjev, ki so bili kot vojni ujetniki internirani ali zajeti v taboriščih v Italiji, z dne 9. 8. 1944 (ZA/301-2).

obveščevalnih nalog je njena varnostna skupina izvedla tudi več vojaških akcij.¹²¹

Trst je bil zelo pomemben tudi za preskrbo predvsem s tehničnimi pripomočki. Pri tem je delala Majda Novak-Branka. Uspelo jim je dobiti cinkografijo, več radijskih oddajnikov, filme za fotosekcijo kakor tudi blago za oficirske obleke in trakove za oznake. Pridobili so tudi avto znamke fiat za akcije po mestu.¹²²

Navodila za politično poročanje, ki jih je Vidko Hlaj dobil od centra (še pred reorganizacijo), so določala, naj sporoči natančne podatke o stanju v Italiji: o FNI (Fronto nazionale Italiana), PCI (Komunistična partija Italije) in ostalih strankah v FNI, o badoljanstvu, italijanskem partizanstvu, angleških in ameriških vplivih na politiko italijanskih strank in o stranki, za katero so domnevali, da jo Angleži sami organizirajo, to je Partito Liberalcomunista elevativo.¹²³

Do sredine decembra 1944 sta v delokrog prvega odseka OZNA za Slovenijo sodili inozemstvo in okupirano ozemlje Slovenije. Med okupirano ozemlje so sodile naslednje okupatorjeve postojanke: Novo mesto, Kočevje, Grosuplje, Karlovac, Sušak, Reka in Pula – sodili so pod prvo sekcijo oblasti 7. korpusa. Postojna, Gorica, Tolmin, Idrija, Kranj, Jesenice, Bled in obmejni pas v Furlaniji, so sodili pod prvo sekcijo oblasti 9. korpusa. Celje, Maribor, Celovec in obmejni pas v Avstriji so sodili pod prvo sekcijo oblasti za Štajersko in Koroško. Zaradi postopne koncentracije tujih obveščevalnih služb so ustanovili posebne linije za inozemstvo, ki so bile vezane neposredno na odsek, njihovi vodje pa so imeli funkcije pomočnikov v prvem odseku. Posebne linije so bile za Italijo, Avstrijo in Nemčijo ter za Madžarsko, vendar se je njihovo delo kmalu preneslo v prvi odsek.

Ko je v drugi polovici decembra 1944 prišlo do reorganizacije, so prvim sekcijam odvzeli vsa okupirana ozemlja, to je postojanke in jih dodelili v delokrog skupnega odseka ali pa so postavili oddelke mestne OZNA, ki so bili neposredno podrejeni oddelku prek odsekov korpusnih oblasti. Prav tako so odpravili posebne linije (ekspoziture za inozemstvo) in jih prenesli v delokrog prvih sekcij. Spremembe niso mogli izvesti za Prekmurje in Madžarsko, saj so bile zveze prekinjene zaradi stalnih ofenzivnih sunkov okupatorja.¹²⁴

Posebna linija za Italijo je bila postavljena na Primorskem, vodil jo je najprej dr. Anton Vratuša za njim pa Milan Osredkar-Marko. Njegov sedež je bil pri odseku korpusne oblasti 9. korpusa, vendar je delal popolnoma samostoj-

¹²¹ Izjava Vidka Hlaja z dne 16. 12. 1985.

¹²² Arhiv MNZ RS 301/4, mapa 3: poročila Vidka Hlaja-ilegalno Toneta Grčarja oz. Steva z dne 21. 5. 1944,

27. 8. 1944 in 21. 10. 1944.

¹²³ Arhiv MNZ RS 301/4, dopis Marjanca (dr. Vita Kraigherja) Stevu z dne 12. 4. 1944.

¹²⁴ Arhiv MNZ RS 301/4, organizacijsko poročilo prvega odseka za razdobje od 1. 11. 1944 do 1. 1. 1945 z dne 6. 1. 1945.

no in je bil neposredno podrejen za delo prvemu odseku načelstva OZNA za Slovenije. Na pot je dr. Vratuša krenil 30. oktobra 1944 in vzel s seboj radijsko postajo in radiotelegrafistko. Njegova naloga je bila, da obnovi stare zveze nekdanjega Oddelka za inozemstvo pri Odseku za notranje zadeve. Z njim so delali Jolanda Majerič, rojena Krajnik, Ilka Bignomi, roj. Devetak, Anica Frank, roj. Peric, Hermina Žgur, roj. Žižmond in Albina Haas-Bina. Slednja je bila 2. aprila 1945 v Trstu aretirana in ustreljena 28. aprila 1945.¹²⁵

Poročila, ki so bila rezultat dela te posebne linije, so se nanašala na italijansko narodnoosvobodilno gibanje, Komunistično partijo Italije in Komite narodne osvoboditve za severno Italijo. Izdelali so seznam vodilnih slovenskih reakcionarjev, ki so bili med vojno v Rimu, ter pregled italijanske obveščevalne službe v Jugoslaviji pred septembrom 1943. Ta je bil pomemben, saj so bili prepričani, da je nekatere ljudi nekdanje italijanske obveščevalne službe OVRE (Prostovoljne organizacije za uničenje protifašizma, to je politične policije, ki je bila za vso Italijo razdeljena na štiri cone) uporabljala tudi fašistična republikanska SID (italijanska vojaška protiobveščevalna služba).

Posebna linija za Avstrijo in Nemčijo

Na Štajerskem je zasilno delovala posebna linija za Avstrijo in Nemčijo. Vodil jo je Miloš Ogrizek-Samo, že od marca pa sta ga spremljala Janež Tone-Feliks in Koncilijska Tone. Poleg spremstva sta opravljala tudi kurirske posle in vzdrževala zveze med drugim tudi z Ogrizkovim pomočnikom Dušanom Burjo-Petrom. Dušan Burja je že 1. 12. 1944 padel v Framu pri Mariboru, pred smrtjo pa je uničil ves arhiv, tako da njegovih poročil nimamo. Za vodjo je bil imenovan Vlado Majhen-Rafael, ki pa se ni javil vse do januarja 1945. Zveze so imeli vzpostavljene v Gradcu, na Dunaju in v Kapfenbergu. Poročila na Bazo 24 je Ogrizek pošiljal po zvezi, ki jo je organiziral na sektorju Šentjurja, prek nekega železničarja, ki je vozil do meje nekdanje Ljubljanske pokrajine. Pri Kresnicah je pošto oddajal na javko, od koder so jo v center dobili v dveh dneh do enega tedna. Vsa vojaška poročila so šla v Glavni štab.¹²⁶ V poročilih, ki jih je vodstvo odseka ocenilo za zelo skromna, je bil glavni poudarek na strankah v Avstriji, ki so pred priključitvijo Avstrije k Nemčiji delovale legalno, po priključitvi pa so bile ilegalne. To so bili socialni demokrati, monarhisti, klerikalna stranka in komunistična partija Avstrije. Ker Ogrizek ni dobil novih navodil, razen tistih, ki jih je dobil že pred odhodom marca 1944, je za svoje glavno delo imel zbiranje vojaških podatkov zaradi bližanja fronte, spremljanje SD obveščevalne službe in arhiva: kje je in kako bo evakuiran. Za-

¹²⁵ Ilegalna imena so prepoznana s pomočjo rekonstrukcije Vidka Hlaja.

¹²⁶ Arhiv MNZ 301/4, poročilo Samota z dne 6. 1. 1945 in 26. 11. 1944, ter ustna izjava Miloša Ogrizka-Samota avtorici 26. 8. 1991.

radi dobre mreže sodelavcev so vsi nemški arhivi s področja Štajerske prišli v roke OZNA. Pripravljali so tudi agenturo za povojno delo. Tako so recimo iz Gradca poslali imenski seznam z naslovi pripadnikov Schutzpolizei, članov Propagandamta v Gradcu, partijskih funkcionarjev in članov NSDAP iz Gradca, članov NSDAP v svetu NSDAP, žandarmarijskih funkcionarjev iz Gradca, vodij žandarmarijskih postaj v različnih krajih zgornje Štajerske in podobno.¹²⁷

Posebna linija za Prekmurje in Madžarsko

Posebno linijo za Prekmurje in Madžarsko je vodil Slobodan Šumenjak-Miran. Ker je odšel na pot še med delovanjem odseka za inozemstvo in ker so bile zveze z njim zelo slabe, je zelo pozno zvedel za organizacijske spremembe na področju svojega dela. Tudi na Bazi 24 niso vedeli za njegovo smrt (padel je 22. 10. 1944) in so mu 24. 10. 1944 poslali v pomoč Bogdana Hrovata-Miho, z njim pa še dva radiotelegrafista. Za njimi pa so poslali še dva domačina iz Prekmurja, in to Jožeta Korena in Janeza Cimermana, da bi mu olajšala delo.¹²⁸ Iz dopisov med Slobodanom Šumenjakom in vodstvom prvega odseka je vidno, da je bil Šumenjak eden tistih, ki so jih snubili ruski obveščevalci, da bi jim dostavljali informacije o Madžarski in tam za njih organizirali obveščevalno mrežo. Šumenjak je takšne naloge odklonil in o tem obvestil vodstvo odseka, le-to mu je izrecno naročilo, da je za svoje poročanje odgovoren samo svojemu neposrednemu predpostavljenemu, vsako drugo sodelovanje pa naj odkloni.¹²⁹ Na poti v Prekmurje je nekaj časa vzdrževal zvezo tudi z odsekom za Štajersko, saj ob reorganizaciji ni bilo na sedežu nikogar, ki bi prevzel delo. Pot v Prekmurje ga je vodila skozi Šmarje pri Jelšah, čez Kozjansko, najtežji pa je bil prehod čez Dravo, saj je bila reka na obeh straneh zelo zastražena. Na poti sta ga spremljala Ivan Orel-Rastko in Jernej Osolin-Drago. Po prihodu na Madžarsko 24. 7. 1944 ju je poslal nazaj čez mejo, da bi zanj vzdrževala zvezo.¹³⁰ Prvo pismo iz Budimpešte je poslal 13. 8. 1944 in v njem opisal tudi politične razmere na Madžarskem vse do padca Bele Kuna leta 1944.

Drugo Šumenjakovo poročilo iz Madžarske je prvi odsek OZNA za Slovenijo posredoval prvemu odseku OZNA za Jugoslavijo, saj ga je napisal in odpisal 26. septembra 1944 neposredno pred padcem Horthyvega režima na Madžarskem.¹³¹ Politični pregled za Prekmurje je napisal Miško Kranjec, Šu-

¹²⁷ Arhiv MNZ 301/4, poročila iz Gradca.

¹²⁸ Arhiv MNZ 301/4, pismo Mirana z dne 24. 10. 1944.

¹²⁹ Arhiv MNZ 301/4, pismo Mirana Florjanu z dne 14. 5. 1944 in odgovor Miranu z dne 17. 6. 1944.

¹³⁰ Arhiv MNZ 301/4, pismo Mirana Florjanu 24. 7. 1944.

¹³¹ Arhiv MNZ 301/4, splošno stanje na Madžarskem, poročilo Mirana z dne 26. 9. 1944.

menjak pa ga je posredoval oblastnemu komiteju KPS za Štajersko. Vendar je tudi v tem pismu opozarjal na slabe zveze, saj dotlej ni dobil nobenih novic od odseka, niti navodil za delo. Skupaj s Kranjcem si je prizadeval ustanoviti odbor OF za Mursko Soboto in Lendavo. Smrt Slobodana Šumenjaka je prekinila njegovo zelo pomembno obveščevalno delo in politično dejavnost. Ranjen je bil 20. oktobra 1944 v viničariji Jolande Kirbisich pri Vaneči vasi ob napadu madžarskih orožnikov. Skupaj z njim sta bila še Franc Kos, ki je bil takoj mrtev, in Stane Červič-Bojan, ki je bil ranjen. Šumenjak je naslednji dan umrl v Murski Soboti, njegovo truplo pa so Madžari izpostavili sramotitvi.¹³²

Za Šumenjakovo smrt so v odseku zvedeli šele sredi decembra 1944. Ker pa so bile zveze že prej slabe, so za preverjanje zvez in kot njegovega pomočnika poslali na pot Bogdana Hrovata-Miho. Vsa pisma Bogdana Hrovata so na odsek prišla, hkrati s prvimi sedmimi, pa tudi zadnje poročilo Šumenjaka. Iz sporočila Miranovega kurirja izhaja, da je bila Šumenjakova smrt posledica izdaje. Bogdan Hrovat je poročal odseku oz. Slavku Zoretu prvič 1. 11. 1944 s kurirske postaje TV 16, kamor je prispel dan prej. Zelo podrobno je opisoval pot, o kateri je vodil vsakodnevne zapiske. Hkrati je sedež odseka opozarjal, da od njega ne dobi nobenega odgovora. Po poti je nadzoroval relejne postaje, da bi ugotovil, kje je zastoj v posredovanju pošte. Šumenjak je ves čas vzdrževal pisne stike tudi s svojim dekletom Mileno Bokša-Božo, a jih je prekinil dva meseca pred smrtjo, tako da tudi ona ni vedela zanjo. Hrovat je prispel v Prekmurje 9. 12. 1944 in ugotovil okoliščine Šumenjakove smrti. V Prekmurju je ostal do osvoboditve, ko je od aprila do junija 1945 opravljal delo pooblaščenca OZNA za okrožje Ljutomer. Vendar njegova poročila o položaju v Prekmurju ali na Madžarskem v arhivu niso ohranjena.¹³³

¹³² Ferdo Godina, Prekmurje 1941–1945, Ljubljana 1980, strani 117 do 147.

¹³³ Arhiv MNZ 301/4, pisma Bogdana Hrovata-Mihe z dne 9. 11. 1944 in 11. 11. 1944. Bogdan Hrovat-Miha, zaradi telesne hibe na Štajerskem znan tudi po vzdeku »puklasti Miha«, je bil rojen 20. 5. 1923 na Planini pri Rakeku. Osnovno šolo in 7 razredov gimnazije je končal v Mariboru, kamor se je z družino preselil. Po okupaciji je bil junija 1941 z družino izgnan v Balego pri Čačku, nato je bil v Ljubljani do odhoda v partizane. Ker je stanoval v internatu Učiteljskega doma, je bil tu skupaj z bratom povezan v mladinski OF, bil je član SKOJ in njegov okrajni sekretar za Vič. Pred vojno je bil po politični opredelitvi pripadnik Sokola, zaradi telesne hibe pa je imel močan občutek manjvrednosti. V KPS je bil sprejet avgusta 1943. Od junija do septembra 1943 je bil inštruktor oblastnega komiteja SKOJ, od septembra do oktobra 1943 je bil sekretar SKOJ v Šlandrovi brigadi. Od oktobra do aprila 1943 je bil vodja protiobveščevalne službe v Pohorskem odredu in Zidanškovi brigadi. Sodeloval je pri zaslišanjih in likvidacijah domnevnih plavogardistov, tudi na grozovit način, kar je imelo izredno negativen vpliv na partizansko gibanje na Štajerskem. Od aprila do junija 1944 je bil v partijski šoli v Kočevskem rogu in od junija do oktobra 1944 na Dolenjskem. V OZNA je bil vključen, ko ga je Ivan Maček poslal za Šumenjakom, in je v njej ostal do smrti. Od junija do avgusta 1945 je bil referent OZNA za mesto Maribor, do novembra 1945 obveščevalec I. odseka OZNA in nato do septembra 1946 referent II. odseka UDV v Ljubljani. Premeščen je bil v IV. odsek in tam se je 29. 2. 1948 tudi ustrelil na službenem mestu, potem ko je bil poklican na odgovornost zaradi svojega nemoralnega obnašanja v času NOB na Štajerskem.

Obveščevalna služba OF v Ljubljani v času nemške okupacije

Čeprav je tema moje naloge obravnava vseh oblik organiziranja obveščevalne službe po črnomaljskem zboru poslancev, je pri obravnavi Ljubljane in delovanja obveščevalne službe OF v Ljubljani za boljše razumevanje treba poseči nekoliko nazaj, vsaj v obdobje takoj po kapitulaciji Italije. Za to sta vsaj dva vzroka: spremenil se je nasprotnik ali bolje rečeno število nasprotnikov OF se je povečalo in bili so mnogo bolje organizirani. Nasprotno pa se je organiziranost obveščevalne službe OF poslabšala, večina vodilnih kadrov je odšla iz mesta že maja 1943, večji del preizkušenih vosovcev je odšel v partizane in organizacija je ostala skoraj brez kadrov.

Ko so Nemci 9. septembra 1943 po zlomu Italije prevzeli varnostnopolicijske naloge v Ljubljanski pokrajini, so se konec septembra 1943 naselili v banki Slavija v Ljubljani na Gajevi 2, kjer so imeli sprva tretje in nato še drugo nadstropje za službene prostore, v ostalih pa so bivali uslužbenci. Urad se je imenoval Der Kommandeur der Sicherheitspolizei und des SD Veldes – Außenstelle Ljubljana ali skrajšano Komandir SIPO in SD Bled – izpostava Ljubljana. Ob koncu decembra 1943 je bil urad končno razdeljen na referate. Gestapo je predstavljal IV. oddelek, v njegovi sestavi je bilo več pododdelkov, in sicer je imel referat IV. 1 nadzor nad cerkvami, posebno nad katoliško duhovščino in nekdanjimi strankami; referat IV 1a 3 je imel boj proti partizanom in organizaciji OF, referat IV 1a 3b pa boj proti Črni roki, plavi gardi, DOS in IS oz. proti »nacionalističnim gibanjem odpora«, kot so jih imenovali s skupnim izrazom. Ker v preprečevanju partizanstva na Gorenjskem in Štajerskem v prvih dveh letih vojne ni bilo zadostnih uspehov, so že v predpripravah določili, da bo nemška varnostna policija SIPO v Ljubljanski provinci le neka vrsta nadzorne oblasti, medtem ko bo dejanske eksekutivne ukrepe uvajala domača policija, to je na novo ustanovljena slovenska politična policija. Poleg osrednjih referatov sta imela SIPO in izpostava SD še dva organa s posebnimi nalogami. To je bil zvezni vodja pri slovenski policiji v Ljubljani, ki je imel tam tudi sedež v času nemške okupacije. To nalogo je opravljal kriminalni sekretar Paul Duscha, ki je bil v Ljubljani že prej kot namestnik Walterja Krugerja, ustreljenega septembra 1943 na Primorskem. Drugi je bil nemški upravnik zaporov v Ljubljani Walter Simon, ki je imel sedež v zaporih slovenske policije v Ljubljani v prisilni delavnici, v njegov delokrog pa so sodili tudi nemški zapor v poslopju jetnišnice deželnega sodišča in slovenski zapor.

Drugi nemški urad, ki se je ukvarjal z obveščevalno, natančneje s protiobveščevalno, dejavnostjo je bil urad Abwehra, torej vojaške obveščevalne službe. Ko so po zlomu Italije septembra 1943 prišli v Ljubljano nemški obveščevalni oficirji, so prevzeli urad prejšnje italijanske protiobveščevalne službe SIM v zasebnem stanovanju na Šelenburgovi ulici 4 nad restavracijo Rio. Ker

pa je v teh prostorih že pred vojno delovala jugoslovanska obveščevalna služba in so bili torej več kot kompromitirani, so se v začetku leta 1944 preselili v Bonačevo vilo na Bleiweisovi 32, poleg Delavskega doma in jo vso zasedli. Center se je imenoval Abwehrstelle Salzburg, Nebenstelle Laibach v javnosti pa je nastopal z lažnim nazivom Wehrwirtschaftskommando HUPE, Laibach. Neposredno je bil podrejen Astu v Salzburgu, ozemeljsko pa je obsegal vso Gorenjsko, Dolenjsko in deloma Primorsko ter je imel zato tesne zveze tudi z AST Trst. Povezan je bil z izpostavo SIPO in SD v Ljubljani in z vsemi drugimi nemškimi organi (konzulatom, nemškim svetovalcem itd). Njegova glavna naloga je bila boj proti sovražni špijonaži v okupirani ljubljanski provinci, in to tako proti OF kakor tudi proti DOS, katerega je izkoriščala še angleška obveščevalna služba.

Tretji legalni nasprotnik obveščevalne službe OF, ki ji je zadal tudi končni udarec z razkritjem bunkerja, v katerem je bil sedež obveščevalne službe OF v Ljubljani 27. 1. 1945 je bila slovenska politična policija. Politični oddelek ljubljanske policije je bil ustanovljen oktobra 1943. Vodil jo je Maks Loh, jedro tega oddelka pa so tvorili pripadniki akademskega kluba Straža, med katerimi je ob koncu leta 1944 dobil vodilno mesto in tudi svojo pisarno Nace Čretnik. V začetku leta 1944 so bili pri PP ustanovljeni referati, ki so se ujemali z obsegom ustreznega policijskega rajona, hkrati pa tudi s strukturo OF. Tako so bili organizirani referati za rajon Kodeljevo, Center 1 in 2, Moste, Sv. Jakob-Galjevica, Šiška, Rožna dolina, Bežigrad in ob koncu leta 1944 poseben referat R za rajonske odbore OF ter še dva zunanja referata. Ker je bil Nace Čretnik najuspešnejši od vseh agentov (poleg Ljubomira Petka), je ob koncu leta 1944 dobil svojo posebno pisarno. V njej je vodil preiskavo proti tedaj odkritemu okrožju OF za Ljubljano in sestavljal posamezne elaborate o raznih organizacijah, n. pr. o Delavski enotnosti, organizaciji tramvajskih uslužbencev (ECŽ), matičnih odborih in podobno. Nad političnim oddelkom ljubljanske policije je imel nadzor Paul Duscha, čigar sedež je bil tudi v prostorih uprave policije na Bleiweisovi cesti 18.

Poleg teh legalnih organov sta se proti OF oziroma proti njeni obveščevalni organizaciji borili tudi obveščevalni organizaciji idejno nasprotnega tabora. To sta bili TOS in DOS. TOS ali Tajna obveščevalna služba je bila obveščevalna služba mlade SLS, katere prvi cilj je bil boj proti komunizmu, govorili pa so tudi, da bi se v ustreznem trenutku, ob pomoči zaveznikov, to je Angležev, obrnili proti Nemcem. TOS je sprva sodil pod informativni urad pri pokrajinski upravi, bil je ilegalna organizacija in se je pozneje preimenoval v ODO (Odsek obveščevalne organizacije). Njihovo načelo je bilo, da so v konspiraciji, disciplini in celo v izrazih posnemali partijo, ki so jo imeli za glavno nasprotnico in so jo hoteli premagati z njeno organizacijo. Zato so uvedli sistem trojk. Njihovo geslo je bilo: »Nacionalna ideja, moderna tehnika in taktika, vsa sredstva vzemite v zakup! Mi edini postajamo enakovredna

borbena organizacija, ki bo kos partiji in loži.« Organizacijo je vodil kaplan Franc Glavač.

DOS ali Državna obveščevalna služba, kasneje tudi obveščevalna služba jugoslovanske vojske je bila tajna obveščevalna organizacija plave garde v Ljubljani. Njen sedež je bil v Batovi palači in v kleti Prevoda. Idejni vodja tega gibanja je bil prof. Anton Krošelj, za zvezo s tujino s pomočjo angleškega Intelligence Servicea je skrbel ing. Janko Mačkovšek. Tudi njihov cilj je bil boj proti komunizmu, pa tudi proti okupatorju. Nemci so zato leta 1944 vso organizacijo večkrat razbili, ter vodilne aretirali in poslali v Dachau. Vzdrževali so zveze s Mihailovičem, kajti bili so del Mihailovičeve vojske v domovini.

S takšnimi nasprotniki se je srečevala obveščevalna služba OF, ko je Ljubljana septembra 1943 ostala v rokah Nemcev kot okupatorjev in njihovih domačih sodelavcev.

Ivo Svetina, ki je vodil ljubljansko komisijo VOS, se je povezal s poverjeništvom CK KPS za Ljubljano, ki ga je vodila Mira Tomšič, da bi organiziral ustrezno mrežo nove množične obveščevalne službe. Zaradi kadrovskih težav so vanjo vključili predvsem mlajše mladinke. Obnovili so tudi nekatere specialne linije in pridobivali pomembne podatke, ki so omogočali uspešne vojaške operacije partizanske vojske in zaveznikov. Tudi po razpustitvi VOS 19. februarja 1944 se je delo obveščevalne službe OF v Ljubljani nadaljevalo po preiskušanih metodah vosovskega dela, a z novimi pristopi zaradi drugačnih razmer in večinoma z mladimi kadri.¹³⁴ Neda Grzinič je vodila obveščevalno službo v Ljubljani vse od aretacije Vitala Oblaka-Godniča ali Klofača 26. 2. 1944 vse do svoje aretacije 27. 1. 1945, ko je bila skupaj z Leopoldino Mekina-Nežo aretirana v bunkerju Mare Kraljeve na Gerbičevi ulici. Po njuni aretaciji, ki je sledila številnim aretacijam aktivistov OF, KP in drugih sodelavcev v obveščevalni službi, mnoge pa so aretirali še za njima, obveščevalna služba v Ljubljani vse do konca vojne ni več delovala. To pa ne pomeni, da vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja iz Ljubljane ni imelo informacij. Naprotno, informacije so šle prek vojaške obveščevalne službe, in sicer prek obveščevalnega centra 1 sedmega korpusa, kateremu je poročal kriminalistični komisar ljubljanske policije Lavrenčič, poročila pa je zbiral Martin Bilc-Dolinar in jih prek sedmega korpusa posredoval glavnemu štabu NOV in POS. Tudi ta vez se je ustavila po aretaciji Lovrenčiča in drugih članov OF na kriminalističnem oddelku ljubljanske policije marca 1945.

Ivo Svetina je po odhodu centralne komisije VOS iz Ljubljane ostal v Ljubljani. Svoje obveščevalne vezi je predal Vitalu Oblaku-Klofaču, sodniku, sam pa je še vedno vzdrževal zvezo s pomembnim virom informacij dr. Vladimir Kantetom-Lijo in tudi prva pisma dr. Franca Kosa-Melhiorja iz Rima so

¹³⁴ Zbornik fotografskih dokumentov o razvoju in delovanju VOS OF Slovenije 1941–1944, Ljubljana 1984, str. 61.

bila naslovljena nanj. Že vse od julija 1943 je pričakoval da ga bodo poklicali na teren, to je v partizane.

Ko je po črnomaljskem zboru prišlo do razpustitve VOS-a, je CK KPS pisno obvestil Miro Tomšič, ki je takrat vodila okrožni komite KPS v Ljubljani, o reorganizaciji VOS-a in o obveščevalni službi; le-ta je prešla v okvir poverjenišтва za notranje zadeve, ki ga je vodil Ivan Maček.¹³⁵ Mačkova navodila v zvezi z reorganizacijo niso ohranjena. Pač pa so jo opozorili, da se je splošni politični položaj, kakršen je bil v Ljubljani pred kapitulacijo Italije in po njej, zelo spremenil in da morajo spričo okupatorskega in domobranskega pritiska spremeniti svoje delovanje.¹³⁶ Poleg okrepljenega agitacijsko propagandnega delovanja morajo postopoma nujno zamenjati ves kompromitiran kader in vse čimprej poslati ven, to je na osvobojeno ozemlje. Povečati morajo konspiracijo zlasti pri tehničnem aparatu in paziti morajo, da prek organizacij OF ne bi prišlo do vdorov. Predvsem je Maček svaril pred delovanjem gestapa, kot se je to zgodilo na Primorskem in Gorenjskem, zato je predlagal, da zagotovijo nadaljnje delo z vključitvijo novih, mladih ljudi. Seveda je za na novo vključene kadre predlagal hitro partijsko vzgojo, saj bodo le tako kos nalogam ob osvoboditvi, to je vzpostavitvi narodne oblasti. Za zveze, to je kanale za pošto in ostalo gradivo, ji je predlagal pet linij, ki so bile po njegovem mnenju stoddotno zanesljive za prinašanje pošte v Ljubljano in odnašanje iz nje. Njej je naročil, da se mora zaradi osebne ogroženosti čim več zadrževati v ilegalnem stanovanju in od tam vzdrževati zveze samo z najodgovornejšimi funkcionarji, a še to čim redkeje in sicer prek kurirk.¹³⁷ Franc Leskošek-Luka jo je še posebej opozoril, da naj okrožni komite podpre z delavskimi kadri, posebno pozornost pa posveti DE in AFŽ, ki naj postane množična organizacija, ter delu med mladino.

Na podlagi vseh teh usmeritev je torej prišlo v Ljubljani do kadrovske pomladitve aktiva OF oz. do tega, da je vsa teža dela padla na rame žensk, še posebno mlajših, saj so moški ob kapitulaciji Italije v veliki večini zapustili Ljubljano. Še naprej pa so pozivali, da se naj iz Ljubljane vključujejo v NOV posebno strokovnjaki: zdravniki, grafiki, cinkografi, juristi in učitelji kakor tudi politični delavci, skratka vsi, ki jih je mogoče poslati ven.¹³⁸ Tisti, ki so ostali v Ljubljani pa so bili ali pasivni opazovalci ali pa so se aktivno vključevali v vrste nasprotnikov NOG.

Mira Tomšič ni bila pripravljena odstopiti Vladimirja Svetina-Kosa, zato je od CK KPS zahtevala, naj se pogovorijo z Zdenko Kidrič, da jim namesto nje ga pošlje več drugih ljudi. To je utemeljevala s tem, da so drugi strašno kompromitirani, on pa nič. V Ljubljani je bilo predvideno, da bo ostala Urška-Maj-

¹³⁵ Arhiv MNZ, VOS II-3/1, pismo CK KPS z dne 18. 3. 1944 Mateju-Miri Tomšič.

¹³⁶ Arhiv MNZ VOS II-3/1, Pismo Petra Borisa Kidriča Mateju-Miri Tomšič z dne 15. 1. 1944.

¹³⁷ Arhiv MNZ VOS II-3/1 Pismo Matije-Ivana Mačka Mateju-Miri Tomšič z dne 15. 1. 1944.

¹³⁸ Arhiv MNZ VOS II-3/1, Pismo CK KPS Mateju z dne 16. maja 1944.

da Peruzzi, ki pa je bila medtem septembra 1943 aretirana in odpeljana v Begunje. Ob vrnitvi v Šempetrske zapore je pobegnila, in poslali so jo na osvojen ozemlje. Vladimirja Svetino je Mira Tomšič uporabila za pomoč okrožnemu komiteju pri organiziranju vojaškega dela oz. ustanavljanju nove vojaške organizacije in preko te za ojačitev specialnega sektor. Vojaški del so začeli oživljati z namenom, da bi v ljudeh utrdili upanje na protiukrepe, saj je bilo po kapitulaciji Italije od ustanovitve domobranstva in pojava Črne roke samo v Ljubljani in okolici ubitih čez 200 ljudi. 26. 2. 1944 zvečer so zaprli sodnika Vitala Oblaka-Klofača, ki je vodil obveščevalno službo. V njegovi zapuščini so bile tudi šifre in naslovi, za vse pa je vedel Svetina. Ogrožena je bila tudi Klofačeva najožja sodelavka Anica Sotlar Frida, zato so sklenili ta sektor povsem reorganizirati. Ker od vodstva niso dobili o tem nobene pošte, so se reorganiziranja lotili po svojih močeh. Poročila obveščevalnega sektorja so poslali v dveh etapah po 15. decembru, vendar kaže, da na cilj v CK niso prišla kot tudi ne navodila od tam.¹³⁹

Pri reorganizaciji obveščevalne službe so sklenili, da mora biti prilagojena potrebam hitrega reagiranja. Zato so obveščevalci spet postali vsi. Vsak je moral postati aktiven član odbora, ki dela kot drugi, hkrati pa opravlja obveščevalno funkcijo. Svoje ugotovitve so strnili v poročilo in obdržali v evidenci boljše vire. Tako bi prišli do novih virov, saj so bili stari že izčrpani. Ta reorganizacija, ki v nečemer ni bila enaka takrat ustanovljenemu obveščevalnemu odseku za notranje zadeve, je omogočala, seveda ob vdorih v organizacijo OF in v odbore nasprotnikov, tudi dostop do obveščevalne organizacije, česar se Tomšičeva v tem času najbrž ni zavedala. Ker je tudi zvezo z Melhiorjem vzdrževal Klofač, je Svetina obljubil, da bo njegova poročila v nekaj dneh dvignil. To je bilo še posebej potrebno zato, ker so 14 dni prej zaprli tudi dr. Staneta Mikuža, ki je delal na arhivu VOS, in so ga zelo pretepli. Ena od pomembnih nalog je bilo tudi pošiljanje ljudi na osvobojeno ozemlje. Prek Leopolda Kreseta-Jošta so jih najprej pošiljali na Primorsko, kjer se je nahajal, in od tam v partizane. Po nemški ofenzivi so kot prvo poslali Majdo Peruzzi - Urško, za njo pa še 71 oseb.

V obdobju od aretacije Oblaka do imenovanja novega vodstva obveščevalne službe, to je približno en mesec (marec 1944) so obveščevalna poročila pošiljali prek poverjenišтва, to je prek Mire Tomšič. Najpomembnejša med vestmi je bila, da je VOS v Trstu pripravljala atentat na voditelje četnikov Jevdjevića, Novaka in Kokalja, ker pa je bil eden njihovih varnostnikov (Slavko Zovič) aretiran in je nato pristopil k plavogardistični obveščevalni službi DOS, so bili v nevarnosti vsi vosovci v Trstu z Vidkom Hlajem načelu kot tudi italijanski člani GAP, ki so delali skupaj z njimi.¹⁴⁰

¹³⁹ Arhiv MNZ VOS II-3/2, Pismo Mateja-Mire Tomšič CK KPS z dne 26. 2. 1944.

¹⁴⁰ Arhiv MNZ VOS II-3/2, Pismo Mire Tomšič z dne 10. 3. 1944 in ZA 502/1 zaslišanje Slavka Zovića 3. 3. 1946.

Aprila 1944 pred veliko nočjo je gestapo naredil veliko akcijo med pripadniki klerikalne tajne obveščevalne službe TOS. Zaprli so Šmajda, Stareta, Križmana in druge, več besede pa so dobili Zajc, Žitnik in Ljotičevci. Očitati so jim zvezo z Vatikanom in Angleži, saj naj bi dobili kurirja za Rim in neko vlogo. Kot lahko zvedemo iz povojnih zaslišanj gestapovca Pavle Dusche, zveznega oficirja, je ta akcija veliko pripomogla k poznejšim aretacijam poleti 1944 med pripadniki mihailovičevcev. Izmed aretiranih so dr. Albina Šmajda kmalu izpustili in poslali v »internacijo« v Salzburg, on pa jim je prek svojih zvez, predvsem kurirjev Janka Sokliča in drugih, omogočil aretacije plavogardistov. Iz Ljubljane pa so poročali tudi aretaciji dr. Šturma, upravnika umobolnice Gerloviča in Sketlja, za katere je belogardistična propaganda oznanjala, da so jih odpeljali partizani, v resnici pa jih je likvidirala njihova Črna roka.¹⁴¹

Neda Grzinič je pod psevdonimom Rok prevzela vodenje obveščevalne službe po padcu sodnika Vitala Oblaka-Godniča. Pri tem je imela po mnenju Mire Tomšič začetniške težave, a jih je uspešno prebrodila. Vsa pošta je šla še vedno prek poverjeništv, tudi specialna obveščevalna poročila in vojaška obveščevalna, ki jih je zbiral Janez Heler-Tom. Poslali so tudi vse, kar je ostalo od Oblakove zapuščine, ki pa so jo prevzeli šele v tem času, to je sredi aprila.¹⁴²

Doktor Rihard Gregorič-Ambrož je pisal tudi o zločinih, ki so jih v začetku aprila storili domobranci v Polju in Zadobrovi. Pobili so 21 ljudi in jih zmetali v Savo, ta pa jih je naplavila med Lazami in Litijo. Vse te zločine je v Polju storil nekdanji jugoslovanski gardni podporočnik Pikelj iz Ljubljane, komandant domobrancev v Polju, pomagali so mu trije duhovniki, brat in oče Ernest, Martin Kraner, Milan Holerajn, Matej Resman, oče in brat Stare, Jakob Kukovica in sin Ivan ter sin Stane, ki je bil glavni kurir pri Sv. Urhu in v Polju. Ambrož je zato zahteval povračilne ukrepe proti njim, predvsem pa napad na domobransko postojanko v Sneberjah, ki je štela 22 moških.¹⁴³

Že konec aprila 1944 je Mira Tomšič v pismu ugotavljala, da gestapo največ priznanj od mladine doseže s tem, da jim pokaže podpisane ali potvorjene zapisnike zaslišanj in nato pred temi klonijo. Vendar ta priznanja ne odkrivajo gestapu mnogo novega, večinoma le potrjujejo tisto, kar je že zvedel po raznih tipih, ki so v njihovih vrstah odigrali svojo izdajalsko vlogo. Mira Tomšič je od Lidije Šentjurg-Jože pričakovala odgovor, kako in kdaj je bil ustanovljen bunker pri Tomažu-Rudiju Koželju, kjer sta delali Majda Vrhovnik-Lojzka in Milica Mravlje-Mija.¹⁴⁴

¹⁴¹ Arhiv MNZ VOS II-3/2, Pismo Mateja Mire Tomšič CK KPS zd ne 13. 4. 1944.

¹⁴² Arhiv MNZ VOS II-3/2, Pismo Mateja Mire Tomšič z dne 19. 4. 1944.

¹⁴³ Arhiv MNZ VOS II-3/2, Pismo dr. Gregoriča-Ambroža CK KPS iz Device v Polju 17. 4. 1944.

¹⁴⁴ Arhiv MNZ VOS II-3/2, Pismo Mateja Mire Tomšič z dne 20. 4. 1944.

Prišlo je do ponovnega vdora v Šiški. Proti vrhu so nekaj ljudi rešili, navzdol pa jih je po prvih poročilih padlo več sto. Po mnenju Mateja je bila to linija gestapovskih vrinjencev še iz let 1942 in 1943, katere namen je bil doseči vrh, a ji to ni uspelo.¹⁴⁵ Ker pa imamo v izvirnih zapisnikih slovenske politične policije ohranjeno poročilo Naceta Čretnika o organizaciji OF v rajonu Šiška z dne 28. 6. 1944, lahko rečemo, da ta ugotovitev Tomšičeve ne drži. Organizacijo je namreč začela sistematično razdirati slovenska politična policija konec marca 1944, in sicer z aretacijami najvidnejših pripadnikov OF. Takrat so bili aretirani rajonska sekretarka Ana Boruta-Dika, kvartni obveščevalec Edi Krpan-Tine, kvartna intendantka Julka Jazbinšek-Pepca, rajonski vojaški referent Lado Mihelič pri Delavski enotnosti, dr. Vladimir Vodopivec in številni drugi. Čeprav je mnogo pomembnih funkcionarjev izginilo iz Ljubljane tik pred aretacijo, je Čretnik ocenil, da so bile aretacije zadetek v polno. V nadaljevanju poročila je podal natančen osebni seznam rajonskega odbora, kvartnih in celo uličnih odborov – preko 120 oseb večinoma s polnimi naslovi. Temu sledi poročilo o organizaciji mladinske OF (ZSM) v rajonu Šiška z dne 30. junija 1944. V njem Čretnik navaja, da so že novembra 1943 aretirali člane rajonskega odbora Mileno Kosirnik -Aljošo, Božo Robida -Mito in Antona Šubarta. Organizacijo so začeli razdirati februarja 1944 na podlagi ovadb in izjav zaupnikov. Skupno so računali, da je v rajonu 60 aktivistov, za katere so imeli polne podatke z naslovi, in od teh so jih 40 aretirali. Tretje je poročilo o organizaciji Delavske enotnosti pri ECŽ z dne 13. 7. 1944. Tudi na tem področju so izvedli mnogo aretacij, in sicer po treh kriterijih: aretirali so tiste, ki so dajali prispevke za OF, nato propagatorje OF in končno tiste, ki so jim bili tudi vojaško nevarni. Po mnenju Čretnika so »aretacije med ECŽ med protikomunistično usmerjeno Ljubljano zelo ugodno odjeknile, ker je bila itak javna tajnost, da je tramvaj ena OF postojanka.« Skupno je z imeni in naslovi 17 oseb. Nov vdor je sprožila Frančiška Bon-Rezka, ki so jo aretirali ponoči doma in je povedala vse, kar je vedela, zgrmeli so rajonski tovariši, javke, stanovanja in to v Mostah, od koder izhaja, pa tudi teren. Iz okrožja niti od partije niti od fronte ni padel nihče, ogroženi pa so bili vsi, ki so jih iskali po opisih. S tem v zvezi je Mira Tomšič vse aktiviste opozorila na zadržanje na gestapu. Kot kaže, pa opozoril niso jemali resno in tako je gestapo triumfiral in z njim tudi slovenska policija, saj je vedela vse, to pa je znova povzročilo težke delovne razmere za preostale. Ker dobrih nekompromitiranih aktivistov sploh ni bilo več, so vse okrožje organizirali neposredno na teren in opustili vse rajone. Ostala je še možnost dela po sektorjih.¹⁴⁶ Sredi junija 1944 je Mira Tomšič poročala, da se aretacije nadaljujejo, da je bilo v 14 dneh zaprtih okrog 400 ljudi po vseh rajonih s kulturniki vred, razen Bežigrada in

¹⁴⁵ Arhiv MNZ VOS II-3/2, Pismo Mateja Mire Tomšič z dne 19. 5. 1944.

¹⁴⁶ Arhiv MNZ VOS II-3/2, Pismo Mateja Mire Tomšič z dne 12. 6. 1944.

Šiške, ki sta padla že prej. Že omenjenemu vdoru so pridružili še terenske aretacije, od tod tolikšno število ljudi.¹⁴⁷ Vsa obveščevalna poročila so šla še vedno prek poverjenišтва, pri čemer je gradivo hudo zastajalo, tako da so v junijski pošiljki pošiljali tudi stvari iz maja in junija. Te množične aretacije so bile pravzaprav pripravljene že dalj časa in so jih Nemci izvršili zato, da bi omilili svoj neuspeh ob izkrcanju zaveznikov in odprtju druge fronte v Evropi. Namen aretacij je bil ne le zapreti tiste, ki so delali, ampak prestrašiti tudi tiste, ki si dotlej še niso upali vključiti. Hoteli so vnesti nezaupanje v vrste organizacije, vreči avtoriteto tukajšnjega vodstva in s tem preprečiti obnavljanje zvez. Predvsem je bil pomemben komentar reakcije, da okrožje izdaja, da je vse izdano, tu in tam so našli sezname in upravnik policije Hacin je grozil, da bo konec vsega dela proti njim. Vendar jim to ni uspelo in že čez en mesec so aktivisti znova začeli z delom.

Ko so na banovinski upravi zaprli 26 inženirjev in arhitektov, so inž. Kotluška pretepli do smrti. S tem v zvezi je Mira Tomšič omenila, da to izdajo ali vsaj odgovornost zanj pripisujejo inž. Fugini, možu Jane Fugina, ki je bila prej aktivistka SNP v centru, a so jo izolirali, češ da je prav tako kriva številnih aretacij in da deluje kot provokator. Iz prošnje agenta politične policije Ljubomira Petka za bolniški dopust, ki jo je napisal 23. junija 1944 je mogoče sklepati, da so odkritja v rajonu Center in njegovih matičnih odborih njegova zasluga, čeprav nikjer ne omenja, s pomočjo katerih zaupnikov jih je odkril. Poročilo o matičnih odborih ustanov OF sta Nace Čretnik in Ljubomir Petek poslala zveznemu oficirju Pavlu Duschi šele 14. 2. 1945. Iz poročila ni videti, da bi ga naredili na podlagi zaslišanja Ivana Ercega kot navaja Karel Forte v svoji knjigi Nič več strogo zaupno in kakršnega mnenja so bili tudi vodilni aktivisti OF v Ljubljani. Erceg je v tem poročilu omenjen samo kot eden od sekretarjev matičnih odborov po tem, ko je Andrej Graselli septembra 1944 sklical ustanovni sestanek matičnih odborov ustanov. Po zelo natančnem orisu strukture matičnih odborov sledi v njunem poročilu Duschi sklepna ugotovitev: »da je celotni matični odbor ustanov s podrejenimi terenskimi odbori predstavljal s svojimi 250 organiziranimi aktivisti precej močno celoto. Po padcu »dinarcev« – bančne organizacije OF, ki je materialno precej podpirala OF, vojaške organizacije ustanov, po septembru 1943 razen matičnega odbora finančne kontrole ni pomenil mnogo, ker so glavni vojaški vodje odšli septembra 1943 na teren k partizanom.«

Najpomembnejši dogodek je bila na Vidov dan 26. 6. 1944 aretacija plavih, in sicer »državne jugoslovanske vojske« (Sokolske in Narodne legije), ki jo je opravil gestapo v Batovi palači. Pri tem so, ko so zaprli Milojko Končan in še tri Končanove iz Litije, našli tudi obširen arhiv. Hkrati so aretirali tudi majorja Andreja Glušiča, ki je bil ilegalni poveljnik Sokolske legije, ter nekatere po-

¹⁴⁷ Arhiv MNZ VOS II-3/2, Pismo Mateja Mire Tomšič z dne 19. 6. 1944.

licijske uslužbenke, ki so sodili k mihailovičevcem – komisarja Ferda Uraniča, Pavla Ranta in druge. Za vzrok aretacij je bilo mnogo domnev: eni so obtoževali Narodno legijo, drugi Berlin, tretji pa OF oz. izdajo. Vsekakor je prevladovalo mnenje, da je vso organizacijo mihailovičevcev, ki so jih aretirali na nekdanji jugoslovanski praznik Vidov dan, odkril zvezni oficir Duscha. Hkrati so zapirali tudi v Zagrebu, in to domobrance. Šlo je za zveze z Angleži in pripravljanje »ilegale«, česar si Nemci niso dovolili.¹⁴⁸ Že poleti 1944 je obveščevalna služba OF izvedela, da je Mačkovška in druge mihailovičevce izdal Marjan Dolinšek iz Šiške, član Narodne legije v službi gestapa. Iz povojnih zaslišanj Franca Müllerja, ki je delal kot prevajalec v oddelku IV 1a 3b pri izpostavi KDS v Ljubljani, to je na gestapu, ki se je ukvarjala z bojem proti plavogardistom, je videti, da je do odkritja DOS in s tem plavogardistične mihailovičevske obveščevalne mreže prišlo v sodelovanju med tem oddelkom gestapa in vojaško obveščevalno službo Abwehr, ki se je v Ljubljani skrivala pod imenom Wehrwirtschafts komando. Njihova glavna zaupnika sta se skrivala pod imeni Robinzon in Crusoe. Robinzon je bil Ferdinand Robida, nekdanji jugoslovanski orožnik, ki je bil že od leta 1942 zaupnik zveznega vodja SIPO in SD v Ljubljani Krügerja. Takrat je poročal o organizaciji OF, posebno na območju Viča, kjer je imel zvezo z Dolomitskim odredom, ki je gestapu omogočala kontrolo pošte. Pozneje je bil v zvezi z Pavlom Duscho. Ob osvoboditvi je pobegnil na Koroško.¹⁴⁹ Drugi zaupnik Crusoe je bil Marjan Dolinšek, in je bil hkrati tudi sodelavec OF pod ilegalnim imenom Jernej. Marca 1944 se je na zahtevo OF vključil v delo na gestapu in njegova zasluga je bila odkritje kurirske zveze plavogardistov. Ko so potem dobili Vicka Dodiča, glavnega kurirja Intelligence Servicea, so se vrstile aretacije v Trstu, Ljubljani in Zagrebu. Zanje je imel zasluge Hans Vogelrieder, ki je bil prav tako tolmač v ljubljanski izpostavi Abwehra, sicer pred vojno kot banatski Nemec že sodelavec nemškega konzulata in trgovec na Sušaku. Vogelrieder je nato februarja 1945 zasliševal tudi Marjana Dolinška, ko so ga aretirali na podlagi izpovedi aretirane Nade Dolenc. Nekaj tednov pred kapitulacijo Nemčije sta Dolinška blizu Medvod po nalogu Abwehra likvidirala Volgerieder in uslužbenec Abwehra Jože Dolinar.¹⁵⁰

Po krajšeni zatišju so se aretacije nadaljevale tudi v vrstah NOG, zato je bil ogrožen ves okrožni komite. Pri tem je Mira Tomšič ocenila, da se spet kaže stara praksa gestapa, ki za stvari ve, a ne areтира, da bi potem zagrabil več. Vodstvo gibanja na osvobojenem ozemlju so zato zaprosili za nove kanale, po katerih bi lahko kompromitirani ljudje zapustili Ljubljano predvsem po železnici. Za to se jim je zdel najprimernejši kanal Julka.¹⁵¹ V arhivu je med po-

¹⁴⁸ Arhiv MNZ VOS II-3/2, Pismo Mateja Mire Tomšič z dne 6. 7. 1944.

¹⁴⁹ Arhiv MNZ 103/4/ZA KDS in SD Bled, delovanje in naloge urada IV 1a 3b.

¹⁵⁰ Arhiv MNZ ZA 80/4 z zaslišanja Franca Müllerja.

¹⁵¹ Arhiv MNZ VOS II-3/2, Pismo Mire Tomšič z dne 18. 7. 1944.

ročili okrožnega vodstva ohranjeno eno samo pismo Leopoldine Mekina, ki govori o poneverbi tiskarja Sokliča v zvezi s tehničnim sektorjem. Tehnika se je namreč s Sokličem dogovorila, da jim bo priskrbel barve, za kar so mu nakazali več tisoč lir. Soklič je barve kradel v tiskarni, njim pa jih je prodajal po cenah na črnem trgu. Tudi materiala, ki je bil pri njem vskladiščen, jim ni v redu predal. Ko je Mekinova hotela z njim poneverbo razčistiti, je odpotoval na osvobojeno ozemlje.¹⁵² Iz Ljubljane so spet poslali več ljudi, ko so bile zveze z osvobojenim ozemljem obnovljene. Med njimi so bili tudi nekateri, ki so delali na obveščevalnem sektorju med drugimi Breda Gaspari, poročena Guzelj-Biba, Jože Rojc in Nada Sedlar, specialna obveščevalca Maks Kadunc in Vladimir Benko-Leon, pa tudi nekateri kulturniki.

Nedo Grzinič so aretirali sredi avgusta na cesti s starejšo spremljevalko Marijo Ivančič. Ta je odpeljala s seboj kolo in torbico in s tem rešila vse gradivo. Nedo je agent, ki jo je osebno poznal, po enem dnevu peljal domov prenočit, naslednjega dne jo je spremljal po vseh zasebnih opravkih in zvečer mu je od doma, kjer jo je pustil ušla.¹⁵³ Po tem dogodku jo je vodstvo takoj odpoklicalo na teren, vendar je Mira Tomšič njenemu odhodu nasprotovala, češ da sedaj ne more na cesto, ker je kompromitirana, in da dela z arhivom.

Aretacije so se začele tudi na sektorju OF. Padali so v pripravljene zasede – tako mladinci kot tehniki in med drugim tudi članica okrožnega komiteja Marija Vajšl-Darja, ki jo je aretiral njen bratranec, član politične policije. Aretiran je bil tudi blagajnik OF Anton Knez z Viča, ki je prosil bogataša Antona Verovška za posojilo, ta pa je opozoril politično policijo. Pozneje, 12. 9. 1944 so zaprli več funkcionarjev slovenskega Rdečega križa dr. Dinka Puca, Draga Supaniča in druge, ki jih je OF malo pred tem pridobila za sodelavce. Mira Tomšič je bila prepričana, da Rdeči križ ni padel zaradi njihove nekonspiracije.¹⁵⁴ Dejansko so bile te aretacije posledica akcije Gestapa referata IV 1a 3b proti slovenskemu Rdečemu križu in Židom v Ljubljani, v kateri so aretirali 60 ljudi. Te aretacije so pozneje nadaljevali z akcijo proti Intelligence Serviceu v Ljubljani in v Trstu.

To je bil čas, ko so bili Nemci v Ljubljani že v strogi pripravljenosti na odhod, kajti pričakovali so kapitulacijo v nekaj dneh. Pripravljeni so se bili umakniti skupaj s Pokrajinsko upravo, vendar pa je do umika prišlo šele čez pol leta.

Iz Ljubljane so poslali še enega člana obveščevalne službe OF Miloša Kobala-Boruta, vrinjenca v domobranske vrste. Čigar naloga je bila doseči, da bi čimveč domobrancev po priloženi amnestiji 15. septembra 1944 prestopilo

¹⁵² Arhiv MNZ VOS 2-3/2, Pismo Mateja Mire Tomšič z dne 28. 7. 1944 in pismo Leopoldine Mekina v istem arhivu.

¹⁵³ Arhiv MNZ, pismo Mateja Mire Tomšič z dne 30. 8. 1944.

¹⁵⁴ Arhiv IZN, f. 460, pismo Ljubana Mire Tomšič z dne 19. 9. 1944.

v vrste NOG. Skupino 29 ljudi pa so Nemci na Blokah zajeli, jih 21 aretirali, ostali pa so se sami prebijali naprej, med njimi tudi Kobal.

Okrožnemu vodstvu v Ljubljani je začelo primanjkovati kanalov za pošto. Najprej je bil aretiran dr. Gregorič iz Polja. Ostali sta še javki Julka pri Litiji in Smelja-Nada Tarman na Primorskem, ki pa je bila kmalu nato odkrita. Končno so 29. septembra poklicali na osvobojeno ozemlje tudi Miro Tomšič. Še pred odhodom je opisala, kako je prišlo do izdaje v Centru. Zaprli so Vido Logar, ki je bila povezana v rajonu Poljane, ta pa je izdala Vido Janežič, ki je bila medtem prepeljana v Salzburg na prisilno delo, in Nedo Grzinič, za katero je mislila, da je v partizanih. Vido Janežič so zato pripeljali nazaj iz Nemčije in jo mučili, tako da si je prerezala žile in je naslednji dan podlegla poškodbam. Uradno so objavili, da je naredila samomor.¹⁵⁵

Sredi oktobra 1944 je Mira Tomšič prek Primorske prispela na osvobojeno ozemlje in je pred odhodom vodstvo samo še opozorila, da so tik pred tem aretirali Vido Tom-Jelko, ki je vzdrževala radijske zveze. Aretirali so jo 7. oktobra 1944, dobili so jo med delom v Kolizeju in našli vse stvari pri njej. Naprej so mislili, da gre za plavogardistični radijski oddajnik, pozneje pa so na zaslišanju ugotovili, da je delala za OF. Med zaslišanjem je povedala tudi za bunker v Rožni dolini, v katerem se je dobivala z vodstvom, seveda pa tam niso nikogar več dobili.¹⁵⁶

Aretacije v Ljubljani 29. oktobra 1944 je spet izvedel gestapo, in sicer med uglednimi Ljubljančani. Aretirali so ministra Puclja, bana dr. Pirkmajerja, družino dr. Andreja Gosarja in druge. Tudi te aretacije so bile rezultat sodelovanja gestapa in Abwehra ter sledenja povezave privržencev Mihailovića in Intelligence Servicea. Dr. Gosarja je namreč Mihailović imenoval za političnega šefa za Slovenijo. Obveščevalno službo jugoslovanske vojske je zanj opravljal major Kosta Domazetović, ki je prevzel te posle po aretaciji Krošlja in 220 drugih ob junijskem vdoru v Batovo palačo. Domazetović je v zaporu naredil samomor. Zvezo z Intelligence Serviceom pa so Nemci odkrili, ko so zaprli Vicka Dodića, glavnega kurirja Anteja Anića, ki je pred aretacijo, kakor že pred njim junija Vladimir Vauhnik, uspešno pobegnil v Švico. 27. oktobra so v Ljubljani odkrili njegovo skrivališče in aretirali njegovo dekle. V Trstu so v tem krogu aretirali glavnega kurirja Jožeta Golca-Jojota, in ga ob koncu vojne sežgali v tržaški Rižarni. Skupno je bilo v tem krogu 20 do 25 aretacij. Tudi pri teh sta sodelovala ljubljanski gestapo in Abwehr, voditelj ljubljanskega Abwehra pa je od marca 1944 vodil točko v Trstu. V vdore so bili vpleteni številni pripadniki slovenske policije in domobranstva, zato so morali biti Nemci zelo obzirni, da so obdržali te organizacije na nemški strani kot uporaben

¹⁵⁵ Arhiv MNZ VOS 2/III-2 Pismo Mire Tomšič 1. 10. 1944.

¹⁵⁶ Arhiv MNZ 103/4 ZA, delovanje in naloge urada Komander SIPO und SD - izpostava Ljubljana stran 10; zaslišanje Franca Müllerja v fondu neregistriranega gradiva. Jelka Tom-Lasič je o svojem delu napisala knjigo (Kliče vir, vir, vir ...), Ljubljana, Borec 1986.

instrument za akcije proti OF in partizanom. Večina aretiranih plavogardistov je bila zato ali izpuščena ali po krajšem času prepeljana v delovna ali koncentracijska taborišča, le redki pa so bili obsojeni na smrt – kar je bilo za pripadnike OF skoraj pravilo. Zadnja gestapovska akcija v letu 1944 je bila posvečena vdoru v legije, to je vojaške organizacije nacionalistov. Bile so ilegalne, delile pa so se po strankarski pripadnosti na sokolsko, narodno in slovensko legijo. Vse so bile bolj na papirju, deloma oborožene, med njimi najbolj slovenska legija, ki je skrivala orožje tudi po župniščih (frančiškani, salezijanci, Bežigrad). 30. decembra 1944 sta bila aretirana Edward Antosijewicz in na njegovem domu Karel Kurnik, vrinjenec OF v sokolsko legijo.

Decembra 1944 je prišlo do velikega razkritja Delavske enotnosti pri državni železnici v Ljubljani. Slovenska politična policija je v to organizacijo prodrla že junija 1944, ko je razkrila celoten matični odbor in vse članstvo v kurilnici na glavnem kolodvoru. Ko so razkrili še organizacijo DE pri tramvaju, to je ECŽ, so septembra 1944 znova prodrli v železničarsko organizacijo, vendar zaradi zakonspiriranosti njenih članov niso dobili prave zveze. Ko pa so v začetku novembra 1944 prijeli kurirko Ivanko Ferjančič-Čičko, ki je imela zveze z nekaterimi matičnimi odbori, so po enoinpol mesečnem delu organizacijo v celoti razbili. Ugotovili so, da je vso organizacijo Delavske enotnosti pri železnici vodil glavni matični odbor za železnico in da mu je bilo podrejenih pet matičnih odborov. Tu se prvič pojavi ime Bogo, to je psevdonim Leopoldine Mekina, ki pa v tem gradivu PP še ni prepoznana. Vedeli so, da je bila Bogo delegatinja za okrožni odbor DE v Ljubljani. Njen osebni kurir je bil Franc Drobež, ki je v Postojno posredoval vojaška in partijska poročila GŠ in CK KPS. Ugotovili so tudi, kako je potekalo zbiranje sredstev, ki jih je zbiral Bogo v okviru intendance. Ker so zaplenili pošto na poti od Boge prek Drobeža so dobili koristne podatke za razkritje KP in obveščevalne službe v okolici Ljubljane. Ko so razkrili to kurirsko pot, so uničili vsako zvezo med Bogo in terenom. To je bilo razvidno tudi iz partizanskih poročil, ki so bila zaplenjena na Vrhniki. Ta pot je bila v rokah Ferjančičeve in jo je v svoji izpovedi (kot tudi celotno organizacijo na železnici) razkrila. Kot zaključek tega poročila je Čretnik ocenil, da so s tem, ko so razkrili DE pri železnici, dosegli dva pomembna uspeha:

- železnico so očistili privržencev OF in bodo le težko postavili novo organizacijo. Pretrgana je bila najpomembnejša kurirska pot med Ljubljano in terenom in obenem onemogočena sabotažna dejanja.

- s tem je bil zadan eden najhujših udarcev organizaciji OF v Ljubljani, ki je imela železnico za eno svojih najmočnejših postojank, izgubila je velik del svojega članstva, pa tudi enega najbolj donosnih virov – saj so zaplenili 13.000 lir, ki jih je glavni blagajnik dobil v roke za oktober.¹⁵⁷

¹⁵⁷ Arhiv MNZ 303/1/2, Poročilo IV. referata o organizaciji DE pri DŽ v Ljubljani z dne 13. 12. 1944.

Konec decembra, natančneje 29. 12. 1944, je Vladimir Svetina zapustil Ljubljano. Točen datum njegovega odhoda je razviden iz pisma, ki ga je pisal Dolfetu-Silvu Šivicu. Kot člana okrožnega odbora OF sta v Ljubljani ostali le še Leopoldina Mekina-Bogo, ki je bila hkrati okrožna sekretarka KPS, in Hela Škulj. Obveščevalno službo je vodila Neda Grzinič, ki se je vse od svoje aretacije avgusta 1944 skrivala v bunkerju v hiši slikarja Toneta Kralja na Gerbičevi ulici v Ljubljani. Z njo je bila v bunkerju občasno Vlasta Vagaja-Špelca, obiskovala pa jo je Nada Dolenc-Asta, ki ji je nosila obveščevalna poročila, in trikrat tudi Leopoldina Mekina. Pol ure po tretjem obisku 27. 1. 1945 je v bunker prišla slovenska politična policija, aretirala Leopoldino Mekino in Nedo Grzinič kot tudi druge stanovalke hiše ter zasegla ves arhiv.¹⁵⁸

Če strnemo razna mnenja in stališča, se v zvezi z dogajanjem v Ljubljani proti pripadnikom obveščevalne službe OF, postavljajo tri ključna vprašanja:

1. kdo je izdal bunker obveščevalne službe OF,
2. kdo je izdal dr. Vladimirja Kanteta, sodelavca obveščevalne službe na upravi policije in
3. kakšna je bila usoda Turjaških žrtev maja 1945.

Iz dokumentacije ni nobenih dokazov, da bi bunker res izdala prav Leopoldina Mekina, kakor tudi ne, da bi bila sodelavka gestapa. Tudi ljubljanska politična policija za njo – kot izvira iz Čretnikovih poročil – očitno ni vedela vse do decembra 1944 in še tedaj samo za njen psevdonim Bogo.

Konec jeseni ali v začetku zime 1944 je agent politične policije Šušteršič iz referata Vič-Trnovo odkril skrivališče Leopoldine Mekina z ilegalnim imenom Bogo. Njen obstoj je že konec poletja 1944 odkril agent Ljubo Petek takrat v Centru. Ko so v bunkerju aretirali Mekinovo in Nedo Grzinič, so tudi na podlagi najdenega gradiva, dotedanjih zasliševanj in njunih izpovedi razkrili celotno organizacijo OF in KP v Ljubljani, zato so sledile številne aretacije. Skupno je bilo aretiranih okrog 300 oseb. Bunker so odkrili po po aretacijah v vrstah matičnega odbora OF na Magistratu. Med njimi je bil aretiran Andrej Graselli, zaslišan in v začetku 1945 na fingiranem begu ubit. Ko so zaprli Ivana Ercega, ki ga je na podlagi fotografije identificiral Miha Kresnik-Gajžlar, je ta v 54 strani dolgem zapisniku orisal razvoj OF v Ljubljani, kolikor je v njem sodeloval vse od leta 1941. Svoj izjemen položaj na policiji, kjer so ga zasliševali prosto v stanovanju odvetnika dr. Muca in pozneje tudi izpustili oziroma ga pridobili za agentsko delo v Avstriji, je Erceg pojasnjeval s tem, da je bil državljani NDH. Nace Čretnik v sklepnem poročilu o vdoru, napisanem aprila 1944 navaja tudi podatke, da so bunker odkrili prišlo s postopnim identificiranjem Drage Bidovec in Nade Dolenc, ki je končno povedala za bunker. Ker je Nada Dolenc-Asta bila tista, ki je skrbela za zveze med obveščevalno službo in Nedo Grzinič, ki je urejala arhiv v bunkerju, je bilo za veči-

¹⁵⁸ Borec 12/1985, Prispevki k življenjepisu Nede Gerzinič.

II 0206346

3884 (1/2)

Uprava policije v Ljubljani.

004848

Politični oddelek.

Št. 321 Viž.

Ljubljana, dne 20. marca 1945.

Predmet: Sestava poročil
referentov.

1963

Vsem gg. komisarjem in referentom!

G. Verbindungsführer Duscha želi imeti do 1. aprila poročilo, obsegajoče najmanj 100 strani "O d a l u i n u s - p e h i h p o l i t i č n e g a o d d e l k a v b o r b i p r O F o d n o s n o K P." Radi tega naj vsak referent do najkasne 28. marca sestavi poročilo svojega referata, ki mora obsegati vsaj 6 strani. V tem poročilu naj bo navedeno sprva kako so se vršile aretacije (na podlagi ovadb), kako so se dosegli prvi uspehi oz. prvi prodori v organizacijo OF, kdaj so bili odkriti prvi kvarti, prva skladišča, bodisi materiali ali orožja itd. kdaj se je prvič prodrla v KP in ostalih uspehih. To poročilo naj bo izčrpno, naveda naj se le glavne funkcije OF odnosno KP imenoma, pač pa mora biti vselej naveden mesec prodora odnosno odkritja. V slučaju, da posamezni referent poseduje tudi še podrobna poročila, naj jih priloži proti vrnitvi. Ta poročila je oddati Petku, kjer se dobe tudi podrobnejša navodila.

Policijski komisar:

Lol. M. 1. r.

Vsem gg. komisarjem in referentom v podpis in izvršitev.

Navodilo referentom za sestavo poročil, ki ga je Politični oddelek Uprave policije v Ljubljani poslal vsem komisarjem in referentom 20. 3. 1945 (ZA/600-20).

no pozneje aretiranih najbolj obremenilno njeno priznanje na policiji. Povedala je tudi za vse vrinjence, katerih večino so potem ob koncu vojne na Turjaku ali drugje ubili (Pevalka in Dolinška gestapo, brate Kurnik in druge slovenska PP). Zapisnik zaslišanja Ivana Ercega katerega en izvod hrani IZN, en izvod pa naš Arhiv ima zaznambo Franja Aleša z dne 10. maja 1945, iz katere je razvidno, da je ta zapisnik izročil njegov zaupnik pri PP Bizovičar že 12. februarja 1945 in ga obvestil o predvidenih aretacijah.

Drugo vprašanje, ki se postavlja v okviru ljubljanskega vdora – to je vprašanje, kdo je izdal dr. Vladimirja Kanteta – je bilo v zadnjih letih prav tako deležno zanimanja javnosti in objav v Borcu. Njegova mladostna prijateljica in sodelavka Danica Melihar, poročena Lovrečič, uslužbenka na Upravi policije med vojno, mu je posvetila nekaj člankov.¹⁵⁹ Nekateri to izdajo pripisujejo Mekinovi, drugi pa Silvu Šivicu. Silvo Šivic je bil tesen sodelavec Vladimirja Svetine že iz leta 1942, ko mu je poročal o krogih blizu dr. Marjana Zajca. Julija 1944 je postal član komisije za ugotavljanje okupatorjevih zločinov. V njej so bili poleg njega še Boris Tuma (ubit maja 1945 na Turjaku), inž. Marko Bleiweis in Anica Sotler-Dodka. Sotlerjeva je bila vse do svoje prve aretacije 26. 1. 1944 tudi pomembna članica obveščevalne službe. K delu jo je pritegnil Ivo Svetina in skupaj z njim, kasneje pa z Vitalom Oblakom in Vladimirjem Kaduncem-Maksom, je zbirala poročila iz celotnega tabora domače reakcije in vzdrževala zvezo z vsemi vrinjenci. Po aretaciji je bila zaprta do aprila 1944. O tem, kako je ravnala med zaslišanji je obvestila Vladimirja Svetino. Po odhodu Svetine je imela v okviru komisije stike le še s Šivicem in sredi decembra tudi z Nežo Leopoldino Mekina. Drugič je bila aretirana 4. 2. 1945 in v zaporu je srečala tudi Šivica. Zanimivo je, da so vsi v svojih pričevanjih po dogovoru iz članstva komisije izpuščali ing. Marka Bleiweisa – kar je razvidno tudi iz zapisnika Leopoldine Mekina, medtem ko je on na zaslišanju 16. 1. 1945 obširno govoril o delu in članstvu komisije. Iz tega sklepam, da je policija vse informacije o delu komisije dobivala iz tega vira. Sotlerjeva je bila povezana v partijski celici Helo Škulj-Brestom, Milojko Virant-Vanjo in Ano Zitherl-Dolarjem. Ta celica je nastala šele januarja 1945 in imeli so dva sestanka – prvega na sv. Petra cesti, drugega pa na dan aretacije Leopoldine Mekina. Na tem sestanku so obravnavali predvsem težek položaj v organizaciji, do katerega je prišlo, ko je politična policija 4. 1. 1945 hotela aretirati Milojko Virant, ona pa je skočila skozi okno, vendar je policija na mizi dobila naslove in gesla za raznašanje literature. Po tem ji ni bilo težko izvajati aretacij. Podatek, da je Kanteta izdal Silvo Šivic izhaja z zaslišanja dr. Lovra Hacina.¹⁶⁰ Konec januarja 1945 so ga aretirali na podlagi izpovedi nekaterih zapornikov. Šivica

¹⁵⁹ Borec 4., 5., 6., letnik 1991, Iskanje resnice o dr. Kantetu, ter Borec 11, letnik 1988, stran 1021 do 1096.

¹⁶⁰ Arhiv MNZ 80/6, Zaslišanje dr. Lovra Hacina z dne 5. 2. 1945.

je zasliševal dr. Mihelič, kateremu je vse priznal. Na koncu je v dokaz, da se hoče popraviti, še izpovedal, da Hacinov namestnik dr. Kante dela za partizane, da je komunist in jih izdaja, da je sam imel z njim zveze ter da je Kantetovo ilegalno ime Lija. Zasliševalec je to sporočil Paulu Duschi, ta je še sam preveril informacijo pri Šivicu in mu jo je potrdil. Hacin in Maks Loh sta šla skupaj h Kantetu, ga vprašala, ali ve, kdo je Lija in Kante je takoj priznal. Hacin ga je dal aretirati 10. 2. 1945. Obenem Hacin v izjavi trdi, da so pri Bogi našli listke z imenom Lija, vendar Bogo ni hotela izdati, kdo to je. Listke je identificiral sam Kante. Zasliševali so ga od 10. do 15. februarja v zaporih na Poljanskem nasipu. V izpovedih – pisnih dokumentov ni med zapisniki z zaslišanj – naj bi Miheliču Kante povedal, da ga je v osvobodilno organizacijo povezal učitelj Smole (ilegalno ime Vladimirja Svetine), zveze pa je imel po Svetinovem odhodu še s Šivicem in Bogo. Povedal je tudi, da ga je Smole nagovarjal, naj gre v partizan, in mu pred svojim odhodom naročil, naj v primeru odhoda postavi na svoje mesto Vrečarja. Glavna obtožba, ki je za Kanteta pomenila tudi smrtno kazen (izvršena je bila 24. 2. 1945), je bila, da je s Smoletom pripravljala arentat na Hacina, kar je sam tudi priznal. Silvestra Šivica, ki je Kanteta identificiral pa je Hacin obsodil le na dva meseca prisilnega dela v Ribnici in ga hkrati pridobil za svojega tamkajšnjega zaupnika.

S Šivicem se spet srečamo pri tretjem vprašanju o ljubljanskem vdoru, saj je bil on tisti, ki je opozoril na turjaške grobove.

Doslej napopolnejši pregled Turjaških žrtev je izdelal Milan Brezovar. Šteje 29 oseb, večinoma identificiranih, pri čemer je, kot smo že omenili, Brezovar mnenja, da je bilo na Turjaku ubitih 30 ljudi in da je bila zmeda pri identifikaciji povzročena namenoma, da bi prikrili smrt Leopoldine Mekina.

Dejstvo je, da je med 9. majem 1945 in 15. majem, ko so začeli odkopavati trupla, minil cel teden, ko politične policije ni bilo več v Ljubljani, saj jo je zapustila skupaj z gestapom. Po pričevanju Franca Müllerja se je to zgodilo 8. 5. 1945, po pričevanju Hacina pa že 6. 5. 1945, ko sta se gestapo in PP skupaj umikala do Kranja, tam pa je prišlo do nesoglasij in je odšel gestapo naprej na Koroško, pripadniki PP pa so se umikali po svoje. Pred umikom, to je v noči med 3. in 4. 5. 1945 je dal Hacin vse dokumente sežgati, vendar očitno sežig ni bil popoln, saj je Franjo Aleš preko svojega zaupnika, agenta PP Milana Bizovičarja, pred požigom rešil nekatere dokumente oz. zaslišanja Mekinove in drugih, ter jih izročil Ivani Škodlar. Vsekakor so si posamezni pripadniki PP skušali na ta način izboljšati položaj pred novo oblastjo, po mnenju aktivistov pa je bil glavni namen ohranitve teh zapisnikov, da bi med udeleženci OF po vojni povzročili medsebojna sumničenja.

Drugi odsek OZNA za Slovenijo – kontraobveščevalna služba za delo na osvobojenem ozemlju

Drugi odsek Oddelka za zaščito naroda za Slovenijo je nastal po reorganizaciji obveščevalnega oddelka odseka za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS. Do 1. septembra 1944 ga je vodil Dušan Bravničar-Veljko, nato pa je bil poslan na šolanje v SZ. Za njim je vodenje odseka prevzel Stanislav Runko-Mišo, ki je bil pred tem načelnik obveščevalnega oddelka glavnega štaba NOV in POS.¹⁶¹

V odsek je prišlo nekaj novih ljudi, poleg tistih, ki so bili že prej člani obveščevalnega oddelka: Rudi Janhuba, ki je prevzel zasliševanja, Maks Kadunc in Roža Fajdiga ter Milan Guček, ki je bil sicer imenovan za člana oddelka, a je bil avgusta 1944 še v bolnišnici. Za protiobveščevalno službo v lastnih vrstah je bil določen Janez Eržen, vendar je delo začel opravljati pozneje. Bravničar je v edinem poročilu, ki ga je napisal, ugotavljal, da je v odseku premalo ljudi in da bo treba oddelke razširiti, ter podal predloge, kaj naj bi posamezni pomočniki delali. Delo odseka se je začelo s konferenco, ki jo je sklical drugi odsek. Na njej so vodje posameznih drugih sekcij (v korpusnih oblasteh in ceni) seznanili s spremembami v delu. V odseku so bili že od prej Vladimir Diehl-Zoran, Vida Hreščak in Hilda Sedej. Ko je delo drugega odseka prevzel Stanislav Runko, je prišlo do nekaterih sprememb pri organizaciji dela. Delovna področja so razdelili na referate. Referat protiobveščevalne službe na okupiranem in osvobojenem ozemlju je prevzel Rudi Janhuba, ter odgovarjal tudi za sektor gestapa. Za področje bele garde in sredine je odgovarjal Maks Kadunc, ter hkrati vodil pregled sovražne literature, časopisja in propagande. Vida Hreščak je odgovarjala za sektor plave garde in črne roke. Za temelj nadaljnjega dela so najprej sestavili referat o do tedaj zbranih izsledkih na podlagi gradiva, ki ga je imel odsek na voljo iz poročil prejšnjih obveščevalnih oddelkov, na podlagi arhiva VOS in na podlagi gradiva, ki ga je prinesel Maks Kadunc ob prihodu iz Ljubljane.¹⁶²

Drugi referat je obsegal protiobveščevalno službo v lastnih vrstah. To je najprej opravljal Stane Runko sam, 9. oktobra dalje je to delo prevzel Janez Eržen, pozneje pa je postal njegov pomočnik Hinko Kavčič. Z njimi je delala Ruža Fajdiga. Za kadre je odgovarjala Hilda Sedej. Zaslišanja so tvorila poseben referat, ki sta ga vodila Runko in Janhuba. Organiziran je bil tudi zapor OZNA in sestavljen zaporniški pravilnik o hišnem redu in ravnanju z zaporniki. Oskrbo nad zapori je prevzel VDV.

¹⁶¹ Arhiv MNZ 301/5, organizacijsko poročilo drugega odseka za obdobje od 1. 8. do 1. 9. 1944 z dne 1. 9. 1944.

¹⁶² Arhiv MNZ 301/5, organizacijsko poročilo za razdobje od 1. 9. 1944 do 19. 9. 1944 z dne 19. 9. 1944.

Posebej so bili organizirani tajni pooblaščenci, pod neposrednim vodstvom Runka. Vsak od njih je imel svojo nalogo. Hinko Kavčič je v Metliki raziskoval plavogardistično obveščevalno mrežo. Janko Manfreda-Savo je bil tajni pooblaščenec na partizanskem letališču. V drugi polovici septembra so v okviru drugega odseka organizirali posebno službo OZNA za letališče. Za pooblaščenca je bil imenovan Janko Manfreda, njegov namestnik pa je postal Peter Levec, pozneje tudi Hinko Kavčič. Njihova naloga je bila predvsem cenzura zasebne pošte in nadzor potnikov.¹⁶³

V okviru drugega odseka je potekal tudi protiobveščevalni tečaj. Po spremembi naziva in dela so se namreč obveščevalni tečaji preimenovali v kontraobveščevalne tečaje, hkrati pa je bil spremenjen tudi učni program. Nov obveščevalni tečaj se je začel 10. 9. 1944 in ga je obiskovalo 20 tečajnikov.

Zelo zanimivo je organizacijsko poročilo drugega odseka za obdobje od 1. 10. 1944 do 1. 1. 1945, saj so v njem razen organizacije dela tudi karakteristike članov odseka. Ker je prišlo do nekaterih kadrovskih sprememb, je imel odsek 11 članov. Iz njega sta odšla Maks Kadunc in Milan Guček, na novo pa so prišli Janez Eržen, Ančka Rajner-Maša, Stane Bernik-Arti, Hinko Kavčič in Lado Vidrajs. Za vodjo se je uveljavil naziv šef odseka. To je bil še vedno Stane Runko. Usklajeval je delo odseka, odgovarjal za organizacije in kadre ter delo s tajnimi pooblaščenci. Po odhodu Milana Gučka namestnika ni imel, njegova pomočnika pa sta bila major Rudi Janhuba in Vladimir Diehl. Rudi Janhuba je bil po izobrazbi slavist, pri SKOJ-u je bil od leta 1935, leta 1936 je odšel v Španijo kot borec. Internacionalna komisija pri španskem CK-ju ga je 1. januarja 1938 sprejela v KP. Od leta 1939 do 1941 je bil interniran v Franciji, po vrnitvi pa je septembra 1941 začel delati v OF in pri ljubljanskem VOS-u. Tu je vodil celotno sekcijo za be-ga ter 1943. postal član ljubljanske komisije VOS. Maja 1943 je bil aretiran in je odsedel 13 mesecev v ljubljanskih zaporih, nakar se mu je junija 1944 posrečilo pobegniti v NOV. Pri OZNA je bil od avgusta 1944.

Drugi pomočnik Vladimir Diehl-Zoran je bil po izobrazbi jurist. Po kapitulaciji Jugoslavije je prišel s Štajerske v Ljubljano, delal je pri ljubljanskem VOS-u ter maja 1943 odšel v partizane, kjer je bil obveščevalec glavnega štaba NOV in POS. Od januarja do maja 1944 je bil načelnik PK VOS za Štajersko, nato pa je bil odpoklican na Dolenjsko. Tu je delal v obveščevalnem oddelku odseka za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS in nato v OZNA.

Prvi referat o reakciji, kamor so sodili plava garda, bela garda, sredina in črna roka, sta vodila Ančka Rajner in Stane Bernik. Rajnerjeva je bila visokošolka, v OF je začela delati kot skojevka poleti 1941 na univerzi, nato je v letu 1942 delala v VOS-u ter poleti 1943 odšla v partizane kot inštruktorica VOS

¹⁶³ Arhiv MNZ 301/5, organizacijsko poročilo za čas od 19. 9. 1944 do 1. 10. 1944 z dne 2. 10. 1944.

za Vrhniko. Januarja 1944 je bila kot obveščevalka v OK VOS Celje ranjena in potem dodeljena k OZNA.

Stane Bernik je bil po poklicu trgovski pomočnik, v partizane je odšel februarja 1942, v obveščevalno službo odseka za notranje zadeve je prišel julija 1944 kot načelnik obveščevalnega oddelka Škofja Loka, nato je bil pomočnik vodje druge sekcije za oblast IX. korpusa, ter v decembra v drugem odseku OZNA za Slovenijo.¹⁶⁴ V tem referatu sta kot administratoriki delali tudi Vida Hreščak in Hilda Sedej. Vida Hreščak je bila članica partije od leta 1941, kot visokošolka je delala po politični liniji v Ljubljani, dokler ni bila februarja 1942 aretirana in obsojena na 8 let ječe. V zaporu v Italiji je bila 22 mesecev, po kapitulaciji Italije je odšla v Ljubljano. Delala je pri VOS do maja 1944, ko je morala oditi iz Ljubljane in je bila vključena najprej v odsek za notranje zadeve, nato v OZNA. Hilda Sedej je začela delati v OF poleti 1941 kot skojevka, leta 1942 je bila članica zunanjega mladinskega okrožja v Ljubljani, leta 1943 je začela delati pri množični obveščevalni liniji. Po kapitulaciji Italije je odšla v partizane in postala bolničarka, marca 1944 pa je bila pisarniška delavka pri odseku za notranje zadeve in nato pri OZNA.

Drugi referat o kontraobveščevalni službi v lastnih organizacijah (imenovan tudi CC-linija) je ločeno od odseka vodil Janez Eržen. Bil je absolvent prava, v OF je začel delati kmalu po njeni ustanovitvi, v partizane je šel ob kapitulaciji Italije. Bil je član upravne komisije, marca 1944 pa vodja oddelka za nadzorstvo pri SNOS; pozneje član odseka za zdravstvo, nato poveljnik baze 80, aktivist OF na Primorskem ter od oktobra član OZNA za Slovenijo. Organiziral je zaupniško mrežo v odsekih SNOS in izvršnega odbora OF.

Njegov pomočnik je postal Hinko Kavčič, star partizan, načelnik okrožne izpostave za Belo krajino, nato tajni pooblaščenec drugega odseka, nato pooblaščenec OZNA za letališče. Vodil je organizacijo KOS v lastnih organizacijah v drugih sekcijah korpusnih oblasti. V drugem odseku je začel delati januarja 1945. Lado Vidrajs je začel delati v OF leta 1941, bil je član varnostne grupe v Ljubljani. V partizane je šel po kapitulaciji Italije in je bil član OK VOS Ribnica, nato v zaščitni četi odseka za notranje zadeve. Po končanem kontraobveščevalnem tečaju se je decembra 1944 vključil v drugi odsek.

Ruža Fajdiga je bila administratorica v odseku. V OF je začela delati spomladi 1942 kot skojevka, po kapitulaciji Italije je odšla v partizane in postala članica OK SKOJ Ribnica. Od maja 1944 je delala kot obveščevalka v odseku za notranje zadeve in od septembra 1944 v OZNI.

Za konkretne naloge drugega odseka so uporabljali Joca Čermaka-Lojzeta, Franca Šobo-Iztoka, Mileno Bradaškja-Vesno, Boruta-Miloša Kobala in Lada Vidrajsa.

¹⁶⁴ Podatki niso popolni, saj je bil Stane Bernik tudi član VOS in šele nato obveščevalne službe ONZ.

V okvir drugega odseka je sodil tudi kontraobveščevalni tečaj. Po spremembi programa je trajal 6 tednov, v njem pa so poučevali Stana Gerka-Lena, Anton Medved-Ali kot strokovni inštruktor ter Jože Šiška-Luka in Milan Sila kot politična inštruktorja. Posebno pozornost so posvetili metodam KOS, vrinjencem in zaupniški mreži, o čemer jim je predaval Rudi Janhuba. Dr. Janez Kanoni pa je vodstvu tečaja KOS predaval o karakterologiji, konstituciji in značaju. Na dveh dveh letališčih, označenih z L 1 in L 2, to je Krasinec in Podzemelj, se je okrepilo tudi pooblaščenstvo OZNA. Pooblaščenec je bil Hinko Kavčič do januarja, njegov namestnik je bil Savo-Janko Manfreda, na novo pa so prišli Anton Černivec-Tomič, Ivan Jurčec-Boris in Janez Vidkovič. Pooblaščenec za zapor je bil od oktobra Riko Kolenc. To pooblaščenstvo je vodilo knjigo zapornikov, odvzemanje prstnih odtisov in manj pomembna zaslišanja. V drugi polovici oktobra je bilo v zaporu 29 zapornikov.

V delo drugega odseka je sodilo tudi vodenje dela drugih sekcij korpusnih oblasti, v katerih so delovala okrožna pooblaščenstva. Ker se je zaradi reorganizacije odseka za notranje zadeve v OZNA zmanjšalo število zaupnikov, so jih morali znova povezati in postaviti vrinjence oz. oboje na novo povezati tam, kjer jih dotlej ni bilo. Pri tem so izključevali vse, ki so bili kdajkoli v sovražnih enotah ali so imeli v njih sorodnike.

Popolnoma na novo pa so začeli vzpostavljati zaupniško mrežo za kontrašpijonažo v lastnih vrstah-tako imenovano CC – linija. Zaupniška mreža je v centralnih ustanovah, forumih in množičnih organizacijah štela 44 zaupnikov.

Strogo so nadzorovali namestitev ljudi v odsekih in sekcijah, ne le osebja, ampak tudi pomožnega osebja: tipkarice, kurirje in intendante. Posebno pozornost so posvečali pravilnemu odnosu do partijskih forumov in Narodne zaščite.

Ob novi organiziranosti je druga sekcija prevzela od prvega odseka tudi protiobveščevalno službo po velikih mestih.

Poglavitna naloga drugega odseka je bilo izpopolnjevanje seznama pripadnikov reakcije, ki ne sodijo pod amnestijo in sestavljanje referatov n. pr. o četništvu, gestapu in podobno na podlagi zasliševanj. Referat o gestapu je sestavljal Rudi Janhuba, o četništvu pa Lado Riha-Tomaž, ki se je s Francem Stadlerjem-Pepetom decembra 1944 vključil v drugi odsek OZNA. Pred tem sta oba delala v poveljstvu VDV. Oba sta bila tudi odgovorna za kontrolo transportov v belokranjskem vojnem področju, hkrati pa sta tudi zasliševala.¹⁶⁵

Ker je bila novost v delu drugega odseka linija CC – to je postavljanje zaupnikov v lastne vrste, je morda zanimivo, koliko jih je delovalo na tem področju. Zaupnikov odsekov predsedstva SNOS je bilo 19, večinoma je imel vsak

¹⁶⁵ Arhiv MNZ 301/2, organizacijsko poročilo za obdobje od 1. 12. 1944 do 1. 1. 1945.

odsek po enega zaupnika. Po dva zaupnika sta bila v odsekih za finance, obrt in industrijo, prehrano, gospodarstvo in zdravstvo, trije pa samo v odseku za prosveto. Naslednjih 19 zaupnikov je bilo postavljenih: po eden pri SPŽZ, ZSM, Pavlihi, Kmečkem glasu, Slovenskem poročevalcu, verski komisiji, komisiji za ugotavljanje zločinov okupatorja in v Kanižarici. Po dva zaupnika sta bila na točki 20, v komisiji za razlaščeno premoženje, v Znanstvenem inštitutu in v SNG, v Denarnem zavodu Slovenije pa so bili trije zaupniki. Seveda v poročilu ni njihovih imen, ohranjena pa so njihova poročila. Zaupniki so bili postavljeni tudi na področju območja 7. korpusa, 9. korpusa in Štajerske in Koroške.¹⁶⁶

Delo v sekcijah se je začelo s konferenco, ki jo je sklical drugi odsek OZNA za Slovenijo in je potekala od 6. do 12. julija 1944. Udeležili so se je s Štajerske Ciril Kulovec-Karlo, Zlatko Božič-Branko in Egon Conradi ter Ančka Rajner-Maša. S Primorske je prišel Radovan Žuljan-Strnad, z Gorenjske pa Stane Bernik-Arti. Z Notranjske so se konference udeležili: Ivan Jevc-Čufi, Franc Prevec-Dimač, Franc Trček-Ovsov in Vinko Goljevšček-Grmljan. Ker je bila to uvodna konferenca, na kateri so navzoče obvestili o spremembah v službi pri reorganizaciji obveščevalnega oddelka in postavili tudi voditelje posameznih odsekov, so bili na konferenci tudi: dr. Jože Brilej-Bolko kot Mačkov namestnik, Miro Perc-Maks kot vodja OZNA za območje 9. korpusa, Matija Maležič-Ciril kot vodja OZNA za območje IV. operativne cone, France Popit kot vodja OZNA za območje VII. korpusa ter Alojz Ule-Krištof, Dušan Bravničar-Veljko, Stana Gerk-Lena in Vladimir Diehl. Na konferenci so imeli naslednje referate: Brilej je imel referat o političnem položaju, Bravničar o organizaciji, ciljih in nalogah drugega odseka in Diehl o kritiki dosedanjega dela in o načinu delu v prihodnje. Na konferenci pa so govorili tudi o kadrih, šoli, zvezah, poročilih in šifriranju. Ob koncu konference so ustanovili še nekatere druge sekcije in opravili delovne pogovore. Sprejeli pa so tudi osnutek sprememb protiobveščevalnega tečaja.

Za delo v protiobveščevalnem tečaju kakor tudi za osnovo dela vseh drugih sekcij je bil referat Dušana Bravničarja o organizaciji drugega odseka, njenih ciljih in nalogah, ki obsega 10 strani. V organizacijski shemi je bilo določeno, da so na ozemlju 7. in 9. korpusa ter na Štajerskem in Koroškem ustanovili odsek OZNA za korpusno območje oziroma ozemlje. Vsak tak odsek je imel tudi drugo sekcijo, ki je bila pomožen organ pri vodstvu teh odsekov OZNA in hkrati podrejena drugemu odseku OZNA. Na čelu druge sekcije je bil šef sekcije, ki je imel svojega namestnika in potrebno število pomočnikov. V okrožju so bili njeni organi okrožni pooblaščenca, ki so prav tako imeli svojega namestnika in potrebno število pomočnikov. Navzdol je bila organizacija popolnoma tajna in skrita, zato so prenehali obstajati razni obveščevalni

¹⁶⁶ Arhiv MNZ 301/5, organizacijsko poročilo od 1. 11. do 31. 12. 1944, priloga 1.

oddelki. Poglavitna naloga drugega odseka je bila organizacija civilne protiobveščevalne službe. Do januarja 1945 so bila iz njenega delokroga izvzeta vsa večja središča in mesta, ki so jih imeli v rokah okupatorji in domači izdajalci, ter enote in ustanove operativne in zaledne vojske (to je sodilo v delokrog 3. odseka). V njihovo področje dela sta sodila tudi budnost proti tujim vojaškim in diplomatskim predstavništvom ter pošiljanje vrinjencev v sovražne vrste. Za izbiro ljudi, ki so delali kot tajni sodelavci in zaupniki, je veljalo, da ne smejo biti znani kot obveščevalci niti kot privrženci ali simpatizerji OF. Ker je v delo drugih sekcij sodilo tudi zaslišanje oseb, ki so jih odkrili pri njihovem delu, so imeli pravico tudi izdajati naloge za aretacije. Nikakor pa druga sekcija niti organi v okrožju niso imeli pravice, da bi odločali o življenju in smrti aretirancev. O tem so odločala načelstva posameznih odsekov ali pa sodišča.¹⁶⁷ Pooblaščenci v okrožju so izdajali naloge za aretacijo sumljivih oseb na svojem področju ter naloge za preiskavo. Vse lažje primere in primere lokalnega pomena so lahko sami izročili sodišču ali izrekli manjše kazni (ukor, izgon iz kraja stalnega prebivališča itd). Vse težje primere in primere, ki niso bili lokalnega pomena pa so morali izročiti drugi sekciji. Pooblaščenci v okrožju so imeli na voljo nekaj vojakov VDV, v izrednih in pomembnih primerih pa so jih lahko dobili več. Poleg tega so imeli na voljo nekaj stalnih kurirjev, ki so za redno zvezo z drugo sekcijo, saj običajnih kurirskih zvez niso smeli uporabljati. Tudi za ta odsek OZNA je seveda veljalo, da je bil do zadnjega člana navzdol strogo centralizirana vojaška organizacija, neposredno podrejena poverjeništvu za narodno obrambo pri NKOJ in maršalu Titu. Zato je morala biti v vsej organizaciji stroga vojaška disciplina, strožja kot v operativni vojski.

Za sovražnika, proti kateremu je bilo usmerjeno delo OZNA, so imeli vsakogar, ki se je boril proti novi Demokratični federativni Jugoslaviji. To je bila v prvi vrsti Hitlerjeva Nemčija s svojimi sateliti, t.i. svetovna reakcija, ki je Hitlerja posredno in neposredno podpirala, ter t. i. domača reakcija, ki je bila samo en člen v verigi svetovne reakcije. Kot primer so v poročilu navedeni izdajalci Natlačenovega, Erlichovega, Rupnikovega, Novakovega in Črtomirovega kova, drugod po Jugoslaviji pa tudi Nedičevega, Paveličevega, Mihailovičevega, Mačkovega (voditelj HSS dr. Vlatko Maček) kova itd. Največjo nevarnost in cilj sovražnika so videli v tem, da bi v taboru zaveznikov, to je med SZ in zahodnimi zavezniki, prišlo do razdora ter da bi vsi prej navedeni skušali zabrisati sledove svojih zločinov in bi se tako lažje zagovarjali pred zahodnimi zavezniki ob uri obračuna.

Za najbolj nevarno sovražnikovo osebo so imeli vrinjenca, ki se je izdajal za aktivista OF, partijca ali funkcionarja. Tega so odkrivali s protiobveščevalno službo v lastnih vrstah, organizacijskih štabih in ustanovah. Za primer takega

¹⁶⁷ Arhiv MNZ 301/5, organizacija drugega odseka OZNA (brez datuma), stran 1.

ravnanja navaja poročilo pogajanja med odsekom in Nemci na Primorskem junija 1944, kar so potem Nemci in bela garda v propagandi izkoristili proti partizanom. S tem utemeljuje organizacijo KOS mreže v lastnih vrstah. Za uspešno delo je seveda potrebna največja konspiracija, hkrati pa so KOS postavili povsod, razen v partijskih organizacijah. Partijo so smatrali za tako čisto in toliko močno, da v njej ni bila potrebna še posebna kontrolna organizacija, to pa seveda ni pomenilo, da ne bi smeli nadzorovati posameznih partijcev. V drugih organizacijah, od pokrajinskih odborov OF prek raznih komisij, kulturnih ustanov, mladinskih in ženskih organizacij do šolskih roditeljskih svetov so vzpostavljali zaupnike KOS. Merilo za to, kdo je lahko postal zaupnik, je bilo, da je bil star partijec, najbolj prekaljen, objektiven, ki je imel največ specialnih lastnosti dobrega obveščevalca, ki je vse opazil in se za vse zanimal. Poleg svojega rednega dela je bil še zaupnik, neposredno povezan z enim od članov okrožnega organa OZNA. Sodelovanje z OZNA pa ni bilo prostovoljno, ampak je moral izbrani to nalogo prevzeti brez ugovora. Vsi zaupniki so bili zavezani absolutni molčečnosti, sicer je OZNA proti njim ukrepala.

Taka vrsta dela je bila potrebna zaradi političnih razmer, saj so se po podpisu sporazuma Tito-Šubašič v gibanje vključili tudi nekateri prejšnji nasprotniki.

Poročila so morala biti šifrirana. Organizacije KOS pa niso postavljali le v ustanovah in forumih, ampak tudi v njihovi bližini. Posebno pozornost so posvečali osvobojenim ozemljem, kjer so bili osrednji organi oblasti. Kontraobveščevalna služba ni delovala samo v vrstah narodnoosvobodilnega gibanja, ampak tudi v vrstah odkritih sovražnikov v okupiranih mestih in postojankah pod vodstvom okupatorja. Do januarja 1945 v delokrog drugega odseka niso sodila mesta: Ljubljana, Trst, Postojna, Gorica, Idrija, Tolmin, Bled, Jesenice, Kranj, Beljak, Celovec, Maribor, Murska Sobota, Ptuj, Celje, Brežice, Novo mesto, Grosuplje in Kočevje, ker so bila v okviru prvega odseka. Od januarja 1945 pa so sodila pod drugi odsek.

Poleg odkrivanja vrinjencev je bila naloga protiobveščevalne službe tudi odkrivanje voditeljev in organizatorjev skupin reakcije. Zato je tudi OZNA pošiljala svoje vrinjence v sovražnikove vrste, da bi zvedela, kdo so njegovi voditelji in tudi kaj delajo, kaj mislijo, kaj govorijo, kakšne načrte imajo in s kom imajo zveze. Zanimali so se za voditelje domobranstva, bele garde, plave garde, črne roke, četnikov ter političnih in vojaških predstavnikov okupatorja. Razkroj v sovražnikovem taboru so povzročali tudi s provokacijami ter spodbujanjem razdorov in osebnih trenj.

Tretja naloga protiobveščevalne službe je bila odkrivanje sovražnikovih namenov. Pravočasno odkrivanje je namreč omogočalo učinkovito preprečevanje sovražnih dejanj. Četrta naloga je bila odkrivati metode sovražnikovega delovanja, da bi jih lahko onemogočali. Peta naloga KOS je bila ugotavljati

razpoloženje prebivalstva n.pr. kako na razpoloženje ljudi vpliva podpis sporazuma Tito-Šubašić.

Posebno so opozarjali pooblaščenca, da naj ne poročajo o vojaških zadevah, ker je to stvar vojaške obveščevalne službe, medtem ko je OZNA civilna obveščevalna služba. Ob koncu navodil za delo je Bravničar opozoril na nekatere pomanjkljivosti v dotedanjem delu n.pr. na zbiranje splošnih informacij, babjih čenč, zločinov okupatorja o čemer zbira podatke komisija za ugotavljanje zločinov okupatorja. Za bolj učinkovito delo so najprej izvedli čistko v lastnih vrstah in z njo poskušali preprečiti delovanje sovražnih agentov; stopnjevali so konspiracijo, zagotovili molčečnost ter dvignili strokovno in politično raven obveščevalcev. Vsi so imeli nalogo, da vzgojijo poklicne obveščevalce, za katere je bil pogoj, da so bili politično razgledani. Vse delo je bilo usmerjeno na čas ob polomu Nemčije, da ne bi ponovili napak, ki jih je naredila VOS ob kapitulaciji Italije. Predvsem so hoteli že vnaprej vedeti, katere ljudi bo treba aretirati. Pri navodilih delo, ki jih je drugi odsek poslal drugim sekcijam v zvezi z reorganizacijo, so posebno opredelili da morajo ponovno vzpostaviti zvezo s staro zaupniško mrežo na terenu. Pri tem so iz nje izločili vse, ki so bili neprimerni, bodisi da so bili sami v sovražnih formacijah bodisi da so imeli v njih svoje sorodnike. Novo zaupniško mrežo so vzpostavili le tam, kjer se ni bilo mogoče opreti na stare zaupnike. Za organiziranje zaupniške mreže so bili pristojni pomočniki pooblaščenca. Pri vzpostavljanju so upoštevali vse preglede reakcije (be-ga, mo-ga, sredine, črne roke in gesta-pa), ki so jih do tedaj zbrali. Cilj je bil, da bi obveščevalci oz. zdaj protiobveščevalna služba vedela za vse delovanje reakcije, ga kontrolirala in po možnosti preprečila ali vsaj izvedla protiukrepe. Poudarjena je bila vloga vrinjen-cev, prek katerih so res lahko nadzorovali sovražnika, češ da je to edini resnični izvir informacij o sovražnikovem delovanju. Vse delo je moralo biti skrajno konspirativno.¹⁶⁸

Odslej so morali v politična poročila vključevati tudi posebna poglavja, ki so se nanašala na odnose oz. nepravilnosti v naših organizacijah kot celoti do ljudi in nasprotno (n.pr. okrajna gospodarska komisija je nepravilno postopanjem pri odkupu pridelkov...) ¹⁶⁹

S posebno okrožnico so še enkrat pozvali vse druge sekcije, naj iz vrst OZNA izločijo vse, ki imajo sorodnike v službi okupatorja ali njegovih pomagačev.¹⁷⁰

Nadzorovati so začeli tudi zaveznike, to je zavezniške misije pri glavnem štabu NOV in POS, še posebej glede na njihove stike s civilnim prebivalstvom. Iz te kontrole je bila izvzeta sovjetska misija.

¹⁶⁸ Arhiv MNZ 301/5, Okrožnica drugega odseka OZNA za Slovenijo vsem drugim sekcijam z dne 19. 10. 1944.

¹⁶⁹ Arhiv MNZ 301/5, Okrožnica drugega odseka OZNA z dne 21. oktobra 1944.

¹⁷⁰ Arhiv MNZ 301/5, Okrožnica drugega odseka OZNA z dne 4. 11. 1944.

Bolj ko se je bližala osvoboditev, širši je bil krog tistih, za katere se je zanimala OZNA. V posebni okrožnici februarja 1945 so opozorili, da naj druge sekcije spremljajo dejavnost duhovščine. Po dopolnjenih navodilih aprila 1945 niso zbirali več samo podatkov o duhovščini, nasprotni OF ampak o vsej duhovščini, ki je prebivala in delovala v posameznih krajih oz. na posameznih območjih. Pri tem so od pooblaščenцев zahtevali podatke o konkretnih dejanjih in dogodkih, ki so duhovščino bremenili, in ne le splošne oznake »nasproten OF«, ki je bila dotlej pogosta v poročilih. Opozarjali pa so na natančnost in zanesljivost podatkov, da ne bi prišlo do pomote. Če so ugotovili, da se duhovniki povezujejo v organizirano celoto, je bila naloga pooblaščenca OZNA ugotoviti, kdo je voditelj organizacije.¹⁷¹

Enako so od februarja 1945 zbirali podatke o okupatorjevi civilni upravi, in to tako o organizacijski shemi civilne uprave in pomožnih organizacij kot tudi podatke o zaposlenem osebju, nemškega ali slovenskega rodu. Sem so sodili podatki o civilni upravi na Štajerskem in Gorenjskem terv Jadranskem primorju, organizaciji Heimatbunda na Štajerskem in Volksbunda na Gorenjskem, Kulturbunda kot predhodne organizacije, NSDAP, DAF (Deutsche Arbeitsfront), kmečke zveze Bauernbund) itd.¹⁷²

Marca 1945 so začeli zbirati dokumente vseh vrst: osebne dokumente, potne liste in dokumente za gibanje, potrdila o zaposlitvi, vojaške dokumente, vozniske izkaznice, dokumente za hranjenje orožja ter žige in podpise.¹⁷³

Po podatkih iz novembra 1944 prikazujemo številčno stanje ljudi, ki so delali v okviru drugega odseka OZNA za Slovenijo. 29. 11. 1944 je imel drugi odsek OZNA za Slovenijo 216 ljudi, od tega jih je bilo v drugem odseku 16, v drugi sekciji OZNA za 7. korpus 41, v drugi sekciji OZNA za 9. korpus 58, v drugi sekciji OZNA za Štajersko in Koroško 55, in v tečaju KOS 42. Takšno je bilo številčno stanje odseka bolj ali manj ves čas, le število tečajnikov je bilo od tečaja do tečaja različno. V to število seveda niso bili všteti zaupniki in vrinjenci.¹⁷⁴ O njihovem številu je na voljo eno samo poročilo s konca leta 1944, po katerem je imela druga sekcija OZNA za oblast 7. korpusa po okrožjih 359 zaupnikov in 11 vrinjencev, druga sekcija OZNA za oblast 9. korpusa pa 151 zaupnikov in 26 vrinjencev. Druga sekcija za Štajersko in Koroško je imela 62 zaupnikov in 32 vrinjencev, medtem ko je bilo v zaupniški mreži v centralnih ustanovah, forumih in množičnih organizacijah 44 zaupnikov, kot smo že omenili.¹⁷⁵

Kot primer dela drugega odseka OZNA navajam prečilo o organizaciji nemške obveščevalne službe v Jugoslaviji, izdelano v drugem odseku OZNA

¹⁷¹ Arhiv MNZ 301/5, Okrožnica z dne 2. 4. 1945.

¹⁷² Arhiv MNZ 301/5, Okrožnica z dne 7. 2. 1945.

¹⁷³ Arhiv MNZ 301/5, Okrožnica o zbiranju dokumentov z dne 2. 3. 1945.

¹⁷⁴ Arhiv MNZ 301/5 številčno stanje drugega odseka OZNA za Slovenijo z dne 29. 11. 1944.

¹⁷⁵ Arhiv MNZ 301/5, organizacijsko poročilo drugega odseka za razdobje od 1. 10. 1944 do 1. 1. 1945.

na podlagi zaslišanj agentov Abwehra in zaplenjenih arhivov in dokumentov junija 1944. To poročilo je zajemalo pregled organiziranosti tistega dela Abwehra, ki je zajemal jugovzhod Evrope in s tem tudi naše kraje »Am Auslands Abwehrynachrichten, Abwehr Abteilung Ost/sud Berlin (informativni urad za tujino – obrambni oddelek za jugovzhod – Berlin). Imel je nižje centre pri skupinah armad, za svoje delo pa niso bili odgovorni štabom skupin armad, ampak neposredno njemu. Podal je tudi reorganizacijo postaje Abwehra v Zagrebu avgusta 1943 kakor tudi podatke o ljudeh, ki so delali v teh centrih. Hkrati je potekala organizacija varnostne službe – Sicherheitsdienst – SD.¹⁷⁶

Drugo tako poročilo je desetstransko poročilo o četnikih v Sloveniji, sestavljeno januarja 1945, ki obsega 10 strani.¹⁷⁷ V uvodu je podan razvoj slovenske reakcije od napada na Jugoslavijo do ustanovitve MVAC, ki kot oborožena in legalna organizacija slovenske reakcije kljub podpori londonske vlade med ljudmi ni imela podpore. Po vzgledu Draže Mihailovića so zato vzpostavili »ilegalno vojsko«, ki naj bi pod masko »narodnega odpora« proti okupatorju z dejanskim sodelovanjem z okupatorjem uničila NOG. Spomladi leta 1943 so začeli v Sloveniji nastopati majhni oddelki ilegalne vojske, ki se je rekrutirala predvsem iz »nacionalnega« dela slovenske reakcije pod vodstvom nekdanjih jugoslovanskih oficirjev in ob pokroviteljstvu omagajočega italijanskega okupatorja. Te plavogardistične grupice so se oboroževale pri okupatorju prek legionarjev – belogardistov, to je protikomunistične milice. Denar so dobivale po skritih kanalih iz Švice in iz Srbije od Draže Mihailovića. Ob zlomu Italije so doživele popoln poraz, saj jim ni pomagalo niti to, da so se javno izrekle za belogardistične in italijanske postojanke. Ostanki bele in plave vojske so se bili tako prisiljeni zateči k novemu okupatorju – Nemcem. Ti so v Sloveniji po neuspeli ofenzivi oktobra 1943 zbrali raztepeene in razbite belogardiste in plavogardiste in iz njih začeli ustanavljati slovensko domobranstvo na čelu z generalom Rupnikom. Tako je dobila slovenska reakcija svojo reformirano oboroženo legalo, katere program je bil: lojalno sodelovanje z Nemci, Slovenija v sklopu nemškega Reicha in postopno uvajanje nacionalsocializma v Sloveniji. Ker pa se je slovenska reakcija s tem še bolj kompromitirala – zlasti še, ko je javno prisegla zvestobo Hitlerju, je nastala nova »ilegala« – vojaška organizacija »jugoslovanske vojske«, ki je v sebi povezovala na illegalen način velik del domobranstva, četnike na terenu ter vodstva političnih struj, razen Rupnikovega legalnega falangizma. Vse te struje so si sicer prizadevale sestaviti skupno politično vodstvo, a ga do tedaj še niso sestavile. Pričakovali so, da bo ta »ilegalna vojska« ob zlomu Nemčije absorbirala kompromitirano domobranstvo, padla Nemcem za hrbet in zagotovila slovenski

¹⁷⁶ Arhiv MNZ 301/2, organizacija nemške obveščevalne službe v Jugoslaviji dne 28. 6. 1944.

¹⁷⁷ Arhiv MNZ 301/2, poročilo o četnikih v Sloveniji z dne 20. 1. 1945.

reakciji oblast. V nadaljevanju poročilo podaja organizacijo četništva v Sloveniji. Glavno poveljstvo je bilo razdeljeno na dva dela. Prvi del je bil v Ljubljani in ga je vodil Vladimir Vauhnik z ilegalnim imenom Račič, medtem ko je drugi del, ki je bil na terenu in to v začetku avgusta 1944 pri notranjskem četniškem odredu, vodil major Mirko Bitenc – ilegalno Milan Težan. Notranjski četniški odred, ki je bil ustanovljen okrog 20. junija 1944 na Lipoglavu in pri katerega ustanovitvi je bil navzoč tudi Andrej Glušič, je bil sestavljen iz 4 čet, od katerih je vsaka štela 12 do 15 mož. Priložen je bil tudi dokaj popoln seznam vodstva, medtem ko so o drugih treh četniških odredih, to je Dolenjskem, Soškem in Gorenjskem, vedeli le za približno število četnikov. Četništvo na Štajerskem je vodil Jože Melaher-Zmagoslav, ki je izdajal tudi svoj list Kri in zemlja. V neposredno zaledje Trsta, to je na območje Trst – Ilirska Bistrica, pa so Nemci pripeljali skupino »ilegalnih« četnikov iz Like, ki je štela 160 mož. Druga skupina četnikov Ličanov pa je bila podrejena poveljniku nemške policije za jadransko Primorje. Štela je 287 mož. Na obe skupini je imel velik vpliv vojvoda Dobroslav Jevdjevič, in sta bili tesno povezani s slovenskimi četniki in slovenskimi domobranci. Četniško vodstvo je pred moštvom, kakor tudi pred civilnim prebivalstvom, skrivalo svoje zveze z Nemci, medtem ko so z domobranci sodelovali odkrito. Dokler ni glavni del poveljstva četniških odredov odšel na teren, so vso četniško literaturo, ki so jo razširjali četniki po terenu, tiskali v Ljubljani, in sicer Vse za svobodo, Vestnik in Radiovestnik. Na koncu tega poročila drugi odsek OZNA za Slovenijo navaja, da je vse »ilegalno« četništvo v Sloveniji tedaj, to je januarja 1945, štelo približno 600 mož, z njimi pa so sodelovale skupine četnikov iz Like, ki so štejele približno 450 mož. Poleg četniških formacij, ki so bile organizirane, so vsaj na papirju obstajale še druge četniške formacije, katerih pripadniki so bili v domobranskih enotah kot oficirji. Tudi njihova organiziranost za Ljubljano je bila samo na papirju.

Tretji odsek OZNA za Slovenijo – kontraobveščevalna služba v vojski

Tretji odsek OZNA za Slovenijo je imel nalogo kontraobveščevalne zaščite oboroženih sil narodnoosvobodilnega gibanja, narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov. Ustanovljen je bil popolnoma na novo in ni imel predhodnika v oddelkih prej obstoječega odseka za notranje zadeve pri predstvedstvu SNOS. Obstajal je tudi najkrajši čas – formalno le do marca 1945, ko je bil razpuščen z reorganizacijo vojske, dejansko pa se je spremenil neposredno po osvoboditvi. Tretji odsek je vodil kot načelnik Niko Šilih – Boris Nikič, njegov namestnik je bil Nace Majcen, pomočniki pa Tone Zgonc-Vasja, Franc Čopi-Borotin, Mihael Čerin-Aleš in Stane Bizjak-Kosta. Varnost-

nik na odseku je bil Franc Kržišnik-Ris, administracijo pa je vodila Marija Mehle.¹⁷⁸

Naloge tega odseka bi lahko razvrstili v naslednje štiri skupine: zaščita zaupnih povelij in drugih dokumentov, ki so vsebovali vojaške skrivnosti, da ne bi padli v sovražnikove roke; če pa je do tega že prišlo, je bila naloga odseka, da preseka sovražnikove kanale in onemogoči, da bi ta z vsebino zaupnih podatkov seznanil svoje obveščevalne centre. V drugi skupini nalog je bilo odkrivanje sovražnikovih agentov in drugih sovražnikov gibanja, ki so se vrinili v enote NOV in POS. Tretja naloga je bila onemogočiti vrinjenje sovražnih agentov in petokolonašev v enote NOV in POS. To je bilo predvsem pomembno kot preventiven ukrep, saj je bil v drugi polovici leta 1944 zelo velik priliv novih borcev v vojaške enote. Zadnja naloga pa je bila vrednotenje preiskave proti odkritim agentom in drugim sovražnikom, osumljenim, da v enotah delujejo proti narodnoosvobodilnemu boju.¹⁷⁹

Tretji odsek OZNA za Slovenijo je vodil tudi nadzor nad britansko, ameriško in češko misijo pri glavnem štabu Slovenije. Iz ohranjenega gradiva in navodil ni videti, da bi bila enakega nadzora deležna tudi sovjetska vojaška misija. Seveda je bila naloga tretjega odseka tudi usklajevati delo tretjih sekcij OZNA pri korpusnih oblasteh in coni. Ti so vzpostavljali pooblaščenke pri divizijah, brigadah in bataljonih in pooblaščenki so organizirali svojo kontraobveščevalno mrežo prek svojih poverjenikov. Nalogo povezovalne mreže so najpogosteje zaupali pomočnikom političnih komisarjev, mladinskim voditeljem ali kulturnih referentom. Protiobveščevalno zaščito glavnega štaba Slovenije je izvajal Nace Majcen. Zaupniško mrežo je imel po vseh oddelkih glavnega štaba, v oficirski četi, radiotelegrafskem tečaju, letalskih bazah in zavezniških misijah. Tudi 14. brigada je bila neposredno pod vodstvom tretjega odseka. V njem je bil oficir OZNA Karel Sagadin.¹⁸⁰

Kontraobveščevalni oficirji so se oktobra 1944 preimenovali v pooblaščenke. Tudi ko se je 24. marca 1945 tretji odsek OZNA za Slovenijo izločil in postal protiobveščevalna služba četrte armade, je bila OZNA II. (slovenske) divizije KNOJ še naprej vezana na OZNO za Slovenijo. Dejansko pa se je tretji odsek OZNA za Slovenijo vključil v četrto armado 27. 7. 1945.¹⁸¹

Navzdol so se naloge tretjega odseka uresničevale v tretjih sekcijah OZNA za deveti in sedmi korpus ter četrto operativno cono. Vsako tretjo sekcijo je sestavljalo več članov in tretji pomočnik. Vodja sekcije je osebno odgovarjal za vse delo. Bil je poučen o vsem delu sekcije, dajal je organizacijska navodila in navodila za praktično delo, skrbel je za pravilno namestitev kadra in na

¹⁷⁸ Rekonstrukcija OZNA in organizacijsko poročilo tretjega odseka z dne 5. 1. 1945 v Arhivu MNZ 301/6.

¹⁷⁹ Djordjevič n. d. str. 224/225.

¹⁸⁰ Arhiv MNZ 301/6, poročilo tretjega odseka za december 1944 z dne 5. 1. 1945.

¹⁸¹ Djordjevič n. d. 236/237.

podlagi poročil posameznih članov sekcij sestavljal splošno situacijsko poročilo o stanju vojske, o njenem in sovražnikovem delovanju. Vodja sekcije je vsak dan poročal šefu odseka. Namestnik vodje sekcije je imel enake naloge kot vodja, predvsem v njegovi odsotnosti, sicer pa je skrbel za točno prihajanje in pošiljanje poročil, poleg tega pa je tudi zasliševal. Prvi pomočnik je bil sicer član sekcije, njegovo delovno področje oz. mesto bivanja pa je bilo pri štabu korpusa oz. cone. Njegova naloga je bila, da vzpostavi močno mrežo zaupnikov v vseh odsekih štaba in v vseh ustanovah, ki so bile nenehno blizu štaba. Čim bolj se je moral povezati s štabom in vse ugotovitve štaba prenašati na sekcijo. Drugi pomočnik je odgovarjal za delo v operativnih enotah, to je v divizijah, brigadah in odredih. Tretji pomočnik pa je odgovarjal za delo v zaledni vojski (poveljstva področij in poveljstva mest), za ustanove vojnih območij korpusov (bolnišnice, skladišča, delavnice, promet itd.). Poleg tega je bil odgovoren za delo v brigadi VDV, ki je bila na tistem območju. Poročila, ki so jih pošiljali, so bila tekoča, redna štirinajstdnevna poročila in na podlagi teh mesečna poročila, v katerih so bila tudi organizacijska poročila.¹⁸² Poleg nujno potrebnih podatkov o posameznikih – pri čemer so posebno opozarjali na točnost podatkov, da ne bi prišlo do zamenjav, so glede načina dela opozorili, da mora poleg sodelovanja s poveljstvi vsak oficir organizirati tudi mrežo tajnih poverjenikov in tajnih zaupnikov.¹⁸³ Zaradi usklajevanja dela pa so si poročila med odseki tudi posredovali. Tako je Niko Šilih, kot šef tretjega odseka, drugemu odseku OZNA za Slovenijo novembra 1944 ob poročilih o posameznih nepravilnostih v enotah posredoval tudi številčno stanje izgub.

V obdobju od 1. 10. 1944 do 15. 11. 1944 je bilo tako na območju sedmega korpusa 226 mrtvih, 408 ranjenih, 6 ujetih, 88 dezertirjev, 683 pogrešanih – skupno 1411 borcev. Hkrati je bilo izgubljenih 12 težkih mitraljezov, 45 lahkih mitraljezov, 413 pušk, 1 protitankovska puška, dva lahkla minometa, 5 mul, 1 voz obleke in nekaj kotlov in hrane. Na območju 9. korpusa so bile v času od 20. 9. 1944 do poročila naslednje izgube: 76 mrtvih, 158 ranjenih, 18 ujetih, 79 pogrešanih – skupno 331 oseb. Izgubljeni so bili tudi dva težka mitraljeza, 19 puškomitraljezov, 44 pušk, 3 protitankovske puške, 2 piata, 5 podstavkov za mitraljeze, 4 lahki minometi, 1 cev za težki minomet, 1 brzostrelka, 7 konj, 1 km kabla, 1 voz in 2 onesposobljeni havbici. Na območju četrte operativne cone so bile od 1. 10. do 15. 11. 1944 naslednje izgube: 107 mrtvih, 190 ranjenih, 15 ujetih in 142 pogrešanih, skupno 454 borcev. Izgubljenih je bilo 34 pušk, 3 brzostrelke, 2 puškomitraljeza in 1 protitankovska puška.¹⁸⁴

¹⁸² Arhiv MNZ 301/6, navodilo o organizaciji in poročilih tretje sekcije, nedatirano.

¹⁸³ Arhiv MNZ 301/6, nujno potrebni podatki o posameznikih z dne 5. 12. 1944.

¹⁸⁴ Arhiv MNZ 301/6, poročilo drugemu odseku z dne 11. 11. 1944.

Da bi se izognili možnim vrinjenjem, so drugemu odseku posredovali sezname mobilizirancev, da bi jim ti sporočili ali imajo morda katerega od njih označenega kot nezanesljiv element.¹⁸⁵

Posamezne vojaške operacije so kontraobveščevalni oficirji ocenjevali glede na to, ali so bile izgube morebiti rezultat nepravilnih odločitev vodstva ali delovanja sovražnikov znotraj enote. Pri tem so se seveda pogosto razlikovale od ocen vojaških poveljstev NOV Slovenije.¹⁸⁶ Seveda so spremljali posamezne izgrede, ki so jih povzročili sovjetski vojaki.

Misije so bile pri glavnem štabu Slovenije, pri štabu 9. korpusa, pri štabu 4. operativne cone in pri koroški grupi odredov. Pri glavnem štabu je bil šef vseh britanskih misij v Sloveniji podpolkovnik Peter Moore, ki je prišel v Slovenijo s pisnim dovoljenjem vrhovnega štaba. Britansko vojno misijo je kot šef vodil Pears, ki je prišel v Slovenijo 5. 1. 1945. V njej je bilo več oseb, med drugimi tudi Slovenca Franc Pavletich, ki je bil vodnik in strokovnjak za sprejem materiala na spuščališču v Črnomlju, in Mihajlo Klobučar. Na letališču je bila posebna ekipa RAF, ki je vzpostavljala direktno zvezo z glavnim stanom zavezniškega letalstva. Nameščena je bila v Podzemlju, kjer je bilo letališče. Prvo britansko obveščevalno misijo MOTH so tvorili Zdravko Lenščak, Alojzij Sivec in Zvonimir Jelen, ki so prišli v slovensko Primorje že 18. julija 1943. Pozneje se jim je kot radijski operater pridružil še Ivan Mikuž. Za vse štiri člane je Lenščak kot šef pri glavnem štabu NOV in POS 7. oktobra 1944 zaprosil za prestop iz britanske vojske v NOV in POJ. Njim je sledila britanska obveščevalna misija, ki jo je vodil Owen Reed. V njem so bili še kapetan George Burdon, specialist za protišpijonažo in starejši vodnik Ryan Patrick.

Britansko sanitetno ekipo sta sestavljala dr. Lindsay Rogers, major, zdravnik kirurg v bolnici Ajdovec in njegov pomočnik Bill Gillanders.

Češkoslovaško misijo pri GŠ NOV in POS sta predstavljala Dalibor Kornelij, štabni kapetan in Vladimir Šlechta.

Ameriško vojno obveščevalno misijo pri glavnem štabu je najprej vodil George Vuchinich od 13. 11. 1943 do 24. 7. 1944, nato pa Daniel Desich od 24. 7. 1944 do 8. 5. 1945. Za njim jo je prevzel kot šef kapetan John Blatnik, ki je h glavnemu štabu NOV in POS prišel 5. 1. 1945 skupaj z majorjem Pearsom in radiotelegrafistom Arthurjem Kiernom.¹⁸⁷

Ameriško obveščevalno misijo pri štabu sedmega korpusa NOVJ so sestavljali Daniel Desich, radiotelegrafist vodnik Romeo Gaudet, šifrer Franc Mencak, Frank Meyr in šifrer Marjan Cesnik. (Martin Chester).

¹⁸⁵ Arhiv MNZ 301/6, poročilo drugemu odseku z dne 25. 12. 1944.

¹⁸⁶ Dušan Biber, Zavezniške misije in obveščevalne službe v NOB, zbornik Zaščita narodnoosvobodilnega boja, Ljubljana 1976, stran 144 (dalje Biber: Zaščita).

¹⁸⁷ Arhiv R Slovenije, R. II f. 18/III, mesečna poročila GŠS in arhiv MNZ 301/6, seznam osebja britanskih, ameriških in češke misije na ozemlju Slovenije z dne 18. 1. 1945. Sicer pa je o delu misij obširno pisal dr. Dušan Biber, Zavezniške in sovjetske misije ter obveščevalne službe v NOB, Borec št. 1, 2, 3. 1991 in tam so našteje tudi njegove dosedanje objave na to tematiko.

Pri štabu 9. korpusa sta delovali dve britanski misiji. Šef kapetan J. C. Lambie, namestnik šefa kapetan Hugh N. Gibb, kapetan Joseph Slattery oficir za pomoč nekdanjim vojnim ujetnikom in ponesrečenim letalcem ter še trije člani: dva telegrafista in šifrer. Britansko obveščevalno misijo pri štabu 9. korpusa pa so sestavljali kapetan George Craig, zadolžen za poročanje sektorja Trst – Tržič (Južni del Primorske); vodnik in telegrafist George Carpenter, šifrer F. Ashworth in Ivan Mikuž.

Pri štabu 4. operativne cone sta delovali dve britanski misiji. Britansko vojno misijo so sestavljali kapetan Owen Reed, namestnik šefa misije Cenneth Matthews, major in oficir za pomoč bivšim zavezniškim ujetnikom in ponesrečenim letalcem, en telegrafist ter Vučko Vučković, strokovnjak za sprejem materiala na Mali planini. Britansko obveščevalno misijo je predstavljal Edward Park, poročnik britanske vojske. Ameriški major Franklin Lindsday je bil šef zavezniške misije pri štabu 4. operativne cone. Ameriško skupino za infiltracijo agentov v Avstrijo sta sestavljala kapetan Charles Fisher in vojak in telegrafist Robert Plan-Perry. Pri koroškem odredu sta bila Julius Rosenfeld in Ernest Knoth. Britansko skupino za infiltracijo agentov v Avstrijo je zastopal Hasqit Prichard-Alfgard Cahusac, major RAF-a, namestnik šefa misije, ki je bil v tem času na Svinjski planini.

Naloga za spremljanje dela zavezniških misij je prišla v Slovenijo iz vrhovnega štaba. Tito je na podlagi Tempovih poročil kritično ocenjeval razmere v Grčiji in tamkajšnjo vlogo britanskih misij. Vztrajal je, da se zavezniškim oficirjem prepreči sleherno vmešavanje v notranje zadeve in vsak poskus prevzema nadzorstva nad partizanskimi enotami. Naročil je, da se skrbno nadzorujejo vsi, ki so prihajali v stik z misijami, ker je bilo računati z možnostjo podkupovanja. Maršal Tito je hkrati dovolil, da Britanci prek Slovenije razpredejo svojo diverzantsko in obveščevalno organizacijo S.O.E. v Avstrijo in Italijo. Vzpostavljal jo je podpolkovnik Peter Wilkinson oziroma njegov pomočnik major Hasquit Prichard-Alfgard Cahusac.¹⁸⁸

To misijo je spremljal tudi tretji odsek OZNA za Slovenijo. Poročal je, da je podpolkovnik britanske vojske Peter Alexander, kar je bilo ilegalno ime Petra Wilkinsona, prišel v Slovenijo 24. 12. 1943 skupaj z majorjem RAF-a Cahusacom Alfgarom in starejšim vodnikom britanske vojske Hugheson Georgom. Vsi trije so prišli v Jugoslavijo v začetku decembra 1943 na neko letališče v Bosni. Bili so v vrhovnem štabu NOV in POJ in so prek hrvaškega glavnega štaba odpotovali v glavni štab NOV in PO Slovenije. Iz hrvaškega glavnega štaba jih je spremljal v Slovenijo Franc Miklavčič-Florjan, ki je bil prav tedaj v Otočcu in ga je glavni štab NOV in PO Hrvaške dodelil podpolkovniku Wilkinsonu na njegovi poti v Slovenijo. Potovali so iz Otočča prek Gorskega Kotarja, Brinja in Delnic do Broda na Kolpi. Ko so prišli v Slovenijo, so se za ne-

¹⁸⁸ Zaščita, Biber ..., stran 114.

kaj dni nastanili v Črmošnjicah v prostorih oficirske šole Tam so se pogovarjali tudi s takratnim poveljnikom NOV in POS generalmajorjem Stanetom Rozmanom in političnim komisarjem Borisom Kraigherjem. V pogovoru z njima je Wilkinson pojasnil namene svojega prihoda v Slovenijo. Iz poznejših podatkov in njegovih izjav so ugotovili, da se njegova organizacija imenuje Nr. 1 Special Force in da je konspirativna oznaka te misije Clowder. Ugotovili so, da podpolkovnik Wilkinson vodi štab te organizacije v Bariju in da sodi v Intelligence Service, oddelek za srednjo Evropo, podobno kot je bil ameriški kapetan Fisher v četrti operativni coni v sestavi ameriške obveščevalne službe, oddelek za srednjo Evropo (OSS-SICE).

Domnevali so, da sta oba imela ilegalni imeni. Po zbranih podatkih je bil Peter poklicni vojak, major Cahusac sin velikega posestnika blizu Londona, Hughes pa poklicni vojak – specialist radiotelegrafist, pred leti telegrafist na britanskem poslaništvu v Peking. 9. januarja 1944 sta odšla Wilkinson in Cahusac na pot v 9. korpus, spremljali pa so ju zvezni oficir glavnega štaba Jože Ravnikar-Gregor, France Miklavčič kot tolmač in dva kurirja. Skupaj z njimi so potovali tudi Božo Kobe in angleški kapetan Davies, ki sta potovala v štab devetega korpusa. Telegrafist je medtem ostal v glavnem štabu in se preselil na britansko radijsko postajo v Rogu. Vzdrževal je stike z Monopolijem pri Bariju, kjer je bila baza operacije Clowder, in sicer na radijskem aparatu majorja Jonesa, takrat šefa britanske misije pri glavnem štabu. Peter oz. navedena skupina je potovala prek Loškega potoka in Vipavske doline v Cerkno. Blizu Cerknega je bil štab devetega korpusa. Pri tem štabu je ostal Wilkinson tri tedne. Z majorjem Cahusacom in kapetanom Daviesom, ki je na tem mestu nasledil majorja Darevskega, se je zadrževal v posebni sobi, kjer sta bivala tudi Gregor Ravnihar in Franc Miklavčič. Tudi za kapetana Daviesa sta delala dva radiotelegrafista britanske vojne misije, ki sta prej delala za majorja Darevskega. To sta bila Ivo Božič in Alojzij Černigoj, ki pa sta potem prestopila v našo vojsko. Britanska misija je imela dva aparata in med majorjem Cahusacom, ki je odhajal, ter podpolkovnikom Wilkinsonom in kapetanom Dawiesom je prihajalo do pogostih prepиров zaradi prestiža. Pri tem je prihajalo tudi do različnih mnenj o koristnosti ene in druge misije za naše partizansko gibanje. Tudi na 9. korpusu se je podpolkovnik Wilkinson pogovarjal s poveljnikom polkovnikom Ladom Ambrožičem-Novljanom in političnim komisarjem Janezom Hribarjem-Tonetom Pogačnikom, ter jima razložil namen svojega prihoda. Zanimal se je o možnostih potovanja po severni Italiji in Avstriji in predvsem ali in koliko so v teh deželah organizirana odporniška gibanja. 10. februarja 1944 je kljub odsvetovanju poveljnika Novljana v spremstvu majorja Ravniharja in dveh kurirjev odpotoval na Koroško. Cahusac je ostal pri štabu korpusa in redno vzdrževal zvezo. Kmalu se je vrnil tudi Wilkinson, saj ni prišel dlje kot do Bohinjskega jezera, ker je bila kurirska zveza čez Karavanke pretrgana. Okrog 20. februarja se je Wilkinson odločil, da se vrne

v glavni štab in od tam v Italijo, kamor je bil poklican. Iz štaba 9. korpusa so odšli Wilkinson, Prichard, Ravnihar, Miklavčič in dva kurirja. Na Vipavskem se je Miklavčič z nekim ameriškim ponesrečenim letalcem ustavil, ostali pa so odšli proti Istri, vendar zaradi vojaškega posredovanja niso prišli tja. Major Prichard se je zato vrnil v štab devetega korpusa, maja 1944 pa je odšel v četrto cono in oktobra 1944 z bataljonom preko Drave na Svinjsko planino. 10. marca 1944 je Wilkinson v spremstvu Miklavčiča odpotoval v hrvaški glavni štab. Potovala sta prek Žužemberka, od tam pa na vrhovni štab. Aprila 1944 je odletel z letalom v Bari.¹⁸⁹

Po sklenitvi sporazuma Tito-Šubašič je Edvard Kardelj dal navodila, naj se anglo – ameriški misiji ne daje več takšne politične vloge in da ni več potrebno in koristno njihovo nastopanje na vseh mogočih zborovanjih in mitingih.¹⁹⁰ Posebno se je položaj zavezniških misij poslabšal, ko je vodja ameriške O.S.S. general William Donovan kljub poprejšnjemu dogovoru med Churchillom in Rooseveltom ter neposredno po svojem srečanju z maršalom Titom v Rimu avgusta 1944 poslal ameriško misijo v štab Draže Mihailovića. Maršal Tito je 5. septembra 1944 odločno protestiral proti temu pri feldmaršalu Wilsonu. Tito je zato pred svojim poletom v Moskvo 18. septembra 1944 ukazal, da smejo misije ostati samo pri štabnih korpusih in v glavnih štabih, brez pravice do posebnih kanalov in vpogleda v operativne načrte ter premike partizanskih enot.¹⁹¹

V tem času je OZNA za Jugoslavijo poslala OZNA za Slovenijo popis nekaterih glavnih angleških in ameriških obveščevalnih organizacij.¹⁹² V zelo obsežnem poročilu med drugim omenja, da imajo Angleži 7 različnih obveščevalnih organizacij. Na prvem mestu je ISLD (t.j. Intelligence Service Liaison Department) ali angleška ofenzivna obveščevalna služba, katere naloga je bila ofenzivna špijonaža in pošiljanje agentov v sovražnikove vrste kot tudi prodor v NOVJ in ustanove federativne Jugoslavije. Poročilo je nadalje navajalo, da je šef urada major Miller in med drugim pravi, da je ta organizacija poslala v Jugoslavijo: v slovensko primorje Josipa Dolenca, Pavla Kalca, Milana Goloba, Ivana Volčiča in Ivana Vremca; na Štajersko Zvonka Jelena; na Koroško pri Kobaridu nekega Potočnika. Nekje v Jugoslaviji pa je bil odvržen tudi neki Bevk.

V oceni dela ameriškega obveščevalnega urada OSS (SBS) v Bariju je zanimiva ugotovitev, da daje zelo veliko podporo četniškim elementom, medtem ko tiste oficirje, ki so bili za partizane, odtegujejo s terena v Jugoslaviji in jih vračajo v Ameriko. Tako so n. pr. vrnili iz Slovenije poročnika Georga Wushi-

¹⁸⁹ Arhiv MNZ 301/6, zadeva Faletič z dne 12. 3. 1945.

¹⁹⁰ Zaščita, Biber ..., stran 145.

¹⁹¹ Zaščita, Biber ..., stran 146.

¹⁹² Arhiv R Slovenije a. c. 11505 in arhiv MNZ 301/1, poročilo OZNA za Jugoslavijo OZNA za Slovenijo z dne 10. septembra 1944.

nicha, ki je bil v Sloveniji 10 mesecev in ki so ga obtožili, da je komunist, ker je v svojih poročilih zanikal obstoj državljanske vojne v Sloveniji.

Na podlagi ugotovitev iz tega poročila in tudi na podlagi že prej zbranih opazovanj je tretji odsek OZNA za Slovenijo naredil poročilo o delovanju Intelligence Service v enotah NOVJ in seznam »tovarišev, ki so prišli k nam iz angleške službe«.¹⁹³ Podpisal ga je Niko Šilih kot šef odseka in na njem so imena in podatki za 20 oseb: Milan Adamič, Slovenec iz Primorske, vojak britanske vojske, prišel v avgustu 1943, 1. 5. 1944 prestopil v NOV in bil v času poročanja radiotelegrafist nekje na Koroškem; Ivo Božič, roj. 8. 9. 1920, Podmelec na Primorskem, prišel v NOV 29. 7. 1943, ko je pristal s padalom, član KPS od 11. 1. 1944, prestopil v NOV v marcu 1944 in od tedaj radiotelegrafist pri 9. korpusu, po karakteristiki, ki jo je podal 9. korpus je bil dober telegrafist, ki je službo opravljal dobro, politično je bil srednje zgrajen in discipliniran; Alojz Černigoj, roj. 16. 6. 1916, Slovenec iz Primorske je pristal s padalom pri Sv. Tomažu julija 1943, v NOV je vstopil 16. 8. 1943, član KPS od 13. 7. 1943. V času poročanja je bil v štabu 9. korpusa in tudi tam dobil dobro karakteristiko. Marjan Fegec, roj. 4. 12. 1917 v Trstu, po poklicu tehnik, ujet od Angležev kot italijanski vojak. Prišel je 23. 6. 1944 z angleško misijo pri GS NOV in POS ter prestopil v NOV. V času poročanja je bil inštruktor v minerskem bataljonu v 15. diviziji. Njegovo vedenje je bilo ocenjeno kot slabo, ker je rad kritiziral funkcionarje in glavni štab. Alojz Knez, vojak britanske vojske, Slovenec s Primorske, je bil rojen na Koroškem v Mariji ob Zilji in je bil že v nekdanji Jugoslaviji pri angleški službi. Prišel je na ozemlje 9. korpusa avgusta 1943 kot član britanske obveščevalne službe pri štabu 9. korpusa. 1. 5. 1944 je prestopil v NOV. Bil je vodja minerske skupine pri 9. korpusu in je bil oktobra 1944 zaradi protinarodnega delovanja aretiran, a je iz zapore pobegnil. Miroslav Križmanič, roj. 17. 8. 1919 na Reki, je prišel v NOV kot padalec 18. 3. 1943. Avgusta 1943 je bil kot član britanske obveščevalne službe dodeljen k štabu 9. korpusa. Član KPS je postal 11. 4. 1944, 1. 5. 1944 pa je prestopil v NOV kot radiotelegrafist v 9. korpusu. Vencelj Saly, vojak ameriške vojske, Slovenec s Primorske je prišel 26. 11. 1943 v NOV in pripadal angleški obveščevalni službi pri GS NOV in POS. Februarja 1944 je prestopil v NOV in je bil v času poročila na obveščevalni točki 4 (Reka) v Gorskem kotarju. Nikolaj Sever se je rodil 13. 4. 1913 v Budanji pri Vipavi, bil je vojak britanske vojske, kot padalec je prišel 18. 3. 1943 in bil avgusta 1943 kot član britanske obveščevalne službe dodeljen k štabu 9. korpusa. 1. 5. 1944 je prestopil v NOV in je bil od tedaj v vojni oblasti 9. korpusa referent za nabavo. Stanko Simčič, vojak britanske vojske, Slovenec s Primorske, je prišel julija 1943 kot član britanske misije k štabu 9. korpusa. 19. 7. 1943 je prestopil v NOV in je bil v podofocirski šoli 4. operativne cone kot predavatelj miner-

¹⁹³ Arhiv MNZ 301/6 ZA, št. 36, seznam tovarišev, ki so prišli k nam iz angleške službe.

skega tečaja. Alojzij Širca je kot vojak britanske vojske in Slovenec s Primorske, prišel avgusta 1943 kot član britanske obveščevalne službe pri štabu 9. korpusa. 1. 5. 1944 je prestopil v NOV, v času poročanja pa ni bilo znano, kje se je nahajal. Cvetko Šuligoj, vojak britanske vojske, Slovenec s Primorske, je prišel junija 1943 kot član britanske vojne misije k štabu 9. korpusa. Tudi on je 13. 8. 1943 prestopil v NOV in v času poročanja ni bilo znano, kje se je nahajal. Radoslav Zemljič, vojak britanske vojske, Slovenec s Primorske, je prišel avgusta 1943 kot član britanske obveščevalne službe k štabu 9. korpusa. 1. 5. 1944 je prestopil v NOV in ni bilo znano kje se je nahajal. Rado Semolič roj. 30. 11. 1918 v Rečici pri Mozirju je vstopil v partizane 18. 3. 1943, član KPS je bil od 10. 2. 1944, bil je angleški padalec, a vodstvu tretjega odseka ni bilo znano, kdaj je prispel. Imel je dobro karakteristiko: da je izkušen radiotelegrafist, samozavesten in politično dovolj zgrajen. Kot radiotelegrafist je bil pri 9. korpusu. Josip Dolenc-Kvirin, vojak britanske mornarice, je k nam prispel z ladjo. Od maja 1944 je bil radiotelegrafist v 9. korpusu. zaradi svojega delovanja in zvez z IS (sam je izjavil, da je član IS) je bil poklican na GŠ Slovenije v avgustu 1944 in premeščen v delavnico glavnega štaba; tam je bil tudi v času poročanja. Pač pa so aretirali in tudi usmrtili njegovega brata Milana Dolenca, po rodu s Primorske, ki je bil intendant pri 9. korpusu. Tudi Mirko Debeljak je bil aretiran in predan 9. korpusu. Edini podatek, ki so ga imeli o njem je bil, da je prišel z isto ladjo kot Dolenc. Franc Volarič je bil tudi angleški padalec, radiotelegrafist, za katerega pa še niso ugotovili, kje bi se nahajal. Edini podatek je bil, da ima tudi ime Potočnik, da je bil tedaj star 33 let in da je bil v kartoteki glavnega štaba vpisan kot radiotelegrafist nekje na Štajerskem. Tudi za Milana Goloba je bilo znano le drugo ime – Gradnik, starost 27 let, niso pa vedeli, kje se nahaja. Za zadnje tri so bili podatki najbolj nepopolni. To so bili Zdešar, ki je prispel iz Afrike, se spustil s padalom in se je nahajal na radijski postaji CK KPS, ter Bevk in Pavl Kalec, o katerih pa niso imeli nobenih podatkov.

Razen tega seznama pa so v tretjem odseku sestavili tudi »seznam ljudi, ki so dovzetni za anglo – ameriško propagando in so že več ali manj v njihovi službi«. Na tem seznamu so le nekateri od prej omenjenih, in sicer Milan in Jože Dolenc, Ivo Božič, Rado Semolič, Miro Križmarič in Niko Sever, poleg njih pa še nekaj drugih – skupno 17 oseb.

O delovanju Intelligence Service so na podlagi svojih ugotovitev v drugem odseku napisali tri krajša poročila. V zadnjem, ki je nekakšen zaključek, so obdelali delovanje IS v enotah naše NOV in med civilnim prebivalstvom, njegovo politično delo in uradno delo misij.¹⁹⁴ Glede delovanja IS v enotah NOV so bili mnenja, da so najmočnejša opora celotnemu delovanju IS padalci, ki so prihajali k nam kot zavezniški vojaki, člani zavezniških misij, a so kmalu po

¹⁹⁴ Arhiv MNZ 301/6 ZA, Intelligence Service z dne 11. 2. 1945.

prihodu na naše ozemlje prestopili v NOV. Po narodnosti so bili Slovenci, doma s Primorske in vsi so služili italijansko vojsko. Kot taki so padli v ujetništvo britanske vojske. Tam je IS izbral najboljše izmed njih in jih takoj potegnil v svoje delo. V ta namen jih je izšolal na tečajih v Haifi in Kairu, kjer so jih poučevali v obveščevalni službi, radiotelegrafiji, miniranju, spoznavanju kart in orožja, spoznavanju naše in sovražne vojske itd. V vrste NOV so začeli prestopati poleti 1943 in so jih štabi »zaradi nerazumevanja in naivnosti tudi takoj vključevali v vrste NOV, ne da bi se jim nadalje posvečala pozornost.« V celoti so v naših enotah ugotovili 20 padalcev, izmed teh 9 radiotelegrafistov, 3 minerje, za 7 pa niso vedeli, kje so. Kot radiotelegrafisti so imeli vpogled v šifre in so bili na ta način obveščeni o najbolj konspirativnih podatkih. To je prišlo najbolj do izraza v štabu 9. korpusa. Politično so se vsi trudili, da bi bili sprejeti v KPS in to jim je pogosto uspelo. Kar se tiče njihovega dela, so se obnašali zelo različno. V 9. korpusu so ugotovili nekaj sabotaž, po drugi strani pa so bili nekateri pri delu izredno požrtvovalni. Skoraj vsi so še dobivali angleške plače. Vsi ti padalci so se skušali čimbolj trdno vsidirati v vrstah NOV, navezovali so stike z borci in funkcionarji, po drugi strani pa so vzdrževali tudi zveze z anglo - ameriški misijami in jih o vsem obveščali. O uspešnosti njihovega dela so sodili tudi po tem, da so v zadnjem času prosili za vstop v NOV tudi vsi preostali člani zavezniških misij slovenskega rodu. Kot delovanje IS so med civilnim prebivalstvom smatrali prizadevanja za povezovanje z domačini, iskali so stike z ženskami in z njimi sklepali tudi življenske skupnosti. Pri navezovanju stikov jih je ovirala odredba vrhovnega štaba NOV in POJ, da so jih morali spremljati naši vojaki, zato so se temu spremstvu skušali čim bolj izogniti. Kar se tiče političnega dela, je delovanje IS prihajalo do izraza na obmejnih območjih Slovenije. Posebno se je to kazalo v zahodni Sloveniji, kjer sta bili vse dotlej dve misiji, in sicer ena pri 9. korpusu in druga pri sosednji italijanski diviziji Garibaldi Osoppo. Tedaj je močan center IS na italijanskem ozemlju prevzel pobudo, prirejali so posebne politične konference in na njih podpihovali politični šovinizem in zahtevali, da se vse italijanske enote ločijo od slovenskih enot in se pripravljajo na to, da z orožjem v roki zasedejo vse ozemlje, ki ga je Italija dobila leta 1918. Vojaško so propagirali čim bolj spravljiv odnos do okupatorja in po potrebi tudi sporazume z njim. To delovanje je dobilo močan izraz v italijanskih enotah, priključenih 9. korpusu. Odkrili so center in zveze v teh enotah in po aretaciji glavnega agenta, ki je bil poslan v enote, da jih odcepi, se je stanje izboljšalo. Poročilo omenja tudi uradno delo misij, a ni popolno - končuje se z ugotavljanjem razlik med angleško in ameriško misijo.

Posebne pozornosti je bil deležen kapetan Zdravko Lenščak. Kakor je razvidno iz njegove prošnje, ki jo je 7. 10. 1944 poslal političnemu komisarju glavnega štaba NOV in POS Borisu Kraigherju, je bil vse do tega časa šef britanske obveščevalne misije Moth pri glavnem štabu NOV in POS. O svoji želji

za prestop iz britanske vojske v NOV in POJ, pri kateri so se mu pridružili tudi vsi drugi člani misije: Alojz Sivec, Zvonimir Jelen in Ivan Mikuž, je predhodno obvestil tudi svojega nadrejenega to je poveljnika britanske obveščevalne službe za Jugoslavijo majorja Johna Millerja, ki se je strinjal s prestopom.¹⁹⁵ V zvezi s to prošnjo, kakor tudi glede na nameravano poroko Lenščaka z Mileno Bucikovo, je kontrolna komisija pri CK KPS opozorila OZNA na njegovo sorodstvo. Lenščakova brata Dušan in Branko sta bila domobranca, Dušan je bil domobranski nadporočnik v Ribnici. Pozneje je tretji odsek v nekem poročilu zvedel, da so Lenščaka te obtožbe, ki mu niso ostale prikriti, zelo prizadele.¹⁹⁶ Nezaupanje v Lenščaka pa je pri nekaterih izviralo še iz časa njegovega prihoda. Ko se je namreč skupaj z dvema članoma svoje misije 18. 7. 1943, spustil s padalom v Slovenskem Primorju je ta misija prišla nenapovedana in brez dovoljenja vrhovnega štaba, zato je Edvard Kardelj zahteval podrobnejše podatke o njihovem delu.¹⁹⁷ Obveščevalno delo je misija uspešno opravljala na podlagi ustnega dovoljenja Kardelja vse do splošne prepovedi, ki jo je izdal vrhovni štab 27. septembra 1944, češ da brez njegovega pisnega dovoljenja ne sme delovati nobena zavezniška misija. Do zaostritve je prišlo zaradi dveh povodov. Prvi je bil najem 20.000.000 lir posojila, o katerem se je Boris Kidrič dogovarjal z britansko vojno misijo oz. njenim voditeljem Willyemom Jonesom, kar je Kardelj ostro kritiziral v pismu Francu Leskovšku-Luki že 5. maja 1944. Drugi dogodek, ki je poslabšal odnos do vseh zavezniških misij, pa je sporočilo Aleksandra Rankoviča 20. septembra 1944, češ da so v petem korpusu odkrili precej razvejano organizacijo Intelligence Servicea, ki naj bi imela navodila, da zastruplja in izvaja sabotaže. Najprej so zamenjali politkomisarja GSŠ Borisa Kraigherja z Borisom Kidričem. Nato je Kardelj zahteval strožji nadzor OZNA nad vsemi vodilnimi kadri ljudske oblasti in OF. O izboljšanju odnosov med misijami in oblastjo sta se 18.1.1945. pogovarjala Josip Vidmar in podpolkovnik Peter Moore. Končno so bili Lenščak, Sivec, Jelen in Mikuž sprejeti v NOV 21. januarja 1945, razporejeni pa seveda niso bili na zaupna mesta v štabih, marveč v brigado.¹⁹⁸ Iz poveljne rekonstrukcije delovanja britanske vojne misije, izdelane v MNZ, je razvidno,

¹⁹⁵ Jože Vidic je v knjigi Angleški obveščevalci, vohuni ali junaki, Mladinska knjiga, Ljubljana 1989, obravnaval usodo slovenskih obveščevalcev deloma po arhivih, ter po pričevanju nekaterih še živčih članov misij ali sorodnikov umrlih. Posebno poglavje je namenil tudi odnosu OZNA oz. državne varnosti do padalcev.

¹⁹⁶ Arhiv R Slovenije I. 1944, dopis kontrolne komisije pri CK KPS z dne 15. 9. 1944.

¹⁹⁷ Biber, Zavezniške misije ... str. 22 in 43.

¹⁹⁸ Arhiv MNZ 301/9, pismo F. Leskovšku z dne 17. 3. 1945, citiram: »Od Lenščaka imam sledeče podatke: Lenščak Zdravko, roj. 26. 12. 1919 v Kandiji, prist. v Ljubljano, cand. phil., stanovna žena: Mihelja vas, učiteljica, Edinica: 2. č. 3. bat. V. brig. borec. V NOV vstopil 20. 1. 1945, ranjen 12. 3. pri Hinjah v borbi, drugič od krogle. Prihod v bolnico v Srednji vasi 12. 3. t.l. .. 13. 3. poslan v SVPB/E v svrhu evakuacije ...«

V nadaljevanju poročila je podana njegova diagnoza in kirurška oskrba, končuje pa se z Lenščakovo izjavo, češ da je tu ostal zato, da opere sramoto družine, ker je en brat pri beli gardi. Prav tako pa so mnenja, da za to nerodnost – poškodbo – niso krivi.

da je bilo med vojno in še po njej 11 oseb aretiranih v zvezi z britansko obveščevalno službo. Vprašanje je seveda, koliko je k takemu obravnavanju pripomogla sovjetska obveščevalna misija ali njeni posamezni člani. Dokumentov, ki bi o tem govorili, doslej v arhivih ni bilo zaznati. Značilno pa je, da sta v celotnem arhivu tretjega odseka samo dve navedbi, ki se nanašata na vedenje članov sovjetskih misij. Tako je Nace Majcen za Dušanko Perović, radiotelegrafistko pri sovjetski misiji poročal, »da se obnaša precej hohštaplarsko. Na željo misije je dobila značko za leto 1941 in pa odlikovanje za hrabrost, s 1. novembrom pa tudi čin zastavnika«. ¹⁹⁹ Druga pripomba se nanaša na namestnika poveljnika drugega diviziona prve artilerijske brigade poročnika Sergeja Jusupova, ki se je v opitem stanju neprimerno izražal o vodstvu narodnoosvobodilnega gibanja, češ da naši vsak dan ustrelijo po enega ruskega vojaka. V zaznambi piše, da so zadevo razčistili. ²⁰⁰ Zadnja dopisa tretjega odseka OZNA za Slovenijo, ki pa sta naslovljena že na odsek OZNA za četrto armado, kamor se je tretji odsek vključil po reorganizaciji, sta datirana s 14. in 15. majem. Nanašata se na razporeditev pripornikov, ki so bili izpuščeni iz priporov OZNA, razporejeni v enote in nad katerimi je bil še naprej potreben nadzor ali pa so o njih poizvedovali. Skupno je na seznamu samo 30 ljudi. ²⁰¹ Tretji odsek OZNA za Jugoslavijo se je preoblikoval v protiobveščevalno službo Jugoslovanske armade in tako se je tretji odsek OZNA za Slovenijo vključil v četrto armado JA. Inštruktor pri četrti armadi je postal nekdanji vodja sovjetske misije Boris Bogomolov, ki je v Ljubljano prišel 12. 6. 1945. Ob bližajoči se osvoboditvi so se namreč vse sovjetske misije, nastanjene v Beli krajini, skupno z vodstvom vred umaknile v Trst in iz Trsta je prišel v Ljubljano. Bogomolov je ostal v Jugoslaviji do srede leta 1946, nato se je vrnil v SZ. Jeseni 1946 je bil znova v Sloveniji kot vodja sovjetske misije za razmejitev med Italijo in Jugoslavijo. ²⁰²

Četrty odsek OZNA za Slovenijo – kartoteka in statistika

V četrti odsek se je preoblikoval tisti del obveščevalnega oddelka odseka za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS, ki je skrbel za evidenco. Šef odseka je bil Branko Ivanuš do aprila 1945, ko je njegovo mesto za krajši čas prevzel Milan Apih. Namestnica šefa in vodja kartotečno-statističnega sektorja je bila ves čas Zorka Čekić-Tina, poročena Maležič, saj je to delo opravljala vse od ustanovitve marca 1944 dalje. V odseku je bilo delo razdeljeno na kartotečno-statistični sektor, elektrotehnični sektor, radiotelegrafski sektor, fotosektor

¹⁹⁹ Arhiv MNZ 301/6 ZA poročilo tretjega odseka z dne 25. 1. 1945.

²⁰⁰ Arhiv MNZ 301/6 ZA, poročilo tretjega odseka z dne 13. 3. 1945.

²⁰¹ Arhiv 301/6, dopis OZNA za Slovenijo 14. in 15. maja 1945.

²⁰² Arhiv MNZ 301/87, elaborat Sovjetske misije v Sloveniji.

in sektor nabave, marca 1945 preimenovan v ekonomski sektor. V kartotečno-statističnem sektorju je delalo 13 ljudi. Kartotečenje v zvezi s prvim odsekom ter zbiranje in pripravljanje preglednega gradiva za mesta sta opravljali Zlata Jelušič in Malka Bartol. Za drugi odsek sta enako delo opravljali Breda Guzej in Martina Nemanič. Za tretji odsek sta kartotečili Jelka Bergant in Julka Koprivšek. Kartoteko je urejal in vodil registre Branko Flego, z njim so delali še Lado Slejko, Karel Ličen in Marjan Mojškric. Pregledno delo za območje vse Slovenije je opravila Lidija Dermastia do oktobra 1944, ko je odšla na delo v Oddelek za zaščito naroda za Jugoslavijo v Beograd. Tehnično ji je pomagal Miloš Bučar, za hranjenje arhiva pa je bil odgovoren Anton Prusnik. Elektrotehnični sektor je vodil Ivan Gruden. Kot praktikanta sta mu pomagala Uroš Primožič in Slavko Stepančič. Fino mehanična dela je opravljal Stane Ulčar, elektromehanična pa Egidij Medvešek. Glavno skladišče vsega tehničnega materiala je vodil Janez Velkavrh, pozneje pa je bil dodeljen v pomoč Majdi Peruzzi, ki je vodila nabavno bazo na Primorskem.

Radiotelegrafski sektor je vodil Kamilo Kratochwill, ki je bil odgovoren za zveze, telegrafisti pa so bili Franc Mavec, Ivan Hiti, Marjan Markovič, Viktor Renar in Milica Podgornik-Strela.

V okviru odseka je potekal tudi nadaljevalni radiotelegrafski tečaj. Fotosektor je vodil Ivan Trobec, z njim sta delala Ivan Martinc in Matija Trček.²⁰³ Taka sestava odseka je ostala skoraj nespremenjena vse do osvoboditve a z dvema izjemama. Milan Apih je bil imenovan za šefa odseka sredi aprila 1945, aprila pa so vključili v odsek nekaj tistih, ki so uspešno končali radiotelegrafski in strojepisni tečaj.²⁰⁴ V poročilih so sektorje označevali, pozneje tudi s črkami kot n.pr. G – za grafični sektor. Tako je bilo v četrtem odseku januarja 1945 33 oseb, aprila 40 oseb, k njim pa so prišteli še udeležence radiotelegrafskega in strojepisnega tečaja. Skupaj s protiobveščevalnih tečajem, ki je sicer potekal v okviru drugega odseka, so od februarja 1945 tvorili šolo OZNA za Slovenijo. Vseh tečajnikov je bilo ob premiku v Ljubljano 59.

Niže, v odsekih OZNA obeh korpusov in cone, četrti odseki niso bili organizirani, saj so se vsi podatki zbirali v OZNI za Slovenijo in so sezname vodili enotno za vso Slovenijo. O delu odseka so načelstvo OZNA za Slovenijo obveščali z rednimi delovnimi poročili. Prvo poročilo je zajemalo obdobje od 15. novembra do 1. decembra 1944, zadnje pa je bilo napisano 3. aprila 1945. Iz aprila je ohranjeno še organizacijsko poročilo, ki se nanaša na čas neposredno pred umikom iz Bele krajine, ko so se ob bližajoči se osvoboditvi s pohodom prebili v Ljubljano. Tja so prispeli 9. maja 1945 in se naselil v palači Slavija, ki so jo že prej določili za svoj sedež.²⁰⁵

²⁰³ Arhiv MNZ 301/7, organizacijsko poročilo četrtega odseka OZNA za Slovenijo z dne 16. 1. 1945.

²⁰⁴ Arhiv MNZ 301/7, razpored osebja četrtega odseka z dne 1. aprila 1945.

²⁰⁵ Maček, Spomini str. 236.

Kartotečno-statistični sektor je samo nadaljeval urejanje podatkov, ki so jih zbirali že od leta 1941 v okviru Varnostno obveščevalne službe OF. Lidija Dermastia, ki je najbolj poznala delo v Ljubljani je za mesti Trst in Ljubljano izdelala grafično sliko slovenskih in italijanskih organizacij, nasprotnih osvobodilnemu gibanju.

V času prvega poročila, to je sredi novembra, so imeli v kartoteki imena in podatke za 4.095 oseb iz Ljubljane oz. bivajočih v Ljubljani. Poleg tega so prevzeli tudi gradivo komisije za ugotovitev zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev, ki se je nanašalo na belogardiste, domobrance in Italijane.²⁰⁶ Ker so postopoma prihajala v odsek poročila o delu posameznih odsekov ali podatki z zaslišanj, ki so jih opravljali člani drugega in tretjega odseka, je število kartotek in registriranih podatkov zelo naraslo. Do konca leta 1944 so bile v kartoteki OZNA za Slovenijo 7603 osebe, registriranih pa je bilo 4577 oseb, skupno so bili torej zbrani podatki o 12.180 osebah. Podatke so zbirali za mesta Ljubljana, Trst, Gorica, Maribor, Celje in Celovec. Nasprotnike so uvrščali v naslednje skupine: belogardisti, domobranci, plavogardisti, četniki, gestapovci, posebna skupina »nasprotnikov OF, simpatizerjev okupatorja in domačih izdajalcev, oseb v odkriti službi okupatorja, sumljivih, denuncijantov, dezertarjev in skrivačev«; oseb iz vrst okupatorja in posebej Ovrovcev.²⁰⁷ V zadnjem delovnem poročilu je število oseb v kartoteki naraslo na 9.259, registriranih jih je bilo 8.491, torej so bili skupno zbrani podatki za 17.750 oseb, od tega večina podatkov za osebe v večjih mestih (v Ljubljani 5.994, v Trstu 961 in v Celovcu samo 2 osebi). Kartoteka OZNA za Slovenijo je ohranjena.

Radioelektro-telefonski sektor je bil organiziran tako, da sta delovali glavna radijska oddajna in sprejemna postaja, ki je vzdrževala zvezo s Primorsko, Štajersko in Vrhovnim štabom, ter pomožna postaja (točka 25), ki je vzdrževala zvezo s postajo sedme korpusne oblasti, ter še z dvema postajama. Obe postaji sta imeli tudi šolske zveze s skupino na točki 26, kjer se je pod strokovnim vodstvom vadilo 6 telegrafistov-praktikantov. Radiotehnik je skrbel za popravilo kot tudi za izdelavo novih oddajnikov, elektrotehnik za vzdrževanje in širjenje električnega omrežja, telefonski instalater za popravilo centrale in aparatov ter za vzpostavljjanje novih telefonskih zvez. Zelo zanimivo je, da so v polletnem poročilu o svojem delu 1. 1. 1945 več kot polovico poročila tega sektorja posvetili načrtovanju dela v prihodnje. Računali so, da bodo poleg vzdrževalnih del izvajali tudi novogradnje. Delo so si razdelili v 8 polletnih obdobj (od polletja 1945 do konca leta 1948). Za zadnje obdobje (1948) so si postavili nalogo izdelati aparat za prenos slik. Temu sektorju se

²⁰⁶ Arhiv MNZ 301/7, delovno poročilo za razdobje od 15. 11. do 1. 12. 1944 z dne 2. 12. 1944.

²⁰⁷ Arhiv MNZ 301/7, delovno poročilo za razdobje od 15. 12. 1944 do 1. 1. 1945 z dne 2. 1. 1945.

je pozneje pridružil še finomehanik za popravilo pisalnih strojev. Sredi februarja 1945 je prišlo do notranje reorganizacije oz. preimenovanja posameznih sektorjev v okviru četrtega odseka. Odtlej je deloval mehansko-tehnični sektor, v katerega so sodila vzdrževalna dela; zvezni sektor, ki je skrbel za radijske in telefonske zveze, ter na novo oblikovani grafični sektor, kamor naj bi sodili dokumentna tehnika in tiskarna s ciklostilno tehniko, cinkografijo, knjigoveznico in graversko delavnico.²⁰⁸ Grafični sektor se je sredi aprila preoblikoval v grafični pododsek, v njem so bili: knjigoveški, ciklostilno-tiskarski, graverski in cinkografski sektor. S tehnično opremo jih je oskrbela centralna tehnika KPS. Njihovo redno delo pa se je začelo šele po osvoboditvi v Ljubljani. Večino materiala, ki so ga potrebovali za svoje delo, so dobivali prek nabavnega sektorja, ki je imel bazo na Primorskem. Fotografski elektrotehnični in drugi material so dobivali prek relejnih postaj ali po kurirskih patruljah VDV. Čakali so na cinkografijo, ki so jo nabavili v Trstu, a so jo zaradi vojaškega položaja dobili šele spomladi 1945.

V okviru četrtega odseka sta potekala tudi radiotelegrafski in strojepisni tečaj. Šola OZNA za Slovenijo je bila v Gradcu v Beli krajini in se je imenovala točka 77. Radiotelegrafski tečaj je potekal v dveh stopnjah. Najprej so tečajnike poslali v oficirsko šolo glavnega štaba, kjer je tečaj trajal 60 dni. V vsakem tečaju je bilo 40 do 50 tečajnikov. Po končanem tečaju so jih približno polovico razporedili na delo v enote, boljše (v šestem tečaju je bilo to 26 tečajnikov) pa so vključili v nadaljevalni praktični tečaj v Gradcu, ki se je začel 3. januarja 1945. Namen tečaja je bil, da bi postali hitrejši in zanesljivejši pri sprejemanju in oddajanju. Poleg 5 ur na postajah dnevno, so se vadili tudi v hitrem tipkanju in radiotehniko, učili so se ruščino in nemščino ter imeli politična predavanja. Starešina radiotelegrafskega tečaja je bil Oskar Selan, radiotelegrafijo je učil Kamil Kratochwill, pomagal mu je Peter Orehek. Politična predavanja je imela do konca februarja 1945 Heda Leskošek, poročena Ivanuš, po njenem odhodu pa Milan Sila-Mitja in Jože Šiška-Luka. Tečaj se je končal šele 11. junija 1945 v Ljubljani, kjer so se po osvoboditvi nastanili v Cekinovem gradu. Tam je bila takoj po vojni šola OZNA za Slovenijo. Tudi strojepisni tečaji so potekali v okviru četrtega odseka. Vodil jih je Milan Sila, ki je poleg tega učil še slovenščino in strojepisje. Skupno je bilo pet tečajev, ki so trajali od 5 do 6 tednov, v vsakem pa je bilo od 10 do 30 tečajnic. Iz ohranjenega urnika tečaja vidimo, da so imeli tedensko 65 ur, od tega 42 ur strojepisja in stenografije, 10 ur slovnice, 3 ure pravopisa, 4 ure zemljepisa in 6 ur politične vzgoje. Tudi tu je politične ure imela sprva Heda Ivanuš, za njo Milka Saje-Maruša, zemljepis je za Hedo Ivanuš poučeval Anton Medved-Ali, pri strojepisju pa sta pomagali tudi Polona Lapajne in Cirila Pretnar. Tudi tečajniki in osebje strojepisnega tečaja in šole so iz Bele krajine odšli 27. aprila

²⁰⁸ Arhiv MNZ 301/7, delovno poročilo za razdobje od 15. 2. do 1. 3. 1945 z dne 2. 3. 1945.

1945, ko so odpotovali proti Postojni. Nekateri so bili že med potjo poslani na delo, ostali pa so prišli v Ljubljano 14. maja 1945.²⁰⁹

Za življenje in delo ljudi na Bazi 24 je skrbelo poveljstvo Baze 24. Ob koncu aprila 1945 se je preimenovalo celo v peti odsek. Prvi poveljnik baze je bil Milan Apih, za njim pa Andrej Oblak-Drejče, ki naj bi združeval delo posameznih služb. To pa ni bilo v celoti uresničeno, saj je bil Maček rad sam v neposrednem stiku z vsemi, še posebej s svojo zaščitno četo. Glavni intendant baze je bil Anton Anžur-Bernard in z njim Franc Skubic-Krjavelj. Za njim je to delo prevzel Janez Kreč pomagala sta mu Stane Nemanič in Oskar Malič. Komandir sprejemne baze v Selih pri Otavcu je bil Jože Švagelj-Pepi in za njim Marko Hajdukovič. Kurirja sta bila Marko Bajec in Stane Kulovec, imeli pa so tudi brivca, čevljarja, krojače in kuharice, mizarsko in mehanično delavnico. Na bazi je bila tudi sanitetna služba, v kateri so delali dr. Stane Pirc, dr. Janez Kanoni in Vera Kramar. Za zaščito Baze 24 je skrbel poseben vod I. brigade VDV, ki ga je od julija 1944 vodil Milan Volčič kot komandir, politični komisar pa je bil Gvido Melink. Četa je varovala Bazo 24 vse do osvoboditve in je moštvo baze spremljala na poti od Krupnjaka prek Postojne v Ljubljano. Obstajala je vse do konca leta 1945.

Odsek OZNA za oblast VII. korpusa

Na območju zaledne oblasti VII. korpusa so od konca marca do srede avgusta 1944 delovale naslednje okrožne izpostave odseka za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS: okrožna izpostava za Belo krajino, ki jo je vodil Martin Žugelj, okrožna izpostava Novo mesto, ki jo je vodil Franc Černe-Klemen, okrožna izpostava za Ribnico, ki jo je vodil Albert Kovač-Peter, okrožna izpostava za Grosuplje-Stično, ki jo je vodil Ivan Jevč-Čufi, in okrožna izpostava za Notranjsko, ki jo je vodil Alojz Ule-Krištof. Okrožne izpostave so ukinili 18. 8. 1944 in Maček je v dopisu, ki ga je poslal vsem okrožnim izpostavam, določil, da morajo biti vsi funkcionarji in vse osebe na voljo odseku za območje VII. korpusa Oddelka za zaščito naroda za Slovenijo, hkrati pa so ves arhiv po zanesljivem kurirju dostavili na točko 26. Odseku za območje VII. korpusa – OZNA so morali predati tudi vse drugo imetje.²¹⁰ Odsek za območje VII. korpusa, označen kot točka 16b, je bil ustanovljen v avgustu 1944 v Podhosti ob vznožju Kočevskega Roga. Od tam se je preselil 22. avgusta 1944 na Seč nad Črmošnjicami, na isto mesto, kjer je bil marca 1944 sedež odseka za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS. Le za krajši čas po 17. septembru 1944 se je

²⁰⁹ Arhiv MNZ, 301/9, poročilo komande šole 77 od februarja do aprila 1945 in spomini Milice Zupanc, Malči Jovič in Janeza Demšarja, ki jih hrani odbor OZNA za Slovenijo.

²¹⁰ Arhiv RSNZ RS f. 301/10, dopis Ivana Mačka okrožni izpostavi Grosuplje-Stična z dne 18. 8. 1944.

preselil v Drago in po hajki, ki se je začela 8. oktobra 1944, se je 17. oktobra istega leta vrnil na Seč. Tu je bil njegov sedež vse do razpustitve v drugi polovici marca 1945. Seč je OZNA zapustila še enkrat, in to med 13. in 16. novembrom 1944, ko so Nemci in domobranci vdrli v Belo krajino in so se začasno naselili v bližini Suhorja.²¹¹ Načelnik odseka OZNA za oblast VII. korpusa je bil France Popit-Jokl. Na to mesto ga je določilo predsedstvo SNOS na seji 26. 6. 1944, ko je potrdilo reorganizacijo Odseka za notranje zadeve. Ker je bil v času imenovanja na Primorskem kot član odseka za graditev oblasti, se je imenovanje glasilo za obdobje enega meseca. Dejansko je OZNA za območje VII. korpusa začela delovati šele sredi avgusta. Popitov namestnik je postal Albert Kovač-Peter in za njim Jože Gašperšič, sekretar pa Franc Pasetta-Maks. Za vzdrževanje zvez je skrbel radiotelegrafist Albin Ausec, pomožna radiotelegrafistka je bila Zorka Požek, šifrerka pa Dragica Medved. Zveze so redno vzdrževali, in sicer trikrat na dan z Bazo 24, dvakrat na dan z OZNA za IX. korpus in dvakrat na dan z OZNA za IV. operativno cono.

Vse službe zvez so bile neposredno podrejene Popitu kot načelniku odseka.²¹² Na bazi so skrbeli za varnost spremljevalci, za zveze kurirji, za oskrbo pa ekonom in kuharica. V odseku OZNA za oblast VII. korpusa so delovali prva, druga in tretja sekcija.

Prvo sekcijo je vodil Bojan Bunc, njegov namestnik je bil Jože Ančik-Janko, pomočnica pa Zora Kastrin, poročena Bravničar.²¹³

V sekciji so delali še Ivan Zajc, Leopold Čuk-Mirko in Nuša Papež-Anja. Papeževa je vzdrževala zveze z Novim mestom, Čuk s Kočevjem, Ivo Zajc pa z Grosupljem. Zvezo s Karlovcem je vzdrževal vodja sekcije Bunc, dokler je ni prevzela druga sekcija, medtem ko je Rihard Šafranek, ki je vzdrževal zvezo z Reko in Puljem, že septembra 1944 padel in je po njegovi smrti zveze obnavljala Zora Kastrin. Zbirali so podatke o stanju v okupiranih mestih, o razpoloženju med domobranci in okupatorsko vojsko, o okupatorjevih sodelavcih in o organizacijah kot je bila TODT, o dejavnosti črne roke, ki se je pojavila v Novem mestu kmalu po zasedbi mesta po Nemcih ter domobrancih in podobno. Tako so n.pr. v političnem poročilu za Reko in Sušak konec novembra 1944 ugotavljali, da sta na Reki dve skupini oz. stranki. Ena je bila za Jugoslavijo in OF, druga pa za avtonomijo, to je za Reko in prosto luko pod protektoratom Društva narodov. Avtonomisti so bili italijansko usmerjeni, ocenili pa so, da se polovica prebivalstva Reke ogreva za vsako od navedenih

²¹¹ Pisna izjava Albina Ausca o rekonstrukciji OZNA za oblast VII. korpusa z dne 12. 2. 1986, hrani avtorica.

²¹² Arhiv IZDG f. 448/1 zapisnik seje predsedstva SNOS z dne 26. 6. 1944 in pisna izjava Albina Ausca o službi zvez VII. korpusa z dne 20. junija 1979, hrani avtorica.

²¹³ Arhiv RSNZ RS f. 301/10 organizacijsko poročilo prve sekcije odseka OZNA za oblast VII. korpusa z dne 23. 9. 1944.

O D D E L E K
ZA ZAŠČITO NARODA ZA SLOVENIJO/OZNA/
POVERJENIŠTVO
ZA NARODNO OBRAMBO N.K.O.J.

19.dec.1944.

11/45
205
A379321

Od 20. do vklj. 23. XII. 1944, se vrši v m. Gradcu daljša konferenca pooblaščenecv III. sekcije Odseka OZNE za oblast VII. Korpusa z naslednjim programom:

- 1./20. dopoldne predavanje tov. L e n e o obveščevalni službi na splošno, o važnosti, pomenu in smislu obveščevalne službe.
- 2./20. XII. popoldne predavanje tovariša podpolk. dr. Z o r e t a o političnih osnovah KOS-a.
- 3./21. XII. dopoldne predavanje tov. podpolk. dr. Z o r e t a o metodah zasliševanja.
- 4./21. XII. popoldne predavanje o gestapu in njegovih metodah. *OTRA*
- 5./22. XII. dopoldne predavanje tov. D i e h l a Vladimira o obveščevalni službi be-ga in mo-ga.
- 6./~~22. XII.~~ 22. XII. popoldne predavanje tov. podpolk. S i l i h a Nika o svetovni reakciji, domači reakciji in njenih metodah.
- 7./23. XII. dopoldne predavanje tov. podpo k. dr. Z o r e t a o konspiraciji ter obnašanju organov OZNE.
- 8./23. XII. popoldne predavanje tov. polk. B o l k a o politični izgradnji funkcionarjev OZNE ter o njihovih odnosih do ostalih vojaških in civilnih forumov.

Vsa predavanja morajo biti strogo konkretna, opirajoč se na dose-danje izkušnje in napake. Predavanje sme trajati največ 2 uri, čemur sledi diskusija. Vsak predavatelj je dolžan voditi evidenco nad vse-mi diskutanti ter po zaključeni konferenci poročati o vseh svojih za-pažanjih načelniku Oddelka.

Vsi udeleženci konference morajo biti dne 20. XII. ob 8 uri zjutraj v smislu telef. sporočila na mestu, kjer se bo konferenca vršila.

Spart fašizmu - svobodo narod!

Witranji, stvarnika in metode

Za načelnika oddelka:
namestnik-polkovnik:

Nova oblast

šifiranje

šifrirne organizacije

Jože Povelj

Prejeto 21. 12. 44

smeri.²¹⁴ Konec decembra 1944 je med domobranci v Kočevju prišlo do jasno izraženega nezadovoljstva. Brez vednosti Nemcev so od generala Rupnika zahtevali premestitev čete oz. izpraznitev postojanke, češ, da je obstanek v postojanki nemogoč. Od 1. oktobra do 1. decembra 1944 so namreč po svojih navedbah v bojih izgubili 45 % moštva, 15 % ljudi je bilo v bolnicah, drugi domobranci pa so bili tako demoralizirani, da niso bili primerni za akcijo. Nemški krajevni poveljnik Reinhold Gerlach je na te pritožbe ostro reagiral in jim v primeru upora zagrozil s smrtno kaznijo kakor so to v Velikih Laščah že storili s štirimi domobranci, ki so skušali puntati moštvo in so imeli stike s partizani. Pritoževali so se tudi nad slabo hrano in šele po posredovanju 50 Nemcev, ki so se z avtomatskim orožjem postavili med domobrance in nemške oficirje, se je nezadovoljstvo nekoliko poglelo.²¹⁵

Za Novo mesto so v nekem poročilu ocenili, da je v mestu 70 % privrženec OF, ki se dele v anglofile in rusofile, 20 % pa je simpatizerjev bele garde in le 10 % simpatizerjev plave garde in sredine.²¹⁶

Iz zbranih podatkov so izdelovali tudi sezname za ukrepanje ob osvoboditvi. Za Novo mesto so zbrali seznam glavarstva, seznam političnih voditeljev in organizatorjev bele garde, seznam ljudi iz propagandne pisarne, ki jo je vodil dr. Franc Blatnik, seznam tajnih policistov in seznam oficirjev novomeške domobranske skupine, ki jo je vodil major Ladislav Križ, poveljnik Novega mesta. Za Kočevje so imeli seznam domobranskih oficirjev in podoficirjev, posebne sezname slovenskih policajev v Kočevju, seznam gestapa in nemških oficirjev, sestavo domobranske obveščevalne službe in sezname zaposlenih na civilnih ustanovah, kot so bili okrajno načelstvo, občinske zadruge, občine, preskrbovalni urad. Za Grosuplje je bil narejen seznam organizatorjev bele garde. Sezname so nenehno dopolnjevali s pridobljenimi podatki in jih posredovali prvemu odseku OZNA za Slovenijo ter zbirali obremenilno gradivo.

Ker so domobranci in še posebej črna roka izvajali nasilje nad prebivalci na osvobojenem ozemlju, je bila ena od dejavnosti OZNA kot povračilni ukrep tudi izgon družin, ki so simpatizirale z nasprotniki narodnoosvobodilnega gibanja. Izgon je temeljil na odloku predsedstva SNOS z dne 20. avgusta 1944. Načelnik OZNA za območje VII. korpusa je vse sezname ljudi oz. družin, predvidenih za izgon z njihovega območja v sovražne postojanke, posredoval načelniku OZNA za Slovenijo. Pošiljali so tudi sezname zaplenjenih predmetov. Namen izgonov in zaplemb je bil v tem, da bi naklonjenost prebivalstva pridobili na stran NOB oz. prebudili v ljudeh strah pred sodelova-

²¹⁴ Arhiv RSNZ RS 301/10 politično poročilo prve sekcije za Reko in Sušak z dne 25. 11. 1944.

²¹⁵ Arhiv RSNZ RS f. 301/10 poročilo prvega odseka z dne 3. 1. 1945.

²¹⁶ Arhiv RSNZ RS f. 301/10 politično poročilo z dne 31. 12. 1944 prvega odseka OZNA za oblast VII. korpusa.

njem z nasprotnikom. Vsekakor je naklonjenost po teh ukrepih porasla le pri dotedanjih privržencih. Iz skupnega poročila o izgonih je razvidno, da so na notranjskem območju izgnali iz okraja Bloke 8 družin, iz okraja Begunje pa 10 družin – vse razen ene v Velike Lašče, eno pa v Ilirsko Bistrico. Pri tem so zaplenili 50 glav živine, 800 kg žita, 16.648 lir v denarju in bonih ter za voz perila in kuhinjske posode. Denar so preko Denarnega zavoda za Slovenijo izročili odseku za finance pri predsedstvu SNOS, vse drugo pa okrožni gospodarski komisiji. Iz ribniškega okrožja so izgnali 36 družin. Izgone so vodili pooblaščenci skupaj s I. brigado VDV.²¹⁷

Do novembra 1944 je odsek OZNA za območje VII. korpusa priprl 66 oseb, od tega tri Nemce. OZNA je po zaslišanjih sestavljala tudi obtožnice proti priprtim osebam. Skupaj z obtožnicami so priprte predali sodišču, vendar ne vedno. Tako je Popit marca 1945 kot načelnik odseka za območje OZNA za VII. korpus predlagal, da proti 8 ženskam, obtoženim izdajanja partizanov, vzdrževanja obveščevalnih zvez z italijanskimi okupatorji in pozneje z domobranci, sami uvedejo kazenski postopek.²¹⁸ Da bi preprečili samovoljo pooblaščenecv pri aretacijah, ko so aretirance predajali v zapore različnih področnih sodišč in niso poskrbeli za čimprejšnji konec preiskave, ki bi ugotovila njihovo krivdo ali nedolžnost, in temu sledeči izpust, je Popit vsem pooblaščenecm VII. korpusa poslal posebno okrožnico. V njej je odredil, da niti okrožni, še manj pa okrajni pooblaščenci OZNA nimajo pravice izvajati aretacij brez predhodnega dovoljenja odseka OZNA za območje VII. korpusa, razen če zalotijo zločinca pri delu, ali ko preti utemeljena nevarnost, da bi se osumljena oseba z begom izmaknila ljudski oblasti. V primeru take nujne aretacije je okrožni pooblaščenec smel pridržati aretirano osebo največ 48 ur ter jo je moral po preteku tega časa na predpisan način izročiti odseku OZNA za območje VII. korpusa. Določeno je bilo tudi, da okrožni pooblaščenci ne morejo izročiti aretirancev posameznim vojaškim sodiščem, ne da bi hkrati predali vse potrebno obremenilno gradivo. Pooblaščenci so bili seznanjeni še z amnestijskim odlokom predsedstva AVNOJ z dne 21. 11. 1944 in s pojasnilom maršala Tita k temu odloku, navodilom predsedstva SNOS političnim aktivistom OF v zvezi s tem odlokom in z besedilom odloka o prehodu sovražnikovega imetja v državno last.

Vsi zaupniki OZNA, ki so bili na novo postavljeni, so morali od januarja 1945 tudi obvezno podpisati posebno izjavo o molčečnosti. Izjava se je glasila:

²¹⁷ Arhiv RSNZ RS f. 301/10 dopis šefa odseka OZNA za oblast VII. korpusa načelniku OZNA za Slovenijo z dne 29. 9. 1944.

²¹⁸ Arhiv MNZ RS. f. 301/10, dopis Popita vsem pooblaščenecm OZNA za oblast VII. korpusa z dne 23. 12. 1944.

»Podpisani ... se obvezujem

1. Da bom aktivno sodeloval v borbi proti okupatorju in peti koloni kot zaupnik (pooblaščenec) OZNA, ter da bom vse svoje tozadevno delo izvrševal po direktivah in navodilih OZNA.

2. Da ne bom nikdar, nikjer, nikoder in nikomur pod nikakršnimi pogoji govoril, da sem bil zaupnik ali govoril o stvareh, ki so mi bile poznane v zvezi z mojim delom v OZNI.

3. Zavedam se, da me ta obveza veže tudi po tem, če bi prenehal z delom pri OZNI ali bil prestavljen na drugo delo. Zavedam se, da bi vsaka prekršitev te obveze v teku mojega aktivnega dela ali pozneje, pomenila petokolonsko delovanje in bi se v tem primeru opravičeno smatralo za sovražnika narodno-osvobodilnega gibanja in temu primerno z menoj ravnalo.

4. Vzel sem na znanje, ako se kompromitiram ob polomu Nemčije, da bom javno kazal, da delam za OF, se bo z mano postopalo kot petokoloncem.«

Seveda to ni veljalo samo za pooblaščenca OZNA za območje 7. korpusa, ampak tudi za vse druge člane OZNA.

Drugo sekcijo je vodil Ivan Jevc-Čufi, njegov namestnik je bil Albin Logar-Bine, pomočniki pa Franc Trček-Ovsov, Alojz Morel-Slavko, Ciril Kulovec-Karlo in Janez Božič-Branko. Slednji je prišel s Štajerskega in je padel marca 1945. Za zapore je odgovarjal Davorin Renko-Martin. Sprva je v drugo sekcijo za območje 7. korpusa sodilo notranjsko okrožje z okraji Ribnica, Cerknica, Barje in Kočevje; dolensko okrožje z okraji Grosuplje, Novo mesto in Kostanjevica; belokranjsko okrožje z okrajema Črnomelj in Metlika ter južnoprimorsko okrožje. V vsakem okrožju in okraju so bili imenovani pooblaščenici. Do reorganizacije je prišlo 28. 2. 1945, ko so zgoraj navedena okrožja združili v dve okrožji, in to dolensko in notranjsko okrožje, medtem ko so južnoprimorsko okrožje 9. 3. 1945 s področja 7. korpusa prestavili na področje 9. korpusa.²¹⁹ Tako se je spreminjala tudi sestava posameznih pooblaščenstev. Glavna naloga pooblaščenecv je bila zbiranje podatkov in ob bližajočem se koncu vojne sestavljanje seznamov. Tako je n.pr. v začetku februarja 1945 Jevc dal navodilo pooblaščenecem, naj sestavijo naslednjih 15 seznamov: ljudi, ki so za OF; ljudi, ki so za be-ga; ljudi, ki so špekulantje; ki so za MOGA; ki so za črno roko; ki so zločinci; ki so žrtve okupatorja; ki so bili mučeni, zaprti ali internirani; ljudi, ki so jih zaprla partizanska sodišča; ki so bili izgnani, pa so še v partizanski postojanki; seznam DMB v posameznem kraju; partizanov v kraju; ljudi, ki so organizirali be-ga ali OF v kraju; ljudi, ki so prebežali pred be-ga na osvobodeno ozemlje, in seznam ljudi, ki so šli prostovoljno v postojanke. Posebna naloga druge sekcije je bila zbiranje dokumentov, n.pr. osebnih dokumentov za dokaz identitete, potnih listov in drugih dokumentov za gibanje, potrdil o zaposlitvi, vojaških dokumentov, voznških izkaznic, dovo-

²¹⁹ Arhiv MNZ 301/10, organizacijsko poročilo 7. korpusa z dne 28. februarja 1945.

ljenj za nošenje orožja pa tudi žigov in podpisov z omembo, h katerim dokumentom sodijo.²²⁰ Takoj po osvoboditvi Beograda so posebej zbirali podatke o nasprotnikih srbske in hrvaške narodnosti, saj so računali, da bodo v zvezi z dogodki na jugu bolj pritisnili proti severu in tu imeli svojo sovražno in razdiralno vlogo. Zbirali pa so tudi podatke o Srbih in Hrvatih, ki so prišli iz Avstrije, Madžarske in Italije. Posebno pozorni so bili nad ravnanjem z aretiranimi in priporniki, saj se je dogajalo, da je kdo na poti iz enega zaporov v drugega ušel ter nato nasprotnikom podal točen opis partizanskih postojank. Za vsakega aretiranca so zato zahtevali poročilo, ki je moralo vsebovati: datum aretacije, datum prejema aretirane osebe od drugega foruma, kraj in čas oddaje aretiranca, ter vse podatke o njem. Na podlagi seznamov, ki so jih spomladi naredili že okrožni obveščevalni oddelki so zdaj znova pripravljali seznam tujcev: Nemcev, Madžarov, Italijanov, Avstrijcev itd., v posameznem okrožju. Zbirali so podatke za vse člane njihovih družin od 20. do 40. leta starosti, osebne podatke in poklic, podatke o njihovem političnem vedenju proti sovražniku, o času, preživelem na našem ozemlju, in času in vzroku prihoda ter oceno njegovega bivanja in kratko biografijo. Samo za pooblaščenstvo Bela krajina pa je ohranjena okrožnica, ki govori o nujnosti zbiranja podatkov o duhovnikih, saj je – kot piše v šifrirani okrožnici – »večina slovenske duhovščine več ali manj aktivna na strani reakcije in ker tvorijo duhovniki skupaj s svojimi cerkvenimi osebnimi uslužbenci organiziran sovražni, obveščevalni in propagandni aparat.« Zbirali so podatke o duhovnikih, cerkvenikih in organistih in njihovem vedenju v službi in zasebno, na prižnici in v spovednici, o njihovem moralnem življenju, odnosu do prebivalstva in podobno, seveda ne samo v Beli krajini. Poročali so tudi o nastanku nove italijanske fašistične organizacije Spada Azzura v Postojni. Cilj te organizacije je bil boj proti OF in partizanom, sestanke pa so imeli na železniški postaji v Postojni, saj je bil predsednik te organizacije Dante Ostilio, železniški uradnik v Postojni.

Zapori OZNA so bili v Črnomlju, v prostorih nekdanjega sodišč. Iz 14-dnevnih poročil, ki jih je Davorin Renko kot pooblaščenec zaporov pošiljal vodji II. sekcije, je razvidno, koliko pripornikov je bilo v priporih II. sekcije odseka za območje VII. korpusa. Tako je bilo od 1. do 14. decembra v priporu 14 oseb, od katerih so jih 5 predali točki 24, to je OZNA za Slovenijo, 1 dolenskem vojnemu sodišču, 1 garnizonu VII. korpusa NOVS, 1 se je v zaporu obesil, 1 je bil justificiran, tako da je bilo 14. 12. 1944 v zaporu še 5 oseb. Tudi od 15. do 30. decembra je bilo priprtih 14 oseb, od katerih jih je bilo 5 justificiranih, 1 izpuščena na svobodo, 2 določena za rekrutacijo, 1 je pobegnil, 1 pa je bil predan v priporo točke 24. Ostali so še naprej ostali v priporu II. sekcije za oblast VII. korpusa.

²²⁰ Arhiv MNZ 301/11, okrožnica o zbiranju dokumentov z dne 4. 3. 1945.

L e v s t i k V i n k o

rojstvo 13.7.1925. Hudi konec/kamen? *10.*
 poklic
 bivališče Sv. Gregor, sedaj Vel. Lašče
(vel. Vel. Lašče)
 starši oče Alojzij mati Ivana Škulj
 stan
 vol. čin, ed. Dmb oficir? *part. Vel. Lašče*

postava
 obraz
 lasje
 oči
 značaj

opomba

slika

pretni odtis

12-4

10-102 za A! CR, 3c, 1050

Šef obveščevalne službe v Vel. Laščah, so-
 udeležen pri umoru sekretarja Dolinška iz
 Strug, izjavil, da je ob napadu na Novo vas
 postrelil 5 partizanov. /Obv. odd. Gl.Stf.
 14.9.44./

Dmb v postojanki Vel. Lašče, strahuje vso oko-
 lico. Pred kratkim ubil terenca Dolenška iz
 RO Struge. Po mnenju ljudi ima na vesti 60
 žrtev. /Obv. odd. Gl.st. 23.11.44. št.7445./
 Dmb, član ČR. Baje sodeloval pri ustrelitvi
 Jaklič Andreja in Otonicar Alojzije 18.11.44.
 Glej Kožar Ivan! /OIO Notr.-Rib., ref. za ugot.
 zloč. ~~xxxxx~~ Verbič Jože, 3.12.44. št.57./

Glej dokument št.63!

Šef obveščevalnega centra v Vel. Laščah. Nje-
 govo dekle je izdajalka Marija Pugalj iz Trži-
 ca. Glej Pugalj Jožefa! /II. VII. K. 24.11.44.
 št.837./

Dezenter NOV., sedaj pparednik 114 čete v
 Vel. Laščah. Ustrelil Marolta, obv. XV SNOUB
 ubil sekretarja iz tajona Struge, ujel dva
 aktivista. Po lastni izjavi ustrelil še
 66 drugih partizanov. /III. VII. K. 3.12.44.
 iz zaslišanja Ambrožiča Janeza./
 Sodeloval pri izpadu dmb 30.4.44. ko je
 bil umorjen Perušek Viktor od Sv. Gregerja.
 Sodeloval 7.6.44. v Sodražici pri aretaci-
 ji Henigman Antona, Vesel Ivanke, Jakopin
 Ele in Korbič Marije vsi iz Sodražice.
 Od aretirancev je bil Henigman ubit 17.6.44.
 in Vesel Ivanka 24.6.44. /Kom. za ugot. zloč./

Ohranjena je tudi knjiga pripornikov, vodena od 1. 1. 1945. V njej so navedeni podatki za 120 oseb, od tega jih je bilo 8 izgnanih, 53 predanih sodišču in skupno 107 izpuščenih. Nekateri od izpuščenih so morali podpisati izjavo: »Da ne bom nikjer in ob nobeni priliki govoril o postopku, ki je bil podvzet proti meni v času mojega bivanja v zaporih, in ne o osebah, ki sem jih tam videl, kakor tudi ne o kraju in času, kjer sem bil zaprt. V nasprotnem slučaju prevzemam nase vse posledice.« Tudi področna pooblaščenstva OZNA so imela svoje zapore.

Tretjo sekcijo je vodil najprej Franci Kolar, za njim pa Miha Čerin-Aleš. Njegov namestnik je bil Franc Plos-Lado, pomočnika pa Alojz Bizjak in Niko Mevželj, pozneje pa tudi Leopold Kocjan. Taka sestava je ostala vse do konca vojne. Pooblaščenca so bili imenovani po vseh vojaških enotah, ki so delovale v okviru 7. korpusa (15. in 18. divizija, Notranjski odred in Istrski bataljon ter druge enote kot tudi Prva brigada VDV). Skupno je bilo konec decembra postavljenih 24 oficirjev, pooblaščenecv OZNA. Poleg kontrole vojakov in starešin, kamor je sodila tudi kritika njihovih posameznih vojaških odločitev (glede na izgube, strategijo in podobno), so nadzorovali tudi ameriško misijo, ki je bila krajši čas pri štabu 7. korpusa. V njej so bili Vladimir Desich, Romeo Gaudet, Marjan Česnik kot radiotelegrafist in Franc Menčak kot šifrer. Kot zvezni oficir je bil pri misiji Viktor Umek, prej politkomisar dolenjskega vojnega območja. Pod nadzor je sodila tudi cenzura pisem, le – ta so ohranjena. Vsa misija je bila že januarja 1945 premeščena k 9. korpusu. Aretirali so radiotelegrafista Ludvika Faletiča in enega od članov misije in ga pozneje zasliševali. Zasliševali so ga zaradi težav z radiooddajanjem. Obtožen je bil namernih sabotaj, saj je pogosto slabo ali napačno dešifriral depeše. Na podlagi spremljanja dopisovanja z njegovim dekletom Malko Intihar, so mu očitali tudi namen dezertiranja. Sumili so ga tudi zvez z Intelligence Serviceom. Poleg zapisnikov Faletičevega zaslišanja so v okviru tretje sekcije 7. korpusa ohranjeni še zapisniki zaslišanj Janeza Ambrožiča, Stanka Auspergerja, Maksa Bilca, Oskarja Dorferja, Jožeta Dreščaka, Alojza Hrastarja, Frana Koritnika, Martina Kosa, Ivana Leksiča, Slavka Miklavčiča, Petra Milčetiča, Viktorja Perparja in Jožeta Šabca. Obtoženi so bili različnih prekrškov, tako je bil Jože Deščak ujeti domobranec, medtem ko je Martin Kos od domobrancev prebegnil po razglašeni amnestiji novembra 1944. Zaslišanje Janeza Ambrožiča sta tretji sekciji poslala obveščevalni center poveljstva dolenjskega vojnega območja in pooblaščenec dolenjskega vojnega področja. V svoji izpovedi omenja tudi vojne zločine Vinča Levstika, o čemer je bila krajša polemika v letu 1990 na straneh revije Borec.²²¹

²²¹ Arhiv MNZ 301/12, Zaslišanje Janeza Ambrožiča z dne 3. 12. 1944, glej tudi dr. Tone Ferenc »Resnica ali hvalisanje« »Borec« št. 3–4 leta 1990 str. 488 in 489, ter odgovor Vinča Levstika in še enkrat Ferenc »Borec« 10, 11, letnik 12, 1990 str. 1071 in 1072.

V arhivu sta ohranjena tudi zapisnika z zaslišanj Maksa Bilca-ilegalno Martina Dolinarja ter Jožeta Šabca-ilegalno Rožanskega. Problematiko je v reviji Borec obširneje obravnavala Danica Melihar, poročena Lovrečič, v svojih prispevkih o sodelovanju kriminalističnega oddelka ljubljanske policije z OF med vojno. Maks Bilc je bil do aretacije vodja obveščevalne točke OC 7. korpusa št. 1. Na tej obveščevalni točki sta delovala Anton Demšar in Jože Šabec. Med člani je prišlo do nesporazumov, tako da je Bilc dal aretirati Demšarja. Vsi so sodili k vojaški obveščevalni službi in med to ter OZNA je obstajalo rivalstvo. Tako je OZNA dala aretirati Bilca, češ da se je na terenu »zabil« in da ima zveze s četniki. Iz zaslišanja Jožeta Šabca, ki je bil Bilčev glavni obveščevalec od marca 1944, pa je razvidno, da je bil Šabec tisti, ki je imel razpredeno zelo dobro delujočo obveščevalno mrežo, tako v Ljubljani kot tudi v Trstu. V Ljubljani je imel zvezo s policijskimi agenti Pavlom Penkom, Pavlom Skokom, Lojzetom Gerdenom in Ivanom Grancem ter z Brankom Lovrečičem, možem Danice Melihar, ki mu večinoma posveča svoje pisanje.

Pavel Penko, ki je bil že v Mariboru v službi na policiji in povezan z majorjem Jerebom pri jugoslovanski obveščevalni službi, je vse do leta 1944 delal za plave in po prepričanju Jožeta Šabca ga je Pavle Skok pritegnil za delo z OF. Penka so oktobra 1944 ob veliki akciji, ko so zaprli kurirja Intelligence Servicea, skupaj z drugimi Nemci aretirali in odpeljali v Dachau. V Ljubljani je Šabec zvezo vzdrževal samo s Pavlom Skokom. Dobivala sta se na Tromostovju pred lekarno Sušnik. Imel pa je tudi svoje zasebne zveze s profesorjem Milanom Šego in družino Ivanšek, kjer je pogosto dobival novice iz belogardističnega in modrogardističnega tabora. Njegovi obveščevalci v Trstu so bili Nino Brana za ladjedelnice, Pavel Kržišnik za pristanišča in hangarje ter njegov stric Franc Šabec za vojaške premike. V Trstu je vzdrževal zveze z dr. Bojanom Pustiškom-Imrejem, ki pa je zaradi izdaje padel. Zveze je imel tudi z Borisom Zajcem, juristom, ki mu je dobavljal gradivo za Znanstveni inštitut. V evidenci OZNA je označen kot vzdrževalec zvez s plavogardističnimi krogi. Na posebno vprašanje, zakaj se Šabec v Ljubljani za zbiranje informacij ni raje povezal z okrožjem OF, je odgovoril, da se z okrožjem ni hotel vezati, saj je okrožje že trikrat padlo zaradi nekonspiracije (Virantove). Milojka Amon-Virant, rojena 17. 3. 1921 v Ljubljani po poklicu uradnica, je bila članica OF in NZ in kot taka aretirana po 15. 12. 1942, ko je bilo v zvezi s Slavkom Gabrenja aretiranih 60 aktivistov NZ v centru. Obsojena je bila na 18 let ječe, v izreku sodbe pa so ona, inž. Šuškovič in Gabrenja (ki je bil ob aretaciji ranjen, ker je nудil odpor in je nato umrl) označeni kot voditelji NZ. Leta 1944 je vodila enega od aktivov OF v Šiški in po odhodu Mire Tomšič na teren ji je Leopoldina Mekina predala tehniko oz. tiskarski sektor. Tu je bila povezana z Alojzom Selanom. Po izpovedi aretirane Marije Weber je bila Milojka Virant aretirana v začetku januarja, a je pobegnila skozi okno, v njenem stanovanju pa je politična policija našla vse arhivsko gradivo, ter sezname javk in bunkerjev.

4. 1. 1945 je Webrovo prosila, naj obvesti nekatere aktiviste, da so jih ogroža politična policija, sama pa da odhaja na teren. Tja je odšla 15. 1. 1945. Ko je Webrova obveščala ogrožene, so jo aretirali. Do spora med Šabcem in Maksom Bilcem je prišlo zato, ker Bilc za Šabčevo mrežo sploh ni vedel, saj se za to ni zanimal. Ko je prišel na njuno točko v kontrolo član glavnega obveščevalnega centra in zahteval od Bilca poročilo, mu ga ta ni mogel dati. Za krajši čas so predlagali reorganizacijo in prekinitev vseh Šabčevih zvez. Rezultat tega je bil, da poročil ni bilo. Ker pa je v tem času v Ljubljani po množičnih aretacijah, ki so sledile odkritju bunkerja obveščevalne službe OF v Kraljevi vili 27. 1. 1945 prišlo tudi do aretacij med uslužbenci policije (med drugim je bil obešen dr. Vladimir Kante), zvez pred koncem vojne niso obnovili.

Zaslišanja okrožnih pooblaščenstev OZNA so prinesla še veliko podatkov o položaju v Ljubljani po padcu bunkerja okrožne obveščevalne službe.

Okrožno pooblaščenstvo OZNA za Belo krajino

Okrožno pooblaščenstvo OZNA za Belo krajino je nastalo iz obveščevalnega oddelka okrožne izpostave za Belo krajino. Pooblaščenec je postal Riko Kolenc, za njim Jože Plankar-Veja, njegov namestnik Franc Kotnik-Polajnar in pomočniki Jule Vobič, Tone Klemenčič-Zvonko, Karel Šterk-Ciril, Marija Božič-Vesna in Branko Božič. Intendant je bil Martin Krštinc, kurirja Martin Radoš in Franc Struna, kuharica pa Marija Gregorič.²²² Ker so dalj časa zasledovali zvezo semiškega župnika Rajnerja Erklavca z domobranci v Novem mestu in aretirali njegovega kurirja Ivana Adamiča, so sredi septembra aretirali tudi župnika.²²³ Ta aretacija pa je povzročila velik odpor med prebivalstvom, saj je v Črnomelj prišla delegacija 50 ljudi iz okraja Semič posredovat v njegovo korist, da bi ga izpustili.²²⁴ Niso ga izpustili, pač pa so ga predali na Bazo 24, to je OZNA za Slovenijo. V istem času je poveljstvo belokrajnskega vojnega območja izvršilo izrečeno smrtno obsodbo nad župnikom Antonom Pravharjem iz Loškega potoka. Usmrtili so ga na pokopališču v Vojni vasi, po usmrtitvi pa ga niso pokopali, ampak so ga pustili kar tako ležati na pokopališču. Sicer pa so v pooblaščenstvu OZNA sestavljali sezname duhovnikov, domobranskih družin, nasprotnikov osvobodilnega boja in spiske oseb, ki so bili člani Gilla in Dopolavora in seznam organizacij zunaj Osvobodilne fronte.

Pomembno delo OZNA je bila tudi protiobveščevalna zaščita v lastnih vrstah. V Črnomlju so zaslišali enega od primorskih Slovencev – padalcev, ki so

²²² Arhiv MNZ, ZA 301/27, poročilo pooblaščenca odseka za oblast VII. korpusa z dne 10. 9. 1944.

²²³ Arhiv MNZ, ZA 301/27, poročilo pooblaščenca odseku za oblast VII. korpusa OZNA z dne 11. 9. 1944.

²²⁴ Arhiv MNZ, ZA 301/27, poročilo pooblaščenca odseku za oblast VII. korpusa OZNA z dne 14. 9. 1944.

se priključili zavezniški vojski, kjer so jih šolali v posebnih tečajih Inteligen-
ce Servicea na Bižnjem vzhodu in potem poslali v Slovenijo, od koder naj bi
zbirali informacije in jih pošiljalo Angležem in jugoslovanski vladi. Zaslišane-
c je bil aretiran kot Mirko Debeljak, njegovo pravo ime pa je bilo Milan
Boštjančič, roj. 11. 10. 1915 v Harijah 44 pri Ilirski Bistrici. Uporabljal je tudi
ilegalno ime Milan Benko. Med zaslišanjem je povedal, kako je bil mobiliziran
v italijansko vojsko in že leta 1942 naredil padalski tečaj, po bitki 13. oktobra
1942 pa se je predal Angležem in je bil dodeljen v neko taborišče pri Kairu.
Tam je bilo okrog 300 Slovencev, obiskal jih je profesor Ivan Rudolf-Učeni-
kov in jih prosil, naj se vključijo v jugoslovanski bataljon na Srednjem vzhodu
v Haifi. Seznanil jih je s tem, da sodi ta bataljon v okvir kraljeve jugoslovanske
vojske pod vodstvom Draže Mihailovića. Skoraj vsi Slovenci so prostovoljno
podpisali izjavo. Poveljnik tega taborišča je bil polkovnik Milan Prosen iz Tr-
nove pri Ilirski Bistrici. Oblečeni so bili v angleške uniforme, do 15. februar-
ja so se urili v vojaških spretnostih, o Titu pa jim niso povedali nič. Tistega
dne jim je polkovnik na zboru sporočil 12 imen tistih, ki so bili izbrani za ak-
cije v domovini. To so bili po njegovem spominu Volarič, Golob, Dugolin, Se-
ver (Jug), Bojan, Andrej, on, Ludvik, Bevk in Andrej Likon. Odšli so v Kairo v
ulico Hohman, in se nastanili pri družini Ivana Merlaka. Tu jih je obiskal Uče-
nikov in vodja ISLD major Miller. Pojasnil jim je, da so določeni v radiotele-
grafski in obveščevalni tečaj, vendar pa nimajo nobene obveze do ISLD in
lahko v vsakem trenutku odstopijo. Opozoril jih je na zaupnost, in vsakemu
izbral drugo ime – zanj Milan Benko. Omenili so jim, da bodo poslani na slo-
vensko ozemlje kot obveščevalci ISLD, ker poznajo teren. Začeli so z radij-
skim tečajem, ki ga je obiskovalo 10 ljudi, učil jih je narednik Allard, šifre pa
narednik Josip Dolenc. Po dveh mesecih so odšli še na padalski tečaj k Sueš-
kemu prekopu in nato nazaj v Kairo na dokončanje padalskega in obvešče-
valnega tečaja. Junija 1943 so bili razporejeni na prakso. Štirje so imeli radij-
ske zveze iz Palestine v Bari in Kairo ter med seboj. Med tem se je sedež ISLD
preselil v Bari, in se preimenoval v 1. I (U) Section. Tudi Boštjančič se je pre-
selil tja in major Miller ga je z angleško misijo pod vodstvom kapetana Gleena
poslal za dva meseca v Albanijo. Sedež so imeli južno od Valone, kjer so poro-
čali o letališču, pristanišču in premikih vojaštva. 6. 2. 1944 se je vrnil v Bari,
ker je dobil zamenjavo, in tu stopil v stik s profesorjem Kozakom in kapeta-
nom Vogelnikom, spoznal partizansko organizacijo ter vprašal majorja Mil-
lerja, ali lahko stopi v narodnoosvobodilno vojsko. Ker nekaj dni ni dobil od-
govora, je skupaj z Golobom in Volaričem odšel na glavni urad partizanske
misije, kjer so podali pristopne izjave za vstop v NOV, dobili izkaznice in izja-
vili uradu ISLD, da prestopajo v NOV. Od Millerja so dobili vsak novo ilegal-
no ime in nalogo. Boštjančič se je preimenoval v Milana Benka in bi moral
poročati iz okraja Trst in Tržič z radijske postaje »tomato«. Golob – po novem
Gradnik – je odšel v Pulj, njegova postaja se je imenovala Triglav, Volarič pa

je postal Potočnik in odšel na Reko, njegova postaja pa se je imenovala Soča. Iz štaba so šli s partizanskim čolnom skupaj na Dugi otok, nato na Krk in prek Gorskega kotarja na poveljstvo operativnega štaba za Istro pri Kastavu, kjer so oddali svoja pisma, in od tam odšli vsak po svoji nalogi. Iz Buzeta, kjer je čakal na dovoljenje za odhod v Trst, so obvestili glavni štab Slovenije in po 15 dneh so ga namesto v Trst poslali v Črnomelj na poveljstvo mesta. Tam ga je zaslišal Jule Vrbič, član obveščevalnega oddelka glavnega štaba Slovenije.²²⁵

Za svoje člane je OZNA skrbela tudi zunaj dela. Za poroko so morali tako dobiti dovoljenje višjega foruma. Šlo je seveda za to, da se ne bi mogli oz. poročali z ljudmi iz nasprotnega tabora in s tem omogočali pretok informacij k nasprotnikom. Vendar je tudi pri njih prihajalo do nekonspirativnosti. Janko Car iz Metlike se je na primer pritožil na komisijo za pritožbe pri SNOS, češ da je obveščevalec komande mesta Metlika Ivan Ivec skupaj s članico obveščevalne službe oddelka Martino Nemanič pridobil svojo hčer Slavico Ivec za opazovanje hiše Janka Carja, kjer naj bi se shajali plavogardisti. Ivčeva mu je vse povedala in posledica pritožbe je bila, da je Slavici Ivec Car pomagal pri pobegu na Hrvaško, pri Nemaničevih pa se je najprej razburjal, nakar so Martino predstavili na Bazo 24.

Ker je bila naloga OZNA, da ima tudi na osvobojenem ozemlju pregled nad ustanovami, ki so tam delovale, so za Črnomelj in okolico izdelali pregled vseh vojaških ustanov, kot je razvidno iz fotokopije priloženega dokumenta.²²⁶ Okrožno pooblaščenstvo OZNA za Belo Krajino se je konec januarja 1945 združilo z okrožjem Grosuplje-Stična in okrožjem Novo mesto v okrožno pooblaščenstvo za Novo mesto.

Okrožno pooblaščenstvo OZNA za Grosuplje

Okrožno pooblaščenstvo OZNA za Grosuplje je nastalo iz obveščevalnega oddelka okrožne izpostave Grosuplje-Stična, ki je obstajala od pomladi do avgusta 1944. Vanjo so sodili okraji Krka, Grosuplje, Stična, Hinje, Zagradec, Ambrus, Žalna-Račna, Višnja Gora, Dobrepolje, Šentjur, Šentvid, Veliki Gaber, Šmarje in Dobrunje. Tako kot so se združevali okraji, so se menjavali tudi obveščevalci, večina od teh pa je bila poklicana tudi v obveščevalne tečaje in se ni vedno vrnila na svoj teren. Okrožno pooblaščenstvo OZNA za Grosuplje je obstajalo od avgusta do septembra 1944, ko se je priključilo okrožnemu

²²⁵ Arhiv MNZ, ZA 301/26, zaslišanje Milana Boštjančiča z dne 15. 10. 1944. Jože Vidic ga v svojem delu »Angleški obveščevalci – vohuni ali junaki« ne omenja. ISLD je Inter Service Liaison Department, to je oddelek za koordinacijo in zveze, skrajšano Intelligence Service ali obveščevalni oddelek.

²²⁶ Arhiv MNZ, ZA 301/26, poročilo pooblaščenca OZNA za okrožje Bela krajina z dne 19. 12. 1944.

pooblaščenstvu za Belo krajino in Novo mesto. Vodil ga je Lovro Šefman-Pik do 15. februarja 1945, za njim pa Jože Plankar-Veja do 19. 4. 1945. V okraju Krka je bil okrajni pooblaščenec Slavko Kavšek, v Grosuplju Ivan Zajc, v Stični Tone Lesjak, v Hinjah Joža Nose, v Zagradcu Pepca Bradač, v Višnji Gori Miha Novljan, v Šentvidu Živko Bernot-Aljoš in v Velikem Gabru Tone Lesjak.

Večja vojaška središča v okrožju so bile sovražne postojanke Šentvid, Stična, Višnja gora, Grosuplje, Pijava Gorica, Lisičje in Sv. Urh-Dobrunje. V te sovražne postojanke so avgusta in septembra 1944 izganjali prebivalce, ki so nasprotovali OF, in popisovali zaplenjeno premoženje. Do 13. septembra 1944 so s tega območja izgnali 38 družin in aretirali 4 ljudi.²²⁷ Izseljevali so jih po izdelanih seznamih nasprotnikov OF, kar je bila ena glavnih nalog OZNA. Med drugimi seznamami v tem okrožju je tudi seznam delavskega bataljona Turjak (279 oseb), seznam drugih belogardistov iz Turjaka (315 oseb) in seznam ustreljenih belogardistov (60 oseb), katerih justifikacija je bila dne 20. 9. 1943.

Obveščevalne informacije so pridobivali iz vseh drugih rajonov razen iz Dobrunj, kjer zaradi močne sovražnikove navzočnosti v letu 1944 ni bilo informatorja. Januarja 1945 so informacije o razmerah na območju Dobrunj dobivali od Jakoba Poženela, domobranskega policaja v Zadvoru, ki je prišel na to postajo spomladi leta 1944 in je že aprila 1944 iskal zvezo s partizani. Zvezo z okrajnim odborom je dobil prek žene Viktorja Parobela v začetku septembra. Ker se je v službi kompromitiral, so ga iz nje odpustili, ga razorožili in mu vzeli uniformo ter ga hoteli zapreti, zato je 13. 12. 1944 pobegnil iz Ljubljane in po TV zvezi prišel v Zagradec, kjer so ga nato zaslišali. Med zaslišanjem je izpovedal, da je kot nekdanji orožnik po kapitulaciji Italije vstopil v službo kriminalne policije zato, da bi se rešil internacije. V Zadvor je bil premeščen aprila 1944 in je tu delal do 30. novembra 1944. Zvezo s partizani je poiskal maja 1944 in delal po navodilih Pavla Strojine, Omahna in Viktorja Parovela. Podal je opis policijskega zbora, njegovo kadrovskoasedbo in informacije o položaju v domobranski postojanki Sv. Urh. Do maja 1944 je bil poveljnik postojanke Franc Židan iz Bizovika, ki je bil prej 9 mesecev v partizanih pod imenom Svilen. V tem času so postrelili prek 200 oseb. Ko so ga zamenjali in je poveljnik nove postojanke postal Novak, višji narednik, doma z Blok, se je položaj izboljšal. Vse aretirane so od tam odpeljali na zaslišanje v Ljubljano.²²⁸

²²⁷ Arhiv MNZ, ZA 301/23, poročilo Lovra Šefmana pooblaščenca OZNA za okrožje Grosuplje II. sekciji odseka za oblast VII. korpusa OZNA za Slovenijo z dne 13. 9. 1944.

²²⁸ Arhiv MNZ, ZA 301/23, dopis OK VOS Grosuplje-Stična z dne 9. 2. 1944 CK VOS, 301/24 ZA, poročilo v. d. pooblaščenca za dolenjsko okrožje drugi sekciji za oblast VII. korpusa z dne 2. 1. 1944 in zapisnik zaslišanja Jakoba Poženela.

Ker se je okrožje Grosuplje zelo hitro združilo z okrožjem Bela krajina in Novo mesto oz. je bilo februarja 1945 oblikovano dolensko okrožje, razen poimenskih seznamov, s tega območja ni veliko ohranjenega gradiva.

Okrožno pooblaščenstvo OZNA za Ribnico

Obveščevalni oddelek okrožne izpostave odseka za notranje zadeve za Ribnico, iz katerega je nastalo okrožno pooblaščenstvo OZNA za Ribnico je vodil Hinko Kavčič, njegov pomočnik je bil Jože Ančik-Janko, za evidenco pa je odgovarjal Davorin Renko-Martin, ki je bil hkrati vodja okrajnega obveščevalnega oddelka za rajon Barje. Davorin Renko je bil najdlje okrožni pooblaščenec za Ribnico. Okrožno pooblaščenstvo OZNA za Ribnico je delovalo manj kot dva meseca in sicer od srede avgusta 1944 do septembra oz. oktobra 1944, ko je prišlo do združitve v notranjsko okrožje. V okvir okrožne izpostave za Ribnico so sodili okraji: Barje, Velike Lašče, Ribnica, Sodražica, Banja Loka, Loški potok in Kočevje. Glede na to, da je bilo to območje po kapitulaciji Italije večinoma v partizanskih rokah in da so bile nato v letu 1944 tu ustanovljene močne domobranske posadke, je prihajalo do medsebojnih obračunavanj. To je razvidno iz prošnje načelnika Narodne zaščite za okraj Sodražica Staneta Vesela, ki je prosil načelnika okrožne izpostave za Ribnico, naj ga prestavi na kakšen drug teren, čim dlje od doma. Ker je bil vse od kapitulacije Italije na domačem terenu, kamor je prišel po ukazu GŠ s še enim tovarišem, so ljudje mislili, da je on kriv za vse, kar je partizanska oblast tu počela; od rekvizicij in mobilizacij do žrtev. Ko je okrožna izpostava izvajala aretacije po sodražiškem terenu, je krivda padla nanj, saj so aretiranci videli akte z njegovim podpisom. V odgovor na to so domobranci, preoblečeni v partizane 7. 6. 1944 nekaj dni po aretaciji, odpeljali njegovega strica Antona Henigmana, sestro Ivano Vesel, begunko Marijo Korbič, iz Škofje Loke in Elo Jakopin. Zadnji dve so po nekaj dneh izpustili, medtem ko so Antona Henigmana in Ivano Vesel 24. 6. 1944 brez vsakih dokazov ustrelili. Pri tem so domobranci po pričevanju Jakopinove Ivani Vesel rekli, da jo bodo izpustili, ko bo njen brat izpustil njihove aretirane ljudi. V prošnji je omenil, da so ljudje nenaklonjeni OF, da zelo mrzijo njegove starše ter jim grozijo, da jih bodo odpeljali in jim zaplenili premoženje.²²⁹ V obveščevalnih poročilih okrožne izpostave je med domobranci, ki so bili navzoči ob aretaciji omenjen tudi Vinco Levstik iz Hudega Konca, po domače Tapovkov. Vesela so na njegovo prošnjo premestili in postavili v odsek za NZ v Semiču ter mu zaupali kriminalni pododdelek.

²²⁹ Arhiv MNZ, ZA 301/19, dopis načelnika NZ Sodražice Staneta Vesela z dne 14. 7. 1944 načelniku okrožne izpostave za Ribnico.

677 146.

A418600

Načelnik Okrajne Narodne
S O D R A Ž I C A.

Na položaju 14.7.44.

Načelniku Okrožne Izpostave

za

- R i b n i c o .

Danes dne 14.VII.44. smo imeli sejo Okrajnega komitetea KPS Sodražica, kateri je prisostoval tov. Gregor, sekretar O.KKPS Ribnica in tov. Iva.

Med drugim sem jaz omenil sledeče: da bi mene ako je le mogoče predstavili na kakšen drugi teren ne glede kako daleč in kam, nakar je dejal tov. Gregor, da se bo še s Tabo pogovoril.

Prošnjo utemeljujem na tem:

Sem že od kapitulacije Italije na domačem terenu, kamor sem prišel sam in še en tovariš. Ljudje so mislili, da sem jaz sam polnomečen za vsa ko delo oziroma izvršitev različnih ljudem nevšečnih stvari. Zatorej je vsa krivda padla na mene, to glede rikvizicij ter nato ko sem bil vojaški referent glede mobilizacije. Vsi prizadeti ljudje gledajo nekako črno na mene ter valijo vso krivdo le na mene, kod edinega domačina, ki sem stari partizan. Tako večkrat slišim od drugih ljudi ko pravijo, ako ne bi bilo mene ne bi bilo toliko rikvizicij in nebi bili vsi moški pod orožjem, ki sedaj padajo v naših vrstah, ter meni prištevajo te žrtve.

Okrožna Izpostava izvedla aretacijo po Sodraškem rajonu, je zoe pet vsa krivda padla le na mene, kajti aretiranci so videli akte o njih dejanjih na katerih sem bil jaz podpisan. V odgovor na to so Domobranci par dni po aretaciji odpeljali mojo sestro Ivanko in strica Antona katera so potem 24.VII. brez vsakih dokazov ustrekli, kod sem izvedel je dejal neki domobranec moji sestri "kadar bo tisti tvoj sekretar izpustil aretirane ljudi, takrat bomo pa fudi mi tebe", torej se vidi da so jih pobrali in pobili zgolj radi mene. Ljudje namreč nenaklonjeni OF zelo mrzijo moje stariše, ter domobranci vsakikrat ko pridejo preganjajo mater, da zakaj jaz hodim domov, ter da sem jaz glavni komandant, ter ji grozijo, da jo bodo odpeljali in zaplenili vse premoženje, ako bo še jaz hodil domov. Jaz ne hodim skoro nikdar radi tega domov, pač pa me drugi ljudje vidijo po Sodražici, ter javljajo domobrancem.

Delo, ki ga moram izvrševati v NZ to je zasliševanje domačih ljudi je zopet nov poved, da me nasprotniki še težje vidijo.

Mislim, da bi na drugem terenu, mnogo več koristil, ker imam veselje do tega dela, in to neglede v katerem kraju.

V slučaju da bo prošnja uslišana, bo lahko mati ostala na domu, ako pa ostanem jaz tukaj, bom pa moral mater in sestrico potegniti nekam drugam, kar bo sila težko kjer je bolj priletna.

V nadi, da nebo nepravilnega razumevanja, za mojo prošnjo, pričakujem odgovor, ako pa sem napačnega mišljenja, mi obrazložite, toda pripominjam, da bi na drugem terenu lažje delal in bi imel več uspeha.

Smrt fašizmu - Svoboda narodu!

Pooblaščenec OZNA za okrožje Ribnica Davorin Renko je prvo poročilo poslal načelstvu OZNA za Slovenijo 16. septembra 1944, zadnje pa ima datum 10. oktober 1944. V tem enomesečnem obdobju je poblaščenstvo OZNA po nalogu odseka za območje VII. korpusa izganjalo družine, ki so bile nasprotne OF: iz okraja Banja Loka 12 oseb, pri čemer jim je pomagalo poveljstvo mesta Kočevje; iz okraja Ribnica 5 oseb in iz okraja Sodražica 12 oseb, pri čemer so pri izgonih sodelovali dva bataljona VDV in dva bataljona VIII. brigade Osemnajste divizije. Izgone je vodil pooblaščenec Vladimir Živkovič-Jaka ob sodelovanju članov okrajne gospodarske komisije, političnih delavcev pa niso obvestili. Poročilu so priloženi tudi sezname vsega zaplenjenega premoženja izgnancev.²³⁰ Aretirali so tudi dva duhovnika, in to Andreja Stareta, duhovnika iz Fare, in Antona Gornika, župnika z Gore. V zvezi s Staretovo aretacijo je prišlo do protislovnih izjav samih udeležencev NOB. Tako je podpolkovnik Ivan Lokovšek-Jan, tedaj inštruktor v višji oficirski šoli pri GŠ, pisno potrdil, da je župnik Stare že 3. maja 1942 prispeval večjo količino lir kot prostovoljen prispevek takratnemu drugemu bataljonu Kočevskega odreda.²³¹ Na drugi strani pa so Alojzij Rauh, posestnik, Tomaž Južnič, predsednik okrajnega narodnoosvobodilnega odbora Banja Loka, ter Stane Vesel okrajni načelnik NZ v Banji Loki in Rafael Kosmač, član okrajnega odbora OF Banja Loke izjavili, da je župnik v Fari, Andrej Stare, nasprotnik OF, ter da je s svojim zadržanjem proti NOG preprečil, da bi se tisti del prebivalstva, ki še ni bil zajet v gibanju, vanj vključil.²³² Gradivu je priloženo zaslišanje Andreja Stareta in Antona Gornika, njuna zagovora, in natančen popis premoženja v župnišću v Fari.

Okrožno pooblaščenstvo OZNA za notranjsko okrožje

Po združitvi notranjskega in ribniškega okrožja je to okrožje od srede septembra 1944 do konca februarja 1945 obsegalo okraje Cerknica, Kočevje, Ribnica in Barje. Okrožni pooblaščenec je bil Albin Logar-Bine, njegov namestnik je bil Rado Škraba-Gorazd in pomočniki Anton Dvojmoč, Danimir Matko in Stane Mrhar. Krajši čas v letu 1945 je bil pooblaščenec tudi Janez Božič-Branko, ki pa je marca 1945 padel.²³³ Pooblaščenec Cerknice je bil Jože Zupančič, a je prav tako padel. V okraju Cerknica je bil pooblaščenec Miro Majer, njegov namestnik Anton Hribar-Marko in pomočnica Polona Škulj. V

²³⁰ Arhiv MNZ, ZA 301/18, poročila pooblaščenca OZNA za okrožje Ribnica z dne 2. 9., 7. 9., 8. 9. in 9. 9. 1944.

²³¹ Arhiv MNZ, ZA 301/18, potrdilo Ivana Lokovška-Jana z dne 4. 6. 1944.

²³² Arhiv MNZ, ZA 301/18, izjavi Rauha in Južniča z dne 15. 9. 1944, ter Vesela z dne 15. 9. 1944.

²³³ Arhiv MNZ, ZA 301/21, poročilo Branka Božiča z dne 16. 1. 1945 pooblaščenca OZNA za Notranjsko.

okraju Kočevje je bil pooblaščenec Jože Horvat, njegov namestnik Franc Melik-Rajko in njegov pomočnik Vencelj Kovač. V okraju Ribnica je bil pooblaščenec Jožko Pirnat, njegov namestnik Mirko Turk-Bine in pomočnika Slavko Srnel-Smrekar in Ivan Juhant. V okraju Barje je nekoliko pozneje postal pooblaščenec France Melik. Okrožno načelstvo NZ za okrožje Notranjsko-Ribnica je okrožnemu pooblaščenstvu OZNA 8. 11. 1994 sporočilo, da so v Velikih Laščah člani črne roke Ivan Kožar iz Javorja, Matija Vintar iz Vintarjev, Jože Teček iz Medvedjeka, Jakob Križaj domobranski narednik iz Podplane ter Franc Klavže in Pavel Krivina oba iz Podplane. Informacijo so dobili od domobranskega podnarednika Franca Kolfa, ki se je 6. novembra 1944 javil Narodni zaščiti.²³⁴ Na konferenci OZNA za notranjsko okrožje, od 24. do 26. januarja 1945 ki so se je poleg pooblaščenecv udeležili tudi Franc Popit, Ciril Kulovec in Vladimir Diehl, so pregledali opravljeno delo in ugotovili, da OZNA na tem območju pravzaprav ni prišla do nobenih ugotovitev. Zaupnike so postavljali le iz preverjenih partijskih in skojevskih kadrov, ti pa niso imeli možnosti zbiranja informacij med nasprotniki, saj so se jih izogibali. Poleg tega so se med delom pogosto dekonspirirali zaradi česar sta dva člana dobila od Popita vojaški opomin.²³⁵ Tik pred osvoboditvijo so imeli pooblaščeneci OZNA naslednje naloge: prevzemanje sodišč in zaporov, morebitnih zapornikov in raznih spisov. Za prevzem in začasno upravljanje je bil določen Tone Andolšek, član okrajnega sodišča.²³⁶

Tik po osvoboditvi so dobili navodilo, naj vse, ki jih imajo v zaporu, zaslišijo ter pošljejo zapisnik in podrobne karakteristične podatke. Poslati so morali tudi poročila in zapisnike zaslišanj vseh, ki so jih predali sodišču. Za izgnane osebe, ki so se vračale, je veljalo, da so jih pustili na miru, le nadzorovali so jih. Vse, ki so se umaknili z domobranci, so morali popisati in voditi o njih evidenco. Vendar so bila v zvezi z aretacijami predvidena podrobnejša ustna navodila. Opozorili so tudi, da jim knojevcev zaenkrat ne morejo poslati. Zadnje poročilo je datirano s 15. majem 1945, s poročilom, da s tem dnem prenehajo z dotedanjo kurirsko zvezo, saj se bodo premaknili na novo lokacijo. Politično poročilo o osvoboditvi z dne 9. maja 1945, naslovljeno na Mačka, govori o tem, da je naša vojska 3. 5. 1945 zavzela postojanko Rakek, 4. 5. pa tudi postojanko Cerknica in nato ostale kraje v okraju. Med domobranci je zato nastala prava panika in v noči med 3. in 4. majem 1945 so v Cerknici pustili skoraj vse in v velikem neredu zbežali. Po domobrantskih in nemških pisarnah so tako oznovci zaplenili razne arhive, ki so jih ti pustili v pisarnah. Pripadniki OF so bili prihoda partizanov zelo veseli, bali pa so se vrnitve domobrancev, saj so jim ob odhodu obljubili, da se bodo vrnili in jih vse pobili. Do-

²³⁴ Arhiv MNZ, 301/21, poročilo okrožnega načelstva NZ z dne 8. oktobra 1944.

²³⁵ Arhiv MNZ, ZA 301/21, zapisnik konference OZNA za Notranjsko okrožje z dne 26. januarja 1945.

²³⁶ Arhiv MNZ, ZA 301/21, poročilo pooblaščenca z dne 2. 5. 1945 in 11. 5. 1945.

mobranski simpatizerji so prav tako grozili, da se bodo domobranci vrnili skupaj z Angleži, po padcu Ljubljane pa se je ta njihov strah zmanjšal. Nasploh so bili ljudje zelo nevedni in so verjeli vse, kar so jim povedali domobranci in kar so prebrali v njihovih časopisih. Iz vseh vasi v cerkniški dolini je veliko ljudi pobegnilo z domobranci, ker so jim ti pripovedovali, da jih bodo partijci pobili in poklali. Ko so njihovi domači videli, da to ni res, so sklenili, da jih bodo poklicali domov.²³⁷ Pooblaščenec OZNA za okrožje Notranjske je komandi mesta Logatec poslal 8 aretirancev, ki naj jih odpremijo na vojaško sodišče pri ljubljanskem vojnem območju. To so bili Mirko Zabukovec s Križne Gore, Jože Saje iz Brezja, Mirko Drobnič iz Šmarja, Jakob Rupel iz Dednika, Ivan Srpan iz Nadleska, France Srpan iz Nadleska, Alojzij Smole iz Kamnika in Janez Ključev iz Žvirč. Poveljstvu mesta Logatec so poslali v nadaljnji postopek. tudi tri ujete Nemce To so bili Walter Burger, roj. 19. 10. 1927 v Kostenbergu pri Beljaku, Mihael Kolarič, roj. 3. 6. 1927 v Regnitzu pri Gradcu in Henrik Hess, roj. 10. 9. 1927 v Štatenbergu pri Gradcu. Vse je prišla Narodna zaščita iz okraja Cerknica.

Do 2. maja so pooblaščenec dobivali vso potrebno hrano in obleko pri ekonomskem odseku VII. korpusa, tega dne pa so jim oskrbo ukinili, ter jih napotili na Prvo slovensko divizijo KNOJ-a. Hkrati so od štaba I. brigade narodne obrambe zahtevali 8 ljudi, ki so jih potrebovali za naloge ob osvoboditvi.²³⁸

Takoj ob osvoboditvi Cerknice 4. maja je pooblaščenec OZNA odšel v posojilnico, kjer je bila pisarna domobranskega obveščevalnega centra in pisarna Vuka Rupnika, poveljnika udarnega bataljona v Cerknici. Zbral je ves arhiv domobrancev in ga zapečatil. Zasegel je tudi ves arhiv v pisarni občine Cerknica in v nemški pisarni v Zagorjanu v Cerknici. Enako je naredil pooblaščenec v Rakeku.²³⁹

Okrožno pooblaščenstvo OZNA za Novo mesto

V okrožno pooblaščenstvo OZNA za Novo mesto so se združila okrožna pooblaščenstva za notranjsko in ribniško okrožje ter 28. februarja 1945 še okrožna pooblaščenstva za Belo krajino in Grosuplje-Stična. Takrat se je okrožje preimenovalo v dolensko okrožje in tako se je preimenovalo tudi pooblaščenstvo OZNA za dolensko okrožje. V okrožju Novo mesto so delovali naslednji okrajni pooblaščenec OZNA: Jože Plankar-Veja, Franc Kotnik-Polajnar, Jože Petrič-Joco, Adolf Taborski -Dolči, Ivan Mikec-Mitja in Ivan Krevs. V okraju Grosuplje so bili pooblaščenec: Tone Lesjak-Branko, Anton

²³⁷ Arhiv MNZ, ZA 301/21, poročilo Mira Majerja Matiji z dne 9. 5. 1945.

²³⁸ Arhiv MNZ, ZA 301/21, poročilo pooblaščenca OZNA z dne 2. 5. 1945.

²³⁹ Arhiv MNZ, ZA 301/21, poročilo o prevzemu arhiva od domobrancev z dne 9. 5. 1945.

Puhek in Miroslav Šepec. V okraju Trebnje so bili Franc Zalašček, Štefan Alič in Alojzij Zakrajšek. V okraju Žužemberk: Jože Lovše-Fuškin, Franc Jakijevič in Alojzij Briški. V okraju Novo mesto sta bila Lado Ostanek in Vilko Kajfež. V okraju Litija so bili Franc Šoba-Iztok, Anton Malerič in Anton Bradač. V okraju Črnomelj so bili Malči Waibelj, Stane Bregar in Milan Golobič. V okraju Metlika sta bila Tone Klemenčič-Zvonko in Vili Pogačnik-Lovrenc. V mestu Črnomelj so bili Lovro Šefman-Pik, Joža Meglen in France Novak. V mestu Kočevje je bil pooblaščenec Ivan Čuk-Mirko, v okraju Kostanjevica pa Franc Bizjak-Viktor, Albin Vovk in Alojzij Stopar.

Iz poročila je razvidno, da je sodilo k okrožju tudi 10 vojakov narodne obrambe, čeprav jih je bilo tedaj le 5, ter da so imeli v priporu 5 do 10 ljudi.²⁴⁰ Med 15. in 30. decembrom 1944 so bili v priporu pooblaščenstva OZNA za dolensko okrožje naslednji zaporniki: Matevž Rokavec, Janez Rozman, Jernej Hren, Valentin Zajc, Frančiška Zajc, Draga Zajc, Jože Pešec, Miha Kodrič, Dobrivoje Pilojčić, Mihajlo Pilojčić, Andrej Bolčič, Miodrag Pantić in Dragoljub Kočić. Od teh so samo enega predali senatu pri poveljstvu dolenskega vojnega območja, ker je bil osumljen izdajstva, obe ženski so izpustili, medtem ko so druge predali za rekrutacijo ali mobilizacijo garnizonu VII. korpusa NOV in POJ.²⁴¹

Sredi marca, ko so Mačku poročali o številčnem stanju OZNA za okrožje Novo mesto, so bili v okrožju isti člani, poleg njih pa še Vladimir Živković-Jaka in Ignac Voljč-Drčar, nekaj sprememb pa je bilo tudi na okrajih.

Med številnimi zaslišanji, ki jih je opravila OZNA za okrožje Novo mesto, se jih nemalo nanaša tudi na razmere v zaporih ljubljanske politične policije in sploh na stanje v ljubljanski policiji. Sredi marca 1945 so namreč zajeli več ljubljanskih policijskih stražnikov, ki jih je po aretacijah, po padcu okrožja v Ljubljani, prišla slovenska politična policija, nakar so bili zaslišani in nato poslani v Ribnico na utrjevalna dela. Tu jih je zajela patrulja 9. SNOUB in predala pooblaščenцу OZNA za VII. korpus. To so bili: Rudolf Boštjančič, Karel Gorenc, Karol Kisel, Auguštín Gorjanc in Ivan Smolnikar. Vsi ti policijski stražniki so bili že od leta 1941 v Ljubljani povezani z OF in jim je vodstvo prepovedalo odhod v partizane, češ, da bodo v primeru partizanskega napada na Ljubljano odznotraj pomagali pri vstaji v mestu. Na zaslišanjih so natančno opisali sestav slovenske politične policije, pod vodstvom Hacina in Locha, kakor tudi njene metode delovanja pri zaslišanjih aktivistk OF: mučenje, pretepanje, elektriziranje, zbadanje z iglo itd.²⁴²

²⁴⁰ Arhiv MNZ, ZA 301/16, poročilo Ivanu Jevcu-Čufiju z dne 31. 1. 1945 o seznamu partijcev v vrstah kadra in pomožnega osebja.

²⁴¹ Arhiv MNZ, ZA 301/16, seznam pripornikov, ki so se bili v priporu pooblaščenca OZNA za okrožje Dolenjsko v času med 15. in 30. decembrom 1944.

²⁴² Arhiv MNZ, ZA 301/16, zaslišanje Rudolfa Boštjančiča in drugih z dne 15. 4. in 25. 4. 1945.

Tudi z zaslišanja Franca Resnika iz Brežic, ki je bil mizar v Ljubljani in že od leta 1941 organiziran član OF v tovarni Naglas, kjer je bil vse do svoje aretacije leta 1944, tudi sekretar odbora OF, je podrobno razvidno stanje v ljubljanskih zaporih. V zvezi z izdajo rajonske organizacije OF v Trnovem je povedal, da so bili vsi aretirani zaradi izpovedi Rada Satlerja, ki so ga na policiji pretepli. Podal je poročilo o sestavi politične policije, predvsem o tem, kateri policisti so bili najbolj sadistični pri zasliševanjih. Opisal je tudi obešanje dr. Kanteta, ki ga je sam gledal in za vzrok njegove aretacije navedel poročanje beograjskega radia tri tedne pred Kantetovo aretacijo, ki je naštel vse vojne zločince, Kanteta pa ni imenoval. Ker je bil tudi on na prisilnem delu v Ribnici, je povedal, da je bilo tam zaprtih 25 nekdanjih policajev, ki so bili vsi zaprti v Ljubljani. Iz zapisnika zaslišanja Pavle Cimperman, roj. Platner, ki je delala za OF v Ljubljani že od leta 1942 in je bila prav tako zaprta 26. januarja 1945, je podrobno razvidno stanje med aretirankami v ljubljanskih zaporih. Cimpermanova je bila prepričana, da je njenega zapora kriva Neža Trdina, to je ilegalno ime Poldke Mekina, ki je edina vedela za njeno deklinško ime in javko. Pavla Cimperman je v zaporu ostala na zaslišanju do 23. februarja 1945, ko so jo skupaj z dvema moškima in eno žensko, vsemi starimi čez 60 let, naložili na vlak. Izstopili so v Kočevju, peljali so jih v Črni Potok, tam pa jim je domobranski policist prebral rojstne podatke in jim dejal, da jih je Rupnik pomilostil zaradi starosti in zdravstvenega stanja.

V zvezi z zahtevo po zbiranju podatkov o duhovnikih je pooblaščenec OZNA za dolensko okrožje napisal 13 stransko poročilo, biografijo in karakteristiko o duhovnikih iz nekdanjega okrožja Grosuplje-Stična. Podatke je zbral iz posameznih pogovorov in poročil zaupnikov. Predvsem jih je zanimal odnos do OF, partizanov, domobrancev in Nemcev.²⁴³ Za aretirane nedičevce, ki so prebegnili k partizanom in so bili v zaporu dolenskega okrožja, se je OZNA obrnila po informacije tudi na poverjeništvo za narodno obrambo pri NKOJ. Vse so zaslišali, informacije pa so rabili za primerno razporeditev, v primeru krivde pred vojaško sodišče, sicer pa v operativne enote.²⁴⁴ Takoj po osvoboditvi Ribnice 5. maja 1945 je popoldan prišla v mesto OZNA. Najprej so šli v poslopje, kjer sta bili nemška in domobranska policija, da bi dobili arhiv, vendar ga je bilo zelo malo, saj so imeli nasprotniki dovolj časa, da so ga odnesli s seboj, kar pa so pustili, je razmetala in raztrgala vojska, ki je prva prišla v Ribnico. OZNA je ob prihodu aretirala le enega, pa še tega je kmalu izpustila. Ugotavljali so, da so vsi zagrizeni privrženci bele garde in organizatorji skupaj z domobranci ušli v Ljubljano. Ker so se počasi začeli vračati, je pooblaščenec spraševal, kaj naj stori z njimi. Tudi višji forum je spraševal, kaj naj storijo z osebami, ki jih je OZNA po letu 1944 izgnala, namreč ali

²⁴³ Arhiv MNZ, ZA 301/16, poročilo z dne 17. 12. 1944 pooblaščenca za dolensko okrožje.

²⁴⁴ Arhiv MNZ, ZA 301/16, poročilo poverjeništvu za narodno obrambo pri NKOJ z dne 4. 1. 1945.

se lahko vrnejo na domove. Pooblaščenca so na terenu zbirali podatke o ljudeh, ki so pobegnili z domobranci, in o ljudeh, ki so jih imeli v zaporu. V stalnih stikih so bili z okrajnim narodnoosvobodilnim odborom, ki jim je dajal podatke. Ker ni bilo na njihovem območju nobenega pripadnika KNOJ-a, so zapore stražili trije člani poveljstva mesta. V naslednjem poročilu so poslali tudi seznam 22 oseb, ki so ušle skupaj z domobranci v vas Prigorico. Tedaj so imeli v zaporu tudi tri domobrancelje, ki so pobegnili od 1. 5. do 5. 5. 1945 in so se javili Narodni zaščiti. Vsi trije so bili prej partizani, ki so se ob nemški ofenzivi odcepili od enot. Tudi v tem primeru je pooblaščenec spraševal, kaj naj z njimi naredijo, ali jih naj pošljejo na OZNA ali na območno vojaško sodišče. Želel je tudi navodilo, kaj naj storijo z ostalimi v primeru mobilizacije. Ker je zadnje poročilo z dne 15. maja 1945, navodilo o ravnanju z ujetimi domobranci ni ohranjeno.²⁴⁵

Ljubljana

Za Ljubljano okrožno pooblaščenstvo OZNA ni bilo organizirano, saj Ljubljana ni sodila v področje druge sekcije ampak neposredno pod prvi odsek OZNA za Slovenijo. Vsa poročila iz Ljubljane so šla direktno na Bazo 24 na prvi odsek. Delovanje obveščevalne službe OF za Ljubljano je zato opisano pri prvem odseku OZNA za Slovenijo.

Odsek OZNA za oblast IX. korpusa

Na območju zaledne oblasti IX. korpusa sta od marca do avgusta 1944 delovali pokrajinski izpostavi odseka za notranje zadeve za Primorsko in Gorenjsko. Od aprila do junija 1944 sta bila v pokrajinski izpostavi za Gorenjsko samo Stane Kersnik-Jelovčan kot načelnik obveščevalne službe in Niko Kavčič kot njegov namestnik. Delo varnostne službe je prevzel peti bataljon VDV. Ko je naloge načelnika oblastne izpostave 22. 6. 1944 sprejel Jože Sluga-Lenart, je kot člane izpostave pritegnil še Rudija Lukmana, Staneta Mrharja, Tanjo Luskovec in Petra Zorka-Urha in ti so ostali tudi še v okviru OZNA za IX. korpus.²⁴⁶ Le Niko Kavčič, ki je bil zaradi nesoglasij z novim vodjem izpostave tudi na svojo željo premeščen na finančno področje, se je na delo v od-

²⁴⁵ Arhiv MNZ, ZA 301/22, poročilo Jožka tovarišu poročniku Matiji z dne 10. 5. 1945 in 11. 5. 1945.

²⁴⁶ Arhiv MNZ, ZA 301/29, dopis oblastne izpostave ONZ za Gorenjsko z dne 29. 6. 1944.

sek OZNA za oblast IX. korpusa vrnil šele 29. 4. 1945, ko so ga skupaj z 20 drugimi poslali v Trst.²⁴⁷

Iz kartoteke, nastale kot rezultat obveščevalnih informacij, ki so jih zbirale okrožne izpostave oziroma njihovi obveščevalni oddelki, je v nekaterih primerih iz poznejšega dopisa vidna tudi usoda posameznikov ob koncu vojne. Pripisi govorijo o justificiranih štirih osebah, kar je razvidno tudi iz razglasa oblastne izpostave ONZ za Gorenjsko 29. 6. 1944, češ da so jih po sodnem postopku justificirali (to so bili Janez Skok, Karel Erjavec, Franc Erjavec in Maks Zupančič). Pri 27 osebah je pripis, da so jih odpeljali v zapore v Šentvid, pri 13 pa, da so jih po nalogu OZNA za Vrhniko poslali v ljubljanske okrožne zapore oz. v zapore v Škofjo Loko.²⁴⁸ V zaporu Šentvid so po pripisu ob koncu vojne bili: Andrej Ahčin, roj. 1928 pri Sv. Duhu – vulgo Balanton, Urban Čelik, roj. 25. 5. 1898 v Lomeh št. 6, stanujoč v Volči št. 2, Alojz Božnar, vulgo Polenšk, doma v Dolenjščinah, Anton Bizjak, p. d. Kajžar, roj. 17. 1. 1901 na Trati, Štefan Stanovnik, star 21 let iz Samotorce pri Horjulu (vrnjen s Koroške), Janez Stanonik, 22 let, iz Samotorce (vrnjen s Koroške), Pavel Završnik, roj. 1921 v Podpulferci, Franc Jenko p. d. Blažetov, rojen 1911 v Gorenji vasi, Janez Habjan, p. d. Murotov, roj. 27. 5. 1917, Jože Habjan p. d. Muretov iz Sopotnice, roj. 27. 4. 1915, Jože Gantar, roj. 23. 3. 1913, Nova vas, Žiri, Vinko Eržen, roj. 7. 7. 1923 Žirovski Vrh, Lovro Dolenc, roj. 9. 8. 1900 v Malenskem Vrh, Janko Grošel, roj. 13. 12. 1913 na Dobračevi št. 10, Vinko Kavčič, roj. 13. 7. 1919 v Žireh, Viljem Kopač, roj. 24. 6. 1911 v Žireh, Anton Košir, 33 let, Šutnja pri Škofji Loki, Ciril Pintar, roj. 7. 7. 1913 Podblice pri Kranju (v zaporu od 8. 8. 1945), Janez Pečelin, p. d. Žegonov, roj. 6. 4. 1919 v Novi vasi, Janez Potočnik, roj. 4. 6. 1908 pri Sv. Florijanu, Jože Potočnik p. d. Pumpežev, roj. 1912 v Gorenji vasi, Peter Potočnik p. d. Mežnarjev iz Sv. Florijana, roj. 12. 2. 1916, Matevž Šifler, 50 let, Matija Stanonik p. d. Kovšakov, Franc Tavčar, roj. 26. 10. 1915, Peter Tavčar, roj. 24. 7. 1917 v Sopotnici in Janez Vovčjak, roj. 1919 v Virmašu.

V ljubljanskih okrožnih zaporih sta bila Franc Artač iz Vnanjih goric pri Brezovici, star 22 let, (aretiran od OZNA Vrhnika), in Marija Čepon, stara 22 let iz Horjula. V zaporih v Škofji Loki so bili: Matevž Bogotaj, star 35 let iz Škofje Loke, Franc Vehar, star 45 let, Log pri Brezovici, Ignac Lenič, vulgo Lukec, Log pri Brezovici, Anton Zakrajšek, star 58 let, učitelj v Notranjih Goricah, Peter Rupnik, Log št. 2, Tomaž Šušteršič, roj. 20. 12. 1923 v Horjulu, Albin Novak, 32 let, Log pri Brezovici, Janez Novak, roj. 1897 na Brezovici pri

²⁴⁷ Arhiv MNZ, ZA 301/29, dopis oblastnega komiteja KPS za Gorenjsko z dne 17. 4. 1945 in 26. 4. 1945.

²⁴⁸ Arhiv MNZ, ZA 301/29, kartoteka obveščevalnega oddelka ONZ za Gorenjsko.

Ljubljani, Dušan Demšar, star 19 let, Drenov Grič pri Vrhniki in Leopold Pišek, roj. 12. 10. 1923 v Žažarju ²⁴⁹

V pokrajinsko izpostavo za Primorsko so od marca do 15. maja sodile okrožne izpostave za istrsko, brkinsko, pivško, goriško, kanalsko, tolminsko, baško in idrijsko okrožje, ter okrožne izpostave za Kras, Brda, Vipavsko in Beneško Slovenijo. Po odloku predsedstva SNOS 15. maja 1944 so se okrožja na Primorskem poleti združila v pet okrožij in tako so se preoblikovale tudi izpostave v okrožne izpostave za zahodno Primorsko, severno Primorsko, srednjo Primorsko, južno Primorsko in Trst.

Pod pokrajinsko izpostavo za Gorenjsko so sodile okrožne izpostave: Kamnik, Škofja Loka, Kranj in Jesenice, ter od junija do 11. septembra tudi okrožna izpostava Litija.

Odsek OZNA za območje IX. korpusa je vodil Miro Perc-Maks od ustanovitve avgusta 1944 do 1. aprila 1945, ko je v veliki nemški ofenzivi, v kateri je sodelovalo 16 tisoč sovražnikovih vojakov, padel na Vogalcah skupaj s še 5 člani odseka in je bil ob njihovem padcu zajet tudi ves arhiv. Delovanje načelstva in prve sekcije je zato zelo težko rekonstruirati, saj obstajajo le redki arhivski podatki. V celoti je odsek OZNA za območje IX. korpusa pred koncem vojne 15. aprila 1945 štel 108 oseb, 27. aprila pa 165 oseb. ²⁵⁰ Za svoje delo so za mesec april predvideli stroške v višini 50 tisoč lir. Med ofenzivo so jim namreč Nemci zajeli tudi ves denar. Odsek OZNA za IX. korpus je po smrti Mira Perca vodil njegov namestnik Jože Sluga-Lenart, pomočnik pa je bil Stane Kersnik-Jelovčan. *Prvo sekcijo* je vodil Tine Remškar, njegov namestnik je bil Milan Osredkar, nato pa je aprila prevzel vodstvo sekcije, pomočnika pa Draga Tavčar-Ana, ki je prav tako padla 1. aprila na Vogalcah.

Drugo sekcijo je vodil Radovan Žuljan-Strnad, a je prav tako padel 1. aprila, njegov namestnik je bil Rudi Lukman in pomočniki Stanko Orehek-Slavko, Marjan Šifrer-Kuki, Stane Mrhar, Josip Zidar-Jadran in Peter Zorko-Urh.

Tretjo sekcijo je vodil Mirko Zlatnar, njegova namestnika sta bila Franc Čopi-Borotin in Marjan Lenarčič-Tomo, pomočniki pa Ivan Puntar, Vladimir Gerbec in Sveto Kobal-Florijan. ²⁵¹ Pomožno osebje tretje sekcije so bili Zmaga Zorko, Julija Ogrin-Irena, Jelka Trčelj, Marenka Artač in Ljuba Verdir. Ku-

²⁴⁹ Arhiv MNZ, ZA 301/29, kartoteka obveščevalnega oddelka in ONZ za Gorenjsko od strani 518 do 722. Vsebuje abecedno urejen seznam podatkov o osebah, ki so ga zbirali obveščevalni oddelki okrožnih izpostav. Bili so osnova za povojno postopanje-triažo ujetih. Iz posameznih evidenčnih kartonov je razvidno, da so nanje pripisali, kje so bili posamezniki po koncu vojne. Kartice so v osnovi tipkane, pripis pa je dodan z roko, običajno s črnilom. Le redko je dodan tudi datum povojne aretacije. Pripisani podatki segajo do 15. junija 1945. Ponekod so poleg podatkov tudi fotografije.

²⁵⁰ Arhiv MNZ, ZA 301/33, dopis odseka za oblast IX. korpusa OZNA za Slovenijo intendanturi pri IX. korpusu z dne 15. 4. 1945 in 27. 4. 1945.

²⁵¹ Rekonstrukcija kadra OZNA za razstavo ob 45 - letnici OZNA hrani avtorica in Arhiv MNZ, 301/35 ZA, seznam tovarišev, zaposlenih pri OZNA za oblast IX. korpusa sredi aprila 1945.

rirja sta bila Ivan Likar in Vidko Jensterle, kuhala pa sta Alojz Vehovec in Marica Pipenbaher.

Večjo organizacijsko spremembo so izvedli 9. marca 1945, ko je bilo pooblaščenstvo OZNA za območje južne Primorske iz odseka za območje VII. korpusa vključeno v odsek za območje IX. korpusa OZNA za Slovenijo. o O tem obstoja tudi primopredajni zapisnik.²⁵²

Tik pred koncem vojne, sredi aprila 1945, so iz odseka za zveze IX. korpusa razrešili funkcije radiotelegrafistov Ivan Božiča in Mira Križmančiča, oba padalca, in ju poslali na razpolago glavnemu štabu Slovenije s pripombo, da se jih razporedi v operativne enote. Sum vanje je bil izražen ob razkrivanju dela za angleško obveščevalno službo v zvezi z zaslišanji Alojza Kneza, prav tako padalca, ki pa je pobegnil.²⁵³ Štabu VII. korpusa so poslali tudi Rada Semoliča, tudi radiotelegrafista pri odseku za zveze IX. korpusa, da ga razporedi v svoje enote kot borca, ker je nekdanji padalec in obveščevalec ter telegrafist v angleški službi.²⁵⁴

Takoj ob osvoboditvi 10. 5. 1945 se je spremenila sestava vodilnega kadra III. sekcije. Tako je vodja III. sekcije namesto Mirka Zlatnarja postal Marjan Lenarčič-Tomo. Zvedeli so tudi za predvideno razformiranje IX. korpusa, ki se je preimenoval v tržaško vojno področje. Za poveljnika tega je bil predlagan Albert Jakopič-Kajtimir, medtem ko je dotedanji poveljnik IX. korpusa podpolkovnik Jože Borštnar postal poveljnik mesta Ljubljane. Ker so bili predlogi tudi za organizacijske spremembe (namesto 24 komand mest jih je ostalo 7, medtem ko so odseki in vojna oblast ostali, v sestav novega področja pa je sodila tudi 31. divizija), so pooblaščenci ostali na svojih mestih. Zbirali so tudi nove pooblaščence, da bi jih namestili po poveljstvih mest z nalogo, da bi nadzorovali izvajanje nalog poveljstev mest.

Prvo poročilo naslovljeno na OZNA IV. armade Jugoslovanske armade, je iz III. sekcije, datirano s 14. majem 1945, in naslednje 15. 5. 1945. Obe govorita o prodoru IX. korpusa v Vipavsko dolino in približevanju mestom Trstu, Tržiču in Gorici, zasedbi teh mest s strani enot 30. divizije v Trstu in 31. divizije, 3. SNOUB Gradnikove in 7. SNOUB Franceta Prešerna proti Tržiču in Gorici ter srečanju z zavezniškimi četami na mostu Šentpeter na Soči. Čeprav so imeli nalogo prodreti čim globlje v Furlanijo, so jim prodor preprečile zavezniške enote.

Po osvoboditvi Trsta je 30. divizija IX. korpusa prešla v sestav KNOJ-a, teden dni pozneje pa še škofjeloški odred. Na vsem osvobojenem ozemlju sta

²⁵² Arhiv MNZ, ZA 301/34, prejem-predaja pooblaščenstva OZNA za okrožje južno Primorsko z dne 9. marca 1945.

²⁵³ Arhiv MNZ, ZA 301/35, poročilo Mirka Zlatnarja vodji tretje sekcije Niku Šilihu z dne 18. 4. 1945 in poročilo Mirka Zlatnarja odseku za oblast VII. korpusa z dne 12. aprila 1945.

²⁵⁴ Arhiv MNZ, ZA 301/35, poročilo vodje III. sekcije Marjana Lenarčiča Niku Šilihu z dne 10. 5. 1945.

takoj prevzeli upravo zaledna vojska in civilna oblast. Razmerje med našimi vojaki in zavezniki se je zaostriло zaradi slabega vedenja zavezniških vojakov (pijančevanja, razgrajanja). V Proseku in Trziču so začeli nalagati material iz nemških skladišč, ter odpeljali več ujetih nemških vojakov in ranjencev.

V sektorju zahodne Primorske (Benečija, Furlanija) so v stik z zavezniki prišle enote operativnega štaba za zahodno Primorsko skupaj s kobariškim vojnim območjem in italijanskimi partizani ter Jeseniško-bohinjskim odredom. Jeseniško-bohinjski odred se je premaknil na Koroško, enote gorenjskega vojnega območja pa so zasedle Bohinjsko Bistrico. Približale so se Bledu in Kranju, 11. 5. 1945 pa so s podporo enot 4. armade zasedle mesto Kranj.

Iz 31. divizije je III. sekcija za svoje delo zahtevala 6 mož, vendar jim niso bili dodeljeni. Nekateri posamezniki so postajali ljubosumni na položaj pooblaščenecv. Zadnje poročilo je datirano s 15. majem 1945, naslovljeno na odsek za oblast IV. armade Jugoslovanske armade, poslal pa ga je vodja III. sekcije Marjan Lenarčič. Po novi razporeditvi je v njihov delokrog sodila 31. divizija, ki je bila sestavljena iz III. SNOUB Ivana Gradnika, VII. SNOUB Franceta Prešerna in XVI. SNOB Ivan Premrla Vojka ter artilerijske brigade. Tržaško vojno področje je imelo naslednja poveljstva mest: Tolmin, Idrija, Ajdovščina, Postojna, Ilirska Bistrica, Koper in Trzič. Pod to operativno področje je sodil še operativni štab za zahodno Primorsko in kobariško vojno območje, ki je imelo do tedaj 8 poveljstev mest: Kobarid, Čedad, Krmin, Kojsko, Tarčent, Bovec, Trbiž in Tolmin. Po reorganizaciji se je področje preimenovalo v zahodno območje s sedežem v Vidmu in je imelo tri poveljstva mest: Krmin, Čedad in Tarčent. Ostala poveljstva mest je prevzelo tržaško vojno območje. Jeseniško-bohinjski odred in gorenjsko vojno območje s poveljstvi mest Jesenice, Trzič, Kranj, Škofja Loka, Bled in Bohinjska Bistrica naj bi bili vključeni v ljubljansko vojno območje. Dotlej so odgovarjali štabu IX. korpusa, nato je bil ta v večjem delu razpuščen, naloge je sprejelo tržaško vojno območje, vendar je vladala zmeda, saj nihče od odsekov ni natančno vedel, kakšne naloge bo imel. Nekateri enote, ki so do 15. maja sodile v IX. korpus, so bile vključene v KNOJ. To so bile 30. divizija s tremi brigadami: XVII. SNOB Simona Gregorčiča, XVIII. SNOUB Bazoviška in XIX. Srečka Kosovela. Tudi II. brigada NO je sodila dotlej v IX. korpus, nato pa v KNOJ. Prav tako je bil v KNOJ vključen škofjeloški odred, ki je pripadal II. brigadi NO.

Do 1. maja 1945 je v delokrog III. sekcije sodilo tudi goriško vojno območje s poveljstvi mest: Ajdovščina, Sežana, Čepovan, Cerklje in Idrija. Istrsko vojno območje s poveljstvi mest Ilirska Bistrica, Materija, Koper in Šentpeter, ki je dotlej sodilo v delokrog sekcije, je bilo vključeno v tržaško vojno območje.

Po reorganizaciji je bila naloga III. sekcije, da razmesti pooblaščenecv po poveljstvih mest in na samem območju ter namesti po divizijah in brigadah

pomočnike, in to so tudi izvršili. Z novimi pooblaščenci so najprej obdelali vse potrebno o organizaciji OZNA, boju proti peti koloni, sovražnikih in metodah dela, zaupnikih in provokacijah, povezavi s Partijo in s štabi, aretiranih in podobno. Od sovražnikove ofenzive aprila 1945 so bile naloge obnoviti vse obveščevalno gradivo, ki je bilo v ofenzivi izgubljeno, izvesti čistko v vojaških enotah, poiskati vzroke slabosti, dezertacij in sabotaž, povečati zaupniško mrežo ter se še tesneje povezati s Partijo. Iz 30. divizije so premestili 15 nezanesljivih oseb, iz Škofjeloškega odreda so sumljive poslali v operativne enote 31. divizije. Temeljito so izvedli čistko v Jeseniško-bohinjskem odredu in na gorenjskem vojnem območju, kjer so sumljive poslali pred sodišče.

Zaupniška mreža, ki bi se morala še med ofenzivo povečati proti Trstu, Gorici, Gorenjski in Koroški, se ni povečala, temveč so pooblaščenci v dnevih osvobajanja porabljali čas z osebnimi udobnostmi ob iskanju prevoznih sredstev in drugih malenkosti ter pri tem pozabili na svoje najpomembnejše delo: nadzor petokoloncev. Med največje slabosti svoje vojske in kadra so šteli: popustljivost, opitost od zmage pri funkcionarjih, ki so preveč ponižno nastopali proti zavezniškim vojakom. Pojavljale so se dezertacije in želje po dopustih, predvsem pri novincih, zato so si postavili za nalogo te napake odpraviti. V 31. diviziji do v vsako brigado namestili 30 zaupnikov in po dva ilegalna poverjenika, v operativnem štabu za zahodno Primorsko 20 zaupnikov in 4 ilegalne poverjenike, na kobariškem vojnem območju 16 zaupnikov in 6 ilegalnih poverjenikov, na istrskem vojnem območju 21 zaupnikov in 1 ilegalnega poverjenika, ter v štabu IX. korpusa 22 zaupnikov in 4 ilegalne poverjenike. Skupno so postavili 180 zaupnikov in 21 ilegalnih poverjenikov. Odseku za zaščito naroda pri IV. armadi so poslali tudi seznam in karakteristiko članov sekcije in pooblaščenecv podrejenih enot.²⁵⁵

Vodja III. sekcije je bil Marjan Lenarčič, njegov namestnik Davorin Ferligoj, pomočnik pa Vladimir Gerbec. V 31. diviziji je bil pooblaščenec Vinko Flandija, pomočnik Ludvik Zelenik in vodja OC Franc Mrcina. V 3. brigadi Ivana Gradnika je bil pooblaščenec Stane Tušar, namestnik Savo Šifrer in pomočnik Jože Mravlje. V VII. brigadi Franceta Prešerna sta bila Janez Matulj in Valentin Nograšek, v XVI. brigadi Janka Premrla-Vojka Vincenc Lukan-Emil in Hinko Klinar, v operativnem štabu Bogdan Trojer in Pavle Špacapan, v Jeseniško-bohinjskem odredu Anton Turk in Ferdinand Velikonja, na kobariškem vojnem območju Jože Berce in Zlato Pavlica, na tržaškem območju Vinko Hojak, Rudi Lampred, Anton Šega, Anton Kurinčič, Ante Černica, Maks Kralj, Peter Kofolj in Maks Drobnič, pri artileriji Ivan Krašovec in Jože Merič, v IV. relejnem sektorju Franc Vidic-Aleš in v VII. brigadi Franceta Prešerna Ivan Gradišek.

²⁵⁵ Arhiv MNZ, ZA 301/35, poročilo odseku za zaščito naroda IV. armije JA z dne 14. in 15. maja 1945, ki ga je poslal vodja III. sekcije Marjan Lenarčič.

Med poročili, ki jih je odseku za območje IX. korpusa poslala druga sekcija, se eno nanaša tudi na aretacije v zvezi z jugoslovansko obveščevalno službo. Poročilo jo imenuje Justana – Jugoslawischer Staatlicher Nachrichtendienst, kako so jo poimenovali Nemci. V zvezi z Justano so Nemci zaradi zvez z inozemsko reakcijo aretirali v Ljubljani 28 oseb. Vsi aretiranci so bili iz višjih krogov, med njimi Zdenko Knez, Ivan Jelačin, Vera Adlešič, Vlasta Krofta, Jože Klemenčič z ženo, nekdanji minister Franjo Novak, dr. Oton Fetich in Polak. Konec septembra 1944 je bil v Trstu aretiran glavni kurir angleške službe (v poročilu njegovo ime ni omenjeno – to je bil Vicko Dodič). V tej zvezi so v Ljubljani aretirali inž. Dukiča, Jožeta Kastelica in Ernesta Peterlina; skupno je bilo aretiranih 18 oseb, med njimi dva višja domobranska oficirja. Poročilo vsebuje tudi popoln seznam 28 oseb, aretiranih v Ljubljani kot sledi: Andrej Glušič, major, roj. 1905 (domobranec), Djoko Vujošević, roj. 1890, nekdanji jugoslovanski major, dr. Anton Krošel, 1905, univerzitetni profesor, Dušan Rigler, 1924, policijski agent, Zdravko Deleja, 1892, uradnik, Alojzija Pleničar, 1895, uradnica, Leon Zupančič, 1920, domobranski narednik, Regina Soklič, 1912, hišna gospodinja, Ana Tomšič, 1888, hišna gospodinja, Ljudmila Jakovčič, 1912, hišna gospodinja, Živan Žun, 1922, študent, Katarina Hrovat, 1890, hišna gospodinja, Herman Seifert, 1915, uradnik, Lea Florijan, 1928, študentka, Vojinka Rifelj, 1924, študentka, Herta Grad, 1918, hišna gospodinja, Zlata Domicelj, 1924, uradnica, Metodej Milač, 1924, študent, Antonija Hribar, 1919, uradnica, Franc Pleničar, 1891, uradnik, Olga Florijan, roj. 1920, uradnica, Maks Veselko, 1926, Alfred Likar, 1919, Josip Hlebec, 1912, pomočnik policije, Milojka Končar, 1924, zasebnica (iz zapisnika njenega zaslišanja, ki je ohranjen v fondu GSP Ljubljana je razvidno, da je podala celotno sliko državne obveščevalne službe in so na podlagi njene izpovedi lahko opravili mnoge aretacije), Janez Srebotnjak, 1923, domobranec, Janez Končar, 1892, trgovec, Franc Ločniškar, 1923, železniški uradnik, Ferdinand Uranič, 1912, policijski komisar, Marija Dobnikar, 1913, služkinja, Boris Končar, 1922, študent, Marija Gašperič, 1923, Milan Kravanja, 1923, študent, Cvetka Jakuš, 1922, uradnica, Leopold Florijan, 1885, policijski nadinšpektor, Arsen Pense, 1923, uradnik, Anton Jereb, 1924, železniški uradnik, Pavla Končar, 1892, hišna gospodinja, Slavko Petrič, 1920, uradnik, Boris Čretnik, 1919, delavec, Jožef Hrovat, 1919, uradnik, Vinko Tavčar, 1918, trgovski nameščenec, Henrik Špendl, 1921, medicinec, Marijana Tomšič, 1923, študentka, Boris Kravanja, 1926, študent, Milena Mikolič, 1919, uradnica, Mihaela Vovk, železniška uradnica, Martin Bolko, 1901, domobranski poročnik, Marjan Bizovičar, 1922, policijski agent, Melita Uranič, 1911, hišna gospodinja, Stanko Kos, 1894, policijski agent, Ivan Duša, 1907, policijski inšpektor, Marjan Tumpej, 1923, policijski agent in Pavel Rant, 1923, policijski agent.²⁵⁶

²⁵⁶ Arhiv MNZ, ZA 301/34, brzojavka odseka za oblast IX. korpusa OZNA za Slovenijo, II. sekcije OZNI za Slovenijo, II. odsek z dne 28. 11. 1944.

Rezultat obveščevalnega dela II. sekcije so bile evidenčne kartice. Od 111 aretiranih in vpisanih v kartice E jih je bilo 55 justificiranih (od tega 9 Nemcev in 2 Italijana), 12 izpuščenih, drugi pa so bili napoteni na sodišča, v vojaške enote, delavski bataljon, na poveljstvo mesta itd. Za vse justificirane so poročila in zapisnike o zaslišanjih poslali na točko 24, to je na načelstvo OZNA za Slovenijo. V nadaljevanju navajam podatke o justificiranih osebah: Anton Cvek, 1887, Grabše pri Gorjah, izdajalec partizanov, OZNA Jesenice – 11. 10. 1944 zaslišan in usmrčen; Anica Černe, 1919, Gorica, plavogardistka, zapisnik obtoženke z dne 7. 8. 1944, aretirana in usmrčena 19. 9. 1944; Ivan Andlovec, 1923, Poreče, izdal bunker Dolenjskega odreda, 18. 11. 1944 je dala II. sekcija nalog, da se ga pošlje do srednje Primorske, 18. 12. 1944 usmrčen – vojno sodišče IX. korpusa. Franc Bajhard, 1925, Koroška Bela, partizanski dezertar, po nalogu šefa OZNA za oblast IX. korpusa usmrčen 19. 10. 1944; Angelo Batič, 1911, Ajdovščina, dvakratni dezertar, aretiran 13. 12. 1944, zaslišan in 18. 12. 1944 usmrčen; Slavko Bizjak, 1914, Šentvid, dezertar iz NOV, skrivač, 15. 12. 1944 aretiran, 18. 12. 1944 usmrčen; Anton Bratuš, 1900, Vrhpolje, izdal partizane in shrambo orožja, aretirala ga je VDV 6. 12. 1944, usmrčen 18. 12. 1944; Miroslav Bratuž, 1915, Poreč, dvakratni dezertar iz NOV, zapisnik o zaslišanju, usmrčen 18. 12. 1944; Filip Čibelj, 1913, Zapuže, aktivni domobranec, aretiran 5. 12. 1944, usmrčen 18. 12. 1944; Ivan Dami, 1923, Florenza, italijanski vojak, 5. 11. 1944 ga je zajela partizanska patrulja, zaslišan in 6. 11. 1944 usmrčen; Marija Dolhar, 1928, Planina pri Litiji, kriva umora Janka Rozmana, aretirana 25. 10. 1944 in 1. 11. 1944 usmrčena pri poskusu bega pri Brezjah; Alfonz Dolžan, Golnik, aretiran 25. 9. 1944 in isti dan usmrčen pri poskusu pobega; Karol Forchino, 1920, Milano, dezertar iz NOV v službi SD, aretiran 8. 12. 1944, usmrčen 18. 12. 1944; Vinko Frelj, 1927, Škrlje, dvakratni dezertar iz NOV, aretiran 15. 12. 1944, usmrčen 18. 12. 1944; Alojz Habe, roj. 1927, Predgriža, četnik, usmrčen 3. 12. 1944; Hans Hase, Ernest Schultz, Karl Schultz, 1900, Jakob Witzler, 1909 in Heinrich Spinarth, 1905, so bili nemški vojaki, ki so bili v boju z enotami IX. korpusa pri Gorici, zajeti, zaslišani in po nalogu načelnika OZNA 12. 9. 1944 usmrčeni; Ignac Homovec, 1900, Podkovec, belogardist, justificiran 8. 12. 1944; Jakob Jeraša, Škofja Loka, izdal Nemcem partizansko bolnišnico, zaslišan in po nalogu načelnika OZNA II. sekcije usmrčen 17. 10. 1944; Janko Justin, Bukov Vrh, partizanski dezertar, usmrčen 3. 11. 1944 po nalogu načelnika II. sekcije; Marija Kavčič, Koprivnik pri Žireh, izdajala gibanje partizanov, zapisnik o zaslišanju in usmrčena 31. 10. 1944; Anton Kink, 1913, Jesenice, aretiran zaradi zvez z belo gardo, usmrčen 8. 12. 1944 po zaslišanju; Henrietta Klitta, 1909, Konigshutte, zaslišana in usmrčena 19. 12. 1944; Janko Košir, 1909, Retnje, Križe, usmrčen 15. 9. 1944; Slavka Lazar, 1924, Zavran, zaslišana od oficirja OZNA v 31. divizije, usmrčena 3. 11. 1944; Alojz Lippi, 1908, Gorica, aretiran 30. 10. 1944 od IV. bataljona VDV brigade, 9. 11. 1944 prišel v zapore OZNA,

usmrčen 16. 11. 1944; Blaž Mandeljc, Jesenice, zaslišan 16. 9. 1944 in usmrčen 3. 11. 1944; Franc Mavrič, 1889, Bohinjska Bistrica, aretiran 26. 8. 1944 po nalogu okrožne izpostave ONZ, usmrčen 28. 8. 1944; Marija Mozarit, Štjak pri Gorici, v preiskavi od 24. 8. 1944, usmrčena 17. 10. 1944; Ivan Novak, 1927, Idrija, v bojih ujet 10. 10. 1944, zaslišan od oficirja OZNA za 31. divizijo in usmrčen 3. 11. 1944; Janez Osolnik, 1897, Podbreg, aretiran 30. 11. 1944 in ustreljen na begu; Katarina Ogrizek, 1878, Kobarid, aretirana 7. 11. 1944, samomor 18. 11. 1944; Anton Pisk, Kanal, duhovnik, usmrčen 3. 11. 1944; Ivan Pivk, 1927, Jesenice, aretiran 24. 9. 1944 in usmrčen po nalogu pooblaščenstva OZNA za Jesenice 7. 10. 1944; Janez Pokljukar, Podkoren, aretiran 7. 10. 1944 in usmrčen 7. 10. 1944; Ratko Pejnovič, 1923, Dunaj, Dragan Geto, 1921, Popovec-Baranja in Josip Karna, 1922, Novi Vrbas so bili v nemški diviziji Princ Evgen, vsi trije usmrčeni 27. 12. 1944; Justina Pelhan, 1925, Idrija, usmrčena 3. 11. 1944; Franc Peterka, 1920, Savodenj, usmrčen 9. 12. 1944. Angela Rupnik, Stara Fužina, aretirana 25. 8. 1944 po nalogu načelnika okrožne izpostave ONZ Jesenice in usmrčena 26. 8. 1944. Ciril Skubin, 1898, Ajdovčina, usmrčen 11. 12. 1944; Silva Smolej (Golja), Jesenice, usmrčena po nalogu načelnika odseka za območje IX. korpusa 27. 10. 1944; Peter Šaus, Predvdvor, aktivni gestapovec, usmrčen 21. 9. 1944 v Kranju; Terezija Urbančič, Dobrava-Vintgar, usmrčena od VDV 20. 9. 1944; Franc Veber, 188, Zali Log, usmrčen 22. 10. 1944; Marijano Weisbrod, Manheim, Friedrich Maas, Wuls in Otto Brauer, Stettin so bili nemški vojaki na počitniškem delu v Gozdu Martuljku, zajeti in usmrčeni 3. 11. 1944; Martin Žvan, 1902, Srednja vas, Bohinj, usmrčen 24. 9. 1944; Zora Žmitek, 1922, Bohinjska Bistrica, aretirana 23. 7. 1944 in usmrčena; Franc Žmitek, Stara Fužina, usmrčen 26. 8. 1944.²⁵⁷

Izmed zaslišanj 75 oseb, ki jih je opravila II. sekcija OZNA za IX. korpus, navajam nekatera zanimivejša. Iz zaslišanja Luigija Chinnici, roj. 27. 7. 1915 v Lazzaru, Palermo so izvedeli za sestavo italijanske kvesture in njen kadrovske sestav, saj je od leta 1942. delal kot italijanski policist. Obiskoval je policijsko šolo Caserti, delal v Trstu pri mestni policiji do kapitulacije Italije, nakar je bil poslan v Trzič.

Heinrich Neumann, roj. 1. 4. 1923 v Londonu, je bil kot padalec sprejet v angleško misijo, da bi imel zveze z garibaldinskimi partizani in da bi organiziral vstajo v Avstriji in sabotažne akcije. Od 12. do 15. 11. 1944 ga je zasliševal Miro Perc-Maks, načelnik OZNA za IX. korpus. Naloga angleške misije pri italijanskih partizanih je bila predvsem vzdrževati zvezo med italijanskimi partizani in zavezniškim glavnim štabom, ki jim je bil vojaško naddrejeni. Partizane so podpirali in jih usposabljali za uporabo orožja in razstreljevanje. Druga naloga angleške misije je bila spodbujanje nacionalnega gibanja v Avstriji in

²⁵⁷ Arhiv MNZ, ZA 301/34, evidenčni listi.

aktivna podpora s propagando, orožjem, strelivom in razstrelivom. Neumann se je sam izrekel za člana General Servicea to je Intelligence Servicea, ustanove, ki ga je lahko z določenimi nalogami poslala kamorkoli. Trdil je, da to ni obveščevalna služba, ker je spadal pod Special Force (posebne enote), pod vodstvom je Petra Wilkinsona, ki pošilja v Jugoslavijo, Italijo in drugim angleške misije. Vsi pa so bili podrejeni feldmaršalu Alexandru, ki je bil vrhovni poveljnik za Italijo in nato za Sredozemlje. Obstajal je poseben jugoslovanski pododdelek, ki je bil največji. On sam je bil tudi že prostovoljec v španski državljanski vojni od leta 1937 do decembra 1938. Med zaslišanjem je prikazal položaj v Avstriji, in povedal, da v Londonu obstaja posebno gibanje Free Austrian Movement, to je gibanje za osvoboditev Avstrije.

Josef Spazalli, roj. 13. 7. 1919 v Unterregendorfu, je med zaslišanjem podal sestavo nemške varnostne službe v Trstu, saj je delal tu od novembra 1943, prej pa je bil radiotelegrafist, med drugim tudi v glavnem štabu maršala Göringa v Berlinu, kjer se je ukvarjal s protipropagando. Pojasnil je vso sestavo glavnega stana nemškega poveljstva, njegove politične naloge, naloge gestapa, kriminalne in varnostne policije ter njuno organiziranost v operacijski coni Jadransko primorje. Povedal je, da je Gestapo obsojene partizane delil na štiri skupne. V KZ 1 (koncentracijsko taborišče) so bili razporejeni tisti partizani, ki so bili zajeti v boju z orožjem ali se niso hoteli predati. V KZ 2 so bili določeni tisti, ki so se prostovoljno predali ali dezertirali. V KZ 3 so bili razporejeni tisti, za katere ni bilo dokazov, ampak je za njihovo delovanje obstajal le sum. V AE (Arbeitsinsatz, to je delovna služba) pa so bile kaznovane osebe, ki se niso izkazale pri delu. Navedel je zasedbo mest izpostave Gorica in njeno lokacijo, opisal delovanje vojaške obveščevalne službe, ki se je imenovala Wehrmachtarchiv, in sodelovanje med GSP in arhivom. Govoril je o povezanosti te službe s četniki in tudi z Ljubljano. Propagando v Gorici je vodil poseben oddelek SS, sestavljen iz treh mož Komando Adria. Podal je imenski seznam zaupnikov (V-Mann), saj jih je poznal, in povedal kako je potekalo sodelovanje z italijanskimi varnostnimi organi. Natančno je opisal tudi pisarniško poslovanje na Gestapu, način vodenja evidence zapornikov in metode zaslišanja.²⁵⁸

Med zaslišanjem Marjana Vovka, roj. 17. 3. 1922 v Polzeli, ki je bilo 30. oktobra 1944, so dobili zelo izčrpne podatke o četništvu na Dolenjskem, pa tudi o Gorenjskem četniškem odredu, v katerem je bil komandir 3. čete. Pojasnil je tudi razmerje med četniki in domobranci oz. da so četniki ilegala zaradi prevelike kompromitiranosti domobrancev pred ljudmi. Tako se je četništvo oz. Jugoslovanska vojska v domovini, kot se je uradno imenovalo, razglasilo za zaveznika Angležev. V okviru črne roke pa so delovali domobranski policisti skupaj z nemškim Gestapom.

²⁵⁸ Arhiv MNZ, ZA 301/34, zaslišanje Josefa Spazallija z dne 30. 11. 1944.

O D D R L E K
ZA ZAŠČITO NARODA ZA SLOVENIJO/OZNA/
POVERJENIŠTVO ZA NARODNO OBRAMBO
N.K.O.J.

Dne 27. nov. 1944.

510/a
A379310

279

ŠEFOM ODSEKOV OZNE

Za oblast VII. Korpusa, IX. Korpusa in Štajerske ter Koroške
ter Poveljstvu VDV.

Dosedanji način izdajanja dovolilnic civilnim osebam za potovanje v kraje, kontrolirane od okupatorja ter v obmejne kraje našega osvobojenega ali kontroliranega teritorija se je pokazal kot nezadosten in pomanjkljiv. Prvič: Krajevna Poveljstva Narodne Zaščite so izdajala dovolilnice za potovanje v zgoraj navedene kraje dostikrat nezanesljivim ali nam očitno nasprotnim osebam. Na drugi strani pa so nam sovražni elementi izkoriščali premajhno kontrolo z naše strani s tem, da so si nabavljali pri Krajevnih Poveljstvih Narodne Zaščite propustnice za potovanje v obmejne kraje našega osvobojenega ali kontroliranega ozemlja, od tam pa ne moteno in nekontrolirano prehajali v sovražnikove postojanke ter prenašali sovražniku bodisi obvestila ali pa trgovali s njim.

Da se prepreči sovražnim elementom prehajanje v sovražne postojanke in izigravanje predpisov Slovenske narodne oblasti, se v sporazumu s Odsekom za Notranje Zadeve pri Predsedstvu SNOS-a

o d r e j a :

1./ Potne dovolilnice v okupirano ozemlje ali v sovražne postojanke izdaja izključno le odsek za Notranje Zadeve pri Predsedstvu SNOS-a.

2./ Krajevna Poveljstva Narodne Zaščite ne smejo izdajati potnih dovolilnic v kraje, ki ležijo na meji našega osvobojenega ali kontroliranega ozemlja. To velja tudi za tiste kraje, ki ležijo v kaki večji ali manjši bližini okupatorske postojanke, da lahko sovražnik te kraje vsak čas nadzoruje.

3./ V kraje ki ležijo ob meji našega osvobojenega ali kontroliranega teritorija in od koder je prihod v sovražnikove postojanke od naše strani ali vojske nekontroliran, smejo izdajati potne dovolilnice samo okrajna Poveljstva Narodne zaščite in sicer edino tistim zanesljivim osebam, ki imajo za potovanje utemeljen razlog. Vsako tako potno dovolilnico v obmejne kraje osvobojenega ali kontroliranega ozemlja mora predhodno odobriti /vidirati/ okrajno pooblaščenec OZNE, ali če tega ni, okrožni pooblaščenec OZNE. Dovolilnica, ki dovoljuje potovanje v zgoraj navedene kraje in ni vidirana od pooblaščenca OZNE, je neveljavna.

4./ Okrajni oziroma okrožni organi OZNE vidirajo potne dovolilnice na prvi strani v desnem kotu s štampiljko, ki jo bomo v ta namen prejeli, in s svojim podpisom, ter zaporedno številko. Pooblaščenec OZNE ne smejo dovoliti potovanja v obmejne kraje osvobojenega ali od naše oblasti kontroliranega ozemlja osebam, ki so bile kaznovane zaradi svojega protinarodnega delovanja ali ki so takega delovanja osumljene.

5./ Poveljstvo VDV bo kontroliralo osebni promet v obmejnih krajih osvobojenega ali kontroliranega ozemlja, ki se mora vršiti v smislu gornje odredbe.

Smrt fašizmu - Svoboda narodu!

Načelnik-polkovnik:

[Signature]

Navodilo o izdajanju potnih dovolilnic, ki ga je OZNA za Slovenijo izdala šefom odsekov OZNE za oblasti VII. korpusa, IX. korpusa, Štajerske in Koroške ter Poveljstvu VDV 27. 11. 1944 (ZA/301-2).

Izmed zaslišanj, ki jih je opravila III. sekcija OZNA za IX. korpus, omenjam samo dve. Franc Kariš, sin Ivana in Frančiške, roj. Perhavic, roj. 25. 9. 1907 v Merčah (Sežana) je bil kot nekdanji italijanski orožniški brigadir prevajalec v Ljubljani od 3. junija 1941. Konec leta 1941 je bil navzoč pri aretaciji 15 oseb z Brda pri Ljubljani, ko je bil na zaslišanju omenjen tudi Roman Golob, generalni intendant v Ljubljani, kot organizator odvoza skoraj 300 odev iz mestnega skladišča. Kot prevajalec je na vojaškem sodišču sodeloval tudi pri zaslišanju 60 oseb v zvezi s preserskim procesom.

24. oktobra 1944 je bil aretiran Alojzij Knez, roj. 18. junija 1918 v Mariji Zilji na Koroškem, s pretvezo, da gre na Dolenjsko iz štaba IX. korpusa. Kneza je pripeljala patrulja v III. sekcijo IX. korpusa in šele tedaj so mu povedali, da so ga aretirali, kot človeka, ki sodeluje z reakcionarji in deluje pod krinko angleškega padalca proti NOG. Knez je bil član TIGR, ISLD in angleški padalec, ki je skupaj z Adamičem odskočil na ozemlje Slovenije in se priključil NOV. Med zaslišanjem je natančno opisal vse svoje predvojno sabotažno dejavnost proti Nemčiji, ki jo je izvajal pod vodstvom Alberta Rejca skupaj z Ferdom Kravanjo in Danilom Zelenom. Iz Beograda je odšel v Egipt, tam se je udeleževal specialnega izobraževanja za obveščevalce (sabotaža, šifriranje, radiotelegrafija...) in nato 18. 9. 1943 s plačo 40 funtov odšel na polet. Spustili so ga pri štabu cone pri Sv. Tomažu na Primorskem. Knez in Adamič bi morala oditi na Koroško, ker pa si je Knez na poti zlomil nogo, je odšel v bolnišnico, od tam pa k štabu IX. korpusa, kjer je organiziral minerski vod. Ko so ga aretirali in zasliševali, so mu zvezali noge in roke. Pobegnil je 26. 10. 1944, ko so ga stražarji za večerjo odvezali, s skokom s podstrešja, zato so oba stražarja aretirali zaradi nebudnosti. Zasliševal ga je Marjan Lenarčič-Tomo.²⁵⁹

Iz Trsta so na zaslihanje privedli pravoslavnega duhovnika proto Petra Vojnoviča, roj. 23. 6. 1894 v Mali Mrčuni. V svojem življenjepisu je navedel, da je bil pravoslavni paroh v Trstu od leta 1932. Osnova njegovega delovanja v srbski pravoslavni cerkvi v Trstu je bila, da ohrani v pravoslavju tamkajšnji srbski živelj. Pravoslavna srbska občina je imela v Trstu svojo šolo, v kateri sta učila srbski učitelj in učiteljica. Iz Trsta je 1. aprila 1941 odšel v Zagreb, kjer so bili njegova žena in dva sinova gimnazijca. V Bolču so jih aretirali ustaši, a ker je bil v službi v Italij, so jih izvzeli od pokola, ki je zadel vse druge pravoslavce. Odšel je na cerkveno poročanje v Beograd. Znova se je vrnil v Trst novembra 1941 in do srede leta 1943 opravljal cekvene zadeve. Po padcu Italije je s pomočjo švicarskega konzula in Gjerasimoviča začel delati v mednarodnem Rdečem križu, ki ga je vodil Ante Meštrović in z njim je sodeloval Roman Pahor. Dobili so precej denarja za svoje delovanje, nekaj pa ga je padlo v roke nemški policiji med racijo pri njegovem sinu. Družil se je tudi s četniškim vojvodom Dobroslavom Jevdjevićem, za katerega je vedel, da sodeluje z

²⁵⁹ Arhiv MNZ, ZA 301/35, posebno poročilo III. sekcije odseka za območje IX. korpusa o pobegu Alojza Kneza z dne 10. 11. 1944 in zaslihanje Alojza Kneza 24. oktobra 1944.

Nemci, kar je sicer javno prikrival. Na zaslišanju je trdil, da ni vedel za delovanje slovenskega Rdečega križa, vedel pa je, da so Nemci sredi decembra aretirali vse pripadnike slovenskega Rdečega križa. Oktobra je bil aretiran tudi Meštrovič in njegov mednarodni Rdeči križ. Vojnović formalnih zvez s partizani ni imel, bil pa je simpatizer Mihailovića do julija 1944.

Pokrajinska izpostava za severno Primorsko

Pokrajinska izpostava za severno Primorsko, ki je delovala pred pooblaščenstvom je pokrivala širše območje: okrožni obveščevalni oddelek za Baško in za Tolminsko, v Benečiji pa izpostava ni bila organizirana. Na Goriškem je delo vodil Zdenko Zavadlav, pomočnik vodje obveščevalnega oddelka, ker je bil Stojan Plahuta-Stijenka, vodja obveščevalnega oddelka, v obveščevalni šoli v Gradcu. Okrožni obveščevalni oddelek je bil organiziran tudi na Vipavskem, na Krasu in v kanalskem okrožju. Obveščevalni oddelek okrožne izpostave je vodila Draga Tavčar.²⁶⁰ V pooblaščenstvu OZNA za severno Primorsko, katerega prvi dopis ima datum 9. 9. 1944, pa so sodili tile okraji: baško-cerkljanski okraj, mesto Idrija, Črni Vrh-Vojško in Grgar-Čepovan.

Osrednji dogodek poleti 1944 so bili pogovori, predstavnikov okrožnega obveščevalnega oddelka za Gorico Zdenka Zavadlava in Marcella Taussica s predstavnikoma nemške civilne oblasti grofom Mariom Pacejem in baronom Pinom Loccatellijem Hagenauerjem o sklenitvi začasnega premirja med partizani in Nemci. Do pogovorov je prišlo na nemško pobudo, saj sta goriški prefekt dr. Pace in Loccatelli kot predstavnika nemških civilnih oblasti hotela doseči premirje, da bi zagotovila nemoteno oskrbo civilnega prebivalstva s hrano.²⁶¹ Sestanek je pripravil informator izpostave nekdanji italijanski major Muzzolini. Zavadlav je o sestanku obvestil načelnika pokrajinske izpostave ONZ za severno Primorsko Mira Perca in ta je zanj izrekel privoljenje. Njegove direktive so bile, da to ne smejo biti pogajanja, sestanek naj bi bil le informativen, tako da lahko prefekt predlaga, kar hoče. Sestankov je bilo več, prvi je bil 15. 6. 1944 v Furlaniji v Tapoljanu. Navzoči so bili prefekt Pace, podprefekt Loccatteli, major Muzzolini, podpredsednik OOOF za goriško Miloš, član obveščevalnega oddelka OI ONZ za goriško Joško in Marcello Tausic. Na tem sestanku je prefekt predlagal ustanovitev nekakšne nevtralne cone v Primorju. Predlog je podal kot zasebnik in predstavniki obveščevalnega oddelka mu niso odgovorili. Poročilo so 16. 6. 1944 poslali pokrajinski izpostavi. Po tem sestanku je prefekt predlagal še en sestanek, o njem so obvestili Mira Perca,

²⁶⁰ Arhiv MNZ, ZA 301/64, organizacijsko poročilo pokrajinske izpostave ONZ za severno Primorsko, obveščevalni oddelek z dne 18. 7. 1944.

²⁶¹ O pogovorih je pisal udeleženec Zdenko Zavadlav v reviji Borec pod naslovom Diplomacija v gozdu št. 5,6, leto 1985.

ki naj bi na ta drugi sestanek tudi prišel, vendar se ga zaradi zadržanosti ni udeležil. Izrekel je dovoljenje za sestanek, na katerem bi se pogovarjali tudi o zamenjavi ujetnikov. Drugi sestanek je bil 26. 6. 1944 v Biljah. Udeležili so se ga prefekt, podprefekt, major Muzzollini, Zavadlav in Marcelo kot člana obveščevalnega oddelka OI ONZ za Goriško in Peter, član PGK za Primorsko. Tu je prefekt predlagal nevtrarno območje in obljubil dostaviti nemški načrt o velikosti cone, Peter pa se je v imenu gospodarske komisije pogajal o kupovanju živine. Čakali so na načrt, vendar ga major Muzzollini ni poslal. Tudi o tem sestanku so obvestili pokrajinsko izpostavo. Poročilo je poslal Marcello, ki je bil dotlej poverjenik obveščevalne službe pri obveščevalnem oddelku, nato pa je bil sporazumno z Maksem Percem prestavljen v štab IX. korpusa NOV in POJ na razpolago.²⁶² Marcello Taussic je bil rojen 10. 3. 1905 v Trstu, oče je bil Čeh, mati pa italijanska Židinja. Po gimnaziji je nadaljeval študij ekonomskih ved, in iz njih doktoriral. Veliko je potoval po svetu in obiskoval poseben diplomatski in državnoupravnški tečaj v Peruggii in Parizu. V Parizu je bil leta 1938 sprejet v francosko KP, vstopil je v njeno informativno službo in deloval v Italiji. Tu je bil ujet in posebno sodišče ga je obsodilo na 20 let ječe. Ušel je po padcu Italije in se v Mirnu pri Gorici udeležil goriške fronte. Bil je bataljonski politkomisar, nato obveščevalec pri OK VOS za Goriško in v času pogovorov poverjenik za italijansko OS pri obveščevalnem oddelku OI ONZ za Goriško. Znal je angleško, italijansko, francosko, nemško in češko. Z njegovo karakteristiko je Zavadlav seznanil Perca. Ta načrt je Marcello dostavil štabu IX. korpusa in sprejeli so ga v službo zvez. Po njegovi izjavi je na štabu dobil navodilo za nadaljnje pogovore s prefektom in na sestanku z majorjem Muzzollinom je Marcello določil 5. julij 1944 kot datum, ko naj bi ustavili sovražnosti, če bi prišlo do pogajanj, o čemer pa mora prej vprašati štab IX. korpusa. Do nadaljnjih pogajanj ni več prišlo, Nemci pa so razširili vest, da je s 5. 7. sklenjeno premirje z Italijani češ, da so se Nemci pomirili z Rusi in da se bodo skupno bojevali proti Angliji in Ameriki. Nemški poveljnik mesta Gorice major Withausen je izdal tajno okrožnico vsem italijanskim posadkam, naj prenehajo s sovražnostmi proti partizanom, češ da bodo partizani razpuščeni in da bodo tri angleške divizije zapustile Primorje. Zato je bil 5. 7. 1944 znova sestanek med Muzzollinijem, Marcellom in Zavadlavom v Renčah. Muzzollini je na njem po naročilu Nemcev izjavil partizanom, da bodo Nemci od 5. 7. 1944 prekinili vse sovražnosti proti partizanom, če ne bodo napadeni, in da bodo aretirali vse, ki so širili vesti o premirju, pripravljeni pa so tudi na nadaljnja pogajanja. O vsem tem je Zavadlav obvestil izpostavo,

²⁶² Arhiv MNZ, ZA 301/31, poročilo italijanskega obveščevalca, ki ga pošilja Radovan Žuljan-Strnad štabu IX. korpusa NOV in POJ obveščevalni odsek z dne 30. 6. 1944, prejeto 2. 7. 1944.

izpostava ONZ
za Gorisko
Obvesčevalni oddetek

Položaj 27/6/44

P o p i s

tev. Marcella Taussica

A437302

Rojen dne 10/3/1905 v Trstu od očeta ceske narodnosti in matere italijanske judinje. Potoval je mnogo po svetu. Napravil je gimnaziji in na univerzi je studiral ekonomske vede in postal dr. ekonomije. Po svetu je izvrševal razne poklice. Obiskoval je poseben diplomatski in državno upravniski tečaj v Perugi in Parizu. V parizu je 1938 leta bil sprejet v Francosko K;P. Stopil je v informativno službo pri, FKP in deloval v Italiji. Tu je bil ujet in obsojen od Posebnega Sodisca na 20 let robije. Usel je po padcu Italije in prisel v Miren pri Gorici kjer se je udeležil Goriske Fronte. Bil je bataljonski politkomisar. Nato je bil obvesčevalec pri OK VOS-a za Gorisko. Trenutno je bil poverjenik za Italijanske OS pri obv. odd. O.I.ONZ za Gorisko.

Pozna perfektno anglescino, italijanscino, francoscino, nemscino in nekoliko cescino. Je izvrsten governnik. Ima precej diplomatskih zmožnosti. Je dober poznavalec administracijskih zadev. Ima novinarske zmožnosti. Dober organizator.

Deleval je na sektorju italijanske OS; V delu je pokazal zmožnosti za OS. Vendar delal en le nekako za sport in ne iz prepričanja. V delu ga je treba stalne kontrolirati ker drugace zaide iz linije. Je nekonspirativen, ker se hoče pred drugimi pehvaliti in natak nacin nevede pove mnogo stvari. Smatra se za zmožnejšega od vseh drugih in na ta nacin druge nekoliko ponizuje.

Ima ~~zmožnosti~~ zmožnosti vendar ga je treba postaviti na tako mesto kjer bo kontroliran in bo pod pritiskom tako da bo stalne delal. Porabi se ga zlasti lahko za administratorja, tolmača ali pa za propagando. Na terenu je boljše da se ga ne pusti vec casa ker se izpridi, vendar se ga lahko uporabi od casa do casatadi na terenu, zlasti za zveze z raznimi visjimi osebami v Gorici. Treba ~~je~~ je paziti na njegovo propagando.

Smrt fasizmu Svedbo narodu

prejeto 28.6.44.

jo prosil za stališče do Marcella in Muzzollinija ter priložil tudi poročila Marcella na IX. korpus.²⁶³

Pogovori med obveščevalci in Nemci so bili presenečenje za obe strani. Na partizanski strani je Majda Peruzzi-Branka, ki je bila na Primorskem v funkciji članice obveščevalnega oddelka za inozemstvo, istega, dne to je 5. 7. 1944, obvestila Lidijo Šentjunc-Jožo kot partijka in obveščevalka članico CK KPS, da Marcello grobo krši konspiracijo in da se je predstavljal za pristojnega predstavnika oblasti in ne le za obveščevalca, ki bi iz nasprotnika skušal izvleči čimveč informacij. Majorja Muzzollina je vodil po Renčah in ga pripeljal celo do sedeža OI ONZ za Goriško. Menila je, da so vsi pogovori zgolj nemška provokacija in da niso potekali v korist partizanov, ampak Nemcev, češ da so jih ti prikazali, kot da so partizani z njimi podpisali premirje.²⁶⁴ Predlagala je, da naj vse to uredi z IX. korpusom. Zdenka Zavadlava so poklicali na poročanje v Belo krajino, ga zaslišali zaradi pogajanj in zaradi naključne smrti Matilde Fornazarič, ki je 21.7.1944 utonila v reki Vipavi ob njegovi navzočnosti ter ga pozneje poslali na OZNA za IV. operativno cono. Tam je delal od novembra 1944 do konca vojne. S tem pa zanj zadeva še ni bila končana, saj so ga o pogajanjih z Nemci zasliševali še po vojni, ko je bil v letih 1948 in 1949 zaprt, ter so mu očitati samovoljo pri pogajanjih. Pri tem pa niso upoštevali vseh dokumentov, ki so bili ob pogajanjih napisani že med vojno.²⁶⁵ Po vojni so mu očitati predvsem osebne zveze z grofom Pacejem, ki je Zavadlava dvakrat rešil iz zapore v Gorici. Starši njegovega očeta so namreč kupili od Paceja vse svoje posestvo, saj je bil Štandrež njegova last. Očetov stari oče je bil oskrbnik na Pacejevem posestvu, medtem ko je Pace Zavadlavemu očetu ponudil službo prevajalca na SS poveljstvu, ki pa jo je ta odklonil. Zadevo so hoteli razčistiti, zato je odsek za oblast IX. korpusa prek pooblaščenca OZNA za srednjo Primorsko poklical na pogovor nekdanjega majorja italijanske vojske Muzzollina, grofa Paceja in Locatellija. Na sestanek 11. septembra 1944 so prišli v prepričanju, da se bodo nadaljevali pogovori o premirju. Pogovorom so prisostvovali Miro Perc-Maks, Jože Sluga-Lenart, Stane Kersnik-Jelovčan, Jože Čučnik-Mario in Marta kot prevajalka. Predstavniki okupatorjev so nasprotni strani prikazovali razliko v pogledih nemške civilne in vojaške oblasti. Civilna oblast, ki so jo zastopali, je bila za premirje navdušena, medtem ko sta bili vojska in policija proti pogajanjem. Predstavniki OZNA so jih z aretacijo seznanili šele naslednji dan. Grofa sta bila zelo ogorčena.²⁶⁶ Za aretirance so

²⁶³ Arhiv MNZ, poročilo Zdenka Zavadlava pokrajinski izpostavi ONZ za Severno Primorsko z dne 5. 7. 1944, tudi v Arhivu IZN f. 537/II-4.

²⁶⁴ Arhiv MNZ, ZA 301/64, pismo Branke (Urške)-Majde Peruzzi Joži-Lidiji Šentjunc z dne 5. 7. 1944.

²⁶⁵ Arhiv MNZ, Mario Pace, zapisniki zaslišanj Zdenka Zavadlava z dne 29. 9. 1948, 4. 10. 1948, 25. 10. 1948, 16. 11. 1948, 30. 11. 1948 in 14. 1. 1949.

²⁶⁶ Arhiv MNZ, Locatelli Pino Hagenauer, poročila šefa odseka oddelku za zaščito naroda na Slovenijo z dne 12. 9. 1944, 19. 9. 1944 in 30. 9. 1944.

se brzojavno zanimali v načelstvu OZNA za Slovenijo. Iz brzojavke je razvidno, da za njihovo aretacijo oz. vlogo sploh niso vedeli. Hotel jih je imeti tudi obveščevalni center IX. korpusa, v imenu katerega se je zanje zanimal Flis-Strela. Politična funkcionarja na štabu IX. korpusa Viktor Avbelj-Rudi in Miha Marinko sta se zavzemala za njihovo likvidacijo, češ da so eksponenti gestapa. Paceju in Locateliu je zaradi slabe partizanske straže uspelo uiti, majorja Muzzollina in Marcella pa so partizani po zaslišanju usmrtili.²⁶⁷

Tudi Nemci so bili zadržani do pogajanj. Iz poveljnih zaslišanj dr. Friedericha Rainerja, vrhovnega komisarja v operacijski coni Jadransko primorje, je videl da je on postavil Paceja za vodjo pokrajinske uprave za Goriško. V tem pogledu mu je bil Pace neposredno podrejen, v svetovalnem oziru pa mu je bil dodeljen nemški svetovalac. Leta 1944 je Pace poročal Rainerju, da je prišlo k njemu več županov iz Vipavske doline in okolice Trnovskega gozda, katerih občine so obladovali partizani, zato jih ni bilo mogoče preskrbovati z živim in obrtnimi predmeti. Rainer je privolil v njihovo oskrbovanje pod pogojem, da partizani pošiljk ne bodo jemali, čeprav jih lahko župani vračunajo v število oskrbovanega prebivalstva. Rainer je sodil, da bi premirje s partizani koristilo obema stranema, predvsem pa civilnemu prebivalstvu, saj so po njegovem mnenju v partizanskem vojskovanju trpeli samo ljudje, medtem ko so glavne odločitve padale na drugih mestih. Dvomil pa je, da bi bili partizani pripravljeni skleniti premirje, saj je bil njihov prvi interes, da vežejo nase kolikor je mogoče veliko nemških sil. O Pacejevem predlogu obema partizanskima parlamentarcema se je zato pogovoril s svojim splošnim zastopnikom v Trstu Rogalskim in višjim vodjem SS in policije v Trstu Odilom Globocnikom. Oba sta se s predlogom strinjala, kakor tudi general gorskih čet Ludwig Kübler.

V času pogajanj je bil dr. Rainer službeno zunaj svojega območja v rajhu in ko se je vrnil v Celovec je tam našel sporočilo, da sta general Kübler in Globocnik po posredovanju grofa Paceja sklenila premirje s pooblaščenca partizanov. Proti sklenitvi premirja pa je ostro protestiral Erwin Rösener v Ljubljani. Rainer je najprej obiskal generala Küblerja v gradu Spessa pri Krminu, pogovora pa se je udeležil tudi Globocnik in oba sta izjavila, da so bili partizanski predstavniki pooblaščen za sklenitev premirja. Ker so silili, da mora biti sporazum hiter, sta oba privolila, ne da bi Rösenerja obvestila o pogajanjih. Določbe premirja je Rainerju pojasnil Kübler in so bile v bistvu vojaškega značaja. Kübler je dobil tudi privoljenje vrhovnega poveljnika v Italiji generalfeldmaršala Alberta Kesselringa. Küblerjeva odredba je veljala za celotno operacijsko cono, torej tudi za Ljubljansko pokrajino, Globocnikovo povelje pa je veljalo samo za pokrajine Videm, Trst, Gorico, Pulj in Reko. Ljubljana je sodila na Rösenerjevo področje. Na pogovoru med Rainerjev in Röse-

²⁶⁷ Arhiv MNZ Mario Pace, izvlečki iz izjave dr. Reinerja Heinricha o zadevi Pace.

nerjem v Trstu je Rösener obvestil Rainerja, da je novica o premirju v protiboljševiških krogih v Ljubljani učinkovala kot bomba. General Rupnik je prišel k njemu in izjavil, da domobranci nikdar ne bodo priznali premirja s partizani. Po Rösenerjevem mnenju je bila nevarnost, da bo izgubil iz rok celotno vodstvo nad domobranci, zato je dal v ljubljanskem časopisju objaviti izjavo, po kateri premirje ne velja za Ljubljansko pokrajino in da se bodo tu boji nadaljevali z vso ostrino. Seveda pa je bil Rösener tudi osebno užaljen, ker so ga zaobšli v pogajanjih. Rainer se je hotel izogniti sporu z Rösenerjem, saj se je bal, da bi se ta obrnil na Himmlerja in Hitlerja, oba pa bi mu verjetno dala prav. Tako je premirje večinoma veljalo kakih 14 dni, prekinili pa so ga partizani z večjo akcijo in boji so se povsod nadaljevali.

Ko so partizani odpeljali oba grofa, je bil Locatelli vodja poljedeljskega oddelka na prefekturi, v katerega je sodila tudi preskrba z živežem v provinci. Čez nekaj dni sta se spet pojavila pri neki nemški straži, in ta ju je izročila varnostni policiji. Oba je Rainer poklical na poročanje in povedala sta mu, da sta se prostovoljno udeležila pogovora na sedežu partizanov. Tam so jima sporočili, da bi morala v Črnomelj k partizanskemu štabu Slovenije. Med potjo so Locatellija napadli težki srčni krči in je moral ležati, zato je prišlo do zamude in delitve straže. Tako se je najprej Paceju, naslednjega dne pa še Locatelliju posrečilo zbežati in doseči nemške straže med Postojno in Trstom. Nemška varnostna služba v Trstu je z nejevoljo opazovala Pacejeve zveze s partizani in odkrito izrazila sum, da je bil Pace partizanski agent. Vojaška straža je zato izročila Paceja in Locatellija varnostni policiji in sta bila pripeljana v Trst. Rainer je moral uporabiti vso svojo avtoriteto, da je dosegel izpustitev obeh grofov. Pace ga je tudi obvestil, da so bili partizanski parlamentarci, ki so se pogajali in sklenili premirje, odpeljani v Belo krajino, postavljeni pred sodišče in ustreljeni.

Trst

Okrožno pooblaščenstvo OZNA za Trst je bilo vezano neposredno na I. odsek OZNA za Slovenijo, zato je njegovo delo opisano v tem poglavju.

Pooblaščenstvo OZNA za severno Primorsko

V pooblaščenstvo OZNA za okrožje severne Primorske so sodili baško-cerkljanski okraj, mesto Idrija, okraj Črni Vrh-Vojško in okraj Grgar-Čepovan. Pooblaščenec je bil Bogomir Krivec-Bogdan, njegov namestnik Franc Štucin-Dušan, pomočniki pooblaščenca pa Josip Štajer-Petnik, Mira Kofolj-Magda, Dušan Rozman-Orlov in Franc Sodja-Gašper. Slednji je 1. 10. 1944 odšel na te-

čaj za obveščevalce.²⁶⁸ Kurirji so bili Boris Kikelj-Ludvik, Marija Šmid-Tatjana in Alojzija Sulič-Zdenka. Intendant je bil Branko Torkar-Slobodan, tipkar pa Ivan Eržen-Aleksander. Pooblaščenstvo je imelo na voljo star motor, potreben popravila in dve kolesi.²⁶⁹ Zbrali so več seznamov domobrancev iz okrožja severna Primorska (skupno 136 oseb), seznam skrivačev, ki je štel 53 oseb ipd. Tik pred osvoboditvijo niso več uporabljali polnega naziva, ampak se je točka imenovala 555 B in od 25. 4. 1945 točka 727. V letih 1944 in 1945 so vodili poseben protokol, ki je omogočal spremljanje dopisov – nekakšen delovodnik z datumi in krajšo vsebino. Aretirali so duhovnika Antona Piska iz Kanala in zbirali izjave prič o njegovi domnevni povezanosti z domobranci.²⁷⁰ Odmevi med prebivalstvom so bili odvisni od tega, kdo je bil za OF in kdo proti njej.

Novembra 1944 so iz okolice Črnega Vrha nad Idrijo izselili 6 družin, ki so sodelovale z domobranci oziroma so imele svoje člane pri njih. Kot odgovor je okupator v dveh dneh pobral 42 ljudi in jih preselil v Istro, drugim pa zagrozil, da bodo v primeru, če se preseljene družine ne vrnejo v dveh dneh, izseljeni še oni. Po enem tednu so vse aretirane izpustili.

Januarja 1945 so od okrajnih pooblaščencev zahtevali poročilo o odnosu do OZNA. Spraševali so: 1. koliko je OZNA znana med partizani, terenci, vojaški, civilnim prebivalstvom in med sovražniki; 2. kako vsi zgoraj omenjeni gledajo na OZNA; 3. ali vidijo v OZNA svojo zaščitnico, ali pa jo gledajo kot nekakšno policijo, žandarmerijo in podobno; 4. navedejo naj natančne primere izražanja o OZNA kjerkoli; 5. sporočiti morajo vse napake, ki jih napravijo organi OZNA pri opravljanju nalog ali drugače; 6. kako gleda na te napake prebivalstvo, kako sovražnik ter kako so reagirali nanje.²⁷¹ Odgovori na ta vprašanja iz gradiva niso razvidni.

Pooblaščenstvo OZNA za srednjo Primorsko

V okrožje srednja Primorska so sodili okraji Miren, Ajdovščina, Komen, Sežana in Podnanos. Okrožni pooblaščenec je bil Jožef Selan-Džoko, njegov namestnik Stojan Plahuta-Stijenka, pomočniki Slavko Kumer-Hrast, Jože Žnidarčič-Trotelj, Franc Ravbar-Egon, Herman Martelanc-Gorazd in Katarina Komic-Zdenka. Administratorji so bili Uroš Miculin-Mikola, Dragica Žerjal-Slovenka in Marica Humar-Titovka. Kurirji so bili Berto Perog-Srnjak, Stanko Žigoc-

²⁶⁸ Arhiv MNZ, ZA 301/34 organizacijsko poročilo odseka za oblast IX. korpusa druge sekcije z dne 23. 10. 1944.

²⁶⁹ Arhiv MNZ ZA 301/64 poročilo pooblaščenca Bogdana Bogomirja Krivca drugi sekciji za oblast IX. korpusa.

²⁷⁰ Arhiv MNZ, ZA 310/64 poročilo Franca Štucina-Dušana drugi sekciji za oblast IX. korpusa z dne 27. 9. 1944.

²⁷¹ Arhiv MNZ, ZA 301/64, Dopis z dne 7. 1. 1945 druge sekcije OZNA za oblast IX. korpusa.

Stanko in Zorko Beltram-Slovenko, Mara Mahne je bila kuharica pri OZNA za srednjo Primorsko in Marija Šinigoj-Zmaga pri kurirjih. K pooblaščenstvu so sodili še trije borci VDV.²⁷² Sestavljali so sezname nasprotnikov, med drugimi tudi seznam babic srednjeprimorskega okrožja, ki so bile gibanju nasprotne (po okrajih), prav tako sezname zdravnikov, zdravstvenih ustanov in lekarn, posebej za Gorico, kjer jih je bilo veliko, medtem ko je bil v sežanskem in komenskem okraju le po en sanatorij. V Ajdovščini je bila zasilna bolnišnica, ki pa so jo Nemci zaprli. Prav tako so po okrajih sestavljali sezname duhovnikov s krajšimi karakteristikami. V Prestranku je bila četniška postojanka, iz katere so pridobili seznam oficirjev Prvega srbskega prostovoljnega korpusa.²⁷³ Med zaslišanimi aretiranimi so bili dezerterji, osumljeni izdaje, n.pr. Filip Bajt, ki je bil 21. 3. 1945 poslan na vojaško sodišče, in Rudi Frančeskin, poslan na vojaško sodišče 9. 4. 1945. Sezname domobrancev so sproti dopolnjevali ločeno za oficirje, podoficirje, tajno policijo in ostale. Enako so izdelali seznam italijanskih oficirjev, podoficirjev, uniformiranih fašistov, neuniformiranih fašistov, gestapovcev in organizacije Risorgimento. Na seznamu prefektore v Gorici je zelo dobra karakteristika grofa Maria Paceja: »grajščak v Tapoljanu (Furlanija), bivši avstrijski kavalerijski častnik. Govori italijanski, nemški in nekaj slovenski. Kot prefekt in človek uživa na splošno med Slovenci najboljši glas, ker je pokazal vedno in povsod polno razumevanja naših teženj in sočustvovanja s trpinčenim narodom. Naš človek ima ob vsaki uri dostop do tega ljudomilega prefekta, ki vsakega potrpežljivo posluša in pomaga, kjer le more, včasih celo preko mej dopustnega. Intervenira za naše ljudi pri nemških oblasteh in se marsikdaj naravnost izpostavlja zlasti pri nemški SS policiji, čeravno ve, da naleti marsikdaj ne le na gluha ušesa, ampak celo na sovražen odpor.«²⁷⁴

Daljše poročilo se je nanašalo le na četništvo na območju Postojne. Poveljnik vseh četniških enot v Liki je bil vojvoda Dobroslov Jevdjević, katerega glavni štab je bil v Opatiji v hotelu Augusta.²⁷⁵

Pooblaščenstvo OZNA za južno Primorsko

Pooblaščenstvo OZNA za južno Primorsko je bilo od razpustitve okrožnih izpostav do 9. marca 1945 v okviru 7. korpusa. Pod pooblaščenstvo so sodila okrožja: Brkini, Pivka in Slovenska Istra. Okrožje je bilo ves čas pod hudim

²⁷² Arhiv MNZ, ZA 301/67, Organizacijsko poročilo pooblaščenca OZNA za srednjo Primorsko drugi sekciji z dne 29. 10. 1944.

²⁷³ Arhiv MNZ, ZA 302/67, Seznam oficirjev prvega srbskega prostovoljnega korpusa z dne 18. 2. 1945.

²⁷⁴ Arhiv MNZ, ZA 301/67, Prefektura v Gorici 16. 12. 1944.

²⁷⁵ Arhiv MNZ, ZA 301/67, Četništvo v Postojni.

2424 P

Položaj, dne 27.4.1945.

A427374

Vsem okrajnim pomočnikom!

Ustmeno in pismeno ste dobili navodila za pošiljanje poročil.

Ker se danih navodil ne držite, odredimo sledeče:

1/ Dnevne morate pošiljati situacijska poročila. /Vojaški premiki, sovražnikove vojaške koncentracije, namene in cilje sovražnika/.

2/ Vsako važno izsleditev reakcije nam takoj sproti poročajte, skupno z dnevnimi situacijskimi poročili. Velike pažnjo polagajte na duhovnike, ker v zadnjih časih je začela reakcija naslanjati predvsem na iste. Z izdajanjem zasnih verskih časopisov in letakov n-pr. "Rast" itd. bi hoteli sami prepričati ljudstvo, da je katoliška cerkev ogrožena od brezvercev, s čemer hočejo prikazati pripadnike OF za brezverce. Kontrolirajte vsa njihova kretanja in s kom se družijo. Isto kot za duhovnike velja za vsa ostalo reakcijo, /kontrolirajte kretanje, druženje, sestanke, izjave reakcionarjev/ in vse, kar važnega opazite, takoj poročajte.

3/ Redno/tedensko / pošiljajte politična poročila po prejemu formularju. Politična poročila naj kažejo celotno sliko sovražnikovega delovanja, in aktivnost reakcije. V političnih poročilih navedite nam tudi povezanost četnikov, nediščevcev in domobrancev itd., njihovo propagando, njihove protikupe, povezanost z okupatorjem, komentarje političnih in vojaških dogodkov v sovražnikovih in naših vrstah, kakor tudi dobre in slabe strani naših civilnih oblasti.

4/ V krajih, ki jih osvobaja naša armada, takoj, ko je možnost, zaplenite vse važne arhive, ~~likvidirajte~~ /arhive gestapa, CVRK, OS be-ge, mo-ge, občinske arhive in sploh vse arhive, ki bi našem delu lahko koristili/. Po možnosti se potrudite, da preprečite uničenje omenjenih arhivov od strani sovražnika in civilnega prebivalstva. Zaplenjene arhive prekontrolirajte in nato nam jih dostavite.

5/ Strogo vam je prepovedano kakršnokoli izvrševanje zaplemb in rekvizicij, prav tako je prepovedana vsaka likvidacija/v izrednem slučaju hitrega umika pred sovražnikom ali poskusa pobega aretiranca je justifikacija dovoljena, kar velja samo za posebno nevarne tipe/.

6/ V osvobojenih okrajih takoj aretirajte in zaprite vse one elemente, ki jih imate v seznamu za aretacije. Vsakega aretiranca podrobno zaslišite in nam podrobno poročajte. Pri aretacijah pazite, da ne boste vršili napak, ker za vsako napako boste osebno odgovarjali. Ne aretirajte oseb, proti katerim nimate točnih dokazov in bi jih morali po par dneh izpustiti. To bi zelo rušilo ugled naši organizaciji in celemu našem pokretu.

7/ Pri izvrševanju aretacij delajte sporazumno z okrajnimi komiteti/ s sekretarjem/, s katerimi se pogovorite o vseh ostalih ukrepih, ki jih hameravate podvzeti. Delajte tudi sporazumno z vojsko /n-pr. če zasede vojska nek sovražnikov urad, n-pr. občino itd., se dogovorite z žtshom dotične edinice, da vam vojska ne bi ovirala dostopa za prevzem vsega materijala /arhivi/, ki je za nas važen/.

Preštudirajte dobro okrožnico in se strogo držite navodil, tako da ne bi njena vsebina ostala samo na papirju, pač pa da jo sprovedete v življenje in se v praksi po njej ravirate.

Smrt fašizmu = svoboda narodu!

Pooblaščenec:

P.S. Naš naslov je: 2424 P.

okupatorjevim pritiskom. Od 2. 11. 1944 do 1. 1. 1945 je bil v.d. pooblaščenca Danilo Petrinja-Primož, ki je nato postal namestnik pooblaščenca, v.d. pooblaščenca pa je bil Jože Tekavec-Pepi, ki je postal pooblaščenec OZNA za okrožje južna Primorska ob njeni priključitvi k IX. korpusu. Pomočnika pooblaščenca sta bila Stanko Jenko-Tugomir in Dušan Ota-Toča, ki je pozneje padel.²⁷⁶ Februarja 1945 so v južnoprimorsko okrožje sodili okraji Pivka, Snežnik, Brkini, Bazovica, Socerb, Lopar, Obala in Istra.²⁷⁷

V nasprotju z drugimi območji, kjer je OZNA obravnavala predvsem nasprotnike, je v južnoprimorskem okrožju Stane Jenko podal resno kritiko delovanja vojske in aktivistov na Zgornji Pivki, kjer se je odnos prebivalstva do osvobodilnega gibanja po kapitulaciji Italije poslabšal za 100 %. Aktivisti OF so se skrivali po bunkerjih, med prebivalstvom niso delili propagandne literature in vedli so se diktatorsko. Sorodnikov terencev niso vključevali na sezname za mobilizacijo, ampak le v terenske odbore, sami so gojili črno borzo, medtem ko so jo prebivalstvu prepovedali, in zganjali so protiversko propagando, kar je ljudi, ki so bili zelo verni, odvrčalo od OF. Tudi na Baču, Knežaku in v Zagorju je bil odnos ljudi do terencev sovražen. Vojska je stradala, ker ji gospodarska komisija ni preskrbela dovolj hrane.

Ko je pooblaščenstvo prevzel Danilo Petrinja, so bili poleg njega in namestnika še štirje pomočniki pooblaščenca, trije kurirji, intendant, trije možje iz patrulje VDV in kuharica. Delo so si razdelili tako, da je namestnik pooblaščenca vodil delo, prvi pomočnik je bil dodeljen na območje Ilirske Bistrice in okolice za nadzor nad reakcijo, drugi pomočnik je bil dodeljen na območje Št. Peter in za nadzor nad reakcijo, tretji pomočnik je v okviru linije CC nadzoroval okraj Snežnik in tu propagandni odsek, SKOJ, kulturo in prosveto, četrti pomočnik pa je bil na tečaju. Okrožje je bilo veliko, saj je segalo od Postojne in ob progi do Trsta, ob morju pa Koper, Piran in skoraj do Buzeta, ob hrvaški meji pa do notranjskega okrožja.²⁷⁸

Tik pred koncem vojne 27. 4. 1945 je pooblaščenec OZNA Tekavec vsem okrajnim pomočnikom poslal odredbo, ker se niso držali ustnih in pisnih navodil, ki jim jih je dal ob pošiljanju poročil. V njej je odredil, da morajo dnevno pošiljati situacijska poročila o vojaških premikih sovražnikov, vojaški koncentraciji in sovražnikovih namenih ter ciljih. Vsako pomembno ugotovitev morajo takoj sporočiti, pri čemer naj bodo posebej pozorni na duhovnike, na katere se je reakcija začela opirati v zadnjem času. Tedensko so morali pošiljati politična poročila po prejetem obrazcu in v njih navesti tudi povezanost četnikov, nedičevcev in domobrancev, njihovo propagando, protiukrepe in povezanost z okupatorjem. V krajih, ki jih je osvobodila Jugoslovanska arma-

²⁷⁶ Arhiv MNZ, ZA 301/11, Poročilo Franca Trčka-Ovsava odseku za oblast VII. korpusa in ZA 301/10, Poročilo načelniku OZNA za Slovenijo z dne 1. 1. 1945.

²⁷⁷ Arhiv MNZ, ZA 301/10, Politično poročilo načelniku OZNA za Slovenijo z dne 1. 2. 1945.

²⁷⁸ Arhiv MNZ, ZA 301/65, Izredno poročilo Danila Petrinje z dne 2. 11. 1944.

da, so morali takoj, ko je bilo mogoče, zapleniti vse pomembne arhive (gestapa, Ovre, OS be-ga, mo-ga, občinske arhive). Preprečiti so morali, da bi sovražnik ali civilno prebivalstvo uničili te arhive, zaplenjene arhive pa so morali dostaviti pooblaščenцу OZNA. Strogo prepovedano jim je bilo kakršno koli opravljanje zaplemb in rekvizicij, prav tako so bile prepovedane usmrčitve (razen v izrednih primerih hitrega umika pred sovražnikom ali ob poskusih pobega aretiranca). V osvobojenih okrajih so morali takoj aretirati in zapreti vse tiste, ki so jih imeli na seznamu za aretacije. Vsakega aretiranca so morali podrobno zaslišati in o zaslišanju poročati pooblaščenцу. Paziti so morali, da pri aretacijah niso delali napak, saj so za vsako napako osebno odgovarjali. Posebno so jih opozorili, naj ne aretirajo oseb, proti katerim nimajo zanesljivih dokazov in bi jih morali po nekaj dneh izpustiti. To bi zelo škodilo ugledu OZNA in celotne OF.

Pri aretacijah so morali sodelovati sporazumno z okrajnimi partijskimi komiteji (s sekretarjem) in se z njimi pogovoriti o vseh nameravanih ukrepih. Delati so morali tudi sporazumno z vojsko, tako da vojska, ki je zasedla sovražnikov urad, ni ovirala dostopa OZNA do vsega gradiva, arhiva, ki je zanj pomemben.²⁷⁹ Pred koncem vojne niso več uporabljali naziva OZNA za južno Primorsko, ampak konspirativno oznako, naslov 2424P. Zadnje navodilo o poteku zaslišanj je z dne 5. 5. 1945.

Pooblaščenstvo OZNA za zahodno Primorsko

V zahodnoprимorsko okrožje so sodile nekdanje okrožne izpostave odseka za notranje zadeve za Brda, soško dolino, vzhodno Benečijo, zahodno Benečijo, Tolminsko, Kobariško in Bovško. Pooblaščenstvo OZNA za zahodno Primorsko je delovalo od 13. septembra 1944 do maja 1945, že od januarja 1945 pa so v dopisih uporabljali namesto glave konspirativno oznako za sedež pooblaščenstva 955 K. Pooblaščenec je bil Jože Kragelj-Kremen, njegov namestnik Oskar Zornik-Miloš, pomočniki pa Anton Gerbec-Toni, Milka Antonič-Bistra, Karel Ambrožič-Dragotin in Gabrijel Kumer-Jelko. Poleg treh kurirjev in intendanta so bili na sedežu pooblaščenstva tudi trije člani VDV. V vsakem okraju so imeli svoje vire, zaupnike in informatorje, večinoma ženske. Značilno za to območje je, da so za pridobivanje informacij plačevali, saj so bili posebno v Benečiji in Reziji ljudje revni in zato vezani na denarne nagrade.²⁸⁰

²⁷⁹ Arhiv MNZ, ZA 301/65, Odredba pooblaščenca Jožeta Tekavca z dne 27. 4. 1945.

²⁸⁰ Arhiv MNZ, ZA 301/66, Poročilo pooblaščenca Jožeta Kraglja drugemu odseku OZNA za oblast IX. korpusa z dne 28. 10. 1944 in 9. 1. 1945, ter ZA 301/11 druga sekcija OZNA za oblast IX. korpusa konec leta 1944.

Poročali so o poskusu nadporočnika Ratka Cotiča, da organizira plavo gar-do med domobranci. Pred vstopom v domobranske vrste je bil Cotič v glav-nem štabu Mihailovića, bil pa je tudi zelo priljubljen pri svojem moštvu. 8. 9. 1944 je hotel s celotnim svojim moštvom preiti v ilegalo. 30 domobrancev se je s konji in strelivom zateklo v vas Libušnje pod Krnom, kjer so nameravali čakati na Cotiča in ostale. Nemci so za to zvedeli zaradi izdaje dveh domo-brancev – eden od njiju je bil Matko Korošec – in zajeli 26 od 30 domobran-cev. Ti so se predali brez boja, štirim pa je uspelo ulti. Aretirali so tudi vse do-mobrance v Kobaridu s Cotičem vred, med njimi tudi Antona Potočarja nek-danjega poveljnika domobranske posadke v Trnovem. Nemci so vse glavne plavogardiste odpeljali v Videm.²⁸¹

Na poblaščenstvu so v tem času prejeli okrožnico, naj predlagajo za odliko-vanja vse, ki so bili v partizanih od leta 1941, Ta pogoj je izpolnjeval samo Ivan Novak-Cveto, roj. 28. 2. 1922 v Tacnu. V zahodnoprimorsko pooblaš-čenstvo OZNA je prišel iz kamniškega okrožja, kjer je bil od avgusta 1943 na-čelnik VOS in okrožne izpostave Odseka za notranje zadeve.

Operativni štab za zahodno Primorsko je OZNA predal tri člane OSOPPO, ki so bili aretirani oz. ujeti v patrulji: Mario Gaudin, Anton Furlan in Riko Nuncijado. Zaslišal jih je pooblaščenec OZNA v drugi brigadi VDV 23. 1. 1945 in iz zaslišanja je razvidno, da so iz brigade dezertirali. Opisali so, da so osopovci formirani v dve diviziji, vsaka divizija šteje tri brigade in vsaka bri-gada tri bataljone – skupno 700 mož.²⁸² Po zaslišanju so jih izpustili, večino drugih aretirancev pa so poslali vojaškemu sodišču pri kobariškem vojnem območju, med drugimi tudi Ivana Jelinčiča in Alojzija Rutarja iz Zatolmina.²⁸³ Pooblaščenec OZNA pri kobariškem vojnem območju so poslali tudi 19 pre-bežnikov iz nemške vojske, od katerih je bilo 13 Rusov, 4 Italijani, Francoz in Slovenec, in za njih so poslali tudi vojaške knjižice.

Med številnimi zaslišanji ubežnikov z ene ali druge strani je posebej zani-miv zapisnik zaslišanja Gine Sabotić, roj. 18. 9. 1926 v Št. Lenartu, ki je bila od septembra 1943 do novembra 1943 v tretjem bataljonu IV. brigade v Idriji, nato pa so jo iz zdravstvenih razlogov izpustili domov. Petnajst mesecev je bi-la v rajhu, kjer je obiskovala gestapovsko šolo najprej v Beljaku, kjer je bilo 350 tečajnikov in nato še v Vidmu, kjer se je šolalo 15 oseb. Glavni cilj njaho-vega šolanja je bila vohunjenje proti partizanom. Šolanje je trajalo od 1. 11. 1944 do 1. 1. 1945. Glavna naloga žensk je bila, da postanejo ljubice partizan-skih poveljnikov, po možnosti partizanske policije, in pridobijo podatke o

²⁸¹ Arhiv MNZ, ZA 301/66, Poročilo Oskarja Zorina-Miloša drugi sekciji OZNA za IX. korpus z dne 26. 9. 1944.

²⁸² Arhiv MNZ, ZA 301/66, Poročilo Alberta Drinovca-Abija pooblaščenca OZNA pri štabu druge brigade VDV pooblaščenec OZNA za zahodno Primorsko z dne 24. 1. 1944.

²⁸³ Arhiv MNZ, ZA 301/66, Spremeni dopis vojaškemu sodišču kobariškega vojnega področja z dne 27. marca 1945.

številu mož po bataljonih, oborožitvi in imenih poveljnikov na terenu. Za vzdrževanje zvez so uporabljali njihove domače in posebej izšolane kurirke, za razpoznavanje pa so imeli posebne legitimacije s policijskim žigom in osebne legitimacije. Na delo so jo poslali 19. marca 1945. Priznala je več izdaj (30 oseb), zaradi česar so bile vse osebe odpeljane v nemško internacijo. Sabotičevo so zaradi sovražne ofenzive na njihovo območje usmrtili, in o tem obvestili drugi odsek OZNA za Slovenijo.²⁸⁴

Mesec dni pred koncem vojne je pooblaščenec OZNA poslal seznam postojank v zahodnoprimeškem okrožju z natančnim številom osebja, ločenega po skupinah: Nemci, Italijani, belogardisti, vojaki, policisti, orožniki, gestapovci, fašisti in njihovo skupno število. Tako so se lahko pripravili na končni obračun in so vedeli, s kolikšno sovražnikovo silo morajo računati. V rednih mesečnih poročilih pa so drugi odsek OZNA obveščali o razmerah v okrajih Brda, Benečija in Tolmin, pri čemer je bila v Brdih in Benečiji posebej pomembna ofenziva kozakov. Ti so prebivalce ropali, hkrati pa širili propagando, da se ne bojujejo za Stalina in da hočejo carsko Rusijo.

Pooblaščenstvo je imelo težave z vzpostavitvijo zvez s pomočjo radijskega oddajnika, ker je bil električni tok prešibek. Ko so se Italijani, Nemci in kozaki 30. 4. 1945 umaknili iz Tolmina in Brd, so pooblaščenec dobili naloge, da gredo v okupatorske postojanke, tam prevzamejo arhiv gestapa in drugih ustanov, izpustijo vse politične ujetnike in aretirajo vse največje reakcionarje po že prej pripravljenih seznamih ter da naj jim pri tem pomaga Narodna zaščita. Aretirane so morali odpeljati na varno mesto in jih tam zastražiti. Ob tem so morali po vseh osvobojenih krajih postaviti svoje zaupnike.²⁸⁵

Čedad so osvobodili italijanski partizani, za njimi še enote JA, zato so Italijani zaplenili arhiv gestapa in drugih političnih ustanov, medtem ko je arhiv nekdanje občine prevzel odbor OF. Enote OSOPPO so izvajale hudo propagando proti partizanom. Prišlo je do večjega zgražanja prebivalstva v Benečiji zaradi usmrtitev v zadnji sovražni ofenzivi, zato se je pooblaščenec OZNA zahodne Primorske opravičeval Jožetu Slugi-Lenartu, češ da je OZNA takrat justificirala le dve osebi, to je Gino Subotič in njeno kurirko Giovanni Bleđig, a še njiju so prve tri dni ofenzive vodili s seboj, nato pa so ju ob pričakovanju večjega nemškega prodora usmrtili. Pač pa je kobariško vojaško območje usmrtilo več aretirancev. Njihova trupla so zelo slabo skrili, tako da so jih naslednji dan našli domačini in so se zgražali nad dejanjem, saj so bili usmrčeni masakrirani.²⁸⁶ Položaj v Benečiji je bil za gibanje OF slab, če bi hoteli vzpostaviti oblast in red, bi morali po mnenju namestnika pooblaščenca

²⁸⁴ Arhiv MNZ, ZA 301766, Zaslišanje Gine Subotić z dne 1. 4. 1945 in 4. 4. 1945 in sporočilo o njeni likvidaciji 22. 4. 1945.

²⁸⁵ Arhiv MNZ, ZA 301/66, Navodilo pooblaščenec z dne 30. 4. 1945.

²⁸⁶ Arhiv MNZ, ZA 301/66, Poročilo Jožetu Slugi-Lenartu z dne 4. 5. 1945.

OZNA aretirati polovico ljudi. Zato so predlagali, da ta del zasedejo s partizansko vojsko, do česar pa seveda ni prišlo. Na seznamu zaslišanj iz zahodne Primorske je bilo z imeni in kraji rojstva naštetih 32 oseb.

Pooblaščenstvo OZNA za območje Polhograjski Dolomiti

Od septembra 1944 do 1. marca 1945 so bili v Dolomitih naslednji okraji: Dobrova, Horjul, Logatec in Vrhnika. Pooblaščenec OZNA za območje Dolomiti je bil Janko Šmid-Vinko, njegov namestnik Stane Malavašič-Tonček, pomočniki pa Janez Mravlja-Marko, Janez Kos-Sergij, Fran Pervanje-Kunde in Jože Verbič-Risto. Intendant je bil Fran Vovken-Rudi, administratorki Milojka in Jožica Štucin, radiotelegrafist pa Marjan Šmid-Drzni.²⁸⁷ Eno prvih poročil je obsegalo seznam nastanitve vojaških osebnih in skladiščnih naprav v Ljubljani. V seznamu okrajev v Dolomitih usmerjenih proti OF, so kot popolnoma nasprotno usmerjeni označeni Ligojna, Šentjošt in Rovte; delno nasprotni pa Smrečje, Žažar, Samotorca, Zaplana, Polhov Gradec, Rakitna in Pokojišče. Proti OF so bili zato, ker so bili možje delno pri domobrancih in ker je bila domobranska propaganda močnejša od OF. Drugi sezname so poimenski in vsebujejo: seznam nasprotnikov iz različnih krajev dolomitskega območja 99 oseb, iz Vrhnike 86 oseb, iz Horjula 30 oseb, iz Borovnice 28 oseb, iz Brezovice 23 oseb. Seznam uniformiranih belogardistov z navedenimi imeni, rojstnimi podatki, stanovanjem in postojanko je štel približno 300 oseb po postojankah. Na seznamu sovražnih organizacij so našteti Marijina družba na Dobrovi, v Brezovici ter v Polhovem Gradcu, protikomunistična organizacija šolske mladine v Horjulu, prosvetno društvo in gospodarski odbor na Logu. Pooblaščenstvo OZNA je zbiralo tudi sezname domobranskih oficirjev, podoficirjev in desetarjev iz postojank Horjul, Polhov Gradec in Korena. Seznam četnikov iz občine Rovte je štel 4 osebe, seznam policijskega zbora pa 3 osebe. Priloženih je tudi nekaj zapisnikov zaslišanj, med drugimi tudi intedanta Prešernove brigade Franca Peterke, ki je ropal po terenu.

Pooblaščenstvo OZNA za okrožje Jesenice

Okrožna izpostava Jesenice, okrožni in okrajni obveščevalni oddelki so bili razpuščeni 18. 9. 1944, ko je nastalo pooblaščenstvo OZNA za okrožje Jesenice. V okrožje so sodili okraji Jesenice, Radovljica, Bled-Gorje, Bled-Ribno, Žirovnica in Bohinj. Po navodilu II. sekcije OZNA za oblast IX. korpusa so na

²⁸⁷ Arhiv MNZ, ZA 301/11, Druga sekcija OZNA za oblast IX. korpusa konec decembra 1944, rekonstrukcija Janka Mravljeta iz leta 1982 in ZA 301/49, Poročilo Janka Šmida odseku za oblast IX. korpusa z dne 7. 10. 1944.

sedež pooblaščenstva prihajali člani okrajnih obveščevalnih oddelkov, tam so jih razporedili, nekaj pa dali tudi Narodni zaščiti. Zaradi odhoda vseh ilegalnih obveščevalnih kadrov je delo obveščevalne službe skoraj popolnoma zastalo do reorganizacije v OZNA.²⁸⁸ Pooblaščenec OZNA za jeseniško okrožje je bil Jakob Eržen-Andrej, prej načelnik okrožne izpostave. Njegov namestnik je bil krajši čas Marjan Šifrer-Kuki, nato je postal pomočnik druge sekcije OZNA za oblast IX. korpusa, zato je namestnik postal Jože Čučič Mario in je konec aprila 1945 postal pooblaščenec. Pomočniki pooblaščenca so bili Ludvik Kuhar-Julij, Aleksander Rozman-Pavel, Vlado Kersnik-Lado in Ivan Zupan-Nestor. Spremljevalca sta bila Jakob Pogačar-Gaber in kurir Janez Stare-Bogdan, strojepiski pa Evelina Pevc-Jana in Rezka Rus-Bojana. Spremljevalca sta bila tudi Filip Pančur-Florjan in Anton Eržen-Milan in kurirja Maks Rožič-Raskovc in Anton Novak-Janez. Mehanik je bil Jeranče Koritnik-Hanži, intendant Jožef Pekocev-Iztok in kuhar Franc Rebolj-Jaka.²⁸⁹ Do konca vojne se je osebje le malo spremenilo, konec aprila so za točko uporabljali konspirativno ime 1010B.

Ker so bile v okrožju močne sovražnikove postojanke v Radovljici, Lescah, na Bledu in na Jesenicah so se zelo bali vrinjencev. Ti naj bi prišli v partizanske vrste med množičnimi vstopi v partizane, zato so že septembra opravili 16 zaslišanj, ki so se nanašala na belogardistične organizacije v Bohinjski Bistrici, njihovo delovanje na Jesenicah in okolici in delovanje gestapovskih vrinjencev. Usmrtili so 7 oseb: Franca Izda je dal usmrtiti že obveščevalni oddelek. Med usmrčenimi je bil tudi Johan Brumen. Jožeta Pazlerja in njegovo ženo so usmrtili zaradi aretacije 33 oseb, ki sta jih ovadila gestapu. Zapisniku o aretaciji Martina Žvana so priloženi izvirni nemški dokumenti, usmrtil pa ga je Jeseniško-bohinjski odred. Antona Cveka so aretirali zaradi sestankov v njegovi hiši, na katerih so se z večjo skupino mladoletnih oseb menili o izdajah, ki jih je gestapo plačeval s 150 do 500 markami. Rezultat njihovega delovanja je bilo 8 izdaj in požig vasi Radovne. Usmrtili so ga zaradi onemogočnega transporta na sodišče. Ivan Pivk je na zaslišanju pripovedoval o svojem šolanju v gestapovski šoli od 15. decembra 1943 do 15. marca 1944. Usmrtili so ga skupaj s Tonetom Erkarjem po zaslišanju, ko je nemška patrulja zadela v bližino štaba V. bataljona VDV.²⁹⁰ Usmrčevala pa ni samo OZNA, ampak tudi partizanske enote. Alojzija Stroja, lesnega trgovca in gostilničarja ter posestnika iz Zapuž pri Lescah, starega 60 let in poročenega s hčerko politika Janeza Brodarja, je aretiral in usmrtil Kokrški odred, pooblaščenec OZNA za Jese-

²⁸⁸ Arhiv MNZ, ZA 301/42, Poročilo pooblaščenca Jakoba Eržena-Andreja drugi sekciji OZNA za oblast IX. korpusa z 18. 9. 1944 in 1. 11. 1944.

²⁸⁹ Arhiv MNZ, ZA 301/42, Dopis pooblaščenca Jakoba Eržena Andreja odseku OZNA za oblast IX. korpusa z dne 28. 9. 1944.

²⁹⁰ Arhiv MNZ, ZA 301/42, Poročilo pooblaščenca OZNA z dne 3. 10. 1944.

nice pa je o tem obvestil II. sekcijo OZNA za IX. korpus, da jim ne bi pripisovali justifikacije.

V poročilih so spremljali delovanje četnikov v Žažarju, Kogelju in Samotrici in njihov odnos do domačega prebivalstva, pri katerem so izvajali rekvizicije. Posebno pozornost so posvetili postojanki varnostne policije in varnostne službe na Bledu pod vodstvom Pörstererja.²⁹¹

OZNA je izdelala tudi sezname civilnih in drugih okupatorjevih ustanov na Bledu, v Dobravi pri Bledu, Lescah, Bohinjski Beli, Dovjem-Mojstrani in Bohinj in tam zaposlenega osebja – županstvo, žandarmerija, policija, domobranci, SS pasje poveljstvo in vojska. Sestavila je posebne sezname Nemcev, ki so se priselili na Bled in v Bohinj po okupaciji.²⁹² V začetku marca so pridobili seznam vseh jetnikov v Begunjah. Skupaj je bilo 808 oseb, od tega 410 moških in 398 žensk, pod gestapo pa je sodilo od teh 353 moških in 332 žensk.²⁹³

Včasih se je zgodilo, da so legalne obveščevalce mobilizirale partizanske enote in jim s tem preprečile delo. Tako je Jožeta Jana-Iztoka marca 1945 mobiliziral Jeseniško-bohinjski odred. Pooblaščenec OZNA za Jesenice jim je naročil, naj ga takoj izpustijo, hkrati pa po odredu razširijo vest, da je dezertiral, da bi tako nemoteno opravljal svoje obveščevalno delo.

Med poročili obveščevalcev je tudi poročilo Ludvika Lavrinca, nemškega vrinjenca, ki opisuje pobjo članov okrožnega načelstva Narodne zaščite za Jesenice, 4. februarja 1945. Nemci – skupina jeseniškega gestapa in protiletalskega topništva, skupno 50 mož, je obkrožila in napadla bunker okrožnega načelstva Narodne zaščite na Planini pod Golico na Plavškem Rovtu. Padli so: Ivan Pangeršič-Jelko, načelnik okrožnega načelstva NZ za Jesenice, Mirko Rogelj-Petko, roj. 15. aprila 1924 na Jesenicah, Valentin Koselj-Vanjo, roj. 11. januarja 1909 v Bodeščah pri Bledu in Ela Treven-Rustja, članica okrajne gospodarske komisije za okraj Jesenice-Kranjska gora. V akciji so Nemci našli cel nahrbtnik, v katerem je bil arhiv NZ. Ob padcu sta dva partizana ušla, Nemci pa so ujeli Tineta Slivnika, ki je bil obveščevalec poveljstva mesta Jesenice. Povedal je za bunkerja poveljstva mesta Jesenice in zaščitnega voda v Jeseniških Rovtih, ter za funkcije vseh znanih partizanov. Nemci so 6. 2. 1945 še enkrat šli v akcijo. Slivnik jim je pokazal vse bunkerje, ki pa so bili že izpraznjeni, zato so jih Nemci zažgali, njega pa so 14. 2. 1945 odpeljali v kaznilnico v Begunjah.²⁹⁴ Razen poročil o nemški ofenzivi konec marca in v začetku apri-

²⁹¹ Arhiv MNZ, ZA 301/42, Poročilo šefa druge sekcije Radovana Žuljana-Strnada OZNA za Slovenijo z dne 8. 10. 1944.

²⁹² Arhiv MNZ, ZA 301/42, Bled 24. 11. 1944 in seznam priseljenih Nemcev 21. 11. 1944, za Bohinj pa 18. 1. 1945.

²⁹³ Arhiv MNZ, ZA 301/42, Seznam vseh jetnikov v Begunjah z dne 31. 3. 1945.

²⁹⁴ Arhiv MNZ, ZA 301/42, Poročilo o zadržanju ujetega partizana Tineta Slivnika z dne 15. 2. 1945 in Ljuba Dornik-Šubelj, Pobjo članov okrožnega načelstva NZ Jesenice, Varnost št. 2, leto 1990.

la 1945 je obveščevalec Lavrinc maja 1945 podal seznam tistih slovenskih gestapovcev na Jesenicah, ki so maja 1945 odšli iz Gestapa.

Pooblaščenstvo OZNA za okrožje Kranj

V okrožje Kranj so sodili okraji: Kranj, Stražišče, Jelovica, Naklo, Naklo-Preddvor, Brezje, Tržič, Tržič-Brezje in Šenčur. Pooblaščenec OZNA za okrožje Kranj je bil Pavel Kavčič-Miha, njegov namestnik Ivan Ivanc-Janko je padel in nadomestil ga je Franc Štefe-Miško, ki je bil prej pomočnik pooblaščenca, kakor tudi Ludvik Štraus-Martin. Pomočniki so bili Andrej Mokorel-Samo, Franc Pagon-Don in Slavko.²⁹⁵ Pooblaščenstvo OZNA za okrožje Kranj je začelo delovati 16. 9. 1944 in je delovalo do konca vojne. Eden prvih dopisov se nanaša na vprašanje sodstva. Ker je bilo pri Kokrškem odredu, ki je deloval na tem območju, razpuščeno odredno sodišče, področno pa še ni bilo postavljeno, je pooblaščenec Kavčič spraševal drugo sekcijo, kako naj ravna z aretiranci manjšega pomena. Ali naj jih pošljejo naprej do njihovega centra ali lahko zadevo sami rešijo. Odgovor je bil, da v manjših zadevah odloča pooblaščenec sam, glede justifikacij pa brzojavno ali po zvezi, kar je tudi njegova dolžnost.²⁹⁶ Na drugi strani pa je pooblaščenec v primeru aretacije in justifikacije Petra Šavsca odgovarjal drugi sekciji, da pri njih ni možnosti, da bi aretirance večkrat zaslišali, zato so zadovoljni, da izdajalca, ki ga dobijo v roke takoj usmrtijo.²⁹⁷ Zato so dobili navodilo, da naj vse osumljence z obtežilnim gradivom takoj pošljejo na področno vojno sodišče za Gorenjsko in to so od oktobra 1944 tudi izvajali.

Najhujši udarec je pooblaščenstvo OZNA za okrožje Kranj doletel 27. 11. 1944, ko je nemška policija iz Brezij, Poljč in Begunj ter domobranska posadka iz Kovorja zaradi pobega in izdaje nekega aretiranca organizirala hajko pod Dobrčo. Padli so štirje člani okrožnega pooblaščenstva OZNA: namestnik pooblaščenca Ivan Ivanc-Janko, pomočnika pooblaščenca Andrej Mokorel-Samo in Slavko ter Lado, kurir pri namestniku. Poveljnik kurirjev na tej zvezi v okrožju je bil dvakrat ranjen in so ga Nemci ujeli in odpeljali v Begunje.²⁹⁸ Ker so v tem času zbirali podatke za nosilce spomenice 1941, je dal svoje podatke tudi pooblaščenec za okrožje Kranj. Pavel Kavčič – Miha se je rodil 28. 8. 1909 v Škofji Loki, po poklicu je bil puškar, v NOB je vstopil 18. 12. 1941 pri Sv. Ožbaltu v Cankarjev bataljon Gorenjskega odreda, kjer je bil

²⁹⁵ Arhiv MNZ, ZA 301/11, druga sekcija OZNA za oblast IX. korpusa konec decembra 1944.

²⁹⁶ Arhiv MNZ ZA 301/40, Dopis pooblaščenca Pavla Kavčiča-Mihe drugi sekciji OZNA za oblast IX. korpusa z dne 21. 9. 1944.

²⁹⁷ Arhiv MNZ, ZA 301/40, Dopis Kavčiča drugi sekciji OZNA za oblast IX. korpusa z dne 26. 9. 1944.

²⁹⁸ Arhiv MNZ, ZA 301/40, Poročilo pooblaščenca Kavčiča drugi sekciji OZNA za IX. korpusa z dne 21. 11. 1944 in originalno poročilo kurirja o dogodkih.

desetar, nato četni intendant do oktobra 1942, nato politični aktivist v okraju Škofja Loka do 15. 11. 1942, nato politični aktivist v Stražišču pri Kranju do aprila 1943, nato sekretar okrajnega komiteta KPS Stražišče do 2. 9. 1943, nato član okrožnega komiteta KPS Kranj do 3. 11. 1943, nato sekretar okrožnega komiteta Kranj do 12. 3. 1944, nato sekretar partije pri štabu Gorenjskega odreda do 20. 5. 1944, nato načelnik okrožne izpostave do 2. 9. 1944 in nato pooblaščenec OZNA za okrožje Kranj.²⁹⁹

Poleg zasliševanja aretirancev so v Kranju izdelovali tudi sezname javnih ustanov civilne uprave Kranja, Nemcev naseljenih v Kranju, domobrancev v posadkah itd. Dne 9. 4. 1945 so Nemci ob ofenzivi zaplenili ves arhiv okrožja Kranj, s katerim so se ob obvestilu o tridnevni hajki umaknili na območje Dražgoš. Pri tem sta padla dva borca iz prvega bataljona Druge brigade NO, trije pa so se rešili. Zadnje poročilo iz vojnega časa je z dne 9. 5. 1945, ko je pooblaščenec poročal o umiku nemških gestapovcev čez mejo, o zasedanju domobranske vlade v Ljubljani in o množičnem umiku celih družin skozi Kranj, med njimi tudi Rupnika in njegovega zeta Stanka Kocipra, škofa dr. Gregorija Rožmana in polkovnika Krenerja 5. 5. 1945, ki so se vsi peljali proti Avstriji. Domobranci so se začeli umikali proti Trziču 7. 5. 1945, uničevali so arhiv in požigali rezervno orožje in strelivo. Z njimi so se pogosto umikale tudi družine.³⁰⁰ Ohranjeni so tudi sezname 125 oseb, ki so se 9. 5. 1945 iz Kranja umaknile pred NOV in so se po osvoboditvi leta 1945 ali 1946 vrnile nazaj domov. Vsi so se vrnili na posestva staršev, premoženja večinoma niso imeli in tudi politično se niso udeleževali.³⁰¹

Pooblaščenstvo OZNA za okrožje Škofja Loka

Pooblaščenec OZNA za okrožje Škofja Loka je bil Milan Žakelj-Žirovnik, njegov namestnik Karel Notar-Kovač, pomočniki pooblaščenca pa Viktor Osredkar-Boris, Viktor Naglič-Kamen, Vera Mrhar, Andrej Smolej-Murn in Stanko Podgoršek-Vili.³⁰² Imeli so tudi več kurirjev, intendanta in kuharico. Devet oseb, ki so bile prej v okrožnih obveščevalnih oddelkih, so dodelili Narodni zaščiti. V okrožje Škofja Loka so sodili okraji Škofja Loka, Medvode, Šentvid, Smlednik, Sorica, za katere so uporabljali konspirativne oznake Bor, Volga 11, Koprivnik, Jelka-Bor, Goli vrh in Sorica.

²⁹⁹ Arhiv MNZ, ZA 301/40, Anketni list Pavla Kavčiča-Mihe dne 5. 10. 1944.

³⁰⁰ Arhiv MNZ, ZA 301/40, Poročilo Oskarja z dne 9. 5. 1945 Radovanu Žuljanu-Strnadu.

³⁰¹ Arhiv MNZ, ZA 301/40, Sezname za okraj Kranj od strani 585 do 596.

³⁰² Arhiv MNZ, ZA 301/11, Druga sekcija OZNA za oblast IX korpusa konec leta 1944 in ZA 301/37, Poročili pooblaščenca Milana Žaklja drugi sekciji OZNA za oblast IX. korpusa z dne 18. 9. 1944 in 18. 10. 1944.

Tudi v Škofji Loki so v zvezi z okrožnico druge sekcije zbirali podatke o civilnih ustanovah okupatorja (Nemcev) v mestu in okolici.³⁰³ V političnem poročilu so označili kot glavno zatočišče reakcije okraje Škofja Loka in Šentvid, od koder so vodili propagando tudi drugod po terenu. Domobranske postojanke so bile v Goričanah, Prašah, Žabnici in Škofji Loki ter Smledniku. V Šentvidu je bila tudi plavogardistična propaganda iz mesta Ljubljane.

Tik pred koncem vojne se je 3. maja iz Gorenje vasi in Hotavelj preselilo v Žiri 500 sovražnikovih vojakov. To so bili četniki, nedičevci in Ukrajinci, nekateri tudi z družinami. Na poti so bili že od januarja 1945, saj so se morali umakniti pred partizani in Rusi, ko so šli iz Srbije. Izjavljali so, da bodo tu počakali na Angleže in nato skupaj z njimi šli nad Ruse in partizane. Prebivalstvo, ki je bilo naklonjeno belogardistom, jim je verjelo, medtem ko so se jim privrženci OF posmehovali. Že čez dva dni so se morali umakniti nazaj proti Gorenji vasi. Ko so se umikali, so vrgli v zrak dva mostova. Ob umiku Nemcev in četnikov 9. 5. 1945 so veliko ljudi ustrelili – ne glede na to ali so bili naklonjeni OF ali domobrancem. Največ žrtev je bilo na Logu. Vas Bevke so zažgali in izropali. Ko je partizanska vojska zasedla Vrhniko, Horjul, Log in druge vasi, so se belogardistične družine poskrile v kleti, saj so verjeli propagandi, da partizani ob prihodu vse pobijejo. Na tak primer je naletel neki politkomisar IV. armade, ko je vstopil v hišo, kjer so bili vsi stanovalci zbrani v kleti s sklenjenimi rokami. Da bi jih pomiril, je dal sklicati vse ljudi iz vasi in jim spregovoril o poslanstvu osvoboditeljev.

V zadnjem poročilu z dne 15. 5. 1945 pooblaščenec sporoča, da so se v noči med 13. in 14. majem pojavile četniške skupine in pri nekem kmetu pokradle kure. Pogosto so se pojavljali okrog Šentjošta in Črnega vrha, kjer ni vojske in so se simpatizerji OF bali, da jih bodo četniki vse pobili. Njihova propaganda je govorila, da bodo v Avstriji le teden ali 14 dni, potem pa se bodo vrnili in maščevali partizanom.³⁰⁴

Pooblaščenstvo OZNA za okrožje Kamnik

V okrožje Kamnik so sodili okraje Zasavje, Domžale, Lukovica, Tuhinj, Kamnik, Komenda in Mengeš. Pooblaščenec OZNA je bil Stane Bregar, njegov namestnik Ludvik, pomočniki pa Lado, Nande, Miško, Andrej Boštjančič-Hrast in Drago.³⁰⁵ S 1. marcem 1945 se je okrožje priključilo odseku za območje

³⁰³ Arhiv MNZ, ZA 301/37, Poročilo pooblaščenca Žirovnika Radovljanu Žuljanu-Strnadu z dne 18. 1. 1945.

³⁰⁴ Arhiv MNZ, ZA 301/37, Poročilo Kundeta Žirovniku z dne 5. 5. 1945, 10. 5. 1945 in 15. 5. 1945.

³⁰⁵ Arhiv MNZ, ZA 301/48, Poročilo druge sekcije OZNA za IX. korpus z dne 28. 10. 1944. Imena niso razrešena zaradi padca članov pooblaščenstva 6. januarja 1945.

Štajerske in Koroške.³⁰⁶ Od 9 članov pooblaščenstva je v okrožju Kamnik ostal samo pomočnik Nande, saj so 4 člani padli v ofenzivi, 2 članici sta bili ujeti, pooblaščenec Bregar je pred ofenzivo konec novembra 1944 odšel na bolniški dopust na Dolenjsko, en pomočnik pa na Gorenjsko.³⁰⁷

Med zbiranjem podatkov o nasprotnikih so med drugim zapisali, da je število domobrancev v belogardistični postojanki v Domžalah, zaradi vedno novega dotoka prostovoljnih ali prisilnih mobilizirancev, naraslo do 130 mož. Namestnik komandirja druge čete VDV Filip (Janez Koren -Filip, roj. 24. 7. 1908 v Bukovci, vstopil v partizane 8. 1. 1944, v VOS 28. 1. 1944, član KPS) je 26. 9. 1944 dezertiral in pripeljal domobrance in Nemce. Ti so napadli 10 vojakov VDV, ki so spali na nekem gospodarskem poslopju, in so vse ujeli, gospodarja, pri katerem so bili, pa je Filip ustrelil. Izdal je tudi zbirno mesto in tam so naslednjega dne ustrelili še dva člana VDV in aretiranko Ido Kristan, ki so jo VDV-jevci vodili s seboj, trije VDV-jevci pa so se rešili in odšli v kranjsko okrožje.³⁰⁸

Ob pregledu dela po posameznih pooblaščenstvih na območju IX. korpusa so na kamniškem območju opazili veliko napak. Nekdanja obveščevalna služba je bila v tem okrožju zelo slaba, na terenu ni bilo legalnih obveščevalcev, zaupnikov niti vrinjencev, zato se ob reorganizaciji niso imeli na kaj opreti. Še v času izpostav so izsledili precej ljudi, ki so bili po domobranskih postojankah, a zanje našli veliko obremenilnega gradiva. Proti njim niso ukrepali niti niso izdali naloga za justifikacijo. To so izkoristili domobranci in na terenu ni bilo veliko ljudi, saj so bili vsi, na katere bi se lahko oprlo NOG, ali v vojski ali v domobranskih postojankah ali pa v Begunjah. Okrožni pooblaščenec je imel s seboj tri borce iz VDV, ki pa so bili Primorci in terena niso poznali. Aretirancev ni bilo mogoče pošiljati v drugo sekcijo, ker ni bilo prehoda. Vse manj obtožene so pošiljali na področna sodišča v primeru večje aretacije pa so predlagali, da jih raje pošljejo drugi sekciji OZNA za Štajersko in Koroško, ki je v bližini, kot pa na IX. korpus. Ko so osumljence izročali vojaškim sodiščem, se jim je večkrat zgodilo, da je kdo pobegnil ali pa ga je sodišče poslal v operativno vojsko, zato so se zavzemali, da bi imeli pooblaščenci taka pooblastila, da bi ob dovolj obremenilnih dokazih lahko izdali nalog za justifikacijo. O organizaciji in delu so ugotavljali, da lahko izpolnijo le splošne zahteve, ki so jih dobili na Dolenjskem (to so sezname sovražnih ustanov in posameznikov), medtem ko na posamezna vprašanja druge sekcije niso bili sposobni odgovarjati, saj niso imeli mreže v okrožju. Poleg tega so bili od članov pooblaščenstva kar trije bolni, in to Stane Bregar, ki je bil ranjen in živčno bolan,

³⁰⁶ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Dopis Boža Logarja, pomočnika vodje druge sekcije za območje Štajerske in Koroške pooblaščenca OZNA za okrožje Kamnik z dne 8. 2. 1945.

³⁰⁷ Arhiv MNZ, ZA 301/47, Poročilo pooblaščenca OZNA za Kamnik drugi sekciji za Štajersko in Koroško z dne 16. 2. 1945 in 7. 3. 1945.

³⁰⁸ Arhiv MNZ, ZA 301/48, Poročilo Ludvika drugi sekciji OZNA za IX. korpus z dne 4. 10. 1944.

njegov namestnik Ludvik je moral v bolnišnico, pomočnik Lado pa je imel že dva meseca tifus. Drugi štirje pomočniki, ki so z delom šele dobro začeli, so bili kmalu ubiti v sovražnikovi ofenzivi.³⁰⁹ Izdelali so seznam dezertorjev in skrivačev (54 oseb), seznam orožnikov v postojanki v Lukovici (25 oseb), organizatorjev, kurirjev in obveščevalcev bele garde (24 oseb), zapisnike zaslišanj, seznam Nemcev, ki so živeli v Črnučah (30 oseb) in v občini Homec-Radomlje (36 oseb), seznam gestapovcev (159 oseb) itd. V začetku marca 1945 so ostali povsem brez kadra, polovica arhiva je bila pri pomočniku pooblaščenca Nandetu, druga polovica pa je bila izročena poveljniku zaščite in se je med ofenzivo izgubila.

Kamniškego okrožje je bilo zelo pomembno, saj so tu potekale tri pomembne prometne ceste. Nemcem so po razrušitvi prog ostale kot možnost za umik samo še ceste, ki so vodile iz Kranjske na Štajersko, zato je bilo v kamniškem okrožju 15 nemških in 15 domobranskih postojank. Domobranci so nadzorovali predvsem zahodne dele okrožja, medtem ko so območje od Blagovice do Trojan in Tuhinjsko dolino nadzorovali Nemci.

Organizacija na terenu je bila dejansko razbita – Partija že jeseni, predvsem pa po mobilizaciji novembra 1944. Ofenziva, ki se je začela 12. 12. 1945, je temeljito pometla še z ostanki organiziranosti v okrožju. 6. januarja 1945 so bili izdani kar štirje bunkerji. V njih je bilo skupno 27 ljudi, pa tudi okrožna OZNA, člani okrožja s sekretarjem in kurirji s postaje. V istem tednu sta bila izdana še dva bunkerja, v njiju so padli 4 borci, 3 pa so bili zajeti. Kamniški okraj je padel skoraj v celoti, večinoma v bunkerjih. Izdajal jih je neki Črt, sekretar okrajnega komiteja Kamnik, ki se je prijavil in pridružil domobrancem. Zaradi izdaje se je v ofenzivi in pozimi domobrancem prijavilo okrog 100 ljudi, ki so veliko vedeli o organiziranosti terena.³¹⁰

Edini dokument, ki je iz povojnega časa v Arhivu okrožja Kamnik, je potrdilo z dne 17. 5. 1945. Z njim naprošajo prebivalstvo Gorenjske, da 112 avstrijskim vojakom, ki so na poti proti domu (Železni Kapli) preskrbi na poti potrebno hrano. Podpisala sta ga komandir zaščitnega bataljona mesta Kamnik Jože Grom in politkomisar druge čete Karol Bohinc.

Odsek OZNA za oblast Štajerske in Koroške

Odsek OZNA za oblast Štajerske in Koroške je deloval na območju zaledne oblasti IV. operativne cone, segal pa je tudi čez bivšo staro jugoslovansko-avstrijsko državno mejo. Na tem območju sta v skladu s politično, to je partijsko organiziranostjo, delovala oblastna izpostava odseka za notranje zadeve za

³⁰⁹ Arhiv MNZ, ZA 301/48, Poročilo drugi sekciji z dne 28. oktobra 1944.

³¹⁰ Arhiv MNZ, ZA 301/48, Okrožni komite Kamnik januarja 1945 (rokopis).

Koroško in poverjenišтво odseka za notranje zadeve za severno Slovenijo. Z nalogo, da ustanovita obveščevalni oddelek poverjenišťva odseka za notranje zadeve za severno Slovenijo sta 1. junija 1944 na PK VOS za severno Slovenijo prišla Karel Forte-Marko Selin in Egon Conradi. Od prejšnjega obveščevalnega kadra je ostal samo še Anton Černivec-Tomič. Sprva so ugotavljali, da na Štajerskem ni mogoče reorganizirati varnostno – obveščevalne službe enako kot na Dolenjskem, Primorskem in drugod. Poglavitna ovira je bila v tem, da na Štajerskem ni bilo načelnikov okrožnih izpostav niti bataljonov VDV. Edino, kar so lahko naredili, je bilo, da so okrepili obveščevalno mrežo. Zveze z okrožji so bile zaradi močnega nemškega pritiska zelo slabe in glavna naloga obveščevalne službe je bila, da so pošiljali obveščevalce na obveščevalni tečaj na Dolenjsko. Za vse obveščevalno delo je od junija 1944 odgovarjal Karel Forte.³¹¹ Da delo po novih navodilih še ni zaživelo, se vidi iz dodatnega poročila k poročilu varnostne službe, da so še maja 1944 usmrtili 8 osumljencev, ne da bi jih zaslišali. Eno osebo, označeno kot nemško prostitutko, ki je imela tudi nemško orožje, so ostrigli in izpustili. Usmrčeni so bili: 16. 5. 1944 Alojz Gorenc iz Zagorja kot gestapovski zaupnik; 17. 5. Vili Lončarič iz Zagorja zaradi izdaje treh oseb, ki so jih nato Nemci ustrelili; 19. 5. Anton Stor, 23. 5. Keller, župan v Rimskih Toplicah, po rodu Nemec;

22. 5. Ana Zagorc iz Sv. Katarine zaradi izdajanja partizanov; 23. 5. Štefan Plahuta kot izdajalec; 24. 5. Johan Strmšek kot dezertter in istega dne Ferdinand Pohajač.³¹²

Načelnik pokrajinske izpostave odseka za notranje zadeve Anton Dvojmoč je bil v tem času na Kozjem, PK VOS za severno Slovenijo pa v litijskem okrožju, zato so se tudi obveščevalci premikali proti Štajerski, tako kot se je politično delo širilo proti Mariboru. Glavna ovira proti delu je bil seveda teror, ki so ga izvajali Nemci nad civilnim prebivalstvom.

Na območju obveščevalnega oddelka poverjenišťva OZN za severno Slovenijo, ki se je julija 1944 preimenoval v oblastni obveščevalni oddelek, so delovali naslednji obveščevalni oddelki: Revirji, Celje, savinjsko okrožje, šaleško-mislinjsko okrožje, Maribor, Pohorje in kozjansko okrožje. K VOS za severno Slovenijo je sodilo tudi litijsko okrožje, ki pa je bilo nato po politični liniji priključeno h Gorenjski. Forteju in Conradiju se je junija priručil še Ciril Kulovec-Karlo, a le za krajši čas, delo je vodil do 15. julija 1944, nato je bil premeščen na Dolenjsko. Med njegovo odsotnostjo je delo po nalogu dr. Aleša Beblerja-Primoža, ki je bil sekretar oblastnega komiteja KPS, vodil Černivec do vrnitve Forteja, ki je opravljal obveščevalne naloge v Mariboru. V Mariboru obveščevalna služba ni bila organizirana zaradi pohorske afere, to je

³¹¹ Arhiv MNZ, ZA 301/69, Dopis Antona Černivca-Tomiča v imenu PK VOS za severno Slovenijo centralni komisiji VOS z dne 6. 6. 1944.

³¹² Arhiv MNZ, ZA 301/69, Dopis Antona Černivca-Tomiča za OK VOS Revirji z dne 6. 6. 1944.

prekinjenih zvez med Mariborom in Pohorjem po več usmrтитvah pri kmetu Urbancu januarja 1944 in še pozneje. O tem se je Forte pogovarjal s političnima delavcema Maksom Gašparičem-Špirom in Dušanom Špindlerjem-Šandorjem. Zvez z okrožji zaradi strogo blokirane prehode prek Savinje skoraj ni bilo. Poleg obveščevalcev so na Štajerskem potrebovali tudi orožje, zato so obveščevalni oddelek prosili, naj na Štajersko pošljejo obveščevalce, oborožene z brzostrelkami.³¹³ Avgusta 1944 so nekdanje mariborsko okrožje razdelili v okrožje Pohorje, Maribor-mesto in Slovenske gorice. Forte je po okrajih postopno ustanavljal obveščevalne oddelke.

Obveščevalni oddelek oblastne izpostave za Koroško, ki je nadomestil PK VOS za Koroško, je začel delovati 21. julija 1944. Načelnik oblastne izpostave je bil Stane Bizjak-Kosta, član oblastnega komiteja KPS za Koroško, obveščevalno službo je vodil Josip Logar-Božo Ločan, z njim pa je delal Jože Knez-Kolja. Koroška je bila razdeljena na dve okrožji – okrožje Mežica in okrožje Podjuna – ter na tri zaupništva: zaupništvo za Rožno dolino, za Ziljsko dolino in za severni del. To razdelitev Koroške je postavil oblastni komite KPS in je veljala tudi za obveščevalno delo. Za vso Koroško so imeli le pet obveščevalcev, saj je legalni obveščevalni aparat uporabljal tudi vojaški obveščevalni center, to je obveščevalni center IV. operativne cone. V dogovoru s štabom Koroške grupe odredov so sklenili, da začasno ne morejo ločiti civilne in obveščevalne službe, saj bi v tem primeru ostali brez vsakega legalnega omrežja. Na skupnem sestanku vojaških in civilnih obveščevalcev so jim pojasnili razlike v delu.³¹⁴ Za oviro delu na Koroškem sta Logar in Knez v poročilu navedla neobdelan teren in veliko koncentracijo vojaštva ter da vsa politična organiziranost poteka le na postavljanju okrožnih in okrajnih odborov OF, medtem ko obveščevalne mreže na terenu zaradi pomanjkanja kadra in predčasne razpustitve VOS sploh ni bilo.

Člani določeni za delo v OZNA za Štajersko in Koroško, so se zbrali na konferenci v Beli krajini od 10. do 13. avgusta 1944. Od tam so odšli na Štajersko in 22. 8. 1944 prispeli na sedež štaba IV. operativne cone, ki je bil tudi njihov sedež. V začetku novembra 1944 so imeli sedež v zaselku Slavinja pri Ljubnem. Za načelnika odseka za oblast Štajerske in Koroške je bil že na seji predsedstva SNOS 26. junija 1944 določen Matija Maležič-Ciril.³¹⁵ Njegov namestnik je bil Jože Koščak-Krištof, pomočnika Alojz Ule in do decembra 1944 Anton Černivec-Tomič, ko se je vrnil na Bazo 24. Radiotelegrafista sta bila Peter Orehek-Pero in Viktor Renar, poleg šifrerke in kuharice so imeli še 9-člansko zaščitno četo.

³¹³ Arhiv MNZ, ZA 301/69, Poročili Karla Forteja- Marka Selna obveščevalnemu oddelku odseka za notranje zadeve z 2. 6. in 12. 6. 1944.

³¹⁴ Arhiv MNZ, ZA 301/68, Poročili Jožeta Logarja-Boža Ločana obveščevalnemu oddelku odseka za notranje zadeve z dne 25. 7. in 8. 8. 1944.

³¹⁵ Arhiv Slovenije, Referat za dislocirano gradivo II, fascikel 448/I, Seja predsedstva SNOS 26. 6. 1944.

Prvo sekcijo je vodil Miloš Ogrizek-Samo od avgusta do novembra 1944, ko je sicer ostal na istem terenu, a je vodil tako imenovano posebno linijo za Avstrijo. Za njim je vodstvo prve sekcije prevzel Jože Ančik-Janko, in jo vodil do osvoboditve. Ogrizkov namestnik je bil Dušan Burja-Peter a je 2. decembra 1944 padel v Framu pri Mariboru. Za njim je bil namestnik Ludvik Bem-Slavko, ki je nato kot pomočnik prve sekcije odšel na obveščevalno delo v Avstrijo. Pomočnik prve sekcije je bil tudi Zdenko Zavadlav do 8. marca 1945, ko ga je zamenjal Maks Gašperič, medtem ko je Zavadlav postal pooblaščenec prve sekcije za Maribor.³¹⁶

Drugo sekcijo je vodil Janez Božič-Branko do novembra 1944, ko je bil zaradi nemoralnega vedenja izključen iz partije, poslan na Dolenjsko in je marca 1945 padel na Primorskem. Za njim je sekcijo vodil Anton Prevec-Dimač, pomočniki pa so bili Karel Forte-Marko Selin, Egon Conradi, Vinko Goljevšček-Grmljan in Josip Logar-Božo Ločan. Okrožja so se pogosto reorganizirala, zato je dobil Egon Conradi nalogo, da izvede reorganizacijo okrožnih forumov OZNA v okrožjih Revirji, Celje in Konjice, od koder pa je bil odpoklican in določen, da obišče še šaleško-mislinjsko okrožje. Vrnil se je 12. septembra, medtem pa je odšel na Koroško Anton Prevec-Dimač, od tam pa je prispel Jože Logar-Božo Ločan in je postal pomočnik druge sekcije. Na konferenci, ki je bila 3. septembra 1944, so se prejšnja okrožja združila v dve, in to v okrožje Celje in Revirji. Konferenco je vodil Janez Božič, na njej sta bila še Logar in Černivec. Od tod so vsi trije odšli reorganizirat na Kozje, medtem ko je pot na Ptuj zaradi stalnih sovražnih zasedb odpadla. Vodenje druge sekcije je tako opravljal Janez Božič sam, od 12. septembra 1944 pa skupaj s Conradijem. Prevec je postavil na Koroškem okrožne pooblaščenec v Podjuni, medtem ko so za Mežico sklicali ljudi na Štajersko. Ko so bili člani druge sekcije na bazi, so si delo razdelili tako, da je bil vsak odgovoren za svoj sektor. Conradi je prevzel sektor za gestapo, belo gardo, modro gardo, črno roko in četnike. Logar je prevzel zbiranje seznamov petokolonašev, aretacije, zaslišanja in evdenco ljudi, ki so bili pod nadzorom. Prevec je prevzel organizacijsko mrežo obveščevalne službe, kadrovske pole, sovražne centre in njih zajetje po sovražnih organizacijah. Božič je prevzel protiobveščevalno službo, pregled dela drugih in poročila, pozneje pa je protiobveščevalno službo predal Vinku Goljevščku-Grmljanu.³¹⁷

Tretjo sekcijo je vodil najprej Miha Čerin-Aleš do novembra 1944, za njim pa Božidar Gorjan-Bogo. Namestnik je bil Milan Venišnik-Savinc, pomočnika pa Ludvik Bizjak-Smrekar in Anton Turnher.³¹⁸

³¹⁶ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Poročilo Matije Maležiča-Cirila OZNA za Slovenijo z dne 23. 11. 1994.

³¹⁷ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Izjava Janeza Božiča Branka z dne 8. 12. 1944.

³¹⁸ Rekonstrukcija OZNA za oblast Štajerske in Koroške za razstavo ob 45. obletnici OZNA 1989, hrani avtorica.

Glavni nasprotnik, ki se je na Štajerskem, poleg Nemcev, oziroma v sodelovanju z njimi, pojavljal, je bil Jože Melaher-Zmagoslav, četniški voditelj, zastopnik jugoslovanske vojske, ki je imel svoj oddelek za Slovenijo v Ljubljani. O pojavu četništva je OZNA ustno in pisno informirala tudi pokrajinski odbor OF za Štajersko. Ocenili so, da je ves teren severovzhodno od Maribora in Ptujsko polje za osvobodilno gibanje skoraj izgubljen. Ker OF tod ni bila organizirana, je uspel Zmagoslav s svojim propagandnim glasilom *Kri in zemlja*, zato je bila njihova naloga, da razkrijejo Zmagoslavovo povezavo z Nemci in s tem seznanijo ljudi, da bi jih odvrnili od četniškega vpliva.³¹⁹

Miloš Ogrizek-Samo je od 29. septembra do 3. novembra 1944, ko je vodil prvo sekcijo odseka za oblast Štajerske in Koroške, vzpostavil zveze s Celjem, Mariborom, Gradcem in Dunajem. V Gradec je poslal Jožo Remica-Ludvika, na Dunaj pa Franca Petrina. Ta je tam tudi stanoval in pošiljal političnim aktivistom sanitetni material. V pogovoru je v glavnih obrisih opisal ilegalno delovanje češkega, avstrijskega republikanskega in avstrijskega levičarskega gibanja.³²⁰ Po njegovi oceni je avstrijsko levičarsko gibanje simpatiziralo z NOG, medtem ko sta obe drugi gibanji nasprotovali NOB. Pripadniki češkega gibanja so partizane označili kot navadne roparje in ubijalce, medtem ko so imeli za ozemeljski cilj dobiti nazaj Sudete in velik del južne Poljske. Avstrijsko republikansko gibanje je imelo cilj dobiti nazaj ozemlje z Mariborom, nad ostalo Slovenijo vključno s Trstom pa pridobiti pokroviteljstvo. Tudi oni so se zaničljivo izražali o NOG. NSDAP in gestapo sta organizirala ljudi za gverilsko vojno po morebitni kapitulaciji Nemčije in si v ta namen pripravljali skladišča orožja in streliva v gozdovih. Za pot kurirjev v Avstrijo so porabili cel teden, ker je bil železniški promet ves čas prekinjen. Po svojih zvezah so zaupniki zvedeli, da so zaupniki gestapa v začetku septembra vstopili kot vrtnjenci v vrste OF in njihov prvi uspeh je bil razbitje partizanskih skupin na Kozjem. Na Dunaju so od vira, ki je govoril z generalom Nedićem zvedeli, da se namerava Draža Mihailović umikati prek Majevice do Doboja in Vrbasa v Bosansko krajino in Hrvaško primorje, kjer naj bi ga pričakal pop Momčilo Djujić. Tu so nameravali poiskati zvezo z Rupnikovimi domobranci na Dolenjskem in bi skupno pričakali Angleže. Na Dunaj se je po osvoboditvi Beograda general Nedić umaknil s celotno srbsko vlado, vendar so jo Nemci razrešili funkcije. Tja je prispela tudi celotna srbska specialna policija, ki jo je vodil Drago Jovanović, nekdanji minister. Na vprašanje, zakaj srbska policija ni ostala doma, da bi nadaljevala boj proti komunizmu, je zaupnik dobil odgovor, da predstavlja dragocen aparat, ki bo pozneje lahko deloval v Jugoslaviji, ko jo bodo Angleži osvobodili.³²¹

³¹⁹ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Poročilo Matije Malešiča OZNA za Slovenijo z dne 23. 11. 1944.

³²⁰ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Poročili Miloša Ogrizka prvemu odseku OZNA za Slovenijo z dne 11. 11. in 11. 11. 1944.

³²¹ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Poročilo vodje prve sekcije Miloša Ogrizka z dne 30. 10. 1944.

Zdenko Zavadlav, ki je 2. 11. 1944 prišel na delo v prvo sekcijo s Primorske, je bil dodeljen v pomoč Dušanu Burji-Petru, ki je bil na tem mestu le 7 tednov. Burja mu je predal na zvezo kurirko Vero Uršič, pozneje poročeno Zavadlav, in Franja Tomčeskina, ki pa je še isti mesec padel, ter Danico Ferlin. Z Zavadlavom bi moral delati tudi Edo Razboršek-Crni, ki je dotlej delal v drugi sekciji, vendar so ga odstavili. Tudi on je na obveščevalno točko prišel prav ob dogodku v Framu. Ančik je Zavadlava opozarjal, naj delata ločeno drug od drugega.³²² Burja in Zavadlav sta delala skupaj natančno mesec dni, do noči s 1. na 2. december 1944, ko so hlev kmetije Hojnik v Gradišču nad Framom napadle nemške vojaške in policijske enote. Padlo je 13 oseb, med njimi Burja, njegov pomočnik Alfonz ter člana druge sekcije OZNA Anton Jamar-Marko in Leopold Erčulj-Vinko. Ujet je bil tajni pooblaščenec Maks Košar-Metod, a so ga že čez nekaj dni izpustili iz gestapa v Mariboru. Napad sta preživela le Zavadlav in Forte, prvi član prve in drugi druge sekcije OZNA za oblast Štajerske in Koroške, ker sta spala zunaj postojanke. Po Zavadlavovem mnenju je bil dogodek posledica premajhne budnosti straže, ker so imeli pred napadom poslovilni večer ob Fortejevem odhodu s Pohorja. Obveščevalci so se na istem mestu zadrževali dalj časa in tako je bila točka znana mnogim, tudi Nemcem. Po padcu postojanke so se Zavadlav z Uršičevo, Mirkom Kavškom in obveščevalcem glavnega štaba, to je vojaškim obveščevalcem s posebnimi nalogami Vasjo Kogejem, ki je pri njih gostoval, naselili v podzemeljskem bunkerju ob potoku pod Gradiščem pri Framu. Zveze z Mariborom je vzdrževala samo Uršičeva.³²³ Ogrizek, ki je prevzel posebno linijo, je obdržal stike z Avstrijo. Sedež svojega obveščanja je preimenoval v točko 66 in se odslej oglašal kot točka 66 Samo.

Prvo poročilo s Koroške je poslal Ludvik Bem-Slavko. Poročal je še o svojem delu v okviru VOS-a. 5. 1. 1944 sta šla preko Drave prva politična delavca, da bi organizirala teren. Pridobila sta nekaj zaupnikov po vaseh. Bem je šel prek Drave 22. marca s četo 15 mož. Ker so opravili nekaj akcij, je polk 2.000 mož zasedel vse vasi na zahodni strani Satnice in prešel v ofenzivo, ki je trajala ves april in maj. V tem času je bilo onemogočeno vsako politično delo. Najtežji je bil položaj zaradi priseljencev, ki so jih Nemci naselili leta 1942. Po razpadu Jugoslavije pa se je število Slovencev dvignilo na 8.000. Tisti, ki so v Celovec pribežali pred partizani ali zato, da bi se izognili mobilizaciji, so se v mestu le zabavali, ukvarjali so se z ženskami, športom in večinoma s črno

³²² Zdenko Zavadlav, Prispevki za zgodovino Uroševe zadeve in OZNA na Štajerskem, hrani Irena Mrvič, 20. 10. 1988. Zaradi domnevne izdaje postojanke okrožne OZNA, ki naj bi jo zakrivila Vera Uršič, sta bila Zdenko Zavadlav in Vera Zavadlav leta 1949 obsojena sprva na smrt, nato pomiloščena in leta 1951 izpuščena iz zapora. Obsodba je bila krivična in je temeljila na izsiljenem priznanju Vere Zavadlav, ki so jo mučili.

³²³ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Poročilo Miloša Ogrizka odseku OZNA za Slovenijo 30. 12. 1944; v poročilu o padcu Dušana Burje-Petra je Ogrizek navedel, da je bila smrt 13 partizanov posledica izdaje. Dušan Burja je sežgal ves arhiv in se sam ustrelil.

borzo. Ko so opravili mobilizacijo, je v partizane odšlo kakih 20 Slovencev, ki so prišli na dopust iz nemške vojske. Bili so večinoma Gorenjci. Po njegovem mnenju je bilo v Celovcu 70 % prebivalstva protifašistično usmerjenih, in so z razumevanjem gledali na možno priključitev Koroške Jugoslaviji.³²⁴ Pred ponovnim odhodom čez Dravo je Bem na sedež IV. operativne cone pospremil žensko, ki je prišla v partizane prek inž. Kanklja z Dunaja in so jo na sedežu označili kot nemško vohunko.

Novembra 1944 je bilo največ poročil prvi sekciji iz Celja, kjer so poročali o gradnji obrambne črte od Brežic na Št. Peter, Pristavo, Podčetrtek in na vzhod do Gornje Radgone. Ves december pa prva sekcija po TV linijah s Celjem ni imela več zvez, medtem ko se jim Zavadlav iz Maribora sploh ni javljal. Ker se je bližala sovražna ofenziva, se je vodstvo OZNA za Štajersko in Koroško premaknilo iz Ljubnega proti Podvolovjeku, pri čemer so bili 14. decembra iznenada napadeni v neki hiši. Pri tem sta padla dva borca zaščitne čete, dva borca in kuharica pa so bili ranjeni. S štabom 3. VDV brigade so se umaknili na Malo planino, kjer pa so bili naslednje jutro spet napadeni in je pri tem padel še en borec, pogrešali pa so jih 6 – celotno intendaturo. Ker so bili izčrpani in jih je bilo preveč, so se razdelili, tako da je Ančik z drugo sekcijo krenil v spodnjo Savinjsko dolino, načelnik druge sekcije pa je s Koščakom in Uletom nadaljeval premik s štabom brigade. Zaradi nujnega premika so usmrtili aretiranega Stanka Šporna, pred tem pa ga je zaslišal protiobveščevalni oficir gornjesavinjskega vojnega področja.³²⁵ Zveze so bile prekinjene tudi zato, ker so Ogrizku v ofenzivi razbili radijski oddajnik. Pisne zveze je še naprej vzdrževal z Dunajem, kjer je imel tri poročevalce, z Gradcem in Št. Vidom ob Glini. Pošta je potovala do 14 dni. Iz Gradca je prejel vojaško poročilo o razporedu nemških uradov, ustanov in komand z dne 29. avgusta 1944.³²⁶ Razmere v Celju so se sredi januarja še poslabšale zaradi ofenzive v Zg. Savinjsko dolino. Ujeti partizani in dezerterji so širili uničujoče vesti o uničenju partizanskega gibanja, zato so se tod zelo razširile vesti belogardiistične propagande iz Ljubljane in njihova literatura, predvsem Črne bukve. Sredi februarja je Zavadlav poročal iz Maribora, da so vsi policijski uradi pripravljeni na odhod z vsemi svojimi arhivi vred. Nasploh je v okolici Maribora vladala prava anarhija. Politični forumi so bili zelo slabi in partizanski dezerterji so se skrivali in ropali ljudi, zato je Ogrizek pozival vodstvo, naj na to območje pošlje kakšno enoto VDV, ki bi ga očistila dezerterjev in mobilizirala ljudi, saj bi se v nasprotnem primeru tod razvijala bela in plava garda. Do te-

³²⁴ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Poročilo Jožeta Ančika-Janka prvemu odseku OZNA za Slovenijo z dne 17. 11. 1944.

³²⁵ ARhiv MNZ, ZA 301/70, Poročilo Jožeta Ančika prvemu odseku OZNA za Slovenijo z dne 27. 12. 1944.

³²⁶ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Poročilo Miloša Ogrizka z dne 12. januarja 1945.

daj pa v Mariboru teh dveh organizacij niso odkrili.³²⁷ Ko so sredi marca in aprila zbirali podatke iz Gradca, so na načrtu mesta označili tudi kraj, kjer je bila Uiberreiterjeva vila, v kateri je bila v kletnih prostorih vsa kartoteka gestapa in zapisniki zaslišanj – vseh ljudi, tudi ustreljenih. Po zvezah v Gradcu so ugotovili povezavo med nekim Hubmarjem, ki je bil baje ruski agent, poslan v Titov štab, od tam pa v glavni štab Slovenije in naprej v IV. operativno cono, do polkovnika Borisa Bogomolova, šefa ruske misije. Bogomolov je imel v Ljubnem radijski oddajnik, s katerim je imel neposredno zvezo z Moskvo. Ker so Hubmarja gestapovci aretirali, čemur se ni izmikal, je Ogrizek o tej zadevi obvestil Bogomolova, saj je sumil, da je ta nasedel nemški provokaciji. Spremljali so tudi gibanje mihailovičevcev v Gradcu, ki jih je vodil kapetan Mitić, adjutant Draže Mihailovića. Zbirali so tudi podatke o Jožetu Meloharju-Zmagoslavju.³²⁸

Konec oktobra 1944 so bila v okviru druge sekcije odseka OZNA za štajersko in Koroško naslednja pooblaščenstva: na *Pohorju* je bil okrožni pooblaščenec Franc Šifrer-Rovtar, pomočniki pa so bili Anica Pezdirc-Anica, Pavel Keršič-Ježek, Marica Krenkar-Cvetka, Ferdo Štibler-Ivan Jug in Jože Korošec-Vido. V okrožju *Kozje* je bil okrožni pooblaščenec Jože Koren-Štef, njegovi pomočniki pa Aleksander Medven-Sandi, Edi Razboršek-Crni, Jože Hodko-Bero, Anton Andrejčič-Marjan in Franc Šibila-Srčan, ki pa je v začetku decembra 1944 padel v nemško zasedo in je bil ubit. V okrožju *Celje* je bil okrožni pooblaščenec Leon Cibic-Tomaž, njegova namestnica Marija Tomšič-Tatjana, pomočniki pa Lojze Cajner-Danilo, Milan Skok-Milan, Stanko Boštjančič-Davorin in Jule Kočevlar. V okrožju *Revirji* je bil okrožni pooblaščenec Ciril Remic-Borut, pomočniki pa Ludvik Kralj-Vodek, Rudolf Bantan-Damjan, Stanko Pavliha-Hrvat in Tine Klančičar-Nande. V okrožju *Maribor* je bil okrožni pooblaščenec Anton Jamar-Marko, namestnik Leopold Erčulj-Vinko (oba sta padla 2. decembra 1944), pomočniki pa Avgust Jeršek-Smiljan (padel na službenem potovanju), Jožica Štibler-Šarna in Nada Kovačič-Anuška (padla 11. aprila 1945 blizu Uršlje gore). V okrožju *Slovenske gorice* je bil okrožni pooblaščenec Robert Lešnik-Cene, pomočnik pa Franc Kac-Mojmir. V okrožju *Ptuj* je bil v. d. pooblaščenca Danilo Venc-Bogdan, pomočniki pa so bili Lojze Gašper-Riko, Milko Golob-Joško in Jelica Praprotnik-Dana. V okrožju *Prekmurje* je bil okrožni pooblaščenec Dušan Cimperman, namestnik pa Lojze Firšt. V okrožju *Mežica* je bil okrožni pooblaščenec Jože Pogačnik-Tomi, pomočnika pa Franc Gregorič-Francelj in Ludvik Vehovec-Matevž. V okrožju *Zilja* je bil okrožni pooblaščenec Jože Hodošček (pozneje je padel), pomočnik pa Ferdo Flajmiš-Iztok. V okrožju *Podjuna* je bil okrožni pooblaščenec Franjo Kastelic-Džon, njegov namestnik Jože Knez-Kolja in pomočnik Ludvik

³²⁷ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Dopis Ogrizka prvemu odseku OZNA z dne 15. 2. 1945.

³²⁸ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Poročilo Ogrizka z dne 2. 4. in 5. 4. 1945.

Pavliha. V okrožju Rož je bil okrožni pooblaščenec Janez Justin-Jovo, njegov pomočnik je bil Stanko Deleja-Oto. V drugi sekciji je kot tajni pooblaščenec pri raziskovanju zadeve Lovec in Uroš deloval še Maks Košar-Metod, ki pa je bil 2. decembra 1944 zajet pri Framu in zaslišan na gestapu.³²⁹

Pred vsako reorganizacijo okrožij je imel vodja sekcije sestanek s pooblaščeneci. Podal jim je pregled in kritiko dotedanjega dela, politični referat, delo in naloge OZNA, ter organizacijski razpored in direktive za nadaljnje delo. Pred prihodom sekcije na Štajersko so prejeli poročilo okrožnega obveščevalnega oddelka Kozje-Brežice, da so 23. 8. 1944 usmrtili štiri osebe, ter priložili njihove SS vojaške knjižice: Antona Lupšo, roj. 1884 v Pilštajnu, Jakoba Vajdeca, roj. 1. 7. 1880 v Podlogu, občina Planina, Antona Bračuna, roj. 19. 5. 1886 v Kozjem in Miho Divjaka, roj. 9. 9. 1899 v Blanci.³³⁰ V skladu z navodili so v poročilih pošiljali sezname gestapa v Trbovljah, sezname narodnih izdajalcev, gestapovskih agentov, članov Kulturbunda in NSDAP iz pohorskega okrožja, narodnih izdajalcev iz Slovenske Bistrice, tujcev v občini Zagorje in podobno. Aretirance so zasliševali in zaslišanja pošiljali na OZNA za Slovenijo.

Z Mariborom skoraj niso imeli zvez, zato so na to območje poslali Egona Conradija, da izvede reorganizacijo mariborskega, dravograjskega in ljutomerskega okrožja. Od 6. decembra 1944 do konca februarja 1945 sekcija ni imela rednega stika z okrožnimi pooblaščeneci, saj so bile kurirske postaje brez vsakršne zveze z osvobojenim ozemljem, na katerega mejah so se bili nenehni boji z Nemci. Zelo pozno so izvedeli tudi za nemški napad na Gradišče pri Framu, kjer je padel pooblaščenec druge sekcije Anton Jamar-Mariko s svojim spremstvom. Po reorganizaciji v celjskem okrožju je bil v. d. pooblaščenca Ciril Remic-Borut, njegov namestnik Leon Cibic-Tomaž, drugi pooblaščeneci pa so bili dodeljeni v okraje kot v. d. pooblaščenec. Usmrtili so Sonjo Unger iz Maribora, ki je bila dve leti v službi mariborskega gestapa, v zaščitno četo OZNA pa je prišla iz kozjanskega odreda. Aretirali so tudi Ljudmilo Starčič, ki jo je gestapo poslal kot zaupnico na osvobojeno ozemlje v zgornji Savinjski dolini, da bi ugotovila partizanske sile. Poslali so jo vojaškemu sodišču v nadaljnji postopek.³³¹ Najpomembnejša zadeva, s katero so se ukvarjali v drugi sekciji, je bilo odkritje delovanja sekretarja OK KPS Maribor Karla Kladnika-Uroša in njegove žene Dese ter ljubice Jelke Hudarín, ki so vsi delali za mariborski gestapo. Druga sekcija jih je usmrtila 24. 2. 1945 po zaslišanju. Iz zaslišanja Karla Kladnika-Uroša in Jelke Hudarín so izvedeli, da se je

³²⁹ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Situacijsko poročilo z dne 25. 10. 1944. O smrti Nade Kovačič-Anuške poroča poročilo druge sekcije iz aprila 1945.

³³⁰ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Poročilo vodje druge sekcije Janeza Božiča-Branka drugemu odseku OZNA za Slovenijo z dne 8. 9. 1944.

³³¹ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Poročilo v. d. vodje druge sekcije Antona Prevca-Dimača drugemu odseku OZNA za Slovenijo z dne 12. 12. 1944.

gestapo v zadnjem času po direktivah od zgoraj posvetil iskanju ilegalne organizacije z ujetimi OF funkcionarji. Pridobili so jih zase in poslali nazaj na teren. Ti so potem ustvarjali odbore OF, ZSM, SPZŽ in člani teh odborov so mislili, da delujejo za OF, v resnici pa so delali z vednostjo gestapa, in ko je to uspelo, so jih aretirali. Kot taki agenti so delali nekdanji partizan Jernej Osolin-Drago, ki je bil spremljevalec Dese, Uroš, ki je bil nekdanji sekretar OK KPS Maribor, in Jelka sekretarka RK KPS Pragersko-Fram. Uroš je podal shemo gestapa v Mariboru in način delovanja. Jelka je navedla, da gestapo v Slovenj Gradcu uporablja raztrgance, ki pa jim v okolici Slovenj Gradca ne nasedajo, uspešno pa delujejo v okolici Dravograda, kjer jim je uspelo poloviti precej političnih aktivistov. Mariborski gestapo je z zaslišanjem Sebastjana Košarja-Metoda in Jerneja Osolina-Draga zvedel za vsa imena in natančne podatke vodilnega kadra OZNA za Štajersko in Koroško. V tej zvezi je pomembna tudi vloga Jožeta Lovca-Vojteha, roj. 30. 3. 1912, ki ga je 25. 8. 1944 zajel Pohorski odred in ga zaslišal. Iz tega zaslišanja je izhajalo, da je bilo že znano sodelovanje Uroša z gestapom od aretacije 19. 8. 1944 pri mlekarni Jožeta Tibaute v Mariboru. Lovcu je gestapo za sodelovanje celo odstopil motorno kolo znamke NSU, last gestapovca Josefa Zangla. Z njim je spravljaj ljudi v partizane, gestapo pa jim je uspešno sledil. Na zaslišanju je Lovec povedal, da je Uroš zaprt in da izdaja, da se vozi okrog preoblečen v gestapovca in kaže ljudi. Priznal je tudi, da je poznal vse štiri terenske delavce člane OK KPS Maribor, ki so bili ubiti 14. 7. 1944. Seveda pa ni povedal, kot je razvidno iz povojne izjave gestapovca Franza Wiegeleja, da je bil on tisti, ki je to akcijo pripravil, saj je 10. ali 11. julija prišel na policijsko postajo Maribor, in Wiegeleju in Strohmeierju povedal za njihovo skrivališče.³³² Lovec se je po vrnitvi z zaslišanja, potem, ko je 3. 9. 1944 zbežal na poti na prisilno delo na Dolenjsko, javil v Slovenj Gradcu na gestapu in bil priveden k Wiegeleju v Viltuš. Ker mu tudi Nemci niso več verjeli, so ga poslali v koncentracijsko taborišče.³³³ Iz Wiegelejevega zaslišanja tudi izhaja, da je bil Karel Kladnik kriv za akcijo na Planico pri Framu 2. decembra 1944, kjer so padli člani prve in druge sekcije OZNA za Slovenjo, saj naj bi on obvestil Strohmeierja, da se v eni od hiš nahajajo funkcionarji OF s Pohorja, med njimi tudi Jamar. Iz zaslišanja ni razvidno, da bi vedeli, da je bil tu sedež OZNA, vsekakor pa, da je sedež neke partizanske organizacije. Za akcijo sta dala soglasje Uiberrether in Steindl. Izvedla jo

³³² Arhiv MNZ, ZA 301/70, Izjava Franza Wiegeleja iz leta 1947 v zvezi s procesom proti Ivanu Kladniku.

³³³ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Poročilo Jožeta Adamiča-Miška, sekretarja OK SKOJ Pohorje o zaslišanju Josefa Lovca z dne 25. 8. 1944. Zadevo Lovec je obravnavalo vojaško sodišče pohorskega odreda in je poslalo poročilo višjemu vojaškemu sodišču VII. korpusa NOV in POS. Ni se opredelilo za Lovčevo krivdo, zato ga je obsodilo le na prisilno delo. Medtem, ko so ga peljali na prisilno delo je zbežal. Njegov prvi zasliševalec Jože Adamič je bil prepričan o njegovi krivdi in mu je pripisal, kot je v poročilu navedeno, tudi vsa izdajstva, ki so se vršila v mariborskem okrožju, kakor tudi vzdrževanje zvez z Urošem. Ob zaslišanju so mu zaplenili vse dokumente in beležnico.

je skupina iz vojaškega tečaja kadetnice, gestapo je dodelil 20 oseb – iz oddelka Strohmeierja in tajne vojaške policije, akcije pa so se osebno udeležili tudi Uiberreither, Steindl, Stage, Strohmeier, Laudorf, Wiegele in drugi. Kako je potekala, smo opisali ob opisu smrti Dušana Burje-Petra.³³⁴

Za razkritje dvojne igre Karla Kladnika-Uroša je bilo zelo pomembno zaslišanje Adolfa Matejowskega, roj. 31. 10. 1910 v Neukirchnu, bivajočega v Framu pri Vranskem. Ujet je bil 15. 11. 1944 kot voznik sanitetnega avtomobila med boji Nemcev s partizani. Že med službovanja v Vranskem, kjer je bil vodja oporišča gestapa, je bil v zvezi s partizani, in sicer z Lovrom Travnom, iz Šentgotarda pri Trojanah, ki mu je dajal poročila, s Francem Valusnikom-Gorjancem in politkomisarjem Šlandrove brigade. Opisal je prodor gestapa v organizacijo OF v Mariboru že aprila 1944 (iz Wiegelejevega pričanja je znano, da gre za Jožeta Lovca) česar posledica je bila aretacija Karla Kladnika-Uroša. Ta je podal vse ostale podatke o organizaciji OF v Mariboru. Skupno je Kladnikovo delovanje v Mariboru in okolici povzročilo 250 izdaj aktivnih članov OF, gestapo je zaplenil prek 20 tisoč RM, ki so jih nabrali člani OF po tovarnah. Vse aretirance so Nemci odpeljali v koncentracijska taborišča. Kladnik je imel pogoste stike tudi s Kozjanskim in Pohorskim odredom, kjer je imel svoje ljudi in na ta način je gestapo v Mariboru izvedel za njune akcije in delovanje. Zvezo med Kladnikom in gestapom v Mariboru sta vzdrževala, po pričevanju Matejowskega, gestapovca Franz Wiegele in Josef Zangl, ki sta skupaj stanovala v gradu Viltuš oz. sta imela stanovanje v Mariboru. Tudi Kladniku so preskrbeli stanovanje v Mariboru. Tedensko se je vozil tudi v Gradec, kjer je imel stike z organizacijo OF prek svojega brata Ivana, s čimer je povzročil gestapovski vdor tudi v to organizacijo. Matejowski je partizanom predlagal, naj bodo pri Kladnikovi aretaciji skrajno previdni, saj je velika možnost pobega, del aretiranih funkcionarjev OF pa bi bil zaradi maščevanja morda ustreljen. Dejstvo, da je OZNA Kladnika in ženo priprla na terenu in da v Mariboru dolgo niso vedeli, kaj je z njima, kaže, da so partizani to opozorilo upoštevali. Poleg mariborske zadeve pa je Matejowsky navedel tudi obširne podatke o izpostavi gestapa v Celju. Razložil je, da kako delujejo raztrganci in katere naloge so opravljali v okolici Celja. Podrobno je razložil ravnanje gestapa z zaupniki oz. sodelavci, ki jih je večinoma izbiral izmed aretirancev, ki so se javljali ali prostovoljno ali pod prisilo. Za informacije jim je bila obljubljena nagrada od 6 do 300 mark. Gestapo je imel na na voljo več stanovanj za srečanja z zaupniki, da se ne bi pojavljali v pisarni. Ko so nalogo opravili, so sodelavce običajno poslali v notranjost države v kakšno pomembno vojaško podjetje za opazovalce. Druga kategorija nekdanjih partizanov se je obvezala za »zasilno službo«, kar pomeni za službovanje za nedoločen čas. V tem času so bili pod zaščito države in če so bili ranjeni, so dobili vso

³³⁴ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Izjava Fraza Wiegeleja z dne 2. 4. 1947.

zdravniško oskrbo in v primeru invalidnosti celo dosmrtno rento. Ko so bili na akciji, so dobili 10 mark na dan, v mirovanju pa 6 mark. Vsi so dobili tudi živilske nakaznice. Po odloku višjega vodje SS in policije Rosenerja so septembra 1944 z vsemi ujetimi partizani postopali kot z vojnimi ujetniki, razen če so bili udeleženi pri umoru ali drugih težjih sabotajah. Ujete partizane iz Ljubljanske province so oddali v Ljubljano, z Gorenjske na Bled, s Štajerske pa v Mariboru v nadaljnjo obravnavo referatu IV.N za uničenje partizanstva. Od tu so jih, če so bili prisilno mobilizirani do treh mesecev, izpustili, če so bili v partizanih več kot tri mesece, pa poslali v taborišče za vojne ujetnike. Če so bili zelo dolgo pri partizanih oz. če niso kazali volje do dezertiranja, so jih pošiljali v koncentracijska taborišča. Nič več niso streljali partizanov kot talce, prav tako niso več izvajali selitev. Po Rosenerjevem nalogu je moral vodja vsakega službenega mesta v primeru nenadnega vdora sovražnika uničiti vse tajne arhive, drugi uradniki pa bi morali sodelovati pri obrambi poveljstva. Uničiti so morali tudi vse akte o aretirancih, s posebnim poudarkom na podpisih uradnikov. Vsa motorna vozila so morala biti pripravljena na evakuacijo. Smer umika je bil Maribor–Gradec, iz Gorenjske pa Bled–Celovec. Tolmači s svojimi družinami, ki so bile slovenskega rodu, bi se pridružili evakuaciji gestapa. Veljalo je, da bo vsak gestapovec, ki bo prišel sovražniku v roke, ubit ali mučen, če bo preživel, pa ga bo nemška oblast smatrala za izdajalca, in ga bo zasledovala, zato se mora raje vsak sam ubiti. Matejowskega so kljub obširni izpovedi usmrtili.³³⁵

OZNA je, tako njena druga kot tretja sekcija, spremljala tudi širjenje četniškega gibanja pod vodstvom Jožeta Melaharja-Zmagoslava. V ta namen so med četnike poslali svoje vrinjenice.

V navodilih za zbiranje podatkov so za aretirance, osumljene, da so agenti gestapa, navedli, da za sekcijo ni glavni namen zaslišanja ugotovitev zaslišanjeve krivde, temveč iskanje izčrpnih podatkov o gestapovski organizaciji v Sloveniji. Pooblaščenci so morali z zaslišanji ugotoviti: organizacijsko sliko gestapovske organizacije (uradi, oddelki z naslovi), medsebojno povezanost nižjih in višjih forumov, položaje in čine posameznih agentov, nacionalno pripadnost, taktiko in metodo gestapovskega dela, finančna sredstva, ki jih je imel gestapo na voljo, zveze med gestapom in posameznimi nemškimi nacionalsocialističnimi organizacijami, odnos med gestapom in vojsko, šole za gestapovski naraščaj, sliko posameznih gestapovskih centrov, imena posameznih agentov teh centrov in čim izčrpnije podatke in zveze gestapa s posameznimi slovenskimi izdajalci.³³⁶

Sven Larsen-Siegfried Presuh, roj. 11. 4. 1915, je bil vodnik SD v Celju, od tam je šel v Varšavo, kjer je bil referent za šolstvo in kulturo pri komandu

³³⁵ Arhiv MNZ, ZA 307/70, Izjava Adolfa Matejowskega z dne 3. 1. 1945.

³³⁶ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Navodilo vodje druge sekcije Janeza Božiča-Branka vsem okrožnim pooblaščencem z dne 21. 9. 1944.

SIPO in SD. Ko ga je Leon Cibic-Tomaž po vrnitvi v Celje aretiral in zaslišal, je izjavil, da bi rad prišel do kakšne zavezniške misije pri naši vojski in preko nje do avstrijske OF.

Pooblaščenca je predal gradivo o SD, SIPO in STAPO, o nacionalsocialistični ideologiji in o metodah, ki jih uporabljajo za vzgojo svojih političnih ali SS voditeljev. Presuha so po zaslišanju usmrtili, gradivo, ki je bilo namenjeno obveščevalnim tečajem na Dolenjskem, pa so razmnožili v več izvodih. Karel Forte, ki bi moral nadaljevati zaslišanje, je prispel šele po usmrstitvi je nosil s seboj original v nemščini, dva slovenska prevoda je dal pooblaščenca Remicu, en izvod pa so poslali na drugo sekcijo.³³⁷

Marca so usmrtili še pet oseb: Pepiko Čuček, roj. 19. marca 1922 v Lormanju, Amalijo Perko, roj. Zemljič, roj. 28. 6. 1912 v Benediktu, Josipa Gobca, roj. 12. 3. 1890 pri Sv. Emi, Janka Dolarja, roj. 23. 1. 1927 v Trbovljah in Jožeta Pratkanerja, roj. 27. 2. 1925 pri Sv. Mihaelu v Šmarjah pri Jelšah. Vse so pred usmrtnitvijo zaslišali.³³⁸

V decembrskem poročilu so podali ugotovitve o delovanju Jožeta Melaharja-Zmagoslava. V Slovenskih goricah je začel delovati v drugi polovici leta 1942. Vse do leta 1944 je imel svoj center v vasi Zlatoličje ob Dravi. Oborožene akcije so začeli četniki izvajati šele julija 1944. Prva oborožena skupina 20 mož je prekoračila Dravo pri Sv. Martinu in se zatekla v šentpeterske gozdove, kjer je bil tudi četniški politični center. Tu so imeli tudi tehniko, saj je policija pri enem od dveh Zmagoslavovih kurirjev našla njihovo literaturo. Četniki so pri kmetih rekvirirali živila in pijačo, v Šentpetru odnesli 15 kg medu ter izvedli vojaško akcijo na orožniško postajo Šentpeter pri Mariboru. Tu so pobrali rezervno orožje in nekaj odevi ter nemške uniforme. Nemci jih niso oviirali in jih niso zasledovali. Oktobra so izvedli več akcij na trafike in trgovine. Napadli so tudi orožniško postajo pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah, ubili enega orožnika in streljali na nemško učiteljico. Trosili so tudi letake in v njih pozivali na boj proti komunizmu in ostro napadali Nemce. Novembra 1944 je bila ustanovljena druga skupina četnikov. Štela je 25 mož in se je pojavila pri Sv. Jakobu v Slovenskih goricah. Njen vodja, kaplan Vogrin, je prišel prav zato iz Ljubljane oz. Novega mesta, kjer je prej služboval. Zveze z Ljubljano so vzdrževali prek bivšega narodnega poslanca JRZ Jožeta Špindlerja, ki je bil doma pri Sv. Ani, a so ga Nemci izgnali.³³⁹ Ljudje onstran Drave so četniški propagandi nasledli predvsem v zvezi z vero, saj so jih četniki strašili s prihodom Rdeče armade. Vpliv četnikov se je zmanjšal ob političnopropagandnem delu aktivistov OF, predvsem pa po tem, ko so ljudje videli, da četniki

³³⁷ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Dopis Karla Forteja- Marka Selina, Antonu Prevca-Dimaču z dne 26. marec 1945.

³³⁸ Arhiv MNZ, ZA, Dopis Antona Prevca-Dimača drugemu odseku OZNA z dne 9. 3. 1945 in 14. 4. 1945.

³³⁹ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Poročilo o plavi gardi iz decembra 1944.

sodelujejo z Nemci. Predvsem pa ljudje večinoma niso ločevali med četniki in partizani. Šele marca 1945, ko so se slovenski četniki preimenovali v Jugoslovansko vojsko v domovini, so začeli javno nastopati proti partizanom in OF v Sv. Petru pri Mariboru, Sv. Marjeti v Slovenskih goricah, v Jarenini, pri Sv. Juriju, Sv. Jakobu, Sv. Ani in v delu območja Sv. Lenart v Slovenskih goricah. To je bila tudi posledica sporazuma, ki sta ga Steindl in Melaher sklenila 13. 2. 1944 v gradu Vurberg, po katerem so se Melaherjevi četniki lahko prosto gibali po vsem tem ozemlju do Male Nedelje. Po sporazumu so Nemci vse zajete četnike izpustili na prostost. Melaher pa se je zavezal, da bo čuval vse naprave in preganjal partizane. V tem času je moč četnikov številčno zrasla na 150 oseb, za katerih oborožitev so poskrbeli Nemci. OZNA je imela popoln seznam četnikov, njihovih postojank in sodelavcev.³⁴⁰

Sekcija je bila uspešna tudi pri protišpijonaži proti zahodnim zaveznikom. Prestregli so Jožeta Jelena, roj. 23. marca 1911 v Šoštanju, ki je bil kot kurir aretiran na poveljstvu zgornjesavinskega vojnega področja. Kot so ugotovili z zaslišanja, je iz Munchna, kjer je bil zaposlen od leta 1939 v inženirski vojaški šoli, prišel v Maribor avgusta 1944, od tu pa v Šoštanj v partizane. Povedal je, da nosi sporočilo za zavezniško vojaško misijo o izdelavi posebnih letalskih oblek iz penaste gume. Poslali so ga na Dolenjsko v Črnomelj, vendar je med potjo izginil in ko so ga znova našli, so ga zaradi suma sodelovanja z gestapom usmrtili, ne da bi ga še enkrat zaslišali.³⁴¹

Čeh Jaroslav Novak je imel nalogo prinesti neko nemško knjigo do člana angleške misije pri štabu IV. operativne cone majorja Maerwina. Ko so ga zasliševali, je povedal, da mu jo je poslal njegov rojak, angleški vohun in Maerwinov prijatelj Fračišek Novak, aktivni češki generalštabni kapetan. Zvezo z njim je Jaroslav Novak dobil na Dunaju, za nalogo se je javil sam, namen knjige pa je bil v tem, da je vsebovala ključ za šifriranje med kapetanom Maerwinom in prinašalcu neznanim angleškim forumom. Maerwin bi jo moral namreč s posebnim kurirjem poslati naprej do glavne angleške misije v Sloveniji. Kurir je moral Maerwinu ustno sporočiti, kaj je angleško letalstvo že porušilo na Dunaju in katera vojna industrija še ni bila poškodovana. Kapetan Novak je Jaroslavu ponudil denar, ki pa ga je ta odklonil. Povedal mu je, kako pride do IV. operativne cone, in pred Novakom podal prisego predsedniku češke vlade dr. Benešu. Ob prihodu v Jugoslavijo se je hotel priključiti češki legiji. Zasliševal ga je Egon Conradi.³⁴²

V zvezi z delovanjem tretje sekcije OZNA za Štajersko in Koroško je prišlo do nerazumevanja med nekaterimi partijskimi delavci in obveščevalci. Kritiko dela protiobveščevalnih oficirjev OZNA je podal predvsem član CK KPS

³⁴⁰ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Politično poročilo Antona Prevca drugemu odseku OZNA z dne 7. marca 1945.

³⁴¹ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Poročilo Ludvika Bizjaka-Smrekarja o zaslišanju Jožeta Jelena.

³⁴² Arhiv MNZ, ZA 301/70, Zaslišanje Jaroslava Novaka 19. 9. 1944.

Boris Kraigher-Janez, ki je bil takrat v štabu IV. operativne cone. Ko je bil 2. in 3. januarja 1945 del OZNA za oblast Štajerske in Koroške v bližini štaba IV. operativne cone, sta se Milan Venišnik in Lojze Ule podala tja, da vzpostavita zvezo in se informirata o vojaškem položaju. Kraigher je vpričo štaba cone ostro zahteval, da je prva naloga OZNA poiskati oblastni komite in nuditi zaščito njegovemu sekretarju Jožetu Jurančiču. Ker OZNA tega ni storila, so po njegovem mnenju vsi zabijači in skrivači in jih ima štab cone pravico aretirati in postreliti ali pa razporediti v vojsko. Tako stališče je seveda povzročilo slab odnos štaba cone do OZNA. Do ponovne kritike, tokrat s strani Kraigherja, Petra Stanteta-Skale in Franca Primožiča, je prišlo konec januarja, ko so kritizirali napake funkcionarjev OZNA in VDV ter še posebno grajali delo protiobveščevalnih oficirjev. Zavzeli so stališče, da se protiobveščevalni oficir nima pravice udeleževati sej in sestankov štaba. Za vsako navzočnost mora prositi poveljnika za dovoljenje in mu razložiti, zakaj je to potrebno. Tudi vpogled v brigadni arhiv naj bi mu bil dovoljen le s privolitvijo divizijskega štaba. Matevž Hace je od Venišnika zahteval, da problematiko VI. bataljona (Oskarjevega) prve udarne brigade, kjer so bile nepravilnosti, uredi na hitro in vse likvidira brez dolgotrajnih zasliševanj, sicer bodo likvidacije izvedli sami, to je štab IV. operativne cone. Člani tretje sekcije so se zato obrnili na Nika Šiliha, vodjo tretjega odseka, da naj razsodi ali ima prav vojaška ali politična linija oziroma ali so to nova navodila za delo.³⁴³ Šlo je za Oskarja Steinbacha, vojnega dopisnika IV. operativne cone, ki je ustanovil štab bataljona iz posameznih razhajkanih borcev, za poveljnika postavil Miho Goltnika, ki je vstopil v NOV 6. 5. 1944 v brigado Toneta Tomšiča in je bil decembra med sovražno ofenzivo na Štajerskem odrezan od enote in se je s še šestimi tovariši sam prebijal proti Šentilju. Ko jim je poveljnik Tomšičeve brigade poslal sporočilo, naj se priključijo brigadi, je Steinbach izjavil, da se ne bodo in da bodo ostali na območju Šentilja, kjer bodo mobilizirali. Vsi borci, ki so zavlačevali priključitev bataljona, so bili izročeni štabu XIV. divizije v disciplinski postopek, to pa je bila s strani OZNA napaka.

Po enotah so delovali naslednji protiobveščevalni oficirji: v XIV diviziji Ivo Kenk, v prvi SNOUB Franc Mekina-Borut, v drugi SNOUB Stane Žigmund-Niko, v XIII. SNOB Mihael Butara-Aleks, v VI. SNOB Franc Požar-Aljoša, v XI. SNOB Ludvik Mlinarič-Ivanov, v kozjanskem odredu Jože Sinkovič, v Kamniško-zasavskem odredu Janez Brlec-Nace, v Vzhodnokoroškem odredu Maks Girandon-Grega, v Zahodnokoroškem odredu Ludvik Bizjak-Smrekar, v Pohorskem odredu Julij Gliha-Rajko in v III. VDV brigadi Milan Kranjc-Brane. Na Kozjanskem vojnem območju je bil protiobveščevalni oficir Miloš Mavrin, na Moravškem pa Otmar Pečar. Po združitvi zgornjesavskega in mo-

³⁴³ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Poročilo Milana Venišnika-Savinca Niku Šilihu, šefu tretjega odseka, z dne 24. 1. 1945 in poročilo pomočnika vodje tretje sekcije Lidvika Bizjaka-Smrekarja Božidarju Gorjanu 18. 1. 1945.

ravškega vojnega območja v Kamniško-savinjsko vojno območje je postal protiobveščevalni oficir Adolf Hochkraut.³⁴⁴ Že v uvodnem navodilu o delu protiobveščevalnih oficirjev jih je vodstvo sekcije opozorilo, naj ne nastopajo kot kontrolorji, ki imajo diktatorski odnos do štabov, zato morajo moštvu s politični urami pojasniti pomen boja proti sovražniku in peti koloni. Te politične ure naj po možnosti izvajajo politkomisarji. Prizadevati si morajo, da bi bili najbolj priljubljena organizacija v našem narodu in ne najbolj osovražena.³⁴⁵ Še bolj so ta navodila razčlenili v okrožnici, v kateri so poudarili aktivizacijo vse vojske v boju proti peti koloni. Pri svojem delu so se morali opreti tudi na partijo v vojski, katere dolžnost je, da opazuje delavnost in preudarnost vsakega partizana. Borci ali funkcionarji zato ne smejo sami usmrtiti ujetih sovražnikov, predati jih morajo OZNA, da jih zasliši. Prav tako je nepravilno, da zaslišanja opravljajo obveščevalni centri, medtem ko se protiobveščevalnih oficirjev izogibajo. V okrožnici so še navedli, kdo je primeren za delo s protiobveščevalnimi oficirji, kako iskati petokolonce, kaj je konspiracija, kakšna mora biti disciplina in odnosi s štabi ter kako pisati poročila.³⁴⁶ Prvega julija 1944 je glavni štab z ukazom uvedel poveljevanje v slovenskem jeziku. Kljub temu v tretji VDV brigadi tega še do konca septembra niso uvedli, zato je dobil protiobveščevalni oficir Milan Kranjc-Brane nalogo, da opozori štab na slovensko poveljevanje.³⁴⁷ Tik pred osvoboditvijo so dali protiobveščevalnim oficirjem predvsem dve nalogi: prva je bila, da OZNA v trenutku zloma okupatorja zapleni vse arhive (vojaške, policijske, gestapovske in občinske). Če na mestu ni pooblaščenca OZNA, za zaplembo odgovarja protiobveščevalni oficir. Vmešavanje vsakega drugega vojaškega ali političnega foruma ni dopustno. Seveda pa morajo vojski odstopiti arhive, ki vsebujejo zanje potrebne vojaško obveščevalne podatke. Po direktivah centralnega komiteja in oblastnih komitejev KPS ter odseka se morajo ob osvoboditvi vse tri sekcije OZNA povezati z vojaškimi in političnimi ter predvsem s partijskimi forumi.³⁴⁸

Usmrčeni so bili naslednji: Pavel Pirnšek, ker je dezertiral iz Šercerjeve brigade, Stanko Selič, roj. 2. 8. 1922 v Kalobju, ki je v pismu družini omenil, da namerava dezertirati, za kar ga je dal usmrtiti protiobveščevalni oficir v Kozjanskem vojnem območju, Janez Lešar, roj. 1. 3. 1925 v Šentrupertu pri Zg. Voličini, kot četnik in Martin Žmavc, ki je bil intendant komande mesta Planina, ker se je januarja 1945 med sovražno ofenzivo proti osvobojenemu ozemlju predal Nemcem. Vodstvo odseka so opozorili, da je druga četa Kozjanske-

³⁴⁴ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Poročilo Miha Čerina -Aleša točki 24 K z dne 19. 9. 1944.

³⁴⁵ ARhiv MNZ, ZA 301/70, Navodilo Mihe Čerina-Aleša vsem protiobveščevalnim oficirjem z dne 27. 9. 1944.

³⁴⁶ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Okrožnica vsem protiobveščevalnim oficirjem z dne 10. 11. 1944.

³⁴⁷ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Dopis vodje sekcije Mihe Čerina Marjanu Kranjcu 29. 9. 1944.

³⁴⁸ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Vodja sekcije Božidar Gorjan protiobveščevalnemu oficirju Maksu Girandonu 18. 4. 1945 in kapetanu Antonu Turnherju 7. 5. 1945.

ga odreda brez vednosti nadrejenega štaba ali pooblaščenca OZNA pri tem odredu, usmrtila 12 civilnih oseb in vojakov in da je poveljstvo kozjanskega območja usmrtilo nekoga brez vednosti oficirja OZNA. Imen teh 12 v poročilih ni, je pa omemba, da so te usmrtitve znak pomanjkljivega sodelovanja med posameznimi štabi in poveljstvi, ter pooblašenci OZNA.³⁴⁹

Tretja sekcija je po zaslišanjih dala usmrtiti Mirka Španringa, roj. 19. 11. 1915 v Brucku na Muri, zaradi zvez z Nemci in Rajmunda Švarca, roj. 24. 8. 1913 v Studencih pri Mariboru zaradi trockističnega protipartijskega delovanja, o čemer je pričal predvsem sekretar dravograjskega okrožja Maks Gašperič.³⁵⁰ Protiobveščevalni oficir Kozjanskega vojnega območja je zaradi zvez z Nemci usmrtil Olgo Kukovec, zaradi česar so mu izrekli kritiko. Franca Legvarta pa so na poti na sekcijo ustrelili pri poskusu bega. Da bi razčistili pohorsko zadevo, so poslali na Pohorje Franca Mustafo-Hadžija, da poišče Franca Krepfla-Zmaja. Ko so ga razorožili, so ga zaslišali. Povedal je o svojih stikih z Jožetom Melaherjem, saj so bili vsi skrivači od leta 1943, on s svojimi pripadniki v Račah pri Framu, Melaher pa v Zlatoličju. Ko je bil Hadži sprejet v partijo in ko so v odredu tri usmrtili so se ločili – eni so se pridružili partizanom, drugi pa četnikom. Zadevo je pojasnilo tudi pričevanje Jožeta Rajšpa-Rika.

Delo druge in tretje sekcije se je prepletalo pri proučevanju organizacije avstrijskega osvobodilnega monarhističnega gibanja AKOM, ki je imelo sedež na bizeljskem gradu in s katerim je bil povezan tudi Radovan Koroša, ilegalno Kora Petrič. Tja je prišel iz Zagreba, kjer je delal v NOG. Partijsko je bil povezan z Ervinom-Jožetom Lavračem in je delal v odboru OF Slovencev v Zagrebu. Zaradi kompromitiranosti se je moral, prek zvez zagorskega okrožja, po katerih je že prej partizanom pošiljal sanitetni material, umakniti v Slovenijo. Ker ga Kozjanski odred ni hotel vključiti, je sam postavil kurirsko postajo, prek katere je še naprej dobavljal sanitetni material. V tej zadevi so bili zaradi suma plavogardizma aretirani bizeljski grof in grofica Maasburg, zaradi suma dela z Abwehr, veterinar Šribar in lesni trgovec Janežič. Radovan Koroša je imel zveze z inž. Jožetom Kankljem, visokim partijskim funkcionarjem, ki je bil poslan iz Zagreba na Dunaj za organizacijo Jugoslovanov v Avstriji. Na poti v glavni štab k obveščevalnemu oddelku za tujino je bil ubit.³⁵¹

Samo na območju Štajerske in Koroške je delovala peta sekcija odseka OZNA za oblast Štajerske in Koroške. Iz nobenega dokumenta ni videti, zakaj so jo tako poimenovali in kakšne naloge je imela. Vsa poročila je podpisoval pomočnik vodje sekcije Egon Conradi. Prvo poročilo je datirano s 15. decem-

³⁴⁹ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Kontraobveščevalno poročilo o IV. operativni coni namestnika vodje sekcije Ludvika Bizjaka iz januarja 1945.

³⁵⁰ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Poročilo Božidarja Gorjana o delu tretje sekcije z dne 30.11.1944.

³⁵¹ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Poročila vodje sekcije Božidarja Gorjana z dne 10. 11. 1944, 20. 11. 1944 in 17.1.1945 ter zaslišanje Jožeta Rajšpa-Rika.

brom 1944, zadnje pa z 11. aprilom 1945. Poročila se nadaljujejo še do 7. maja 1945, vendar brez oznake, da gre za peto sekcijo. Conradijeva naloga je bila, na eni strani reorganizirati okrožne pooblaščenke druge sekcije OZNA, pri čemer ga je pozneje zamenjal Forte, poročati o odkritjih po kontrašpijonaži t. i. CC liniji, hkrati pa spremljali bližanje zveznikov, to je Rdeče armade, in voditi priprave na konec vojne. Ko je odpotoval s kurirske postaje 30 na 33, se je najprej pogovoril z Milanom Skokom in Zdenkom Čukom-Tugom, ter kritiziral njuno delo. Predvsem jima je očital nekospiracijo in preveliko vmešavanje Narodne zaščite v delo politične obveščevalne službe.

Tudi prva sekcija je imela na tem območju svojega obveščevalca in tako je prišlo do kompetenčnega spora med prvo in drugo sekcijo glede Celja. Najpomembnejši dogodek je bila osvoboditev 400 političnih jetnikov iz zaporov celjskega Gestapa v Starem piskru, ki jo je 15. decembra 1944 ob 2. uri zjutraj izvedla skupina 6 političnih aktivistov ob pomoči paznika, ki se je nato priključil partizanom. S seboj so privedli tudi pet paznikov gestapovcev in pooblaščenec OZNA jih je zaslišal.³⁵² Na poti je opazil, da se na terenu dogajajo pogoste usmrtitve, ki jih opravljajo člani kurirskih postaj, politični aktivisti in podobno, to pa je bil znak, da se ne držijo dogovorjenih postopkov. Raziskoval je tudi dogodke v Framu 2. 12. 1944 in pošiljal poročila o njih, kakor tudi o sledenju zvez Uroša Kladnika in Dese z gestapom. Sledili so skrivaštvu na Dravskem polju in razmerju z Melaherjem. Prihajalo je tudi do nesoglasij z vojaško obveščevalno službo, katere del je vodil Stane Terčak, ki pa je bil določen izključno za posredovanje podatkov vodji ruske vojaške misije Bogomolovu, česar pa pooblaščenec OZNA niso vedeli. Zahtevali so, naj jim prepusti svoje političnoobveščevalne zveze, v kar ni privolil. Ščasoma so »ugotovili«, da so njegove zveze v službi gestapa, vendar to ni bilo res.³⁵³

Obveščevalce, padle v Planici, je bilo težko nadomestiti, zato se je Conradi povezal z OK KPS Maribor in OK SKOJ Maribor. Pooblaščenke je ves čas spremljala skupina 10 borcev VDV, kar je bilo potrebno za zaščito in za opravljanje kurirskih nalog. Za okrožje Maribor so od že tam delujočih pooblaščenecv obdržali še Štefko Štibler-Šarno, Nado Kovačič-Anuško, Avgusta Jerška-Smiljana in Franca Kaca-Mojmira. Položaj se je vojaško zaostрил in Maribor je bil izpostavljen valovom napadov zavezniških bombnikov.³⁵⁴ Spremljal je tudi pojav Melaherjevega četništva, pri čemer je opozoril na sodelovanje četnikov z Nemci. Kot politična gesla četnikov je izpostavil: 1. boj proti komunistični OF, ki hoče uničiti katoliško vero in vzeti kmetom zemljo. 2. s pomočjo Angležev in Američanov osvoboditi slovensko zemljo in Slovence izpod nemškega suženjstva. 3. poudarjajo, da so redna jugoslovanska vojska, ki

³⁵² Arhiv MNZ, ZA 301/70, Poročilo Egon Conradija peti sekciji OZNA za Štajersko in Koroško z dne 15. 12. 1944 in 16. 1. 1945.

³⁵³ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Poročilo Egon Conradija peti sekciji z dne 19. 12. 1944.

³⁵⁴ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Poročilo Egon Conradija z dne 28. 12. 1944.

je zvesta kralju Petru. 4. borijo se za svobodno, socialno in federativno Jugoslavijo. Zaradi teh načel se jim je med nepoučenimi ljudmi uspelo uveljaviti. Veliko vlogo je imel verski moment, ki so ga pridno uporabljali. Nalogi dela pooblaščenecv OZNA, ki ju je izpostavil Conradi, pa sta bili predvsem dve: 1. boj proti četniškemu organizacijskemu kadru, 2. boj politični anarhiji v svojih lastnih vrstah s pomočjo trdne kontrašpijonaže. Ugotavljal je, da bi politična linija lahko opravila 80 % dela, če bi razkrinkavala Melaherja in uporabljala lokalno časopisje, saj večina ljudi ni razumela večine člankov v Slovenskem poročevalcu in Ljudski pravici. Ker je imel Conradi težave z zvezami, Nemcem pa je v akciji v Framu padla v roke šifra z dokumenti, je v poročilu januarja 1945 še enkrat ponovil vse depeše in tudi organizacijsko sliko okrožja Maribor, ter svoje delo v zvezi z razkrinkavanjem četnikov.

Ker je na okrožni komite KPS Maribor prišel nov sekretar Sergej Kraigher, se je povezal z njim.³⁵⁵ Organizacijsko sliko okrožja je prispeval Jože Pogačnik-Tomi, pooblaščenec, ki ga je Conradi poslal, da bi reorganiziral delo. Ugotovil je, da se je v vsem okrožju delalo po liniji najmanjšega odpora. Dobro organizirano je bilo le delo v okrožju Ptuj, sicer pa je bilo premalo domačega kadra. Potreben bi bil predvsem teoretično in praktično zgrajen kader za okrožji Ljutomer in Dravograd. Tretja ovira pri delu pa je bila vojaška koncentracija. Dravsko in Ptujsko polje sta bili natrpani z nemškim vojaštvom, ki je v nepretrganih kolonah prihajalo z Madžarske. Slabost organizacije OZNA je bila tudi nekonspiracija. Za Maribor je bil v.d. pooblaščenca Danilo Venc-Bogdan, v.d. namestnika Vlado Valher-Aco, pomočnika pa Robert Lešnik-Robi in Avgust Jeršek-Smiljan. Franc Kac-Mojmir je postal v.d. okrajnega pooblaščenca za Slovensko Bistrico, Milko Golob-Joško je bil v.d. okrajnega pooblaščenca za Ptuj, Štefka Štibler-Šarna pomočnica okrajnega pooblaščenca za Maribor desni breg in Nada Kovačič-Anuška pomočnica okrajnega pooblaščenca Maribor levi breg. Na Kozjem je padel Franc Šibila-Srčan, v celjskem okrožju pa Zdenko Čuk-Tugo.

Ceprav jim je Maležič na ustanovni konferenci naročal, da mora biti okrožni forum skupaj, se tega niso držali, ker je bilo ozemlje preveliko, dela preveč in ljudi premalo. Pooblaščenca so morali samo vzpostavljati zveze na terenu. V Ljutomeru je bil v.d. pooblaščenca Dušan Cimperman-Dušan, njegov namestnik pa Lojze Firšt. Februarja se je v peto sekcijo na protišpijonažni sektor vključil tudi Jože Kladiivar-Leon. V Prekmurju je bila Jelka Praprotnik-Danica z dvema pomočnikoma. Od 8. 1. 1945 do 13. 1. 1945 so imeli konferenco, a se je je udeležilo le malo pooblaščenecv. Poudarek je bil na kontrašpijonaži, pisanju poročil in seznamih. Znova so opozorili na nevarnost Melaherjevega četništva, ki je delalo na dva načina: eno je bila odkrita konfrontacija s

³⁵⁵ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Poročila pomočnika vodje sekcije Egonu Conradiju z dne 6. 1. 1945 in poročilo Egonu Corandiju z dne 4. 1. 1945.

partizani ob pomoči Nemcev, drugo pa podtalno delo v odborih OF na območju Ptuja, Dravograda in Haloz. 11. februarja 1945 sta v hiši posestnika Vu-teja v Radehovi pri Šentlenartu v Slovenskih goricah, padla Avgust Jeršek-Smiljan in njegov spremljevalec Franjo.

Ko so začeli zbirati sezname, je bil eden prvih seznam vidnejših predstavnikov bele garde iz vzhodne Slovenije. Na njem so bili med drugimi tudi posameznimi člani TOS oz. politične policije v Ljubljani n. pr.: Jože Krivec, Ludvik Leskovar, Stanko Junež, Ignac Čretnik, Ivan Krepfl pa tudi dr. Stanko Kociper, osebni tajnik generala Rupnika.³⁵⁶ Čeprav so vedeli, da tu deluje gestapo iz mariborske in ptujske izpostave, natančnega pregleda nad agenti zaradi šibkosti obveščevalne službe niso imeli. Prvi uspeh je bil seznam gestapa Ptuj, na katerem je bilo 11 imen od 14 zaposlenih na tej izpostavi.

Značilno za vso Štajersko je bilo, da so usmrtitve na terenu opravljali politični aktivisti in vojska, medtem ko so od pooblaščenecv OZNA zahtevali, da aretirancev ne usmrtijo oz. da jih najprej zaslišijo in jim krivdo dokažejo.³⁵⁷ Vse delo ob bližajoči se kapitulaciji Nemčije je bilo usmerjeno v to, da mora imeti OZNA generalni seznam vse petokoloncev: bodisi kulturbundovcev, NSDAP-jevcev, funkcionarjev in njihovih članov, vojske, belogardistov in plavogardistov.³⁵⁸ Zvedeli so tudi za sestanek Jožeta Melaherja-Zmagoslava in zveznega vodje Steindla 13. februarja 1945 na gradu Vurberk. Tam so se dogovorili, da se četniki v določenem okolišu lahko svobodno gibljejo, zato pa so se zavezali, da bodo zasledovali partizane, Nemci pa so jim obljubili oborožitev.³⁵⁹ To dejstvo jim je med ljudmi vzelo ves ugled.

Pooblaščenec je dal v okrožju Maribor usmrtiti Franza Schwartza iz Gradca, roj. 1928 kot gestapovskega ogleduha, Maksa Forsthuberja iz Gradca, roj. 1928, Hergotha iz Zlatoličja kot skrivača, Marijo Juričevič iz Šentlovnence, roj. 1925 kot trikratno dezerterko iz NOV, in Viktorja Pulka iz Zg. Pleterij na Dravskem polju.

Izgube so prizadele tudi pooblaščenstvo OZNA, saj je 4. marca 1945 padel Franjo Urbančič, pooblaščenec okrožja Kozje. Na območje Marenberga so poslali domačina Ivana Štiblarja-Juga, kajti tod so bili odnosi med Nemci in domačini zelo pristni, tako kot leta 1941.

Ko so se četniki iz Slovenskih goric 6. aprila 1945 premeščali iz okolice Šentpetra proti Ljubljani, se je kolona 200 mož gibala skozi Slovensko Bistrico. Gestapo v Mariboru in Ptujju je izpustil veliko političnih ujetnikov, med drugimi so 5. aprila 1945 razpustili kazensko taborišče Šternthal, in ujetniki so se razkropili na domove. Po drugi strani pa so tik pred koncem vojne 100

³⁵⁶ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Poročili Egona Conradija peti sekciji z dne 10. 2. in 19. 2. 1945.

³⁵⁷ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Poročilo Egona Conradija peti sekciji z dne 15. 2. 1944.

³⁵⁸ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Poročilo pooblaščenca za Ptuj Milka Goloba-Joška z dne 20. 2. 1945.

³⁵⁹ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Poročilo Conradija peti sekciji 24. 2. 1945.

ujetnikov ustrelili. Vse gestapovsko osebje se je umaknilo iz Maribora na Koroško. Med ljudmi je vladal strah pred prihodom Rusov, ker so se bali, da bodo ropali, klali in posiljevali.³⁶⁰ Ob bližajoči se kapitulaciji Nemčije pooblaščenca OZNA niso vedeli, kam sodi Maribor. Če sodi v prvo sekcijo, je bil zanj pristojen Zdenko Zavadlav, če v drugo, pa zanj odgovarjata Egon Conradi in Jože Logar. Ker so predvideli, da bodo za opravljanje nalog potrebovali več vojske Narodne obrambe, so pooblaščenca v okrožjih naročili aktivistom, naj pritegnejo čimveč mladih predanih ilegalcev. Pri tem ne smejo zajeti nemških dezertarjev in takih, ki so se v času NOB omadeževali s svojimi dejanji pred ljudmi. Vsi kurirji, osebni spremljevalci pooblaščenca in ostalih organov so bili avtomatično vključeni v vojsko NO.³⁶¹ Dali so jim še zadnja navodila o zaslišanjih in zbiranju dokumentov.

Tik pred koncem vojne so zvedeli, da naj bi bila v Slovenski Bistrici ustanovljena organizacija Wehrwolf, katere načelnik naj bi bil vodja Hitlerjugenda Anmayer iz Slovenske Bistrice. Zaplenili so vse zaloge tobaka, usnja, soli in sladkorja, olja in čevljev, ter vse to transportirali prek Maribora v Marenberg, kjer so madžarski ujetniki v hribih zgradili bunkerje, nato pa so bili zaradi konspiracije usmrčeni.³⁶²

8. 5. 1945 je Narodna zaščita na poti iz Celja proti Gradcu v Cigoncih zajela tri člane NSDAP ter jih usmrtila, avto in prtljago pa zajela. To so bili Jože Heimrath, roj. 22. 6. 1887, iz Celja, Ana Heimrath, roj. 13. 2. 1893 iz Celja, oba člana stranke od 1. 9. 1939, in Heinrich Landstatter, trgovec iz Celja, roj. 24. decembra 1914, član stranke od leta 1940.

Ker so pisna navodila za ukrepanje ob osvoboditvi zelo redka, v nadaljevanju navajam navodila, ki jih je dobil Marko Selin od v.d. vodje druge sekcije 11. 4. 1945 za delo ob osvoboditvi Celja. Aretirajo naj vse tiste, ki jih imajo pooblaščenca na seznamih, jih temeljito zaslišijo in na podlagi zaslišanj izvedejo še nadaljnje aretacije vseh gestapovskih in izdajalskih »tipov« ter petokoloncev. Pri ovadbah raznih ljudi, kar se bo gotovo dogajalo, pa naj bodo zelo previdni, da ne bodo nasedali neresnicam, saj bodo nekateri zgolj iz osebnega maščevanja dajali napačne podatke. Pri aretacijah jim mora pomagati vojska Narodne obrambe, če jih bo premalo, pa naj jim bo na voljo vojska. Zanimati se morajo za arhive občin, gestapa in drugih uradov. Če ga bo pred njimi dobila kakšna vojaška enota, ga mora izročiti OZNA, četudi ga ima obveščevalni center ali podoben forum. Iz tega gradiva bodo pozneje zbrali dragocene podatke za sodišče. Glede seznamov je nujno, da vnaprej pripravijo

³⁶⁰ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Poročilo Conradija peti sekciji 7. aprila 1945 in Jožeta Logarja 8. aprila 1945.

³⁶¹ Arhiv MNZ, ZA 301/70, Poročilo Jožeta Logarja z dne 1. 5. 1945.

³⁶² Arhiv MNZ, ZA 301/70, Anton Prevec-Dimač okrožju z dne 30. 4. 1945 in poročilo okrožja Dimaču z dne 4. 5. 1945.

načrt aretacij, da ne bo preveč vihravega in neorganiziranega dela. Če se bodo direktive spremenile, bodo pravočasno obveščeni.³⁶³

Predzadnje navodilo z dne 4. maja 1945 opozarja na konspiracijo, kajti mnogo kadra so izgubili zaradi nekonspiracije. Zato opozarjajo, da morajo biti centri okrajnih pooblaščenecv strogo zakonspirirani. Skrbeti morajo za pravilen odnos s politično linijo, pri čemer pa ne sme trpeti konspiracija. V primeru prodora bratske Rdeče armade na Štajersko se bo okrožni forum skupaj z okrajnimi pooblaščeneci skušal čimprej prebiti prek frontne črte na osvobojeno ozemlje. To je posebno veljalo za pooblaščenstvo Ptuj in Šentlennart. Od tedaj so morali vsi organi na terenu opustiti običajne glave dopisov in naslavljanje. Na svojih dopisih in poročilih so uporabljali le datum in tekočo številko dopisa, podpisovali pa so se le s svojimi imeni brez naziva. To je bilo potrebno iz konspirativnih razlogov, da sovražnik ni mogel spoznati uradnega naslova in določiti kraja, od koder posluje. Obveščevalna mreža OZNA je morala tudi ob končni osvoboditvi še naprej ostati strogo zakonspirirana, saj je morala delo intenzivno nadaljevati. Od nadrejenega foruma so dobili naročilo, naj svoje organe na terenu pozovejo k čim intenzivnejšemu zbiranju in spravljanju živil, motornih vozil, goriva, oblek, foto materiala in podobno. Nikakor pa se ne sme dogajati, da bi zgoraj navedeno spravljal kdo v svojo osebno korist. Zadnja okrožnica z dne 7. 5. 1945 se je nanašala na zbiranje dokumentov.

Pooblaščenstvo OZNA za okrožje Rožna dolina

Okrožni pooblaščenec OZNA za Rožno dolino je bil Janez Justin-Jovo, njegov pomočnik pa Stanko Deleja-Oto. Justin se je prvič javil drugi sekciji 2. oktobra 1944, ko je prišel na dodeljeno mesto in navezal stik z okrožnim komitejem KP Slovenije za Rožno dolino. Pomembnejši kraji v okrožju, kjer so bile okupatorske postojanke, so bila: Borovlje, Sela, Sabotnica, Svetna vas, Bistrica, Podgorje, Področja, Šent Jakob, Rožek in Ledenice. Zbirali so sezname gestapovcev v Borovljah, sezname sovražnih društev in organizacij v Bistrici ob Rožu in v Svetni vasi in članov NSDAP v Pliberku in Borovljah. Zadnje poročilo je bilo poslano 4. 5. 1945. Za opremo pooblaščenstva so z rekvizicijami pri članih SS, SA in NSDAP zaplenili nekaj obleke in uniforme.³⁶⁴ Od konca decembra 1944 do srede marca 1945 pooblaščenec ni pošiljal poročil na sekcijo, ker so bile vse zveze zaradi visokega snega pretrgane in so se bali, da bi se pošta izgubila ali padla sovražniku v roke. Vendar se zveze tudi marca in aprila niso izboljšale, znova so jih vzpostavili šele konec aprila 1945.³⁶⁵ V

³⁶³ Arhiv MNZ, ZA 301/70, V.d. vodje sekcije tovarišu Marku Selinu-Karlu Forteju 11. 4. 1945.

³⁶⁴ Arhiv MNZ, ZA 301/68, Poročilo Janeza Justina-Jova z dne 31. 10. 1944.

³⁶⁵ Arhiv MNZ, ZA 301/68, Poročilo Janeza Justina-Jova z dne 28. 4. 1945.

vsem tem času ni bilo posebnih akcij. Tri aretirance so po kurirski zvezi napotili s spremstvom do druge sekcije, vendar so se morali zaradi sovražne ofenzive vrniti, zato so jih sami zaslišali in po zaslišanju poslali domov. 8. marca 1945 so zaslišali in pozneje usmrtili Valentina Lausegerja-Farovnjaka, roj. 18. 2. 1903, ki je bil član NSDAP. Po likvidaciji okupatorske postojanke v Pliberku so zaslišali in 12. 4. 1945 usmrtili Josipa Lausegerja, roj. 29. 12. 1888 v Slovenjem Plajberku, tudi člana NSDAP. Pri aretaciji, ki jo je izvedel prvi bataljon Koroškega odreda, so izvedli tudi rekvizicijo živil in nekaj živine. Prvi bataljon je zažgal tudi šolo in župnišče v Slovenjem Plajberku, kjer je bila sovražna postojanka. Ker niso imeli strojepiske, za katero so stalno prosili na okrožje, so vsa poročila okrožnega pooblaščenstva za Rožno dolino v rokopisu.

Pooblaščenstvo OZNA za okrožje Podjuna

Okrožni pooblaščenec za Podjuno je bil najprej Franjo Kastelic-Džon, njegov namestnik Jože Knez-Kolja, je februarja 1945 postal pooblaščenec, pomočnik pa je bil Ludvik Pavliha. Pooblaščenstvo je imelo še tri spremljevalce, tričlansko patruljo Narodne obrambe in petčlansko ostrostrelsko skupino Koroškega odreda. Prvo poročilo so poslali 9. novembra 1944, zadnje pa 3. 5. 1945. Ko so dobili okrožnico s podrobnimi navodili za delo druge sekcije, so ugotovili, da razmere na Koroškem ne dopuščajo tako širokega delovanja, kot je bilo predvideno v okrožnici. Politična organizacija je bila v ravnini in pomembnih središčih, kjer je bila politična uprava, zelo slabo razvita, tako da so zelo težko postavili zaupnike, stare obveščevalne mreže varnostno obveščevalne službe pa niso mogli uporabljati.³⁶⁶

V prvem političnem poročilu so po politični pripadnosti razdelili ljudi na pripadnike OF, sredince in hitlerjance kot odkrite nasprotnike. Avstrijsko prebivalstvo se je glede povojne ureditve delilo na republikansko in monarhistično usmeritev. V okrožju Podjuna je bilo večinsko slovensko prebivalstvo. Okraj Železna Kapla je obsegal doline Bela, Remšenik, Lepena, Lobnik, Obirsko, Jezersko in Korte. Okraj Klopinj je obsegal sektor med cesto Sinča ves—Železna Kapla—Galicija in Dravo. Okraj Pliberk je obsegal območje med cesto Sinča ves in Železno Kaplo, jugoslovansko mejo in Dravo. Ko se je po januarju 1945 poveljstvo mesta Solčava zadrževalo na območju Koprivne in od kmetov neupravičeno rekvirirala živila, je pooblaščenec zaradi tega zamenjal poveljnika in političnega komisarja poveljstva mesta.³⁶⁷

³⁶⁶ Arhiv MNZ, ZA 301/68, Poročilo okrožnega pooblaščenca Franja Kastelica-Džona Janezu Božiču-Branku z dne 9. 11. 1944.

³⁶⁷ Arhiv MNZ, ZA 301/68, Pooblaščenec OZNA Jože Knez-Kolja vodi sekcije z dne 25. 2. 1945.

Izvedli so tudi pet usmrtitev, od tega so bile štiri osebe prej zaslišane, za eno pa zapisnik ni bil priložen. To so bili Werner Kunhe, vodja skupine v Globasnici, Andrej Mlinar, ovaduh pri policiji, Adolf Kurnik, roj. 13. 4. 1913 v Šoštanju in Franc Rovnih, roj. 30. 9. 1881 v Mežici, ki so ga v akciji zbiranja hrane po nesreči ustrelili kurirji postaje K 17.³⁶⁸ Usmrtili so tudi višjega policijskega stražmojstra Aloisa Spongarna, roj. 26. 7. 1902. Zbirali so tudi sezname, in sicer: hitlerjancev v sektorju Bistrica, skrivačev v sektorju Lobnik-Lepena-Remšnik, hitlerjancev v postojankah Šentlips, Žitara ves in Miklavževo, gestapovskih zaupnikov v Železni Kapli, domačih izdajalcev iz kraja Žerjav, članov NSDAP v postojanki Železna Kapla, ter gestapa in drugih nasprotnikov v beljaškem okrožju, -ta je obsegal 10 strani. Zadnja pisma so naslovljena na Ludvika Bema-Slavka in se nanašajo tudi na usodo njegove žene Danice, ki je bila zaprta v Celovcu, najprej obsojena na smrt in nato osvobodjena skupaj z drugimi političnimi zaporniki. Osvoboditev je tik pred kapitulacijo organiziral Ludvik Bem. Ustreljena pa je bila Majda Vrhovnik-Lojzka, ki je niso mogli več rešiti.³⁶⁹

Pooblaščenstvo OZNA za okrožje Ziljska dolina

V tem okrožju, ki je prej sodilo v okrožje Celovec, sta najprej delala Ludvik Bem-Slavko in Drago Dekorti-Miklavž. Ko je Ludvik Bem dobil poziv, naj se zaradi reorganizacije vrne v zgornjo Savinjsko dolino, kjer bi dobil nadaljnja navodila, zaradi narasle Drave prehod ni bil mogoč. Po vrnitvi je zbiral informacije za posebno linijo, ki jo je vodil Miloš Ogrizek-Samo. Za pooblaščenca druge sekcije OZNA pa je bil imenovan Jože Hodošček, ki je kmalu padel, za njegovega pomočnika pa Ferdo Flajmiš-Iztok. Z delom je začel 24. oktobra 1944. O težavnih razmerah govori tudi dejstvo, da sta ga na poti iz Savinjske doline proti Koroški zapustila oba spremljevalca, češ da ne moreta več hoditi. Poslal ju je na poveljstvo mesta Solčava in od tam v VDV.³⁷⁰ Tudi sam Flajmiš je močno zbolel za tuberkulozo in nekaj mesecev dela ni mogel opravljati. Tik pred osvoboditvijo so zbrali podatke za celovško okrožje, okraja Prevalje in Dravograd: sezname gestapovcev, SIPO in SD ter bele garde in najbolj zloglasnih nacistov v Velikovcu.³⁷¹

Kot ujetnika sta navedena le dva: Martin Nabrnik, doma iz Mežice, ustreljen v Celovcu 13. 5. 1945 in Jože Hambus, doma iz Borovelj, ustreljen v Ce-

³⁶⁸ Arhiv MNZ, ZA 301/68, Jože Knez-Kolja poroča o likvidacijah vodji sekcije 2. 4. 1945 in zapisniki zaslišanj likvidiranih.

³⁶⁹ Arhiv MNZ, ZA 301/68, Pismo Jožeta Logarja-Boža Ludviku Bemu-Slavcu z dne 16. 4. 1945 in ustna izjava Ludvika Bema avtorici.

³⁷⁰ Arhiv MNZ, ZA 301/68, Poročilo Ferda Flajmiša-Iztoka drugi sekciji OZNA za Štajersko in Koroško z dne 24. oktobra 1944.

³⁷¹ Arhiv MNZ, ZA 301/68, sezname za celovško okrožje.

lovcu 14. 5. 1945. Pri obeh je pripomba, da je treba vprašati za vzrok aretacije in ju zaslišati. Zapisnika nista priložena.

Pooblaščenstvo OZNA za okrožje Mežica

Okrožni pooblaščenec je bil Jože Pogačnik-Tomi, namestnik je bil Franc Gregorič-Francelj in pomočnik Ludvik Vehovec-Matevž. Pooblaščenstvo je začelo delati 5. 10. 1944, ko je poslalo prvo poročilo.³⁷² Pošiljali so bolj politična kot obveščevalna poročila. Od oktobra do decembra 1944 se je položaj v mežiškem okrožju precej poslabšal, saj so se Nemci, ki so se umikali s Štajerske, zbirali na Koroškem. Hoteli so obdržati rudnik svinca v Žerjavu in je klarno na Ravnah, ki je bila zanje tudi vojaško pomembna. Nemci so v kratkem času odkrili kar pet bunkerjev OF, ti pa so bili k sreči prazni. Vendar je od srede novembra do 1. decembra 1944 samo v kraju Ravne padlo 15 političnih delavcev in kurirjev. Izdan je bil tudi bunker pooblaščenstva OZNA, ker so 19. 11. 1944 ujeli nekega VDV-jevca. Ta je pripeljal Nemce v bunker, in izdal tudi kraj, kjer so imeli skrite dva pisalna stroja in aktovko, s poimenskimi seznami izdajalcev iz Žerjava, Črne, Mežice, Prevalj in Raven.³⁷³ Glavni organizator bele garde za Mežiško dolino je bil Jože Gutovnik-Aga, ki je dezertiral iz partizanov. Po kapitulaciji Jugoslavije je prišel na Ravne in bil tam zaposlen kot uradnik. Iz prepričanja je začel agitirati za OF, leta 1943 pa ga je policija poklicala na gestapo v Prevaljah, in gestapo mu je zagrozil z zaporom zaradi agitacije. Preden je šel v partizane, je po delu vsak večer prihajal na gestapo po navodila. Dobil je nalogo, da pošilja Nemcem načrte partizanskih taborišč in celotne organizacije. Ko je dezertiral je hodil k uglednim družinam in ljudem ter jim s ponarejenimi dokumenti dokazoval, da so jih partizani obsodili na smrt, s čimer jih je hotel pritegniti v boj proti partizanom.³⁷⁴ Več o njegovi dejavnosti so izvedeli iz zaslišanja Albina Brecljana, roj. 11. 4. 1886 iz Prevalj, ki so ga 3. 11. 1944 aretirali sredi Prevalj, izčrpno zaslišali in nato usmrtili. Povedal je, da je že pred vojno širil nemško literaturo in s tem nemško propagando, saj je bil navdušen za priključitev teh krajev k Nemčiji. Njegova žena je bila že pred vojno članica Kulturbunda. Že pred nemškim napadom so imeli nalogo fotografirati vse bunkerje in poslati fotografije v Nemčijo, širiti literaturo in risati kljukaste križe ter pisati gesla. Izdelovali in izobešali so tudi nemške zastave. Takoj ob prevratu so bili posamezni člani Kulturbunda postavljeni kot tajni policisti, drugi pa so postali člani NSDAP – med njimi tudi Brecljan in žena, sprejeta leta 1942. Na tedenskih sestankih so dobivali na-

³⁷² Arhiv MNZ, ZA 301/68, Poročilo Jožeta Pogačnika-Tomija Janezu Božiču-Branku z dne 8. 10. 1944.

³⁷³ Arhiv MNZ, ZA 301/68, Situacijsko poročilo Jožeta Pogačnika-Tomija z dne 2. 12. 1944.

³⁷⁴ Arhiv MNZ, ZA 301/68, Politično poročilo Jožeta Pogačnika-Tomija z dne 30. 11. 1944.

loge za propagando in za boj proti »banditom«. Sestavljali so sezname nezanesljivih kmetov, pri katerih so se zbirali partizani. Te kmete je bilo treba izseliti, kmetije pa požgati. Gestapovsko središče je bilo v Dravogradu in od tam so dobivali direktive za delo tajni policisti. Podal je imena vseh tajnih policistov iz Prevalj in Mežice. Tudi sam je pripadal tajni policiji. Za vohunjenje v partizanskih vrstah so pridobivali posamezne partizane kot vrinjence. Ti so imeli nalogo izvedeti vse o partizanskih položajih, o partizanskem gibanju, taborih, o organizaciji in namenih partizanov in podatke, pomembne za oborožene obračune z njimi.³⁷⁵ Pri preiskavi so Brecljanu zaplenili tudi pištolo znamke Astra, pisalni stroj in nekaj obleke.

Iz zaslišanja Silvestra Kogelnika, roj. 31. 12. 1892 v Koprivni pri Črni, so ugotovili, kako se je plavogardistična oz. belogardistična organizacija iz Maribora razširila na Koroško. Ustanovni sestanek je bil sredi junija 1943 pri Mariji Ramšak v Mariboru, njihova naloga pa je bila razbiti partizansko gibanje in OF. To naj bi dosegli z oboroženo močjo, ki je na Kranjskem v tem času že obstajala, na Koroškem pa naj bi v tej fazi šele zbirali privrženca in se s propagando, vohunjenjem in drugimi sredstvi borili proti partizanskemu gibanju. Kogelnik je zbiral podatke o Koprivni, kjer je vodil organizacijo, in jih pošiljal Ramšakovim prek Lipija Potočnika. V vsakem kraju v Mežiški dolini so imeli krajevni odbor, tako v Črni, kjer ga je vodil Nino Puncergruber, kot v Mežici in Prevaljah. Po načrtu je moral krajevni odbor imeti predsednika in 6 članov. Njihova naloga je bila pridobivati privrženca in jih ob primernem času oborožiti za boj proti partizanom. Opazovati so morali gibanje partizanskih enot, ugotoviti, pri katerih kmetih so se ustavljale, in te podatke pošiljati na glavni odsek.³⁷⁶

Na podlagi tega zaslišanja so naredili seznam izdajalcev v kraju Črna v mežiškem okrožju.

Pooblaščenstvo OZNA za okrožje Pohorje

Okrožni pooblaščenec je bil do 8. 1. 1945 Franc Šifrer-Rovtar, nato pa je postal namestnik pooblaščenca v okrožju Dravograd. Pomočniki pooblaščenca so bili Anica Pezdirc, Pavel Keršič-Ježek, Marica Krenkar-Cvetka, Ferdo Štibler-Ivan in Jožef Korošec-Vido. Okrožje je delovalo od septembra do decembra 1944, ko je Slovenj Gradec prišel v okrožje Dravograd, Šoštanj in Slovenske Konjice pod Celje, Sv. Lovrenc na Pohorju pa pod Marenberg, in ta v Maribor.³⁷⁷ Sovražnikova politična središča v okrožju Pohorje so bili: Šoštanj,

³⁷⁵ Arhiv MNZ, ZA 301/68, Zaslišanje Albina Brecljana z dne 4. 11. 1944.

³⁷⁶ Arhiv MNZ, ZA 301/68, Zapisnik zaslišanja Silvestra Kogelnika brez datuma.

³⁷⁷ Arhiv MNZ, ZA 301/76, Poročila pooblaščenca Franca Šifrerja-Rovterja Janezu Božiču-Branku z dne 17. 10., 26. 11. in 14. 12. 1944.

Velenje, Mislinja, Slovenj Gradec, Slovenske Konjice, Vitanje, Slovenska Bistrica in Pragersko. Za vse te so zbrali podatke o funkcionarjih občin, Štajerski domovinski zvezi, NSDAP, gestapu in podobno. Zaplenili so več nemških dokumentov in jih poslali na odsek. Tudi na tem območju so imeli težave s političnim kadrom, saj je partijski sekretar šaleškega okraja zahteval od pooblaščenke OZNA, da se mu legitimira ali pa jo bo dal ustreliti, in jo s tem dekonspiriral. Aretirali in zaslišali so Alojza Kotnika, roj. 15. 6. 1887 iz Legna pri Slovenj Gradcu in ga poslali v nadaljnji postopek ter Karla Kranjca, roj. 26. 1. 1906 v Črnečah pri Dravogradu. Ta je bil občinski tajnik v Šentjanžu in zaupnik gestapa za območje Šentjanž, Otiški vrh, šentpetrski hribi, Pameče, Bukovska vas in Sv. Ožbold. V vsaki od teh vasi je imel po enega do dva zaupnika. Vsi so mu oddajali poročila, on pa jih je oddajal Kaltenbocku in deželnemu glavarstvu v Mariboru. Poleg njegove zaupniške mreže je obstojala še posebna, ki jo je vodil žandar in nekdanji jugoslovanski orožnik Franc Keber iz Slovenj Gradca, ki je prav tako po svoji liniji pošiljal poročila v Slovenj Gradec in v Maribor.³⁷⁸ Iz zaslišanja Silvestra Merkača, roj. 15. 12. 1889 v Kotljah je razvidno, da so mu na gestapu v Celovcu že leta 1941 naročili, naj opazuje nekatere osebe in družine, posebno družino Kuhar (Prežih), iz Kotelj. On pa jih je opozarjal, da so opazovani in potem, ko so na domu Ivana Kuharja Nemci ubili, je v soglasju z njegovo ženo upravljal njihovo posestvo.³⁷⁹

Pooblaščenstvo OZNA za okrožje Dravograda

Okrožje Dravograd je imelo iste pooblaščenke kot prejšnje okrožje Pohorje, poslovalo pa je od januarja do maja 1945. Okrožni pooblaščenec od 8. 1. 1945 je bil Jože Pogačnik-Tomi, ki je prej vodil okrožje Mežica, prevzel pa je posle od pooblaščenca Franca Šifrerja-Rovtarja. Anica Pezdirc je od 17. januarja delala v okraju Slovenj Gradec, Jožef Korošec v Dravogradu, Ferdo Štibler pa v Radljah. Poročila so pošiljali peti sekciji odseka za oblast Štajerske in Koroške. Za Slovenj Gradec so poslali seznam narodnih izdajalcev, članov NSDAP, Kulturbunda in podobno. Na prvem mestu sta omenjena Franz Gutman, roj. 4. 12. 1907 v Gradcu in Ludvik Kaltenbock, roj. 27. 7. 1889 na Studencih pri Mariboru. V celoti je v seznamu 97 oseb. Za okraj Prevalje-Črna je v seznamu 23 oseb, na prvem mestu je Niko Puncergruber, trgovec iz Črne, organizator Kulturbunda. V tem okrožju se je 6. 2. 1945 pojavil Karel

³⁷⁸ Arhiv MNZ, ZA 301/76, Poročilo Franca Šifrerja-Rovtarja Janezu Božiču-Branku z dne 16. 11. in 1. 12. 1944 ter zapisnik zaslišanja Karla Krajncja z dne 29. 12. 1944.

³⁷⁹ Arhiv MNZ, ZA 301/76, zapisnik Zaslišanje Silvestra Merkača decembra 1944.

Kladnik-Uroš z Jelko Hudarin, ki je iskal zveze z OZNA in je bil po delnem zaslišanju usmrčen.³⁸⁰

Konec februarja 1945 so se politične razmere v okrožju Dravograd zelo poslabšale, saj so v zimi 1944-1945 padli skoraj vsi politični aktivisti, in to posebno v okrajih Prevalje in Dravograd. Zaradi izdajstev in številnih dezertacij partizanov, ki so se javljali nemški oblasti, so ljudje postali nezaupljivi do vsakega partizana, saj niso vedeli, kdaj se bo javil na gestapo in jih izdal. V Slovenj Gradcu so bili na gestapu, razen vodje samo slovenski gestapovci – 12 partizanskih dezertarjev, ki so kot raztrganci hodili na akcije in uspešno izdajali. Centra gestapa sta bila v Slovenj Gradcu in Dravogradu. Pooblaščenca OZNA so 16. 2. 1945 aretirali in zaslišali Pavla Pirnška, roj. julija 1914 v Razboru, 1. decembra 1944 pa Franca Lečnika, roj. 29. 1. 1928 na Ravnah, ki ga je izredno okrožno sodišče obsodilo na smrt. Na zahtevo člana OK KPS Dravograd je bil 23. 1. 1945 usmrčen Florijan Stornik, doma iz Prevalj. 3. 3. 1945 so usmrtili tajna gestapovca Vinka Kralja in Toneta Kaštivnika-Hrasta, nekdanjega partizana.³⁸¹ 7. marca 1945 so s patroljo VNO napadli štiri orožnike v Zg. Dovžah, pri tem dva ujeli in naknadno usmrtili, enega ubili, četrti pa jim je pobegnil. Zaplenili so tudi njihovo orožje. Marca 1944 sta se dravograjskemu okrožju priključila tudi okraja Šoštanj in Slovenske Konjice. Tudi za dravograjsko izpostavo gestapa, ki jo je do aprila 1945 vodil Platzl, ko je bil smrtno zadet v boju s partizani, so naredili ves seznam osebja (15 oseb). 12. aprila 1945 sta pri Starem pod Uršljo goro padla pooblaščenka Nada Kovačič-Anuška in kuhar točke 120, ker pred hišo, v kateri so se zadrževali, niso imeli straže in so jih Nemci napadli. Od 27. aprila 1945 je bil v. d. pooblaščenca spet Franc Šifrer-Rovtar. Pooblaščenstvo je bilo dobro oboroženo s štirimi brzostrelkami, nemškim mitraljezom, štirimi puškami in devetimi pištolami, spremljevalna patrolja iz tretjega bataljona brigade NO je imela brzostrelko in tri puške, precej orožja pa so tudi oddali. Nekaj orožja so dobili ob predaji 7 nemških vojakov iz postojanke Turiška vas pri Slovenj Gradcu.³⁸²

3. marca 1945 so zaslišali in usmrtili Vincenca Krebla, gestapovca, ki ga je 2. marca 1945 aretirala okrajna Narodna zaščita, in Antona Kaštivnika, dezertarja iz brigade Ljuba Šercerja, ki je bil tajni policist pri Gutmanu.³⁸³ V zapisniku Kreblovega zaslišanja je tudi opis smrti članice Narodne zaščite Janje Poprask.

3., 4. in 6. maja 1945 so poročali o razpoloženju v okrožju, pisali poimenski seznam gestapa Dravograd in poročali o akciji, ki so ji 5. maja 1945 izvedli na

³⁸⁰ Arhiv MNZ, ZA 301/6, Seznam, ki ga je poslal namestnik pooblaščenca Franc Šifrer-Rovtar 6. 2. 1945 in njegovo poročilo peti sekciji z dne 14. 2. 1945.

³⁸¹ Arhiv MNZ, ZA 301/76, Poročilo Jožeta Pogačnika-Tomija peti sekciji z dne 25. 2. in 4. 3. 1945.

³⁸² Arhiv MNZ, ZA 301/76, Poročilo Pavla Keršiča-Ježka peti sekciji z dne 28. aprila 1945.

³⁸³ Arhiv MNZ, ZA 301/76, Zapisnik zaslišanja Antona Kaštivnika in Vincenca Krebla z dne 29. aprila 1945.

motociklista in spremljevalca z oznako Rdečega križa. To sta bila Franc Tischler, roj. 7. 12. 1920 v Slovenj Gradcu in dr. medicine Johann Andreas Wurzinger, roj. 9. 6. 1916. Za okrožje Dravograd so dobili tudi seznam nemških zaupnikov gestapa.

Pooblaščenstvo OZNA za okrožje Kozje

Okrožje Kozje je bilo do junija 1944 razdeljeno na štiri rajone: Brežice, Senovo-Rajhenburg, Pilštanj in Podsreda. Po preoblikovanju okrožnega obveščevalnega oddelka v pooblaščenstvo OZNA je okrožni pooblaščenec postal Jože Koren-Štef. Ker so v času, ko je vodil okrožno pooblaščenstvo na Kozjanskem, precej samovoljno usmrtili več ljudi, in to ne le OZNA, ampak tudi politični delavci in vojska, so ga po odhodu na obveščevalni tečaj na Dolenjsko zamenjali. Okrožni pooblaščenec je novembra 1944 postal Franjo Urbančič-Mihael, ki je padel 4. marca 1945. Njegov namestnik je bil Sandi Medven, pomočniki pa Edi Razboršek-Crni (do decembra 1944, ko je odšel v Maribor), Jože Hodko-Bero, Anton Andrejčič-Marjan in Franc Šibila-Srčan, ki je tudi padel.³⁸⁴

V času osvobojenega ozemlja jeseni 1944 so aretirali 20 ljudi iz Bizeljskega, med njimi Radovana Korošo, ki je prišel iz Zagreba, Franca Šribarja, grofa in grofico Maasburg ter veterinarja Janežiča. Osumili so jih, da na Bizeljskem gradu delujejo v organizaciji AKOM, ki naj bi bila prikrita izpostava angleške obveščevalne službe. Po nemški hajki na osvobojeno ozemlje so večino zaprtih izpustili, glavne obtožene Janežiča, Pečarja in Šribarja pa so 10. 12. 1944 v spremstvu KNOJ poslali na sedež druge sekcije na nadaljnje zaslišanje. Radovana Korošo so poslali na štab Kozjanskega odreda.

Od marca 1945 so v okrožju zaradi velikih izgub, ki so jih prizadele s smrtjo pooblaščenca, delovali samo še Sandi Medven kot v.d. pooblaščenca, Jože Hodko-Bero v okraju Videm-Brežice in Anton Andrejčič-Marjan v okraju Jurkloster-Laško. Okraja Šmarje-Rogatec in obmejnega pasu ob Sotli od Rogatca do Brežic pa zaradi prevelike količine umikajoče se nemške vojske niso mogli obvladovati. Tik pred osvoboditvijo maja 1945, ko so zaradi umika nemške vojske zbirali podatke in sezname, niso bili uspešni, ker ni bilo dovolj vojakov KNOJ za spremstvo pooblaščenecv. S politično linijo pa so imeli težave, ker so vse uporabne ljudi iz postojank mobilizirali za oskrbovalne reference.³⁸⁵

³⁸⁴ Arhiv MNZ, ZA 301/76, Poročilo Jožeta Korena-Štefa drugi sekciji odseka za oblast Štajerske in Koroško z dne 27. 9. 1944 in poročilo Franca Urbančiča -Mihaela z dne 5. 12. 1944.

³⁸⁵ Arhiv MNZ, ZA 301/76, Poročilo v. d. pooblaščenca Sandija Medvena peti sekciji OZNA za Štajersko in Koroško z dne 2. 5. 1945.

Pooblaščenstvo OZNA za okrožje Ptuj

Okrožni pooblaščenec je bil Danilo Venc-Bogdan, njegova pomočnika pa sta bila Milko Golob-Joško, ki je delal na Ptuj in v okolici, ter Jelka Praprotnik-Dana, ki je delala v Ormožu in okolici. Od novembra 1944 je bil pomočnik tudi Lojze Gašper-Riko. Delo na terenu je bilo zelo težko, zveza čez Dravo je bila enkrat na dva tedna. Kurirske postaje so bile vsak dan razbite zaradi sovražnikovih hajk in patrolj. Partizanov, razen kurirjev ljudje sploh niso poznali. Politični delavci so se vezali le na ozek krog ljudi in so se dela z množicami bali, češ da je preveč nevarno. Poleg tega so si kvarili ugled še s tem, da so n.pr. kradli kokoši tistim, ki so jih pred kratkim politično prepričali. Tako je član druge sekcije OZNA Jože Koščak-Krištof politične delavce v okrožju Ptuj ob obisku označil za bando, čemur so oni pooblaščenca pisno protestirali. Ker je Danilo Venc kot pooblaščenec prej delal v okrožju Revirji, se mu je delo v tem okrožju zdelo veliko težje. V Revirjih so bili delavci osveščeni, res je bila velika diferenciacija med ljudmi, tu pa so ljudje delali le iz osebnih pobud in se maščevalno pripravljali na končni obračun.³⁸⁶ Ob pregledu delovanja nekdanjega okrožnega komiteja Ptuj so ugotovili, da so nesmotrno ravnali z denarjem OF in da je blagajnik, namesto da bi denar oddal kot posojilo komiteju, brez njegove vednosti kupoval orožje in ga delil med partizane oz. skrivače. Aretirali in usmrtili so vodjo krajevne skupine iz Makol Andreja Mahoriča, ki je na zaslišanju priznal, da je bil kriv izгона več oseb leta 1941.³⁸⁷ 1. 11. 1944 je patrulja VDV skupaj s patruljo okrajnega vojaškega referenta likvidirala nemško postojanko v šoli v Stopani. To je med ljudmi naletelo na ugoden odmev. Kot posebno obliko reakcije so v okrožju ugotovili skupino otonistov – privržencev Otona Habsburškega. To so bili večinoma veleposessniki in trgovci, a so leta 1944 začeli iskati zveze z aktivisti OF, čeprav so leta 1941 in 1942 sodelovali z nacionalnimi socialisti. Vsak od njih je za vsak svoj prispevek OF zahteval potrdilo, da bi si ob koncu vojne zagotovil položaj sodelavca gibanja.

Ko je pooblaščenec Danilo Venc zbolel, ga je nadomeščal Avgust Jeršek-Smiljan, ki je bil sicer dodeljen za proučevanje širjenja Melaherjevega vpliva po Dravskem polju. Padel je 11. 2. 1945 pri Šentlenartu v Slovenskih goricah.

V poročilih so se pooblaščenca nenehno pritoževali nad nezdravimi pojavi na kurirskih postajah. Tako so kurirji s postaje TV 8a ropali ure, denar in obleke ter pretepali ljudi. Ljudje so se zgražali, češ da ni dovolj, da doživljajo okupatorjev teror, marveč ga morajo še od svoje lastne vojske. Ko so na eni od postaj pooblaščenca naredili čistko in zamenjali vodstvo, so nasledniki že

³⁸⁶ Arhiv MNZ, ZA 301/76, Poročilo pooblaščenca Danila Venca-Bogdana Janezu Božiču-Branku z dne 18. 10. in 27. 10. 1944.

³⁸⁷ Arhiv MNZ, ZA 301/76, Poročilo Danila Venca-Bogdana z dne 29. 10. in 2. 11. 1944.

po enem tednu ravnali enako samopašno. Pooblaščenec je zato prosil za kadrovsko pomoč iz druge sekcije, ki bi pomagala pri politični izgradnji prebivalstva.³⁸⁸ Povečala sta se število pooblaščenecv in četniška aktivnost. Njihovo dejavnost so spoznali iz zaslišanja aretiranega in pozneje usmrčenega Danila Bezjaka, roj. 10. 6. 1909 pri Sv. Tomažu. Po činu je bil jugoslovanski poročnik, od leta 1941 do 1943 ježivel v Ljubljani in prejemal pokojnino od italijanske oblasti. Leta 1943 se je vključil v slovenske četnike na Lipoglavu pri Ljubljani in se udeležil pohoda proti Blokam in Krimu, pri čemer so se razdelili na štiri skupine. Skupina gorenjskega četniškega odreda, ki je štela 25 moških, je krenila proti Sv. Trem kraljem. Ob kapitulaciji Italije se ni odzval pozivu na obrambo Grčaric, ampak je skril orožje in se s skupino 10 moških preko Dobrove podal v Ljubljano. Na Dolenjskem je vohunil za partizani, ki so ga ujeli in tudi izpustili. Februarja 1944 se je priključil domobrancem. Ko je prišel k Sv. Tomažu, je iskal zveze s skrivači. Vztrajal je pri prisegi kralju Petru II. in hkrati trdil, da ni širil četniške propagande. Njegova naloga je bila, da najde zvezo z Melaherjem, za kar je dobil tudi geslo: »Pozdravljen v mojem in Markovem (njihovem) imenu.« Proti njemu so sestavili obtožnico in na podlagi zvez z njim tudi proti bogoslovcu Francu Štabucu, roj. 1920 v Bratonicah in ga prav tako usmrtili.³⁸⁹

Pooblaščenstvo OZNA za Slovenske gorice in Prekmurje

Pooblaščenstvo OZNA za Slovenske gorice se je februarja 1945 preimenovalo v okrožje Ljutomer. V severnem delu okrožja, to je od nekdanje avstrijsko-jugoslovanske meje do Št. Lenarta, so se gibali partizani. Od Št. Lenarta do Ptuja, med Pesnico in Dravo, je bilo ozemlje politično neobdelano, med Ščavnico in Pesnico so se pojavljali četniki, med Ščavnico in Muro pa je bilo četništvo prevladujoče. Zato je bila glavna naloga pooblaščenca OZNA, da poizveduje o četniškem gibanju. Okrožni pooblaščenec je bil Robert Turnšek-Robi, tu pa so bili tudi okrožni pooblaščenec za Prekmurje Dušan Cimperman, ter Lojze Firšt, Franc Kac-Mojmir in Anton Jamar, a je 23. 11. 1944 od tod odšel za pooblaščenca v Maribor, kjer je 2. 12. 1944 padel v Framu. V okrožju so ostali samo štirje člani pooblaščenstva, ki so bili odtrgani od zvez z drugimi območji, saj ni bilo prehoda iz okrožja niti čez Muro zaradi utrjevalnih del pri obrambnih linijah, niti proti jugu. Pogosto so opazali, da ljudje v okrožju niso ločevali četnikov od partizanov, OF pa je zajemala le večja sre-

³⁸⁸ Arhiv MNZ, ZA 301/76, Poročilo Danila Venca-Bogdana Janezu Božiču-Branku z dne 6. 12. 1944.

³⁸⁹ Arhiv MNZ, ZA 301/76, Zapisnik zaslišanja in obtožnica zoper Danila Bezjaka z dne 4. 12. 1944 in Franca Štabuca z dne 5. 2. 1944.

dišča. Za razvoj četništva je bilo krivo pomanjkljivo politično delo. Ugotavljali so tudi, da je bila 1. decembra 1944 tod ukinjena civilna uprava in je postavljena vojaška uprava. Tako je v Mariboru začelo delati posebno vojaško SS sodišče in je izreklo več smrtnih obsodb.³⁹⁰ Pooblaščenstvo je bilo uspešno pri razkrivanju Jožeta Melaherja-Zmagoslava in četnikov. Aretirali in zaslišali so Ludvika Breznika, posestnika v Zg. Žerjavcih, in Marijo Veingrl, uradnico v zadrugi v Št. Lenartu. Pri poiskusu usmrtitve je bila Veingerlova samo huje ranjena in se je zatekla pod nemško varstvo v bolnišnico na Ptuj.

Dušan Cimperman, ki je bil določen za pooblaščenca za Prekmurje, je poslal le eno poročilo. Drugi sekciji je sporočil, da se je ustavil v Slovenskih goricah, saj v Prekmurje prehod ni bil mogoč. Tam ni bilo nobenega političnega delavca, vsi so ali padli ali bili ujeti. Poleg tega je bilo v Prekmurju veliko vojaštva, orožništva in pripadnikov SS, ki so se umikali iz Madžarske pred Rdečo armado. S seboj so pripeljali veliko ljudi iz Transilvanije. Slovenske prišleke so pošiljali v internacijo, domačine pa nasilno mobilizirali in jih pošiljali v Nemčijo.³⁹¹

Pooblaščenstvo OZNA za Ljutomer

Pooblaščenstvo OZNA za okrožje Ljutomer je delovalo od 20. 2. 1945 do osvoboditve. V. d. pooblaščenstva je bil Dušan Cimperman, njegov namestnik Lojze Firšt in pomočnik Lojze Gašper. Obsegalo je okraje: Radgona, Ljutomer, Ormož in Murska Sobota, v njih so bili okrajni pooblaščenči. Krajevnih zaupnikov niso postavili, saj se je delo šele začelo, razen v Ormožu, kjer je bila zaradi izdaje razkrita celotna obveščevalna mreža. Zelo težko so prišli do kadrov, saj niti za kurirje in spremljevalce niso mogli dobiti nikogar, ki ne bi bil nemški dezerter ali skrivač.³⁹²

Usmrtili so Blaža Soka, roj. 1876 iz Sodincev, ker je 26. 12. 1944 izdal skupino partizanov, in 22. 2. 1945 12-letnega Edija Križanca, sina gestapovca iz Ptuja. Tega so odpeljali za talca pri reševanju Jelice Praprotnik-Danice, ki so jo zaprli Nemci, rešiti pa jo je hotela njena sestra Cvetka Praprotnik-Štefka, članica oblastnega komiteja KPS za Štajersko. Ker je Edijev oče načrt reševanja izdal, so sina obdržali in usmrtili, zato pa je bilo iz v ptujskih zaporih ustreljenih 20 ljudi.³⁹³ Pooblaščenec Lojze Firšt je vodji druge sekcije zastavil

³⁹⁰ Arhiv MNZ, ZA 301/76, Poročilo Roberta Turnška odseku za oblast Štajerske in Koroške z dne 17. 11. in 12. 12. 1944.

³⁹¹ Arhiv MNZ, ZA 301/76, Poročilo Dušana Cimpermana drugi sekciji za oblast Štajerske in Koroške z dne 25. 11. 1944.

³⁹² Arhiv MNZ, ZA 301/76, Organizacijsko poročilo Lojza Firšta z dne 2. 3. 1945.

³⁹³ Arhiv MNZ, ZA 301/76, Poročilo Lojzeta Firšta Antonu Prevču-Dimaču, vodji druge sekcije, z dne 1. 3. 1945.

vprašanje, ali imajo člani pokrajinskega komiteja KPS, ki se nahajajo v ljutomerskem okrožju, pravico do usmrtitev.

Tik pred koncem vojne so sestavili seznam oseb, ki so se odtegnile nemški ali partizanski mobilizaciji in so bile pri beli gardi ali v skrivaških skupinah ali so delale akcije na svojo pest, ter seznane gestapovcev in njihovih zaupnikov iz Ljutomerskega okrožja.

Pooblaščenstvo OZNA za okrožje Revirji

V obveščevalnem oddelku okrožja Revirji so delovali Danilo Venc, Mirko Kovač in Ciril Remic. V okrožje Revirji so sodili okraji: Huda Jama-Laško, Hrastnik, Trbovlje, Zagorje, Moravče, Kresnice in Zasavje. Okrožje Revirji je bilo samostojno od jeseni 1944 do konca novembra 1944, ko je bilo priključeno v okrožje Celje. Okrožni pooblaščenec OZNA je bil Ciril Remic-Borut, pomočniki pooblaščenca pa Ludvik Kralj-Vodek, Rudolf Bantan-Damjan, Stanko Pavliha-Hrvat in Tine Klančičar-Nande.³⁹⁴ Že septembra 1944 so naredili seznam članov gestapa v Trbovljah. Poslali so tudi poročilo o izdelavi novega orožja V1 in V2, o čemer jim je poročal neki rudar, ki je bil v tovarni zaposlen februarja 1944.³⁹⁵

Zaslišali so brate Viktorja, Ota in Jožeta Dolarja, ki so prišli prostovoljno v partizane. Na podlagi obtožnice so zaslišali in med poizkusom pobega na poti na odredno sodišče usmrtili Izidorja Groserja, roj. 4. 2. 1910 v Trbovljah. Antona Novaka, roj. 23. 2. 1902 v Trbovljah in Simona Grobelška, roj. 11. 10. 1881 v Račah pri Mariboru so aretirali, zaslišali, sestavili obtožnico in ju poslali na odredno sodišče. Rudolfa Kukemberga so na begu ustrelili brez zaslišanja, napisali pa so poročilo o usmrtitvi.

V poročilu o aktivnosti reakcije so opazili, da sta se v okraju Laško-Huda Jama začeli pojavljati plavogardistična organizacija in njena literatura, katero pa so ljudje takoj prijavili partizanom. V Laškem in v Hrastniku se prebivalstvo ni držalo odredb civilne uprave in jih je bojkotiralo. V središču Trbovelj in Zagorja pa je bilo delovanje gestapa in civilne uprave močnejše. V Litiji in predvsem v Kresnicah, so opazili delovanje črne roke, ki je prodirala tudi čez mejo na Savi. Vasi Vnajnerji in Besnica sta bili popolnoma pod vplivom črne roke in sta imeli tudi dobro obveščevalno službo, ki ji je omogočala brezskrbno gibanje. Enota črne roke je baje štela 50 mož.

Za aretiranje ob osvoboditvi so sestavili seznam oseb iz Hrastnika in Rimskih Toplic, seznam uslužbencev deželnega svetnika v Trbovljah, seznam us-

³⁹⁴ Arhiv MNZ ZA 301/11, Poročilo o organiziranosti druge sekcije OZNA za Štajersko in Koroško konec leta 1944.

³⁹⁵ Arhiv MNZ, ZA 301/72, Poročilo Cirila Remica-Boruta vodji druge sekcije Janezu Božiču-Branku z dne 1. 9. in 30. 9. 1944.

lužbencev Steklarne v Hrastniku in podobno. O delovanju gestapa v Kamniku in Litiji so se prepričali iz zaslišanja Ivana Strmljana iz Kandrš pri Vačah, ki je bil član OF in ilegalec ter kurir do 20. aprila 1944, ko so ga gestapovci ujeli in zaprli v Trbovljah, ponovno pa je prišel v partizane 8. 9. 1944.³⁹⁶ Sodeloval je pri pohodu na Vače in pri požigu Janč. Na območju Kresnic so se 17. 11. 1944 javili 4 nemški vojaki SS, ki so ušli iz zaporov v Ljubljani. To so bili: Konrad Votsch, roj. 10. 7. 1925 v Singerdachu, Hans Oostalm, roj. 5. 11. 1925 v Tartu, Estonija, Egon Krause, roj. 31. 5. 1926 v Gdansku in Paul Berzbach, roj. 24. 9. 1926 v Kolnu. Vsi so se prijavili komandi mesta Vače, 18. 11. 1944 pa so jih poslali v 7. korpus za Dolenjsko. Ko so Nemci pri neki akciji ujeli več članov gospodarske komisije ter našli bunker, so v Rečici pri Laškem za kaznen požgali 14 hiš. To je zelo slabo vplivalo na moralo prebivalstva. Negativno razpoloženje ljudi je povzročila tudi usmrtitev Rudija Kneza-Silasa, ki so ga zaradi nepravilnosti usmrtili sami partizani, saj je bil v Trbovljah, od koder je bil doma, zelo priljubljen.³⁹⁷

Tudi za Litijo so naredili seznam gestapa in zaupniške gestapovske mreže.

Pooblaščenstvo OZNA za okrožje Celje

Od avgusta do konca novembra 1944 je okrožje Celje obsegalo pet okrajev, nato pa se je vključilo vanj še okrožje Revirji. Zaradi reorganizacije obveščevalnega oddelka v pooblaščenstvo OZNA je tak obseg okrožja Celje ostal vse do osvoboditve. Sredi septembra 1944 so bili v okrožju Celje naslednji okraji: osvobojeno ozemlje Gornji Grad, Ljubno, Luče, Radmirje, Šmartno ob Dreti in Bočna, nadzorovani ozemlji sta bila kraja Nazarje in Rečica, drugo ozemlje pa je bilo okupirano.³⁹⁸

Okrožni pooblaščenec OZNA je bil Leon Cibic-Tomaž, njegova namestnica Marija Tomšič-Tatjana, po priključitvi okrožja Revirji pa Ciril Remic-Borut. Pomočniki pooblaščenca so bili Lojze Cajner-Danilo, Milan Skok-Milan, Stan-ko Boštjančič-Davorin in Jule Kočevlar-Jule.³⁹⁹ Težave so imeli zaradi odstranitve prejšnjega sorazmerno dobrega obveščevalnega kadra, ki so ga morali v skladu z okrožnico o čistki odpustiti. Pomočnike so razmestili po terenu, da bi vsaj večinoma prodrli v večja vojaško-politična središča okrožja. Po osvoboditvi Ljubnega 30. 7. 1944 so 6. oktobra 1944 aretirali: Ivana Ermenca, roj. 4. 12. 1911, Alojzija Klemenška, roj. 5. 5. 1902, Ivana Jeraja, roj. 26. 7. 1900, Jurija Presodnika in Ano Špindler, roj. 7. 10. 1916 in vse po zaslišanju poslali

³⁹⁶ Arhiv MNZ, ZA 301/72, Izpoved Ivana Strmljana z dne 26. 9. 1944.

³⁹⁷ Arhiv MNZ, ZA 301/72, Poročilo pooblaščenca OZNA za Revirje, Cirila Remica-Boruta, vodji sekcije z dne 28. 11. 1944.

³⁹⁸ Arhiv MNZ, ZA 301/74, Natančna razdelitev celjskega okrožja z dne 1. 8. 1944.

³⁹⁹ Arhiv MNZ, ZA 301/11, Druga sekcija OZNA za Štajersko in Koroško.

v nadaljnji postopek na območno vojaško sodišče.⁴⁰⁰ Po osvoboditvi Beograda in drugih uspešnih operacijah v Srbiji in na Hrvaškem so se umikali Srbi in Hrvati v strahu pred kaznijo pred NOV ne le v Nemčijo in Avstrijo, ampak tudi v Slovenijo, zlasti na Štajersko in Koroško. Seznamom Nemcev, nemških organizacij, ter bele in modre garde so zato pridružili tudi zbiranje seznamov vseh Srbov in Hrvatov, ki so živeli v okrožju in so bili NOG sovražni. Seznami so morali vsebovati ime in priimek, rojstne podatke in poklic, opis družine, podatke od kod, kdaj in zakaj je prišel in kje se trenutno nahaja, kratko biografijo in odnos do okupatorja in NOV.⁴⁰¹

Obsežne podatke o osebni sestavi gestapa v Celju in delno v Mariboru so dobili iz zaslišanja Franca Lebiča, roj. 11. 11. 1914 v Frankolovem pri Celju, ki je bil šofer gestapa v Celju, Trstu in Mariboru, ter se je prostovoljno prijavil v partizane 28. oktobra 1944 na poveljstvo mesta Gornji Grad. Povedal je, da so pod izpostavo gestapa v Celju sodila oporišča Šoštanj, Slovenj Gradec, Velenje, Žalec, Braslovče, Vransko, Šentpeter, Laško, Radeče, Dobrna, Zidani most, Štore, Šentjur in Šmarje pri Jelšah. Enake podatke o zaposlenih na gestapu v Celju je v zaslišanju podal tudi Vlado Posavec, študent farmacije, roj. 9. 3. 1922 v Celju, član Ljotičeve organizacije Zbor. Zveze je imel z Vladom Kompanom, ki so ga zaradi belogardističnega organiziranja zvez z Ljubljano usmrtili. Posavec se je oktobra 1944 odpravil v partizane, tam so ga zaslišali in prav tako usmrtili. Vida Kompan, sestra Vlada Kompana in zaročenka Vlada Posavca, ki je bila v partizanih, je bila zaslišana o bratovi dejavnosti in dodeljena na drugo delo.⁴⁰²

Zaradi izdaje partizanov je bataljon VDV 22. 12. 1944 usmrtil Ivano Dolinšek, Luko Košnja in Ivana Zoreta, o čemer je pooblaščenec poročal peti sekciji. Po vdoru okupatorja na osvobojeno ozemlje in zaradi nenehnih hajk so bile decembra 1944 zveze med okrožnimi in okrajnimi pooblaščeneci začasno pretrgane. Po priključitvi okrožja Revirji je postal okrožni pooblaščenec Ciril Remic-Borut, Leon Cibic-Toma pa je postal namestnik okrožnega pooblaščenca. Najpomembnejša obveščevalna naloga je bila pridobitev informacij od Svena Larsena-Siegfrida Presuhha, o čigar izpovedi in usodi – usmrčen je bil 6. marca 1945 – smo že pisali.⁴⁰³

26. januarja 1945 so usmrtili partizanskega dezertarja Vinka Žnidarja, ki se je izdajal za političnega komisarja Bračičeve brigade in s svojo spremljevalko

⁴⁰⁰ Arhiv MNZ, ZA 301/74, Izjave aretiranih oseb pri zaslišanju na območnem sodišču 14. 10. 1944.

⁴⁰¹ Arhiv MNZ, ZA 301/74, Navodilo okrožnega pooblaščenca vsem pomočnikom z dne 28. oktobra 1944.

⁴⁰² Arhiv MNZ, ZA 301/74, Zapisnik zaslišanja Franca Lebiča in Vlada Posavca z dne 14. 11. 1944.

⁴⁰³ Arhiv MNZ, ZA 301/74, Poročilo Leona Cibica-Tomaža peti sekciji z dne 28. 2. 1945 in 6. 3. 1945.

Danico Valenčič izvajal rekvizicije. 2. februarja 1945 so usmrtili Ano Bebr iz Izlak, ker je izdala partizane.⁴⁰⁴ 8. februarja 1945 so poslali patruljo vojske Narodne obrambe, da je usmrtila Pavlo Oberavner, poročeno Gričar iz Hrastnika, po rodu Nemko, zaradi vohunjenja, ter v isti hiši stanujočega Nemca Leona Schneiderja, inž. pri rudniku. Ob akciji na skrivače v Žalcu je patrulja Narodne obrambe v zvezi z okrajnim pooblaščencom aretirala in po zaslišanju 11. 2. 1945 zaradi dezerterstva usmrtila Franca Železnika, roj. 3. 9. 1909 v Grižah. Iz istega razloga so usmrtili tudi Rudolfa Breclja, roj. 15. 1. 1915, po poklicu rudarja, ki je ob trikratnem dezertiranju po kmetih kradel hrano in pijačo. Narodna zaščita je aretirala in predala OZNA Jakoba Polanca in Lepolda Jančiča, ki sta izdala, da je župnik Ivan Videčnik odšel v partizane, zato ju je OZNA po zaslišanju 7. 3. 1945 usmrtila. Zaradi izdaje je Narodna zaščita aretirala, OZNA pa zaslišala in usmrtila tudi nekdanjega orožnika v Laškem Josipa Gobca, roj. 12. 3. 1890 pri Sv. Emi. Po zaslišanju so 3. marca 1945 usmrtili tudi Jožeta Pratnekarja, roj. 27. 2. 1925, in Janka Dolarja, ki sta bila v službi na G gestapu v Celju.

V začetku aprila so našli Nemci bunker ene od sekcij OZNA, v katerem sta bila dva pisalna stroja, radioaparater in administrativni material. Pooblaščenec so zato z okrožnico znova opozorili na konspiracijo.⁴⁰⁵

Med številnimi sezname, ki so jih zbrali tik pred osvoboditvijo, sta bila tudi seznama gestapovcev v Celju in uslužbencev v celjski jetnišnici. Zadnje poročilo pred osvoboditvijo, ki ga je Marija Tomšič-Tatjana poslala iz Celja 28. 4. 1945, govori o stanju v mestu in številu jetnikov v celjski jetnišnici. Tu je bilo zaprtih 51 političnih in 101 kriminalni jetnik. Vsi kriminalni jetniki so imeli že izpisane odpustnice, na katere je bilo treba le še vstaviti datum.⁴⁰⁶

Pooblaščenstvo OZNA za okrožje Maribor

Okrožje Maribor v ožjem pomenu je obstajalo do decembra 1944, ko so se vanj vključila še okrožja Ptuj, Slovenske Konjice, Lenart, Radlje in Slovenska Bistrica. Od septembra do 2. decembra je bil okrožni pooblaščenec OZNA za Maribor Anton Jamar-Marko, njegov namestnik je bil Leopold Erčulj-Vinko, pomočniki pa Avgust Jeršek-Smiljan, Štefka Štibler-Šarna in Nada Kovačič-Anuška. Ker so 2. decembra 1944 Nemci napadli sedež pooblaščenstva OZNA v Framu pri Mariboru, o čemer smo že pisali, in sta bila pri tem ubita okrožni pooblaščenec Anton Jamar-Marko in njegov namestnik Leopold Erčulj-Vinko, je bil za v.d. pooblaščenca in nato za okrožnega pooblaščenca

⁴⁰⁴ Arhiv MNZ, ZA 301/74, Poročilo okrožnega pooblaščenca Cirila Remica-Boruta peti sekciji z dne 6. 2. 1945.

⁴⁰⁵ Arhiv MNZ, ZA 301/74, Okrožnica pooblaščenca OZNA za okrožje Celje z dne 4. 4. 1945.

⁴⁰⁶ Arhiv MNZ, ZA 301/74, Celjsko okrožje OZNA, politično poročilo z dne 28. 4. 1945.

301-74/2A

A404747

146

Pooblaščenec O Z N A
za okrožje Maribor
dne 7.4.45.
tek.št.196/B

Tov. Karol in Štefan ?!

Vi ste postavljeni v obmejnem pasu Vzhodne Štajerske kot edina izvršna oblast. To se pravi: Retiranje vsâh nezanesljivih ljudi, kulturbundovce, ortsguppenfirerje, blokfirerje kateri so bili priganjaci, orožniki in sploh vse takšne ljudi kateri so bili do danes sa nemcima a sa nami niso imeli nobene zveze. Najti si morate ugledno poslppe v katero boste vse te ljudi zaprli. Pri aretiranju nesme priti do kakšnega pretepa ali slično. Za to nam boš Ti to. Karol lično odgovoran. Za pomoč pri vašem delu lahko vzamete tisto četo katero je formiral tov. Tomislav.

V zapor ker bodo aretiranci nima nobeden pravico vstopa, tudi se aretirancima nesme nositi hrano in pijačo od strani njihovih domačih. Pravo aretiranja imate tudi vsakega partizana, ki bi se sam iskal zadoščenje pri raznih tipih oz. iz starega osebnega sovraštva.

Na tistim mestima kjer boste izvrševali aretacije (ortsguppenfirerji, zelenfirerji, župani i.t.d.) lahko si vzamete samo toliko obleke ih perila da boste dostojno oblečeni. Žalog si nesme nihče ustvarjati. Po izvršeni aretaciji stanovanje saplombirati. O oduzetim stvarima vodite tačni popis

Aretacije lahko vršite:

Zetale, Rodin vrh, Naraple, Stoperce, in sploh vse ~~va~~ vasi uz mejo. Nesmete dopustiti da vam se umešajo v vaše delo pol. delavci oz. oni vam samo lahko dajo seznam ljudi katere ~~trebate~~ aretirati a ne da oni od vas iščejo da nekoga izpustite. Izpustiti nesmete nobenega dokler na pride do vas negdo od organov OZNE. Strmeti morate za tem da čimprej pridete v stik sa tov. Tinetom.

Naglašavamo vam da nesme nihče drugi vršiti aretacije zgoraj navedenih, kot izključno samo vi (na primer: TV stanice, narodna zaščita, i.t.

✓ V slučaju da bi se mogle ruske edinice umakniti nazaj, ter da imate že mogoče kakšne retiranca, ih lahko likvidirate, ali to mora biti konspektivno.

Tov. Karol !

Ti si osebno odgovoren da se bodo aretacije v. redu vršile in da boste zgornja navodila natančno izvršili.

Smrt fašizmu - svoboda narodu!

Okrožni pooblaščenec:

Prilagam Ti izkaznice katere izpolnite z pravimi imeni. Tretja izkaznica je za tov. Pepi -ta.

Danico Valenčič izvajal rekvizicije. 2. februarja 1945 so usmrtili Ano Bebr iz Izlak, ker je izdala partizane.⁴⁰⁴ 8. februarja 1945 so poslali patroljo vojske Narodne obrambe, da je usmrtila Pavlo Oberavner, poročeno Gričar iz Hrastnika, po rodu Nemko, zaradi vohunjenja, ter v isti hiši stanujočega Nemca Leona Schneiderja, inž. pri rudniku. Ob akciji na skrivače v Žalcu je patrolja Narodne obrambe v zvezi z okrajnim pooblaščencom aretirala in po zaslišanju 11. 2. 1945 zaradi dezerterstva usmrtila Franca Železnika, roj. 3. 9. 1909 v Grižah. Iz istega razloga so usmrtili tudi Rudolfa Breclja, roj. 15. 1. 1915, po poklicu rudarja, ki je ob trikratnem dezertiranju po kmetih kradel hrano in pijačo. Narodna zaščita je aretirala in predala OZNA Jakoba Polanca in Lepolda Jančiča, ki sta izdala, da je župnik Ivan Videčnik odšel v partizane, zato ju je OZNA po zaslišanju 7. 3. 1945 usmrtila. Zaradi izdaje je Narodna zaščita aretirala, OZNA pa zaslišala in usmrtila tudi nekdanjega orožnika v Laškem Josipa Gobca, roj. 12. 3. 1890 pri Sv. Emi. Po zaslišanju so 3. marca 1945 usmrtili tudi Jožeta Pratkanarja, roj. 27. 2. 1925, in Janka Dolarja, ki sta bila v službi na Gestapu v Celju.

V začetku aprila so našli Nemci bunker ene od sekcij OZNA, v katerem sta bila dva pisalna stroja, radioaparater in administrativni material. Pooblaščenec so zato z okrožnico znova opozorili na konspiracijo.⁴⁰⁵

Med številnimi sezname, ki so jih zbrali tik pred osvoboditvijo, sta bila tudi seznama gestapovcev v Celju in uslužbencev v celjski jetnišnici. Zadnje poročilo pred osvoboditvijo, ki ga je Marija Tomšič-Tatjana poslala iz Celja 28. 4. 1945, govori o stanju v mestu in številu jetnikov v celjski jetnišnici. Tu je bilo zaprtih 51 političnih in 101 kriminalni jetnik. Vsi kriminalni jetniki so imeli že izpisane odpustnice, na katere je bilo treba le še vstaviti datum.⁴⁰⁶

Pooblaščenstvo OZNA za okrožje Maribor

Okrožje Maribor v ožjem pomenu je obstajalo do decembra 1944, ko so se vanj vključila še okrožja Ptuj, Slovenske Konjice, Lenart, Radlje in Slovenska Bistrica. Od septembra do 2. decembra je bil okrožni pooblaščenec OZNA za Maribor Anton Jamar-Marko, njegov namestnik je bil Leopold Erčulj-Vinko, pomočniki pa Avgust Jeršek-Smiljan, Štefka Štibler-Šarna in Nada Kovačič-Anuška. Ker so 2. decembra 1944 Nemci napadli sedež pooblaščenstva OZNA v Framu pri Mariboru, o čemer smo že pisali, in sta bila pri tem ubita okrožni pooblaščenec Anton Jamar-Marko in njegov namestnik Leopold Erčulj-Vinko, je bil za v.d. pooblaščenca in nato za okrožnega pooblaščenca

⁴⁰⁴ Arhiv MNZ, ZA 301/74, Poročilo okrožnega pooblaščenca Cirila Remica-Boruta peti sekciji z dne 6. 2. 1945.

⁴⁰⁵ Arhiv MNZ, ZA 301/74, Okrožnica pooblaščenca OZNA za okrožje Celje z dne 4. 4. 1945.

⁴⁰⁶ Arhiv MNZ, ZA 301/74, Celjsko okrožje OZNA, politično poročilo z dne 28. 4. 1945.

301-74/2A

A404747

146

Pooblaščenec O Z N A
za okrožje Maribor
dne 7.4.45.
tek.št.196/B

Tov. Karol in Štefan ?!

Vi ste postavljeni v obmejnem pasu Vzhodne Štajerske kot edina izvršna oblast. To se pravi: Retiranje vsah nezanesljivih ljudi, kulturbundovce, ortsguppenfirerje, blokfirerje kateri so bili priganjaci, orožniki in sploh vse takšne ljudi kateri so bili do danes sa nemcima a sa nami niso imeli nobene zveze. Najti si morate ugledno poslopje v katero boste vse te ljudi zaprli. Pri aretiranju nesme priti do kakšnega pretepa ali slično. Za to nam boš Ti to. Karol lično odgovoran. Za pomoč pri vašem delu lahko vzamete tisto četo katero je formiral tov. Tomislav.

V zapor ker bodo aretiranci nima nobeden pravico vstopa, tudi se aretirancima nesme nositi hrano in pijačo od strani njihovih domačih. Pravo aretiranja imate tudi vsakega partizana, ki bi se sam iskal zadoščenje pri raznih tipih oz. iz starega osebnega sovraštva.

Na tistim mestima kjer boste izvrševali aretacije (ortsguppenfirerji, zelenfirerji, župani i.t.d.) lahko si vzamete samo toliko obleke in perila da boste dostojno oblečeni. Žalog si nesme nihče ustvarjati. Po izvršeni aretaciji stanovanje saplombirati. O oduzetim stvarima vodite tačni popis.

Aretacije lahko vršite:

Zetale, Rodin vrh, Naraple, Stoperce, in sploh vse bav vasi uz mejo. Nesmete dopustiti da vam se umešajo v vaše delo pol. delavci oz. oni vam samo lahko dajo seznam ljudi katere trebate aretirati a ne da oni od vas iščejo da nekoga izpustite. Izpustiti nesmete nobenega dokler ne pride do vas negdo od organov OZNE. Strmeti morate za tem da čimpreje pridete v stik sa tov. Tinetom.

Naglašavamo vam da nesme nihče drugi vršiti aretacije zgoraj navedenih, kot izključno samo vi (na primer: TV stanice, narodna zaščita, i.t.

✓ V slučaju da bi se mogle ruske edinice umakniti nazaj, ter da imate že mogoče kakšne retirance, ih lahko likvidirate, ali to mora biti konspektivno.

Tov. Karol !

Ti si osebno odgovoren da se bodo aretacije v redu vršile in da boste zgornja navodila natančno izvršili.

Smrt fašizmu - svoboda narodu!

Okrožni pooblaščenec:

Prilagam Ti izkaznice katere izpolnite z pravimi imeni. Tretja izkaznica je za tov. Pepi -ta.

imenovan Danilo Venc-Bogdan, ki je bil prej okrožni pooblaščenec za Ptuj, njegov namestnik je postal Avgust Jeršek-Smiljan do smrti 11. 2. 1945, pomočnici Nada Kovačič-Anuška, ki je padla aprila 1945 in Štefka Štibler do konca vojne. Marca 1945, so v delo kot pomočnika pooblaščenca OZNA vključili tudi njenega brata Ferda Štiblerja – Ivana Juga, aprila 1945 pa Roberta Turnška-Robija.⁴⁰⁷

Januarja 1945 je Štiblerjeva poslala seznam simpatizerjev Melaherjevih četnikov v Šentpetru, Vodolah, Hrencah, Celestini, Negovi, Metavi in Trčavi ter zločincev in izdajalcev iz Pesnice. Februarja 1945 so imeli že popoln seznam četnikov, njihovih postojank in sodelavcev. Zanimivo je poročilo o stikih med OZNA in rusko obveščevalno službo. Iz poročila organov OZNA okrožja Maribor je razvidno, da so preko obveščevalnega centra Pohorje od glavnega štaba dobili odredbo za aretacijo treh ruskih padalcev, ki so bili poslani z nalogo vohunske obveščevalne službe. Zaradi težkih razmer na terenu jih niso poslali na Pohorje, ampak samo neopazno izolirali in ko so prejeli ponovno depešo od glavnega štaba, da lahko nadaljujejo delo, so jim to tudi omogočili. Pri delu so jim pomagali, koliko jim je dopuščala konspiracija.⁴⁰⁸

Čeprav je mariborsko okrožje sodilo v delovni okvir druge sekcije, je samo mesto Maribor pokrivala prva sekcija OZNA za Štajersko in Koroško. Med poročili druge sekcije je ohranjeno tudi poročilo Zdenka Zavatlava, namestnika vodje prve sekcije, da so marca 1945 v Mariboru Nemci spet aretirali 70 ljudi, in zasliševali o organizaciji OF. Podal je tudi seznam oseb, ki so izstopile iz Štajerske domovinske zveze.⁴⁰⁹

Ob bližajoči se osvoboditvi so poleg seznamov oseb, predvidenih za aretacijo, sestavljali tudi seznam motornih vozil, ki so jih ob kapitulaciji Nemčije nameravali zapleniti. Pooblaščenca so dobili nalogo, da poskrbijo za motorna vozila, motorje in bencin. Predvideli so tudi potrebno število vojakov vojske Narodne obrambe, med njimi voznikov, ki naj bi pod vodstvom pooblaščenca v danem trenutku izvedli zaplembo.⁴¹⁰

S posebnim dopisom 3. 4. 1944, ki so ga morali pod najstrožjo grožnjo uničiti takoj po prejemu, so okrajnim pooblaščencom določili delovanje ob kapitulaciji Nemčije. V gradivu se je ohranil izvod, namenjen dvema okrajnima pooblaščenca. V njem so določeni pooblaščenca OZNA v obmejnem pasu vzhodne Štajerske za edino izvršno oblast. Njihova naloga je bila: »aretiranje vseh nezanesljivih ljudi, kulturbundovcev, ortsguppenfirerjev, blokfirerjev,

⁴⁰⁷ Arhiv MNZ, ZA 301/74, Poročili okrožnega pooblaščenca Antona Jamarja Janezu Božiču-Branko z dne 11. 11. in 23. 11. 1945.

⁴⁰⁸ Arhiv MNZ, ZA 301/74, Poročilo organa OZNA referentu za teren IV. operativne cone z dne 18. 2. 1945.

⁴⁰⁹ Arhiv MNZ, ZA 301/74, Poročilo Zdenka Zavatlava Jožetu Ančiku-Janku z dne 26. 3. 1945.

⁴¹⁰ Arhiv MNZ, ZA 301/74, Navodilo namestnika okrožnega pooblaščenca okrajnemu pooblaščenca za Konjice 20. 4. 1945.

orožnikov...«. Najti so morali primerno poslopje, v katerega bodo te ljudi zaprli. Pri aretiranju ni smelo priti do nobenega osebnega obračuna, za kar je osebno odgovarjal okrajni pooblaščenec. Za pomoč so si lahko vzeli četo Narodne obrambe. V zapor nima nihče vstopa. Aretirajo lahko tudi partizane, ki bi si sami iskali zadoščenje oz. bi ukrepali iz osebnega sovraštva. Aretiranci so si lahko vzeli toliko obleke in perila, da so bili oblečeni, vendar si zalog ni- so smeli ustvarjati. Po opravljeni aretaciji so morali stanovanja zaplombirati, in natančno popisati odvzete stvari. Aretacijo so lahko opravljali v vseh vaseh ob meji, pri čemer niso smeli dopustiti, da bi se v njihovo delo vmešavali politični delavci. Ti so lahko dali samo seznam ljudi za aretacijo. Posebno je bilo poudarjeno, da aretacij ne sme izvajati nihče drug kot pooblaščenec OZNA, ne pa n.pr. kurirske postaje ali Narodna zaščita. Če bi se morale ruske enote umakniti in bi imeli že kakšne aretirance, so jih lahko usmrtili, ampak konspirativno. Pooblaščenec je bil osebno odgovoren za izvršitev aretacij.⁴¹¹

Za vojake Narodne obrambe, ki so jim zaupali članstvo v aretacijskih patroljah, so okrožni pooblaščenci pošiljali posebne oštevilčene legitimacije, v katere je bilo treba vpisati samo še imena.⁴¹²

V dodatnem navodilu so pooblaščenci dobili nalogo, da pošljejo politično poročilo, kako ljudje sprejemajo vest o sestavi enotne, demokratične vlade v Beogradu z maršalom Titom na čelu, od kod so vest prejeli in ločene komentarje glede na razred (kmetje, delavci, intelektualci) oziroma politično prepričanje (sredina, bega, moga, Nemci). To poročilo so morali poslati s posebnim, legalnim kurirjem. Hkrati so morali poslati tudi potrdilo, da so prejeli okrožnico in podpisano izjavo, da so prej navedeno okrožnico uničili.⁴¹³

Ker je predvsem na Štajerskem prihajalo do nesoglasij med organi OZNA in političnimi delavci, je bilo okrajnim pooblaščencem v posebni okrožnici poslano navodilo, da morajo pooblaščenci OZNA pri vseh nesoglasjih najti kompromis, pri čemer ne sme trpeti njihova avtoriteta. Pri tem morajo paziti na konspiracijo svojega dela. Vsa manjša nesoglasja je treba rešiti na terenu samem med organi OZNA in sekretarjem OK KPS. O večjih primerih pa morajo organi OZNA obvestiti nadrejeni forum, prav tako pa tudi politična linija.⁴¹⁴

Zadnja okrožnica pred osvoboditvijo se je nanašala na nujnost zbiranja dokumentov.

⁴¹¹ Arhiv MNZ, ZA 301/74, Navodilo okrožnega pooblaščenca OZNA za Maribor tovarišema Karlu in Štefanu z dne 7. 4. 1945.

⁴¹² Arhiv MNZ, ZA 301/74, Namestnik okrožnega pooblaščenca okrajnemu pooblaščencu Sv. Lenart 8. 4. 1945.

⁴¹³ Arhiv MNZ, ZA 301/74, Navodilo Danila Venca-Bogdana vsem okrajnim pooblaščencem z dne 21. 4. 1945.

⁴¹⁴ Arhiv MNZ, ZA 301/74, Navodilo Danila Venca-Bogdana vsem okrajnim pooblaščencem z dne 12. 4. 1945.

ODNOS OZNA DO VRHOVNEGA ŠTABA NOV IN POJ, KNOJ, VOJAŠKE OBVEŠČEVALNE SLUŽBE, KPS, OF, NARODNE ZAŠČITE IN DRUGIH ORGANOV OBLASTI

Najprej je prišlo do ločevanja politične in vojaške obveščevalne službe. OZNA je postala pristojna za boj s tujo agenturo, agenturo nasprotnika in protiljudskimi elementi v narodnoosvobodilni vojski. Organizirana je bila po vojaškem načelu pri poverjeništvu za narodno obrambo v Nacionalnem komiteju osvoboditve Jugoslavije oz. vrhovnem poveljniku in njegovem štabu, na območju glavnih štabov (štabov front in armad) in na ozemljih korpusnih oblasti. Dolžnosti OZNA so bile: politično obveščevalna služba in protiobveščevalna služba na okupiranem ozemlju Jugoslavije in v tujini, kontraobveščevalna služba na osvobojenem ozemlju in kontraobveščevalna služba v vojski.

Preiskavo nad ujetimi sovražniki, prebežniki in podobno je izvajal tisti odsek, ki je pripravljajl gradivo za aretacijo. Prvi odsek, to je bilo pravilo, ni izvajal aretacij in se ni ukvarjal s preiskavami. Načelnik OZNA pri poverjeništvu za narodno obrambo je bil pri svojem delu podrejen samemu vrhovnemu poveljniku in predsedniku NKOJ. Načelnik OZNA je o izsledkih OZNA poročal NKOJ-u. Načelniki OZNA na ozemljih glavnih štabov (štabov front in armad) oz. na ozemlju posameznih pokrajin in oblasti Jugoslavije so bili v svoji dejavnosti podrejeni načelstvu OZNA pri poverjeništvu za narodno obrambo in so se morali pri svojem delu ravnati po ukazih vrhovnega poveljnika, poverjenika za narodno obrambo, in po navodilih načelstva OZNA pri poverjeništvu za narodno obrambo.

Takšna struktura je bila med vojno učinkovit sistem ukrepov za boj proti vsem, ki so bili sovražno razpoloženi do NOG, hkrati pa je omogočala, da se je s prehodom v mir po koncu vojne ustvaril aparat državne varnosti, tako, da so se iz vojske izločili prvi in drugi odseki OZNA.⁴¹⁵

⁴¹⁵ Arhiv MNZ, ZA 301/2, Organizacijska struktura oddelka za zaščito naroda z dne 13. maja 1944. (točke 1, 2 in 3).

Odnos med OZNA in KNOJ

Korpus Narodne obrambe Jugoslavije je bil ustanovljen zaradi zavarovanja zaledja NOV Jugoslavije in vzdrževanje reda na osvobojenem ozemlju Jugoslavije. Njegove naloge so bile:

a) boj proti protiljudskim vstajami v zaledju NOV Jugoslavije in likvidacija četniških, ustaških, belogardističnih in podobnih enot na osvobojenem ozemlju Jugoslavije,

b) zaščita centralnih organov oblasti (NKOJ, vrhovni štab, ZAVNO, OZNA),

c) čiščenje osvobojenih ozemelj ostankov razbitih sovražnihenot, špijonov in diverzantov, ki bi jih sovražnik pustil v zaledju NOVJ,

d) zaščita pristanišč, obal in državnih meja,

e) zaščita najvpomembnejših železniških in avtomobilskih poti in mostov, zavodov in tovarn obrambnega pomena, letališč in drugih objektov,

f) opravljanje nalog OZNA v različnih operacijah, kot so: zasledovanje, pregled prebivalstva s preiskovanjem stanovanjin legitimiranjem, zasedanja, spremljanje aretirancev, ujetnikov in podobno.

KNOJ je bil podrejen neposredno poverjeniku za narodno obrambo. Ta je vodil korpus prek načelnika OZNA pri poverjeništvu za narodno obrambo. Struktura in osebna sestava korpusa narodne obrambe se je razlikovala od strukture in osebne sestave običajnih vojaških korpusov in se je oblikovala sorazmerno z velikostjo osvobojenega ozemlja, dejavnostjo sovražnika in številom objektov, ki jih je bilo treba zavarovati. V sestavo korpusa Narodne obrambe so vstopili Vojska državne varnosti, ki je bila že prej ustanovljena v Sloveniji, vse enote OZNA in bataljoni proti peti koloni na Hrvaškem. Divizije, brigade in bataljoni KNOJ so bile vojaške enote, ki so se oblikovale po vojaškem obrazcu, kot vse redne enote NOVJ, na njihovem čelu pa so bili poveljniki, ki so morali obvladati vojaške veščine. Zveze štabov korpusov Narodne obrambe s svojimi formacijami in enotami so se realizirale prek zvez OZNA, v posebnih primerih pa prek splošne vojaške zveze. Štab korpusa je po možnosti zagotovil samostojno zvezo s svojimi formacijami in enotami, medtem ko je vse nižje enote povezal s kurirji oz. z radijsko zvezo.

Objekte, ki so jih morale zavarovati enote KNOJ-a, je na svojem ozemlju določil načelnik OZNA v soglasju z glavnim štabom. Štabi divizij, brigad in posebnih bataljonov so izdelali načrt razporeda poveljniškega kadra in izvajanja službe v soglasju z načelnikom OZNA ter ga poslali štabu korpusa v potrditev. Za čimboljšo koordinacijo korpusnih bojnih akcij z dejavnostjo OZNA so morali biti štabi in poveljstva enot korpusa v stalni in najtesnejši zvezi z načelniki OZNA in vsemi njenimi višjimi organi. Štabi brigad, posebnih bataljonov ali poveljstva čet so po nalogu načelnika OZNA dodelili potrebno število vojakov in oficirjev za izvajanje operacij OZNA. Izločeni oddelek je v času takšnih operacij popolnoma prešel pod oblast organa OZNA, ki

NACIONALNI KOMITET
OSLOBODJENJA JUGOSLAVIJE
POVERENISTVO NARODNE ODbrane

085489

U vezi naredbe i uputstva o organizaciji narodne odbrane postavlja se štab Korpusa Narodne Odbrane Jugoslavije u sledećem sastavu:

1. Komandant: JOVO VUKOTIĆ, general-major, dosadašnji načelnik štaba III korpusa.
2. Politički komesar: VLADA JANJIĆ, dosadašnji komesar VI korpusa
3. Zam.komandanta: NIKOLA LJUBIČIĆ, potpukovnik, sada na raspoloženju Glavnog Štaba Srbije
4. Načelnik štaba: Dr. MARIAN DERMASTJA, potpukovnik, dosadašnji prvi pomoćnik načel.Gl.Š.Sloven.
5. Prvi pom.načel. STOJADIN SOLDATOVIĆ, major, sada na raspoloženju Glavnog Štaba Makedonije
6. Obav.oficir: MESUD HOTIĆ, potpukovnik, dosadašnji načelnik štaba X divizije.
7. Načelnik Pers.Odel: JAGOS USKOKOVIĆ, dosadašnji komesar primorske grupe.
8. Načelnik intendant: ŽIVORAD MIHAJLOVIĆ, kapetan, dosadašnji član Ekonomskog Odeljenja V.Š.-a.
9. Referent saniteta: Dr. VOJA DJUKANOVIĆ, potpukovnik dosadašnji referent saniteta I korpusa.

Korpus Narodne Odbrane imaće u svom sastavu još i Odeljenja službe veze, šifrantsko Odelj. i Odelj. za nastar

Ova naredba stupa odmah na snagu, a načelniku Odeljenja Zaštite Naroda Poverništva za Narodnu Odbranu NKOKJ stavlja se u dužnost da izvrši formiranje štaba Korpusa.

Smrt fašizmu - sloboda narodu !

20.VIII 1944.

VRHOVNI KOMANDANT NOV I POJ
POVERENIK ZA NARODNU ODBRANU
MARŠAL JUGOSLAVIJE

je izvajal predvideno operacijo. Organi OZNA niso imeli pravice, da pri sebi zadržujejo enote korpusa Narodne obrambe dlje, kot je bilo nujno potrebno za izvajanje operacij. Za primer nujno potrebnega izvajanja bojnih akcij za likvidacijo protiljudskih vstaj in velikih band, so plan operacije izdelali skupno načelnik glavnega štaba, načelnik OZNA in poveljnik formacije korpusa Narodne obrambe.

V zvezi z ukazom in navodilom o organizaciji Narodne obrambe so postavili štab KNOJ-a v naslednji sestavi: poveljnik je bil Jovo Vukotič, generalmajor, do tedaj načelnik štaba III. korpusa, politični komisar je bil Vlado Janić, dotedanji politični komisar VI. korpusa, namestnik poveljnika je bil Nikola Ljubičić, podpolkovnik, tedaj v glavnem štabu Srbije. Načelnik štaba je bil dr. Marijan Dermastia, podpolkovnik, dotedanji prvi pomočnik načelnika glavnega štaba Slovenije. Prvi pomočnik načelnika je bil Stojan Soldatović, major, tedaj v glavnem štabu Makedonije. Obveščevalni oficir je bil Mesut Hotić, podpolkovnik, do tedaj načelnik štaba X. divizije. Načelnik personalnega oddelka je bil Jagoš Uskoković, dotedanji komisar primorske grupe. Načelnik intendant je bil Živorad Mihajlović, kapetan, dotedanji član ekonomskega oddelka vrhovnega štaba. Referent sanitete je bil dr. Voja Djukanović, podpolkovnik, dotedanji referent sanitete I. korpusa.

Naloga načelnika OZNA pri poverjeništvu za narodno obrambo NKOJ je bila, da je oblikoval štab korpusa. Iz Rankovičevega spremnega pisma k navodilu o ustanovitvi in nalogah KNOJ-a, ki določa tudi pečate in nazive za štabe KNOJ-a in nižje formacije, je razvidno, da so bile enote KNOJ samostojne enote s svojimi štabi, ki jih oddelki, odseki in drugi organi OZNA niso smeli prevzemati pod svoje poveljstvo. Oddelki, odseki in organi OZNA so morali biti v vsakodnevni zvezi z enotami narodne obrambe, sodelovati z njimi in jim pomagati pri postavljanju in opravljanju nalog.⁴¹⁶

Odnos med OZNA in vojaško obveščevalno službo

Po ustanovitvi OZNA je v pristojnost vojaške obveščevalne službe sodilo izključno strogo vojaško obveščanje (namere, premiki, koncentracije, oborožitev sovražne vojske itd). Iz obveščevalne službe je izpadlo vsako delovanje njihovega obveščevalnega aparata na drugih področjih, to je: na področju intendance, stikanja za sovražnimi elementi, kot so gestapovci, domačimi izdajalci, dezerterji in podobno. Vojaške ujetnike ali nemške dezerterje so morali zasliševati z namenom, da dobijo za vojsko potrebne podatke, sicer pa so jih morali oddati OZNA v nadaljnji postopek. Obveščevalci niso smeli od teh

⁴¹⁶ Arhiv MNZ, ZA 301/2, Organizacija KNOJ z dne 15. 8. 1944, navodilo o postavitvi štaba KNOJ-a z dne 20. 8. 1944 in pismo načelnika OZNA generallajtnanta Aleksandra Rankovića OZNaza Slovenijo z dne 23. 8. 1944.

ujetnikov ali nemških dezertterjev iskati drugih podatkov, še manj pa jih usmrtiti. Po zaslišanju so jih morali izpustiti, ne pa držati pod stražo ali jih zadrževati v obveščevalnih vodih. V praksi so obveščevalci na terenu in obveščevalnih točkah ta navodila pogosto kršili, o čemer smo za posamezna območja že pisali.⁴¹⁷

Odnos OZNA do KPS

Že iz spremnega pisma Aleksandra Rankovića k navodilu za organizirane vojaške obveščevalne službe, ki ga je vrhovni štab izdal novembra 1942, je bilo razvidno, da je bila naloga partijskih organizacij ustvariti koordinacijo z vojaško linijo in ji pomagati. Poleg tega so se morale partijske organizacije posebno ukvarjati s tem vprašanjem, in vsepovsod ustvariti obveščevalno mrežo. Naloge so bile enake kot naloge vojaške obveščevalne službe, metode dela pa so bile drugačne in raznovrstne. Vsak partijec je moral biti obveščevalec svoje organizacije, zato je moral biti povezan s čim širšim krogom ljudi z vseh družbenih slojev. Neredko so partijci padli pri izpolnjevanju nalog zaradi neobveščenosti ali pomankljivih podatkov za izvajanje določenih nalog. V sedmi točki navodil o obveščevalni službi je bilo določeno, da morajo partijske organizacije – tako krajevne kot tiste v mobilnih enotah – dajati vso potrebno pomoč in podporo pri organiziranju in razvijanju obveščevalne službe vsem oz. voditeljem, ki so jim bile zaupane naloge te vrste.

Ko je OZNA za Jugoslavijo poslala OZNA za Slovenijo izbrano zaupno gradivo o angleški in ameriški obveščevalni službi in njunem odnosu do Jugoslavije, o dejavnosti četniških elementov in podobno, so se z njimi lahko seznanili samo vodje vseh odsekov, njihovi namestniki in pomočniki, ter obvezno vsi člani CK KPS in sekretarji oblastnih in pokrajinskih vodstev. Iz glavnega štaba in štabov korpusov pa so sklenili seznaniti le tiste voditelje, za katere je načelnik OZNA menil, da je to potrebno.⁴¹⁸

Z ustanovitvijo oddelka za zaščito naroda sta se v njem skoncentrirali politična obveščevalna in protibveščevalna služba ter se izločila od vojaške operativno obveščevalne službe. Vendar je po strukturi ostala organizirana po vojaškem načelu, zato je Maček v svoji okrožnici poudaril, da je sektor OZNA kljub federativni ureditvi nove Jugoslavije, v skladu s katero so se posamezni odseki narodne oblasti decentralizirali, ostal strogo centraliziran za celo državo in seveda tudi v okviru Slovenije. Tako centralizacijo so narekovali sam značaj dela in naloge, ki so bile postavljene pred OZNA, ker so bili za uspe-

⁴¹⁷ Arhiv MNZ, ZA 301/94, Dopis štaba IV. operativne cone NOV in POS poročniku Stanetu Trčaku z dne 14. novembra 1944.

⁴¹⁸ Arhiv MNZ, ZA 301/2, Spremni dopis Svetozarja Stefanovića v imenu OZNA pri poverjeništvu za Narodno obrambo OZNA za Slovenijo z dne 12. 9. 1944.

šno opravljanje teh nalog v vsaki zvezni enoti enako zainteresirani vsi federativni deli države, saj je bila notranja fronta Jugoslavije proti njenim sovražnikom ena in nedeljiva. Poleg tega je centralistični značaj OZNA narekovalo vojaško načelo organiziranja. Prav zato so okrožnim in okrajnim pooblaščenecem OZNA prepovedali aretacije brez predhodnega dovoljenja odseka OZNA za dotično korpusno območje, razen v primerih, ko so zločince zalotili pri delu, ali ko je obstajala utemeljena nevarnost, da osumljenec pobegne.⁴¹⁹

Ko so ugotovili, da so na terenu postavljali zaupnike OZNA iz vrst partijskih funkcionarjev okrožnih, okrajnih in mestnih komitejev je Maček Francetu Popitu in Miru Percu naročil, da morata takoj poslati direktivo, naj vse partijske funkcionarje izločijo iz vrst oznovskih zaupnikov. Dogajalo se je namreč, da so zaupniki na celičnih sestankih, na katerih so kritizirali njihovo partijsko delo, izjavljali, da partijsko ne morejo delati, ker so preobremenjeni z delom pri OZNA.⁴²⁰

Po mnenju Obrena Djodjevića je bilo posebno pomembno, da varnostne službe niso nastajale stihijsko in spontano ali kot vzporedna vrsta političnih nalog in aktivnosti, ampak kot zavestna, organizirana potreba za uresničevanje razredno-političnih ciljev: na eni strani za osvoboditev države in boj proti okupatorju in drugim strukturam sovražnikov gibanja, na drugi strani pa za izvajanje socialistične revolucije, kar je pomenilo odpravo socialnopolitičnih meja, ki so izvirale iz predvojne kapitalistične Jugoslavije. To pomeni, da je obstajala neposredna zveza z razredno političnimi cilji in nalogami KPJ, ter z njihovo praktično uresničitvijo, katere del je bil v pristojnosti obveščevalne in varnostne službe.⁴²¹

Centralni komite KPS je na svojih sejah občasno obravnaval tudi OZNA. Tako je Maček na seji 14. 6. 1944, po vrnitvi iz Drvarja, poročal o razdelitvi svojega področja in pojasnil strukturo. Podrobnejšega zapisa njegovega poročila ni, le da so za njegovo delovno področje imenovali Franceta Popita in Matijo Maležiča, o čemer smo že pisali. Na sejah CK KPS so obravnavali tudi vsebino okrožnice o pristojnosti okrožnih organov OZNA. Ko je Edvard Kardelj konec avgusta in v začetku septembra na seji CK KPS govoril o nalogah ob propadu nemške vojske, je dal dal naloge tudi OZNA, med drugim, da mora takoj likvidirati belo gardo. To stališče so februarja 1945 omilili in sicer, da je treba taktiko do belogardistov spremeniti – jih zapreti, dati pred sodišče, ne pa izvajati maščevalnih akcij. To je še posebej veljalo za Trst.

⁴¹⁹ Arhiv MNZ, ZA 301/2, Pismo Aleksandra Rankovića-Marka CK KPS iz leta 1942, ter navodilo VŠ NOV in POJ GŠ NOV in POS 27. 11. 1942 o obveščevalni službi in okrožnica načelnika OZNA za Slovenijo Ivana Mačka o pošiljanju poročil z dne 14. 12. 1944.

⁴²⁰ Arhiv MNZ, ZA 301/4, Depeša Popitu in Miru Percu-Maksu iz leta 1944.

⁴²¹ Obren Djodjević, Zaščita revolucije, Inštitut za politične študije Fakultete političnih ved, Beograd 1979 od strani 271 do 276.

Sredi septembra 1944 so obravnavali partijsko organiziranost OZNA, pri čemer je bila razlika med tajnimi in legalnimi kadri. Oktobra 1944 je Kidrič na seji CK KPS posebej poudaril, da morajo iz okrajnih in okrožnih komitejev KPS pošiljati kadre za OZNA in sicer intelektualce in razgledane delavce. Marca 1945 so zahtevali, naj Maček več dela v CK KPS, on pa je bil mnenja, da premalo poznajo delo v OZNA, ki je zelo zahtevno. Ob bližajoči se osvoboditvi je sredi marca 1945 potekala načelna razprava, ali je načelnik OZNA lahko notranji minister. Odločili so se, da, bi v Sloveniji to bilo izvedljivo, čeprav v drugih federalnih enotah to ni bilo možno, vendar je bil Tito proti imenovanju Mačka za notranjega ministra. Zato je bil za notranjega ministra predviden Zoran Polič. Na aprilski sji CK KPS so med drugimi kadrovskimi vprašanji predvideli tudi kader za vodilna mesta v OZNI po vsej Sloveniji.

Glede na koncentracijo pooblastil, njihovo navzočnost v skoraj vseh delih gibanja, obveščenost in poznavanje vseh ravni boja in naloge, ki so vsebovale tudi vključitev v načrtovanje najbolj občutljivih akcij, na konspirativnost njihovega dela in vsakodnevno srečevanje s sovražniki gibanja je prihajalo tudi do konflikta z osnovnimi cilji gibanja. V posameznih primerih so nekateri menili, da je to gibanje nad gibanjem oz. je prišla do izraza težnja po osamosvajanju služb, kakor se je to zgodilo tudi v nekaterih drugih socialističnih revolucijah. V večji meri kot med vojno, ko je bil prvi cilj vendarle osvoboditev domovine izpod okupatorja, je to prišlo do izraza po vojni v obračunu z okupatorjevimi sodelavci, in razrednimi nasprotniki.

Ko je partija pošiljala kadre iz svojih vrst na delo v varnostno-obveščevalnih službah, organizirala njihovo idejno-politično vzgojo in jih s tem usposabljal, je hkrati opravljala tudi idejno-politično in drugo kontrolo nad delovanjem teh služb. Na eni strani je ta nadzor pripomogel, da so odpravili slabosti in napake, zmanjšali preokrajitve pooblastil in onemogočili zlorabe, žal pa so partijski vidiki prevladali nad profesionalnim razumevanjem d varnostnih problemov.

Partija je bila tudi pobudnik reorganizacije vojaške obveščevalne in varnostne službe v OZNA, ko so to zahtevali razvoj gibanja, njegovih delov in družbenopolitične razmere.

Odnos OZNA do Narodne zaščite

Z razpustitvijo okrožnih izpostav Odseka za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS, v katerih sestavo so sodila tudi okrožna načelstva Narodne zaščite, sta postali ti instituciji popolnoma samostojni in neodvisni. Narodna zaščita je imela kot izvršni organ narodne oblasti nalogo zavarovati izvajanje zakonov in odlokov, ki so jih izdajale pristojne oblasti. Skrbeti je morala za osebno in premoženjsko varnost, organiziranje službe za odpravljanje kriminali-

tete in prijemanje zločincev, vzdrževanje reda in miru ter za varnost in red javnega prometa. Podrobna navodila je Narodna zaščita dobila v okrožnicah, ki jih je pokrajinskim in okrožnim načelstvom Narodne zaščite poslal oddelek za Narodno zaščito pri odseku na NZ predsedstva SNOS. Skrb za državno varnost, zavračanje protidržavne in razdiralne petokolonske propagande ter sprejemanje vseh potrebnih ukrepov so bile naloge, za katere je bila pristojna OZNA. Narodna zaščita je bila morala vedno in povsod dajati pooblaščenecem OZNA vse informacije in podatke politične narave, ki so jih ugotovili pri upravljanju svoje službe, zato je morala biti v tem pogledu v nenehni zvezi z njimi in jim redno poročati. Narodna zaščita je morala kopijo svojih poročil, ki jih je dajala pooblaščenec OZNA, poslati tudi oddelku za Narodno zaščito pri Odseku za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS. Popolnoma prepovedano pa je bilo Narodni zaščiti izvajati kakršne koli ukrepe, preiskave ali aretacije, ki so sodile v pristojnost OZNA, četudi bi to zahtevali narodnoosvobodilni odbori ali odbori OF. Za svoje delo so bili okrajna načelstva, poveljniki in zaščitniki odgovorni svojim narodnoosvobodilnim odborom. Za pravilnost opravljanja svojih nalog in v disciplinskem pogledu je bila celotna Narodna zaščita podrejena in odgovorna odseku za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS, ki je bil organizacijsko odgovoren za vso strukturo Narodne zaščite in je imel kot tak le on izključno pravico razmeščati, razporejati kadre Narodne zaščite.⁴²²

Do nesoglasij je prihajalo pri izdajanju potnih dovolilnic za potovanja v kraje, ki jih je kontroliral okupator, in v obmejne kraje osvobojenega ali nadzorovanega ozemlja. Izdajal jih je lahko le Odsek za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS, ne pa krajevna poveljstva Narodne zaščite. Za obmejne kraje je lahko potne dovolilnice izdajalo okrajno poveljstvo Narodne zaščite, a je moral dovolilnico odobriti od okrajni pooblaščenec OZNA. Poveljstvo VDV pa je moralo nadzorovati osebni promet v obmejnih krajih.⁴²³

Odnos OZNA do narodnoosvobodilnih odborov in odborov OF

Ko je AVNOJ sprejel odlok o prehodu sovražnikove lastnine v državno last, o državni upravi premoženja sovražnih oseb in sekvstru nad imetjem, ki so ga okupatorske oblasti prisilno odtujile, je predsedstvo SNOS pooblastilo

⁴²² Arhiv MNZ, ZA 301/3, Okrožnica odseka za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS vsem pokrajinskim in okrožnim načelnikom Narodne zaščite z dne 24. 11. 1944 in okrožnica načelnika oddelka za Narodno zaščito Ivana Ferleža vsem okrajnim načelstvom Narodne zaščite 25. avgusta 1944.

⁴²³ Arhiv MNZ, ZA 301/2, Dopis načelnika OZNA Ivana Mačka šefom odsekov OZNA za oblast VI. in IX. korpusa, Štajerske in Koroške ter poveljstvu VDV z dne 27. novembra 1944.

OZNO za izvajanje tega odloka. Organi OZNA so bili upravičeni zaplenjati premoženje in izganjati. V državno last je po tem odloku prešla:

1) vsa lastnina nemškega rajha in njegovih državljanov, ki so se nahajali na ozemlju Jugoslavije,

2) vsa lastnina oseb nemške narodnosti, z izjemo tistih Nemcev, ki so se bojevali v vrstah NOV in POJ ali pa so bili državljani nevtralnih držav in se ni so sovražno obnašali,

3) vsa lastnina vojnih zločincev in njihovih pomagačev, ne glede na njihovo državljanstvo, lastnina vsake osebe, ki je bila s sodbo civilnega ali vojaškega sodišča obsojena na izgubo lastnine v korist države.

Pri zaplembah in izgonih pa so se dogajale tudi nepravilnosti tako s strani članov narodnoosvobodilnih odborov kakor s strani OZNA. Predsedstvo SNOS je zato s posebno okrožnico natančno razmejilo pristojnosti. Tako je zaplembo premoženja objavil organ OZNA, ki je opravil izgon. Objavi zaplembe imovine je moral prisostvovati član pristojnega okrajnega narodnoosvobodilnega odbora oz. odbora OF in sicer referent komisije za upravo narodne lastnine pri tem odboru. V navzočnosti organa OZNA je član okrajnega odbora izročil potrdilo o prevzemu lastnine, ko sta skupaj napravila inventarni zapisnik. Okrajni narodnoosvobodilni odbor je moral vso obleko in obutev proti potrdilu izročiti pristojni intendanci poveljstva mesta, potrošne stvari, predvsem hrano, gospodarskemu odboru, ostalo premoženje – predvsem nepremičnine – pa komisiji za upravo narodne lastnine, ki jo je upravljala prek svojega referenta pri narodnoosvobodilnem odboru.⁴²⁴

⁴²⁴ Arhiv MNZ, ZA 301/2, Okrožnica predsedstva SNOS z dne 12. 10. 1944 OZNA in vsem okrožnim in okrajnim odborom OF in ZA 301/4, Odlok AVNOJ-a o prehodu sovražnikove lastnine v državno last z dne 27. 11. 1944.

ZAKLJUČEK

V času druge svetovne vojne, ko je bila Slovenija po kapitulaciji Jugoslavije razdeljena med tri okupatorske države (Italijo, Nemčijo in Madžarsko), je vsaka izmed njih v svoji zasedbeni coni zgradila tudi svoj lastni policijski aparat.

Ko je po kapitulaciji Italije ta del Slovenije prišel pod Nemčijo, se je v policijskem pogledu spremenil samo sedež poveljnika varnostne policije in varnostne straže, saj se je z Bleda preselil v Ljubljano, medtem ko je v Mariboru ostal ves čas vojne od leta 1941 do 1945. Po oblikovanju operacijske cone Jadransko Primorje, v katero je bila vključena Ljubljana z Ljubljansko pokrajino, je bila pod nemškim vodstvom in z nemškim zveznim oficirjem v Ljubljani obnovljena slovenska policija. Upravo policije je vodil predvojni vodja ljubljanske policije dr. Lovro Hacin. Na novo pa je bila oktobra 1943 ustanovljena slovenska politična policija, katere glavna naloga je bila boj proti organizaciji KP, OF in aktivistom drugih množičnih organizacij. Vse nemške policijske strukture so bile podrejene Ervinu Rösenerju, višjemu vodji SS in policije v 18. vojnem okrožju v Salzburgu s sedežem v Ljubljani, poveljniku vodilnega štaba za boj proti bandam. Nemška in slovenska politična policija sta se v dneh pred formalno kapitulacijo Nemčije umaknili na ozemlje Avstrije, na Koroško.

V takšnih vojnih razmerah se je hkrati – govorimo o letu 1944 – na osvobojenem ozemlju, ki je nastajalo s partizansko dejavnostjo in v boju proti okupatorju, oblikovala nova ljudska oblast. Med drugimi odseki, ki so nastali po zasedanju SNOS v Črnomlju februarja 1944, je nastal tudi Odsek za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS. Odsek, ki je bil predhodnik Oddelka za zaščito naroda je od marca do maja oz. junija 1944 vodil Ivan Maček. Njegove organizacijske oblike in tudi ljudje, ki so v njem delali, so pomenili kontinuiteto v delovanju varnostnih služb na Slovenskem.

Odsek je imel v svojem sestavu štiri oddelke: oddelek za narodno zaščito, obveščevalno-evidenčni oddelek, poveljstvo Vojske državne varnosti in oddelek za inozemstvo. V okrožnih izpostavah, ki so prav tako nastale z odlokom Predsedstva SNOS 1. marca 1944, so bili organizirani oddelki narodne zaščite in obveščevalni oddelki. V obveščevalne oddelke so se združili obveščevalci na Črnomaljskem zboru razpuščene Varnostno-obveščevalne službe OF, medtem ko so se varnostniki združevali v brigade Vojske državne varnosti, ki je bila 1. marca 1944 kot oborožena sila z odlokom dodeljena Odseku za notranje zadeve Predsedstva SNOS. Ta organiziranost je bila v veljavi približno šest mesecev – od marca do avgusta 1944. Do spremembe je prišlo, ker je predsedstvo NKOJ izvzelo boj proti peti koloni iz pristojnosti notranjih zadev, ga vojaško organiziralo in ga dodelilo poverjeništvu za narodno obrambo.

Dejstvo je, da je OZNA nastala v času druge svetovne vojne na strani narodnoosvobodilnega gibanja po sovjetskih vzorih. NKVD je v skladu s politiko vlade Sovjetske zveze strokovno pomagala pri ustanavljanju OZNA in njenih organov ter omogočila šolanje dveh skupin – okoli 60 oficirjev OZNA. Pri ustvarjanju organizacije oddelka za zaščito naroda so uporabljali izkušnje polkovnika Nikola Timofejeva, znanega tudi kot Timarev, ki je bil član sovjetske vojaške misije in oficir NKVD.

Josip Broz Tito je kot predsednik Nacionalnega komiteja osvoboditve Jugoslavije in poverjenik za ljudsko obrambo 13. maja 1944 izdal Navodilo o organizacijski strukturi Oddelka za zaščito naroda. Z njim je določil reorganizacijo obveščevalno-varnostnega sistema narodnoosvobodilnega gibanja na ozemlju Jugoslavije. Vse oblike obveščevalno varnostne organiziranosti, ki so bile po raznih področjih Jugoslavije različno organizirane, so zdaj oblikovale enotno, centralizirano in vojaško vodeno organizacijo, ki je postala del aparata Demokratične federativne Jugoslavije. Druga novost je bila v tem, da je bila protiobveščevalna zaščita oboroženih sil izločena iz vojaške obveščevalne službe in je postala sestavni del pristojnosti OZNA. Hkrati se je drugi obveščevalni odsek vrhovnega štaba preimenoval v obveščevalni oddelek vrhovnega štaba. Tako se je prej obstoječa teritorialna obveščevalna organiziranost preoblikovala v OZNA in vojaško obveščevalno službo. Nad obema je bedela partija, določala je kadre, dajala drugo pomoč in nadzorovala njuno delo.

Navodilo o organizacijski strukturi OZNA je določalo naloge in pristojnosti OZNA:

1. ofenzivna obveščevalna služba proti tujini in neosvobojenemu ozemlju,
2. protiobveščevalna zaščita osvobojenega ozemlja,
3. protiobveščevalna zaščita oboroženih sil narodnoosvobodilnega gibanja.

Za uresničevanje teh nalog je bila OZNA kot sicer enotna centralna varnostna služba s strogo centraliziranim vodstvom organizirana v štiri odseke. Prvi odsek – obveščevalni – je moral organizirati in ustvarjati obveščevalne vire v raznih državah in nasprotnikovih državnih ustanovah in na okupiranem ozemlju, zbiral je obveščevalne podatke o sovražnikovi agenturi in policiji, kvizlinškem državnem aparatu in kvizlinških vojnih enotah. Hkrati je organiziral in usmerjal delo prvih odsekov v organizaciji OZNA. Drugi odsek – protiobveščevalna služba na osvobojenem ozemlju – je ustvarjal mrežo zaupnikov v raznih ustanovah in okoljih ter na druge načine zbiral podatke o aktivnosti političnih skupin, ki so se vključile v narodnoosvobodilno gibanje ali ostale zunaj njega. Odkrival in onemogočal je delovanje sovražnih agentov in ostanke oboroženih formacij, ki so se gibale po terenu in ustrahovale prebivalstvo, ter spremljal dejavnost tujih diplomatskih in vojaških predstavnikov, ki so ogrožali interese narodnoosvobodilnega gibanja. Vodil in usmerjal je tudi delo drugih odsekov OZNA. Tretji odsek – protiobveščevalna služba v

vojski – je imel nalogo organizirati protiobveščevalno zaščito oboroženih sil. Poleg tega je ustvaril mrežo zaupnikov v raznih vojaških ustanovah pri poverjeništvu za narodno obrambo ter nadzoroval delo tretjih odsekov oddelka za zaščito naroda in tudi odsekov OZNA v štabih korpusov. Četrti odsek – statistično-evidenčni – je opravljal statistične in tehnične naloge. Na osnovi ugotovitev prvega, drugega in tretjega odseka je obdeloval obveščevalne podatke in iz tega izdeloval kartoteko. V ta odsek so sodili tudi specialna fotografija, tajnopis in podobno. Radijski centri in šifranti ter izdelava šifriranih dokumentov so bili organizacijsko vezani na pomočnika načelnika OZNA. Oddelki za zaščito naroda so bili ustanovljeni v vseh zveznih enotah, torej v Bosni in Hercegovini, Črni gori, Hrvaški, Makedoniji, Sloveniji, Srbiji, pokrajini Vojvodini in oblasti Kosovu in Metohiji. Vsepovsod so imeli enako sestavo kot OZNA poverjenišтва za narodno obrambo NKOJ. Na svojem ozemlju so vodili, usmerjali in nadzorovali delo odsekov OZNA za zaledne vojaške oblasti – v Sloveniji za območje 7. in 9. korpusa in za območje 4. operativne cone. Njihova organizacijska struktura je bila enaka kot v oddelkih, le da se njihove organizacijske enote niso imenovala odseki ampak sekcije (prva, druga in tretja sekcija). Že februarja je bilo predvideno, da bo ob osvoboditvi OZNA ustanovila taborišča. Ta so bila v Sloveniji ustanovljena ob osvoboditvi maja 1945 in vse do 1. septembra 1945 niso spadala pod ministrstvo za notranje zadeve, ampak pod ministrstvo za obrambo.

Ko je bila 1. marca 1945 NOV preimenovana v Jugoslovansko armado, je OZNA DFJ s posebnim navodilom 24. marca 1945 določila organizacijo OZNA v Jugoslovanski armadi. OZNA pri armadi je neposredno vodila protiobveščevalno zaščito poveljstev, ustanov in enot v sestavi armade. Izjema so bili odseki, ki so bili pri samostojnih korpusih. Tako je bil v Sloveniji odsek OZNA za oblast 7. korpusa podrejen tretjemu odseku OZNA za Slovenijo. Takšna organiziranost tretjega odseka OZNA v oboroženih silah je bila v veljavi do konca julija 1945, ko se je celotna vojaška protiobveščevalna služba ločila od civilne varnostne službe.

Marca in aprila 1945 sta se v OZNA oblikovala še peti odsek za protiobveščevalno zaščito proti tujim agenturam v Jugoslaviji in šesti odsek za protiobveščevalno zaščito prometa.

V Sloveniji je prvi odsek OZNA nastal iz oddelka za inozemstvo nekdanjega Odseka za notranje zadeve. Drugi odsek je nastal iz obveščevalnega oddelka, nanj so bila vezana pooblaščenstva po okrožjih in v njegovi sestavi je delovala obveščevalna šola. Tretji odsek je bil ustanovljen na novo za protiobveščevalno službo v vojski in se je tudi najprej izločil iz OZNA. Četrti odsek je nastal iz evidenčnega oddelka, kamor so sodili kartoteka OZNA, statistika in tehnika, radiotelegrafski in strojepisni tečaj, to pa je skupaj s protiobveščevalno šolo tvorilo šolo OZNA za Slovenijo.

Po ustanovitvi Korpusa narodne obrambe Jugoslavije – KNOJ (15. avgusta 1944) so se vanj vključile brigade VDV, kot prva slovenska divizija Narodne obrambe. Vojska državne varnosti je bila sestavljena iz varnostnikov razpuščene VOS OF, ki so postopno oblikovali 1., 2. in 3. brigado VDV, medtem ko so 4. brigado sestavljali kurirji. Prva brigada je delovala na operativnem področju 7. korpusa. Druga brigada je delovala na območju 9. korpusa, medtem ko je koroški in štajerski bataljon VDV deloval na območju 4. operativne cone. Pri poveljevanju je bil KNOJ podrejen načelniku OZNA.

Na prvi odsek OZNA za Slovenijo sta bili neposredno vezani obveščevalni organizaciji v mestih Ljubljana in Trst, ki se zaradi posebnih okoliščin niti nista preoblikovali v organiziranost OZNA, ampak sta delovali po načelih VOS OF. Posebna naloga, ki jo je dobil prvi odsek OZNA za Slovenijo je bila spremljanje položaja v Istri in severni Italiji v zvezi s pričakovanim izkrcanjem anglo-ameriških čet. Posebna linija za Avstrijo in Nemčijo, ki je delovala na Štajerskem, je imela zaradi bližanja fronte med drugim tudi nalogo zbiranja vojaških podatkov, kakor tudi spremljanja nemške obveščevalne službe na slovenskem Štajerskem in zaplembe njenega arhiva.

Drugi odsek je poleg zbiranja obveščevalnih informacij o nasprotnikih začel zbirati tudi podatke o soborcih na partizanski strani – tako imenovana »CC linija«. Zaupnike, ki so zbirali informacije, so postavljali v vse organe. Ko je ob osvoboditvi nastala nova država, pa se je osredotočil izključno proti notranjim sovražnikom. OZNA je postala orodje razrednega boja v rokah vladajoče partije.

Tretji odsek je med drugim vodil tudi nadzor nad britansko, ameriško in češko misijo pri GŠ Slovenije in pri štabih korpusov in cone. Nadzoroval je tudi padalce, ki so prišli v NOV iz angleške službe. Nekatere od njih so likvidirali že med vojno, nekatere pa po vojni, ne da bi njihovi sorodniki izvedeli pravo resnico o njihovi usodi.

Četrty odsek je samo nadaljeval delo pri urejanju podatkov, ki so jih zbirali že od leta 1941 v okviru VOS OF. Od začetnih podatkov o 4000 osebah je do konca vojne število podatkov naraslo na 17.750 oseb.

V Sloveniji je bila OZNA organizirana v okviru odseka za območje VII. korpusa, odseka za območje IX. korpusa in za območje Štajerske in Koroške, kjer je segala na celotno slovensko narodnostno ozemlje, torej tudi čez staro jugoslovansko-avstrijsko mejo. V vseh teh odsekih OZNA so bile prav tako organizirane prva, druga in tretja sekcija, njihovo delovno področje je bilo po vsebini enako delu prvega, drugega in tretjega odseka.

Summary

DEPARTMENT OF NATIONAL SECURITY FOR SLOVENIA

The Department of National Security (OZNA) was established as a pan-Yugoslav intelligence organisation in Drvar on May 13, 1944, acting within the Commission for National Defence. It was organised in all federal units in the same way as the OZNA for Yugoslavia. In Slovenia, it continued the activities of the Section of International Affairs at the Presidency of the Slovene National Liberation Council. Therefore, until its incorporation into the Archive of the Republic of Slovenia, its archival material remained a part of the Archive of the Ministry of the Interior of Slovenia.

In each federal unit, including Slovenia, the OZNA consisted of four sections. It was in the first section, intelligence, that Slovenia continued the activities of the Department of Foreign Affairs at the Section of Internal Affairs. Its tasks covered intelligence activities abroad. It recruited and trained collaborators and organised their work in the occupied territory. The second section, counterintelligence, operated in the liberated territory, creating a network of informants in various institutions and bodies of the national liberation movement, collecting data on foreign informants' activities, on the remains of military forces of the national liberation movement's enemies, and on the activities of diplomatic and military representatives. The third section, also counterintelligence, was the predecessor of the army counterintelligence service, which developed directly after the War. So the entire military counterintelligence service was separated from the civil service, which was formally renamed the State Security Administration (Uprava državne varnosti). In Slovenia, the fourth section, statistics and files, also covered special photography, coded writing, radio centres, and ran the Slovene OZNA counterintelligence training centre.

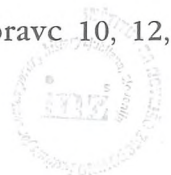
This research was conducted on the basis of the OZNA archival material, which covers documents from spring, 1944, to the liberation in May, 1945. The OZNA activity after the War was completely centralised and still militarised, because of the nature of its organisation and its incorporation within the Ministry of Peoples' Defence. This also holds true for its archival material.

LITERATURA

- Makso Šnuderl, Dokumenti o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji, Ljubljana 1949
- Milan Ževart, Narodnoosvobodilna borba v Šaleški dolini, Ljubljana 1977
- Metod Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji I-V, Ljubljana 1960-1973
- Tone Ferenc, Ljudska oblast na Slovenskem 1941 do 1945, I-IV, Ljubljana 1987
- Dokumenti VOS OF, NZ in pravosodja 1941-1945, Ljubljana 1976
- Zbornik fotografskih dokumentov o razvoju in delovanju VOS OF Slovenije od 1941-1944, Ljubljana 1989
- Franček Saje, Belogardizem, Ljubljana 1951
- Drago Vresnik, Druga brigada VDV NO, Ljubljana 1987
- Drago Vresnik, Tretja brigada VDV NO, Ljubljana 1988
- Križnar, Cerkenik, Zadnik, Izobraževanje članov varnostne službe v Sloveniji, Ljubljana 1964
- Ivan Maček-Matija, Spomini, Zagreb 1981
- Jože Štok-Korotan, Jeklena pest, Ljubljana 1953
- Obren Djordjević, Zaščita revolucije, Beograd 1979
- Leksikon NOB in revolucije 1941-1945, Beograd 1980
- Obren Djordjević, Leksikon Varnosti, Beograd 1986
- Irena Mrvič, Temeljna vprašanja varnostno-obveščevalne dejavnosti med NOB na Slovenskem, Ljubljana 1984
- Tone Ferenc, Satan, njegovo delo in smrt, Ljubljana 1979
- Tone Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941-1945, Maribor 1968
- Karl Forte, Nič več strogo zaupno, Ljubljana 1979
- Zaščita narodnoosvobodilnega boja, Ljubljana 1976
- Jože Vidic, Angleški obveščevalci, vohuni ali junaki, Ljubljana 1989
- Zdenko Zavadlav, Iz dnevninskih zapiskov mariborskega oznovca, Maribor 1990

IMENSKO KAZALO

- Adamič Ivan 132
Adamič Jože-Miško 184
Adamič Milan 113, 154
Adlešič Vera 149
Ahčin Andrej, vulgo Balanton 144
Aleš Franjo 94, 95
Alexander 152
Alexander Peter 110
Alfgar Cahusac 110
Alfonz 180
Alič Štefan 141
Allard 133
Ambrožič Janez 129, 130
Ambrožič Karel-Dragotin 165
Ambrožič Lado-Novljan 111
Amon Milojka-Virant 131
Ančik Jože-Janko 37, 122, 136, 178, 180, 181, 212
Andlovec Ivan 150
Andolšek Tone 139
Andrej 133
Andrejčič Anton-Marjan 182, 203
Anić Ante 90
Antonič Milka-Bistra 165
Antosijewicz Edward 91
Anžur Anton-Bernard 121
Apih Milan 70, 117, 118, 121
Artač Franc 144
Artač Marenka 145
Ashworth F. 110
Ausec Albin 27, 28, 122
Ausperger Stanko 130
Avbelj Viktor-Rudi 159
Avguštinčič Tone 64
Avsenek Ivan, dr. 25
Bače Maks 72, 74
Bajec Marko 121
Bajhard Franc 150
Bajt Filip 162
Bantan Rudolf-Damjan 182, 207
Bartol Malka 118
Batič Angelo 150
Bebler Aleš-Primož, dr. 71, 176
Bebr Ana 210
Beltram Zorko-Slovenko 162
Bem Danica, 198
Bem Ludvik-Slavko 178, 180, 181, 198
Beneš, dr. 188
Benko Milan 133
Benko Vladimir-Leon 89
Berce Jože 148
Berčon Miha 41
Berezinov Viktor-Pavlov 70, 71
Bergant Jelka 118
Berkopec Jože-Mišelj 34, 35, 40
Bernik Stane-Arti 97, 98, 100
Bernot Živko-Aljoš 135
Berzbach Paul 208
Bevk 112, 114, 133
Bezjak Danilo 205
Biber Dušan, dr. 109, 110, 112, 116
Bidovec Draga 92
Bignomi Riccardo 20
Bignomi Ilka, roj. Devetak 77
Bilc Maks-Dolinar Martin 82, 130, 131, 132
Bitenc Mirko 67, 106
Bitežnik Karel-Reka 46
Bizjak Alojz 130
Bizjak Anton, p.d. Kajžar 144
Bizjak Franc-Viktor 141
Bizjak Ludvik-Smrekar 178, 188, 189, 191
Bizjak Slavko 150
Bizjak Stane-Kosta Dobravc 10, 12, 106, 177

- Bizovičar Marjan 149
 Bizovičar Milan 95
 Blatnik Franc, dr. 124
 Blatnik John 109
 Blažič Jožica 6
 Bledig Giovanna 167
 Bleiweis Marko, inž. 94
 Bogo 95
 Bogomolov Boris 71, 117, 182
 Bogotaj Matevž 144
 Bohinc Karol 175
 Bokša Milena-Boža 79
 Bolčič Andrej 141
 Bolko Martin 149
 Bon Frančiška-Rezka 86
 Bon Vinko 34, 35, 40
 Borštinar Jože 146
 Borut Ana-Dika 86
 Boškin Darinka 19
 Boštjančič Andrej-Hrast 173
 Boštjančič Milan 133, 134
 Boštjančič Rudolf 141
 Boštjančič Stanko-Davorin 182, 208
 Božič Branko 74, 132, 138
 Božič Ivan 146
 Božič Ivo 111, 113, 114
 Božič Janez-Branko 100, 126, 138, 178, 183, 186, 197, 199–201, 204, 205, 212
 Božič Marija-Vesna 132
 Božnar Alojz, vulgo Polenšk 144
 Bračun Anton 183
 Bradač Anton 141
 Bradač Pepca 135
 Bradaškja Milena-Vesna 20, 98
 Brajnik Edo-Štefan 9, 17, 18, 20, 30, 36, 57, 72
 Brana Nino 131
 Braniselj Ciril 74
 Braniselj France 20
 Bratuš Anton 150
 Bratuž Miroslav 150
 Brauer Otto 151
 Bravničar Dušan-Veljko 11, 36, 41, 42, 96, 100, 103
 Breclj Rudolf 210
 Brecljan Albin 199, 200
 Bregar Stane 141, 173, 174
 Brezar Stana-Seka 28, 37, 38, 71
 Brezigar Milko, dr. 24, 25
 Breznik Ludvik 206
 Brezovar Milan 95
 Bricelj Ivica 60
 Brilej Jože-Bolko, dr. 61, 100, 123
 Briški Alojzij 141
 Brlec Janez-Nace 189
 Brodar Janez 169
 Broz Josip-Tito 23, 24, 48, 51, 57, 103, 112, 125, 133, 213, 217, 221, 226
 Brumen Johan 169
 Bucik Milena 116
 Bučar Miloš 118
 Bukovec Anica 74
 Bunc Bojan 74, 122
 Burdon George 109
 Burger Walter 140
 Burja Dušan-Peter 27, 77, 178, 180, 185
 Butara Mihael-Aleks 189
 Cahusac 111
 Cajner Lojze-Danilo 182, 208
 Cankar Izidor, dr. 26
 Car Janko 134, 134
 Carpenter George 110
 Cergolj Boris-Tone 19
 Cerkenik 34
 Cesnik Marjan 109
 Chester Martin 109
 Chinnici Luigi 151
 Churchill 112
 Cibic Leon-Tomaž 182, 183, 187, 208, 209

- Cimerman Janez 78
 Cimperman Dušan-Dušan 182, 193, 205, 206
 Cimperman Pavla, roj. Platner 142
 Colotti 64
 Conradi Egon 12, 100, 176, 178, 183, 188, 191-195
 Cook 63
 Cotič Ratko 21, 166
 Cotič Vojko 21
 Craig George 110
 Crusoe 88
 Cvek Anton 150, 169

 Čekić Zorka-Tina, por. Maležič 11, 29, 36, 117
 Čelik Urban 144
 Čepon Marija 144
 Čerin Miha-Aleš 106, 130, 178, 190
 Čermak Joco-Lojze 98
 Černe Anica 150
 Černe Franc-Klemen 9, 43, 121
 Černica Ante 148
 Černigoj Alojzij 111, 113
 Černivec Anton-Tomič 12, 99, 176-178
 Červič Stane-Bojan 79
 Česnik Marjan 130
 Čibelj Filip 150
 Čopi Franc-Borotin 106, 145
 Čretnik Boris 149
 Čretnik Ignac 81, 86, 87, 91, 92, 194
 Čubrilović Vaso 24
 Čuček Pepika 187
 Čučič Mario Jože 169
 Čučnik Jože-Mario 158
 Čuk Ivan Leopold-Mirko 122, 141
 Čuk Zdenko-Tugo 192
 Čukič 24

 Dami Ivan 150
 Darewski 111

 Dawies 111
 Debeljak Mirko 114, 133
 Dekorti Drago-Miklavž 198
 Deleja Stanko-Oto 183, 196
 Deleja Zdravko 149
 Demšar Anton 131
 Demšar Dušan 145
 Demšar Janez 121
 Dermastia Lidija 118, 119
 Dermastia Marijan, dr. 217, 218
 Desa 183, 184, 192
 Desich Daniel 109
 Desich Vladimir 130
 Deščak Jože 130
 Devetak Ilka Marta I, »Generalica« 20
 Diehl Vladimir-Zoran 36, 41, 42, 71, 96, 97, 100, 123, 139
 Divjak Miha 183
 Djordjević Obren 48, 49, 51, 54, 55, 107, 220
 Djujić Momčilo 179
 Djukanović Voja, dr. 217, 218
 Dobnikar Marija 149
 Dodić Vicko 88, 90, 149
 Dolar Janko 187, 210
 Dolar Jože 207
 Dolar Oto 207
 Dolar Viktor 207
 Dolenc Francka 45
 Dolenc Josip-Kvirin 112, 114, 133
 Dolenc Lojze 34
 Dolenc Lovro 144
 Dolenc Milan 114
 Dolenc Nada-Asta 88, 92
 Dolhar Marija 150
 Dolinar Jože 88
 Dolinšek Ivana 209
 Dolinšek Marjan 88, 94, 129
 Dolžan Alfonz 150
 Domazetović Kosta 90
 Domicelj Zlata 149
 Donovan William 112

- Dorfer Oskar 130
 Dornik Peter 6
 Dornik-Šubelj Ljuba 44, 58, 60, 170
 Drago 173
 Dreščak Jože 130
 Drinovec Albert-Abi 166
 Drobež Franc 91
 Drobnič Maks 148
 Drobnič Mirko 140
 Držaj Peter 46
 Dugolin 133
 Dukič, inž. 149
 Dunja 20
 Duscha Paul 66, 81, 85, 87, 88, 93
 Duša Ivan 149
 Dvojmoč Anton 12, 138, 176

 Ehrlich Oto 66, 101
 Erceg Ivan 87, 92, 94
 Erčulj Leopold-Vinko 180, 182, 210
 Erjavec Franc 144
 Erjavec Karel 144
 Erkar Tone 169
 Erklavec Rajner 132
 Ermenc Ivan 208
 Ernest 85
 Eržen Anton-Milan 169
 Eržen Ivan-Aleksander 161
 Eržen Jakob-Andrej 169
 Eržen Janez 96-98
 Eržen Vinko 144

 Fajdiga Ruža 96, 98
 Faletič Ludvik 112, 130
 Fegec Marjan 113
 Ferenc Tone prof. dr. 6, 12, 47, 64, 68, 130
 Ferjančič Ivanka-Čička 91
 Ferlat Boris-Bojan, Vera 19, 21
 Ferlež Ivan-Milan 13, 16, 37, 44, 45, 58, 222
 Ferligoj Davorin 148

 Ferlin Danica 180
 Fetich Oto, dr. 149
 Filipič Jože-Jurko 20
 Firšt Lojze 182, 193, 205, 206
 Fisher Charles 110, 111
 Flajmiš Ferdo-Iztok 182, 198
 Flandija Vinko 148
 Flego Branko 118
 Flis Drago-Strela 159
 Florijan Lea 149
 Florijan Leopold 149
 Florijan Olga 149
 Florjan 78
 Forchino Karol 150
 Fornazarič Matilda 158
 Forsthuber Maks 194
 Forte Karel-Marko Selin 12, 37, 68, 87, 176-178, 180, 187
 Franchini Pietro 21
 Frančeškin Rudi 162
 Franjo 194
 Frank Anica, roj. Peric 77
 Frelih Vinko 150
 Friederich Rainer, dr. 159
 Fugina Jana 87
 Fugina, inž. 87
 Furlan Anton 166
 Furlan Slavko-Dušan 19, 20

 Gabrenja Slavko 131
 Gantar Jože 144
 Gaspari Breda, por. Guzelj-Biba 36, 89
 Gašparič Maks-Špiro 177
 Gašper Lojze-Riko 182, 204, 206
 Gašperič Maks 178, 191
 Gašperič Marija 149
 Gašperšič Jože 122
 Gatnik Peter 46
 Gaudet Romeo 109, 130
 Gerbec Anton-Toni 165
 Gerbec Vladimir 145, 148

- Gerden Lojze 131
 Gerk Stana-Lena 34, 35, 37, 38, 40, 42, 99, 100
 Gerlach Reinhold 124
 Gerlovič 85
 Geto Dragan 151
 Gibb N. Hugh 110
 Gillanders Bill 109
 Girandon Maks 190
 Girandon Maks-Grega 189
 Gjerasimovič 154
 Gjud Oto 66
 Glavač France 66, 82
 Gleen 133
 Gliha Ivan 37
 Gliha Julij-Rajko 189
 Globočnik Odilo, dr. 65, 159
 Glušič Andrej 87, 106, 149
 Gobec Josip 187, 210
 Godina Ferdo 79
 Godnič Lavra, por. Ferligoj-Anuška 20, 74
 Godnič Milka-Vltava 19, 20
 Golc Jože-Jojo 90
 Goljevšček Vinko-Grmljan 100, 178, 178
 Golob 133
 Golob Milan 112, 114
 Golob Milko-Joško 182, 193, 204
 Golob Roman 154
 Golobič Milan 141
 Goltnik Miha 189
 Golubovič Dušan-Šilja 20
 Gombač Milan 17
 Gorenc Alojz 176
 Gorenc Karel 141
 Gorjan Božidar-Bogo 178, 189, 191
 Gorjanc Auguštin 141
 Gornik Anton 138
 Gosar Andrej, dr. 90
 Gospič Rudolf 45
 Govc 30
 Grad Herta 149
 Gradišar Stane 70
 Gradišek Ivan 148
 Gradnik 114, 133
 Granc Ivan 131
 Graselli Andrej 87, 92
 Grauner Darinka-Mojca 21
 Grčar Alojz-Mitja Štajerc 39, 40
 Grčar Tone-Stevo 76
 Gregor 137
 Gregorič Franc-Francelj 182, 199
 Gregorič Marija 132
 Gregorič Rihard-Ambrož, dr. 85, 90
 Grobelšek Simon 207
 Grom Jože 175
 Groser Izidor 207
 Grošelj Janko 144
 Grošelj Olga 60
 Gruden Albert-Blisk 74
 Gruden Ivan 118
 Grzetič Ivan-Žitomir 20, 28, 74
 Grzinič Neda-Rok 71, 82, 85, 89, 90, 92
 Guadin Mario 166
 Guček Janko 60
 Guček Milan 42, 96, 97
 Gutman Franz 201, 202
 Gutovnik Jože-Aga 199
 Guzej Breda 118
 Göring 152
 Haas Albina-Zora (ali Gina) 21, 77
 Habe Alojz 150
 Habjan Janez, p.d. Murotov 144
 Habjan Jože, p.d. Muretov 144
 Habsburg Oton 204
 Hace Matevž 189
 Hacin Lovro, dr. 66, 87, 95, 141, 225
 Hadži 191
 Hajduković Marko 121
 Hambus Jože 198
 Hase Hans 150

-
- Heimrath Ana 195
 Heimrath Jože 195
 Heler Janez-Tom 85
 Henigman Anton 129, 136, 137
 Hergoth 194
 Hess Henrik 140
 Himmler 160
 Hiti Ivan 118
 Hitler 101, 105, 160
 Hlaj Vidko 19, 20, 20, 21, 71, 74, 76,
 77, 84
 Hlebec Josip 149
 Hochkraut Adolf 190
 Hočevar Miroslav-Kostja 34
 Hodko Jože-Bero 182, 203
 Hodošček Jože 182, 198
 Hohnjec Josip 68
 Hojak Vinko 148
 Holerajn Milan 85
 Homovec Ignac 150
 Horthy 78
 Horvat Jože 139
 Hotić Mesud 217, 218
 Hrastar Alojz 130
 Hren Jernej 141
 Hreščak Vida 36, 96, 98
 Hribar Anton-Marko 138
 Hribar Antonija 149
 Hribar Janez-Tone Pogačnik 111
 Hronić Avdo 24
 Hrovat Bogdan-Miha 78,79
 Hrovat Jožef 149
 Hrovat Katarina 149
 Hrovat Žan 61
 Hrvatin Fedora, por. Šabec 74
 Hubmar 182
 Hudales Zoran 34
 Hudarín Jelka 183, 184, 202
 Hughes Georg 110, 111
 Humar Marica-Titovka 161
 Intihar Malka 130
 Ivanc Ivan-Janko 171
 Ivančič Marija 89
 Ivanšek 131
 Ivanuš Branko 117
 Ivanuš Heda 120, 120
 Ivec Ivan 134
 Ivec Slavica 134
 Ivo 137
 Izd Franc 169
 Jakijevič Franc 141
 Jaklijič Andrej 129
 Jakopič Albert-Kajtimir 146
 Jakopin Ela 129, 136
 Jakovčič Ljudmila 149
 Jakuš Cvetka 149
 Jamar Anton-Marko 180, 182-184,
 205, 210, 212
 Jan Jože-Iztok 170
 Jančič Leopold 210
 Janež Tone-Feliks 27, 77
 Janežič 191, 203
 Janežič Vida 90
 Janhuba Rudi 96, 97, 99
 Janić Vlado 217, 218
 Jankole Vojko 24
 Japelj Janez 32, 35
 Jazbinšek Julka-Pepca 86
 Jelačin Ivan 149
 Jelen Jože 188
 Jelen Zvonko 109, 112, 116
 Jelinčič Ivan 166
 Jelovčan Stane 12
 Jelušič Breda Zlata 36, 118
 Jenko Franc, p.d. Blažetov 144
 Jenko Stanko-Tugomir 164
 Jensterle Vidko 146
 Jeraj Ivan 208
 Jeraša Jakob 150
 Jereb Anton 131, 149
 Jerič Bogdan-Hraber 20

- Jernej 88
 Jeršek Avgust-Smiljan 182, 192– 194, 204, 210, 212
 Jevc Ivan-Čufi 9, 43, 100, 121, 126, 141
 Jevdjević Dobroslav 24, 64, 72, 84, 106, 154, 162
 Jones Willyem 27, 111, 116
 Joško 155
 Jovanović Arso 70
 Jovanović Drago 179
 Jović Malči 121
 Jožek 143
 Juhant Ivan 139
 Junež Stanko 194
 Jura 21
 Jurančič Jože 189
 Jurčec Ivan-Boris 99
 Juričević Marijo 194
 Justin Janez-Jovo 183, 196
 Justin Janko 150
 Jusupov Sergej 117
 Juvan Franc 66
 Južnič Tomaž 138

 Kac Franc-Mojmir 182, 192, 193, 205
 Kadunc Vladimir-Maks 89, 94, 96, 97
 Kajfež Vilko 141
 Kajn Franc 33
 Kalc Pavel 112, 114
 Kaltenböck Ludvik 201
 Kankelj Jože, inž. 181, 191
 Kanoni Janez, dr. 99, 121
 Kante Vladimir-Lija, dr. 82, 92, 94, 95, 132, 142
 Kardelj Edvard-Krištof 7, 57, 112, 116, 220
 Kariš Franc 154
 Kariš Frančiška, roj. Perharc 154
 Kariš Ivan 154
 Karl 213

 Karna Josip 151
 Kastelic Franjo-Džon 182, 197, 197
 Kastelic Jože 149
 Kastrin Zora, por. Bravničar 122
 Kaštvnik Tone-Hrast 202
 Kavčič 171
 Kavčič Hinko 96–99, 136
 Kavčič Marija 150
 Kavčič Niko 12, 19, 143
 Kavčič Pavel-Miha 171, 172
 Kavčič Vinko 144
 Kavšek Mirko 180
 Kavšek Slavko 135
 Keber Franc 201
 Keller 176
 Kenda Slavka, por. Hlaj 74
 Kenk Ivo 189
 Kersnik Stane-Jelovčan 143, 145, 158
 Kersnik Vlado-Lado 169
 Keršič Pavel-Ježek 182, 200, 202
 Kesselring Albert 159
 Kidrič Boris Peter 58, 83, 116, 221
 Kidrič Zdenka-Ana 37, 83
 Kiern Arthur 109
 Kikelj Boris-Ludvik 161
 Kink Anton 150
 Kirbisch Jolanda 79
 Kirilović Nikolaj Patrahajcev 70
 Kisel Karol 141
 Kladivar Jože-Leon 193
 Kladnik Ivan 184
 Kladnik Karel-Uroš 183–185, 192, 201
 Klančičar Tine-Nande 182, 207
 Klavže France 139
 Klemenčič Jože 149
 Klemenčič Tone-Zvonko 132, 141
 Klemenšek Alojzij 208
 Klinar Hinko 148
 Klitta Henrietta 150
 Ključev Janez 140
 Klobučar Mihajlo 109

- Knez Alojz 113, 146, 154
 Knez Anton 89
 Knez Jože-Kolja 12, 177, 197, 182, 198
 Knez Rudi-Silas 208
 Knez Zdenko 149
 Knoth Ernest 110
 Kobal Miloš-Borut 89, 98, 90
 Kobal Sveto-Florijan 145
 Kobe Božo 111
 Kobi Drago 22
 Kocbek Marjan 22
 Kociper Stanko, dr. 172, 194
 Kocjan Leopold 130
 Kočevar Jule-Jule 182, 208
 Kočić Dragoljub 141
 Kodrič Miha 141
 Kofolj Mira-Magda 160
 Kofolj Peter 148
 Kogej Vasja 180
 Kogelnik Silvester 200, 200
 Kokalj 84
 Kolar Franci 130
 Kolarič Mihael 140
 Kolenc Riko 99, 132
 Kolf Franc 139
 Kološa Vladimir mag. 6
 Komic Katarina-Zdenka 161
 Kompan Vida 209
 Kompan Vlado 209
 Koncilija Tone 27, 77
 Končan Milojka 87
 Končar Boris 149
 Končar Janez 149
 Končar Milojka 149
 Končar Pavla 149
 Konvalinka 23
 Kopač Viljem 144
 Koprivšek Julka 118
 Korbič Marija 129, 136
 Koren Janez-Filip 174
 Koren Jože-Štef 78, 182, 203
 Koritnik Fran 130
 Koritnik Jeranče-Hanži 169
 Kornelij Dalibor 109
 Kornjejev Nikolaj 48
 Koroša Radovan 191, 203
 Korošec Jože-Vido 182, 200, 201
 Korotan Jože-Štok 35
 Kos Franc 79
 Kos Franček-Melhior, dr. 19–21, 23, 25, 26, 72, 79, 82, 85
 Kos Janez-Sergij 168
 Kos Martin 130
 Kos Stanko 149
 Koselj Valentin-Vanjo 170
 Kosirnik Milena-Aljoša 86
 Kosmač Rafael 138
 Košak Ciril 60
 Košak Edgar 24
 Košar Maks-Metod 180, 183
 Košar Sebastjan-Metod 184
 Koščak Jože-Krištof 43, 181, 177, 204
 Košir Anton 144
 Košir Janko 150
 Košnja Luka 209
 Košuta Srečko, dr. 74
 Kotlušek, inž. 87
 Kotnik Alojz 201
 Kotnik Ciril 21, 23, 24
 Kotnik Franc-Polajnar 132, 140
 Kovač Albert-Peter 9, 43, 121, 122
 Kovač Mirko 207
 Kovač Vencelj 139
 Kovačić Nada-Anuška 182, 183, 192, 193, 202, 210, 212
 Kovačić Oskar 74
 Kozak 133
 Kožar Ivan 129, 139
 Koželj Tomaž-Rudi 85
 Kragelj Jože-Kremen 165
 Kraigher Boris-Janez 111, 115, 116, 189

- Kraigher Sergej 34, 40, 193
 Kraigher Vito, dr. 9–11, 36–38, 42, 45, 76
 Krajnc Karl 201
 Krajnik Jolanda-Jelka (ali Miro) 19, 20
 Krajšek Anton, dipl. iur. 60
 Kralj Janko, dr. 24, 25
 Kralj Ludvik-Vodek 182, 207
 Kralj Maks 148
 Kralj Mara 82
 Kralj Tone 92, 132
 Kralj Vinko 202
 Kramar Vera 121
 Kraner Martin 85
 Kranjc Karl 201
 Kranjc Marjan 190
 Kranjc Milan-Brane 33, 189, 190
 Kranjec Miško 78, 79
 Krašovec Ivan 148
 Kratochwill Kamilo 19, 27, 118, 120
 Krause Egon 208
 Kravanja Boris 149
 Kravanja Ferdo 154
 Kravanja Milan 149
 Krebl Vincenc 202
 Kreč Janez 121
 Krejačič Ivan-Stevo 51
 Krek Janez 24
 Krek Miha, dr. 23
 Krener 172
 Krenkar Marica-Cvetka 182, 200
 Krepfl Franc-Zmaj 191
 Krepfl Ivan 194
 Krese Leopold-Još 84
 Kresnik Miha-Gajžlar 92
 Krevs Ivan 140
 Krištof Luka 57
 Krivec Bogomir-Bogdan 160, 161
 Krivec Jože 194
 Krivina Pavel 139
 Križ Ladislav 124
 Križaj Jakob 139
 Križanc Edi 206
 Križman 85
 Križmanič Miroslav 113, 114, 146
 Križnar 34
 Krofta Vlasta 149
 Krošelj Anton 82, 90
 Krošelj Anton, dr. 149
 Krpan Edi-Tine 86
 Krštinc Martin 132
 Kržišnik Franc-Ris 107
 Kržišnik Pavel 131
 Krüger Walter 80, 88
 Kuhar (Prežih) 201
 Kuhar Ivan 201
 Kuhar Ludvik-Julij 169
 Kuiš 63
 Kukemberg Rudolf 207
 Kukovec Olga 191
 Kukovica Ivan 85
 Kukovica Jakob 85
 Kukovica Stane 85
 Kulovec Ciril-Karlo 12, 37, 100, 126, 139, 176
 Kulovec Stane 121
 Kumer Danica-Cilka 20, 21
 Kumer Gabrijel-Danilo, Ivan, Jelko 20, 21, 165
 Kumer Slavko-Hrast 161
 Kuna Bele 78
 Kunde 173
 Kurinčič Anton 148
 Kurnik Adolf 198
 Kurnik Karel 91, 94
 Kübler Ludwig 159
 Lado 171, 173, 175
 Lakner Alfonz 61
 Lambie J. C. 110
 Lampret Rudi 148
 Landstatter Heinrich 195
 Lapajne Polona 120

- Larsen Sven-Siegfried Presuh 186, 209
 Laudorf 185
 Lauseger Josip 197
 Lauseger Valentin-Farovnjak 197
 Lavrač Ervin-Jože 191
 Lavrenčič 82
 Lavrinc Ludvik 170, 171
 Lazar Slavka 150
 Lebič Franc 209, 209
 Lečnik Franc 202
 Legvart Franc 191
 Leksič Ivan 130
 Lenarčič Marjan-Tomo 145-148, 154
 Lenič Ignac, vulgo Lukec 144
 Lenščak Branko 116
 Lenščak Dušan 116
 Lenščak Zdravko 27, 109, 115, 116
 Leonidović Ljubo Georgij 70
 Lesjak Tone-Branko 135, 140
 Leska Ivan, dr. 64
 Leskošek Franc-Luka 57, 83, 116
 Leskošek Heda, por. Ivanuš 120
 Leskovar Ludvik 194
 Lešar Janez 190
 Lešnik Robert-Cene, Robi 182, 193
 Levec Peter 97
 Levstik Alojzij 129
 Levstik Vinko-Tapovkov 129, 130, 136
 Ličen Karel 118
 Lihov Boris 70
 Likar Alfred 149
 Likar Ivan 146
 Likon Andrej 133
 Lindsay Franklin 110
 Lipovec Srečo 71
 Lippi Alojz 150
 Ljubičič Nikola 217, 218
 Locattelli Pino Hagenauer 155, 158-160
 Loch Maks 65, 81, 93, 141
 Ločniškar Franc 149
 Logar Josip, Jože-Božo Ločan 12, 174, 177, 178, 195, 198
 Logar Albin-Bine 37, 126, 138
 Logar Vida 90
 Logar Zdenko 22, 24
 Lokovšek Ivan-Jan 138
 Lončarič Vili 176
 Lovec Jože-Vojteh 183-185
 Lovrečič 94
 Lovrečič Branko 131
 Lovrenčič Kristina-Dunja 28
 Lovše Jože-Fuškin 141
 Ludvik 133, 173-175
 Luk Zdenko-Tugo 193
 Lukan Vincenc-Emil 148
 Lukman Rudi 143, 145
 Lupšo Anton 183
 Luskovec Tanja 143
 Maas Friedrich 151
 Maasburg 191, 203
 Macarol Samo 74
 Maček Ivan-Matija 8-10, 12, 17, 28, 34, 36, 38, 41, 43, 52, 57-59, 61, 70-72, 79, 83, 100, 101, 118, 121, 127, 139, 140, 143, 153, 220, 219, 221, 222, 225
 Maček Vlatko, dr. 101
 Mačkovšek Janko, ing. 69, 82, 88
 Maerwin 188
 Mahne Mara 162
 Mahorič Andrej 204
 Majcen Nace 41, 106, 107, 117
 Majer Miro 138, 140
 Majerič Jolanda, roj. Krajnik 77
 Majhen Vlado-Rafael 77
 Malavašič Stane-Tonček 168
 Malerič Anton 141
 Maležič Matija-Ciril 6, 33, 100, 177-179, 193, 220
 Maležič Tina 12

- Malič Oskar 121
 Malnarič Slavko 35
 Mandeljč Blaž 151
 Manfreda Janko-Savo 97, 99
 Marijon Edo 22
 Marinko Miha 159
 Markovič Marjan 118
 Marn Janez-Črtomir Mrak 25, 66
 Marolt 129
 Marta 158
 Martelanc Herman-Gorazd 161
 Martinc Ivan 118
 Martinuč Franc-Dušan 46
 Marušič Mirko 46
 Matejowski Adolf 185, 186
 Matko Danimir 138
 Matthews Cenneth 110
 Matulj Janez 148
 Mavec Franc 118
 Mavrič Franc 151
 Mavrin Miloš 189
 Mazovec Jože-Tine 9, 13-16, 58
 Medved Anton-Ali 34, 35, 99, 120
 Medved Cirila 34
 Medved Dragica 122
 Medven Aleksander-Sandi 182, 203
 Medvešček Egidij 118
 Meglen Joža 141
 Mehle Ivan-Janko 61
 Mehle Marija 107
 Mekina Franc-Borut 189
 Mekina Leopoldina-Bogo, Neža 82, 89, 91, 92, 94, 95, 131, 142
 Melahar Jože-Zmagoslav 106, 179, 182, 186-188, 191-194, 204-206, 212
 Melihar Danica 65, 94, 131
 Melik Franc-Rajko 139
 Melink Gvido 70, 121
 Mencak Franc 109
 Menčak Franc 130
 Merkač Silvester 201
 Merlak Ivan 133
 Mervič Jože 148
 Mesesnel France, prof. 22, 23
 Meštrovič Ante 154, 155
 Metlika Marija, por. Pavček 74
 Mevželj Niko 130
 Meyr Frank 109
 Miculin Uroš-Mikola 161
 Mihailović Draža 24, 49, 69, 82, 90, 101, 105, 112, 133, 155, 166, 179, 182
 Mihajl Vanče 49
 Mihajlovič Živorad 217, 218
 Mihelič Lado 86
 Mihelič, dr. 95
 Mihevc Edo-Dore Trdina 40
 Mikec Ivan-Mitja 140
 Miklavčič Franc-Florjan 110-112
 Miklavčič Slavko 130
 Mikolič Milena 149
 Mikuž Ivan 109, 110, 116
 Mikuž Metod 12, 44, 116
 Mikuž Stane-Ahac, dr. 22, 84
 Milač Metodej 149
 Milčetič Peter 130
 Milka 20
 Miller John 112, 116, 133
 Miloš 155
 Mislej Valentin 69
 Miško 173
 Mitić 182
 Mladenka 20
 Mlinar Andrej 198
 Mlinarič Ludvik-Ivanov 189
 Mojškric Marjan 118
 Mokorel Andrej-Samo 171
 Molovskovski Fedor-Luganov 71
 Moore Peter 109, 116
 Morel Alojz-Slavko 126
 Moscatello Nicola, dr. 22, 23
 Motnikar Vladimir 6
 Mozarit Marija 151

- Mravlja Ciril-Mižek, ing. 34, 38, 40, 42
- Mravlja Janez-Marko 168
- Mravlje Janko 168
- Mravlje Jože 148
- Mravlje Milica-Mija 85
- Mrcina Franc 148
- Mrhar Stane 138, 143, 145
- Mrhar Vera 172
- Mrvič Irena 6, 57, 58, 180
- Muc, dr. 92
- Munih Dušan-Darko 74
- Mustafa Franc-Hadži 191
- Mustar Franc-Taras 41
- Muzzollini 155, 156, 158, 159
- Müller Franc 88, 90, 95
- Nabrník Martin 198
- Naglič Stane 45
- Naglič Viktor-Kamen 172
- Nagode Črtomir, dr. 69
- Nande 173-175
- Natlačen 101
- Naumov Nikolaj-Kolja, dr. 70
- Nedić 72, 179
- Nemanič Anton 60
- Nemanič Martina 118, 134
- Nemanič Stane 121
- Neumann Heinrich 151, 152
- Nikolajević Bogomolov Boris 70
- Nograšek Valentin 148
- Nose Joža 135
- Notar Karel-Kovač 172
- Novak 135
- Novak Albin 144
- Novak Anton 207
- Novak Anton-Janez 169
- Novak Franc 141
- Novak Frančišek 188
- Novak Franjo 149
- Novak Ivan 151
- Novak Ivan-Cveto 166
- Novak Jaroslav 188
- Novak Karel 24, 65, 84, 101
- Novak Majda-Branka 76
- Novljan Miha 135
- Nuncijado Riko 166
- O'Flaherty Hugh 23, 24
- Oberavner Pavla, por. Gričar 210
- Oblak Andrej-Drejče 70, 121
- Oblak-Godnič Vital (ali Klofač) 82, 84, 85, 94
- Ocepek Lojze 13, 45, 58
- Ogrin Julija-Irena 145
- Ogrizek Katarina 151
- Ogrizek Miloš-Samo 26, 27, 77, 178-181, 198
- Omahen 135
- Oostalm Hans 208
- Orehek Peter-Pero 19, 28, 120, 177
- Orehek Stanko-Slavko 145
- Orel Ivan-Rastko 78
- Orel Rudi 41
- Oskar 172
- Osolin Jernej-Drago 78, 184
- Osolnik Janez 151
- Osredkar Milan-Marko 76, 145
- Osredkar Viktor-Boris 172
- Ostaneč Lado 141
- Ostilio Dante 128
- Ota Dušan-Toča 164
- Otonicar Alojzij 129
- Pace Mario, dr. 59, 155, 158-160, 162
- Pagon Franc-Don 171
- Pahor Roman 154
- Pančur Filip-Florjan 169
- Pangeršič Ivan-Jelko 170
- Pangrc Emil 45
- Pantić Milodrag 141
- Panwar Sher Jang 23
- Papež Nuša-Anja 122

- Park Edward 110
 Parobel Viktor 135
 Parovel Viktor 135
 Pasetta Franc-Maks 122
 Patrahaljcev Nikolaj 28, 70
 Patrick Ryan 109
 Pavletich Franc 109
 Pavlica Zlato 148
 Pavliha Ludvik 182, 197
 Pavliha Stanko-Hrvat 182, 207
 Pazler Jože 169
 Pears 109, 109
 Pečar 203
 Pečar Otmar 189
 Pečelin Janez, p.d. Žegonov 144
 Pečjak Jože-Pepi 41
 Pehaček Metka 36
 Pejnovič Ratko 151
 Pekocev Jožef-Iztok 169
 Pelhan Justina 151
 Penezić Slobodan-Krcun 52
 Penko Pavel 131
 Pense Arsen 149
 Perc Miro-Maks 9, 37, 44, 100, 145,
 151, 155, 156, 158, 220
 Perhaj Jože-Borut 41
 Peric Anica-Sovjetka 20
 Perko Amalija, roj. Zemljich 187
 Perog Berto-Srnjak 161
 Perović Dušanka 70, 117
 Perpar Viktor 130
 Peršolja Ignac 64
 Peruničić Đorđe 24
 Perušek Viktor 129
 Peruzzi Majda-Branka (Urška) 20, 28,
 83, 84, 118, 158
 Peruzzi Milka (Sonja) 27
 Pervanje Fran-Kunde 168
 Pešec Jože 141
 Petek Ljubomir 81, 87, 92, 93
 Petelin Stanko 38
 Peter 156
 Peter II. 193, 205
 Peterka Franc 151, 168
 Peterlin Ernest 149
 Petrič Jože-Joco 140
 Petrič Kora 191
 Petrič Slavko 149
 Petrin Franc 179
 Petrinja Danilo-Primož 164
 Petrovič Ivan-Ribačenko 71
 Petrovič Kufkov Jevgenij 70
 Pevalek 94
 Pevc Evelina-Jana 169
 Pezdirc Anica-Anica 182, 200, 201
 Pikelj 85
 Pilojčić Dobrivoje 141
 Pilojčić Mihajlo 141
 Pintar Ciril 144
 Pipenbaher Marica 146
 Pirc Stane, dr. 121
 Pirjevec Olga-Nada 21
 Pirkmajer Otmar, dr. 24, 90
 Pirnat Jože 139
 Pirnšek Pavel 190, 202
 Pisk Anton 151, 161
 Piščanec 25
 Pišek Leopold 145
 Pivk Ivan 151, 169
 Plahuta Stojan-Stijenka 155, 161
 Plahuta Štefan 176
 Plan Robert-Perry 110
 Plankar Jože-Veja 38, 132, 135, 140
 Platzl 202
 Pleničar Alojzija 149
 Pleničar Franc 149
 Plos Franc-Lado 34, 35, 130
 Podbrščak Cveta-Klaus 30
 Podgornik Milica-Strela 28, 118
 Podgoršek Stanko-Vili 172
 Pogačar Jakob-Gaber 169
 Pogačnik Jože-Tomi 182, 193, 199,
 201, 202
 Pogačnik Vili-Lovrenc 141

- Pohajač Ferdinand 176
 Pokljukar Janez 151
 Polajnar Cene 39
 Polak Bojan-Stjenka 9, 28–30, 32, 35, 38, 149
 Polanc Jakob 210
 Polič Zoran 45, 60, 221
 Poljšak Ivo 64
 Popit Franc-Jokl 100, 122, 125, 139, 220
 Poprask Janja 202
 Posavec Vlado 209, 209
 Potočar Anton 166
 Potočnik 112, 114, 134
 Potočnik Franc 63
 Potočnik Janez 144
 Potočnik Jože, p.d. Pumpežev 144
 Potočnik Lipi 200
 Potočnik Peter, p.d. Mežnarjev 144
 Požar Franc-Aljoša 189
 Požek Zorka 122
 Poženel Jakob 135
 Pörsterer 170
 Praprotnik Cvetka-Štefka 206
 Praprotnik Jelica-Danica 182, 193, 204, 206
 Pratnekar Jože 187, 210
 Pravhar Anton 132
 Presodnik Jurij 208
 Pretnar Cirila 120
 Prevec Anton-Dimač 38, 100, 178, 178, 183, 187, 188, 195, 206
 Prichard Hasqit-Cahusac Alfgard 110, 112
 Primožič France 189
 Primožič Uroš 118
 Princip Gavrilo 24
 Prosen Milan 133
 Prusnik Anton 118
 Puc Dinko, dr. 89
 Pucelj 90
 Pugelj Jožefa 129
 Pugelj Marija 129
 Puhek Anton 140
 Pulk Viktor 194
 Puncergruber Niko 201
 Puncergruber Nino 200
 Puntar Ivan 145
 Pustišek Bojan-Imre 131
 Račič 106
 Radoš Martin 132
 Rainer Friedrich, dr. 65, 159, 160
 Rajner Ančka-Maša 97, 100
 Rajšp Jože-Riko 191
 Ranković Aleksandar-Marko 51, 57, 58, 116, 218–220
 Rant Pavel 88, 149
 Rauh Alojzij 138
 Ravbar Franc-Egon 161
 Ravnikar Jože-Gregor 111, 112
 Razboršek Edi-Crni 180, 182, 203
 Rebolj Franc-Jaka 169
 Rebselj Vida, por. Kulovec 38, 61
 Reed Owen 109, 110
 Rejc Albert 154
 Remic Franjo 70
 Remic Ciril-Borut 182, 183, 187, 207, 208–210
 Remic Jože-Ludvik 179
 Remškar Tine 145
 Renar Viktor 118, 177
 Renato 21
 Renko Davorin-Martin 126, 128, 136, 138
 Resman Matej 85
 Resnik Franc 142
 Rifelj Vojinka 149
 Rigler Dušan 149
 Riha Lado-Tomaž 9, 12, 28–30, 37, 99
 Riha Polona 28
 Ristić Jovica 24
 Robida Boža-Mita 86
 Robida Ferdinand 88

- Robinzon 88
 Rogalski 159
 Rogelj Mirko-Petko 170
 Rogers Lindsay, dr. 109
 Rojc Jože 89
 Rokavec Matevž 141
 Roosevelt 112
 Rosenfeld Julius 110
 Rotar Jože-Muri 41
 Rovnih Franc 198
 Rozman Aleksander-Pavel 169
 Rozman Dušan-Orlov 160
 Rozman Franc 40
 Rozman Janez 141
 Rozman Janko 150
 Rozman Stane 111
 Rožanc Silvo 74
 Rožič Maks-Raskovc 169
 Rožman Gregorij 172
 Rudolf Ivan-Učenikov 133
 Runko Stanislav-Mišo 19, 39, 40, 96, 97
 Rupel Jakob 140
 Rupnik Angela 151
 Rupnik Leon 25, 66, 72, 101, 105, 124, 142, 160, 172, 194
 Rupnik Peter 144
 Rupnik Vuk 140
 Rus Rezka-Bojana 169
 Rus Srečko 66
 Rutar Alojzij 166
 Rösener Erwin 65, 159, 160, 186, 225
 Sagadin Karel 107
 Saje Franček 23
 Saje Jože 140
 Saje Milka-Maruša 120
 Saly Vencelj 113
 Sam 20
 Samec Jože 74
 Satler Rado 142
 Schneider Leon 210
 Schultz Ernest 150
 Schultz Karl 150
 Schwartz Franz 194
 Sedej Hilda 36, 96, 98
 Sedlar Nada 89
 Seifert Herman 149
 Selan Alojz 131
 Selan Jožef-Džoko 161
 Selan Oskar 120
 Selen Marko 177
 Selič Stanko 190
 Selin Marko-Karl Forte 195, 196
 Selšek Ivan 45
 Semolič Rado 114, 146
 Sergejevič Leonid-Mihajlovič 71
 Sever (Jug) 133
 Sever Božo 30, 35
 Sever Nikolaj 113, 114
 Sila Milan-Mitja 35, 99, 120
 Simčič Romana 27
 Simčič Stanko 113
 Simšič 28
 Sinkovič Jože 189
 Sivec Alojzij 109, 116
 Sketelj 85
 Skinder Duša, por. Lah 61
 Skok Janez 144
 Skok Milan-Milan 182, 192, 208
 Skok Pavel 131, 131
 Skubic Franc-Krjavelj 121
 Skubin Ciril 151
 Slanc Jože-Čučuriček 41
 Slattery Joseph 110
 Slavko 171
 Slejko Lado 118
 Slivnik Tine 170
 Sluga Jože-Lenart 12, 25, 145, 158, 167
 Smersu Rudolf 69
 Smole 95
 Smole Alojzij 140

- Smolej Andrej-Murn 172
 Smolej Silva (Golja) 151
 Smolnikar Ivan 141
 Sodja Franc-Gašper 160
 Sok Blaž 206
 Soklič 89
 Soklič Janko 85
 Soklič Regina 149
 Soldatović Stojadin 217, 218
 Sorokoumov Saša 70
 Sotler Anica-Dodka, Frida 84, 94
 Spazalli Josef 152
 Spinarth Heinrich 150
 Spongarn Alois 198
 Srebotnjak Janez 149
 Srnel Slavko-Smrekar 139
 Srpan France 140
 Srpan Ivan 140
 Stadler Franc-Egon, Pepe 9, 12, 28-31, 35, 99
 Stage 185
 Stakolič Alojz-Vasilij 19, 20
 Stalinka 19
 Stane 85
 Stanonik Janez 144
 Stanonik Peter, p.d. Kovšakov 144
 Stanovnik Štefan 144
 Stante Peter-Skala 189
 Starčič Ljudmila 183
 Stare 85
 Stare Andrej 138
 Stare Janez-Bogdan 169
 Stefanović Svetozar 63, 73, 75, 219
 Steinbach Oskar 189
 Steindl Franc 67, 184, 185, 188, 194
 Stepančič Slavko 118
 Stopar Alojzij 141
 Stopar Viktor 9
 Stor Anton 176
 Stornik Florjan 202
 Strmljan Ivan 208, 208
 Strmšek Johan 176
 Strohmeier 184, 185, 185
 Stroj Alojzij 169
 Strojina Pavel 135
 Struna Franc 132
 Subotić Gina 166, 167
 Sulič Alojzija-Zdenka 161
 Supanič Drago 89
 Svetina Albert-Erno 13, 36, 61, 74
 Svetina Mira 6
 Svetina Vladimir, Ivo-Kos 71, 82-84, 92, 94, 95
 Svilen 135
 Šabec Franc, 131
 Šabec Jože-Rožanski 130-132
 Šafranek Rihard 122
 Šaus Peter 151
 Šavs Peter 171
 Šefman Lovro-Pik 135, 141
 Šega Anton 148
 Šega Milan 131
 Šentjunc Lidija-Joža 85, 158
 Šepc Miroslav 141
 Šibila Franc-Srčan 182, 193, 203
 Šifler Matevž 144
 Šifrer Franc-Rovtar 182, 200-202
 Šifrer Marjan-Kuki 145, 169
 Šifrer Savo 148
 Šilih Niko-Nikič Boris 106, 113, 123, 146, 189
 Šilovič-Kerševani Tanja 70
 Šinigoj Marija-Zmaga 162
 Širca Alojzij 114
 Šiška Jože-Luka 34, 35, 37, 37, 38, 40, 42, 99, 120
 Šivic Silvester-Dolfe 92, 94, 95
 Škodlar Ivana 95
 Škofič Milko 21-23
 Škofič Peter 21, 22
 Škraba Rado-Gorazd 138
 Škulj Hela-Brest 92, 94
 Škulj Ivana 129

- Škulj Polona 138
 Šlechta Vladimir 109
 Šmajd Albin, dr. 25, 85
 Šmid Janko-Vinko 168
 Šmid Marija-Tatjana 161
 Šmid Marjan-Drzni 168
 Šnuderl Maks, dr. 13
 Šoba Franc-Iztok 98, 141
 Špacapan Franc-Črt 74
 Špacapan Pavle 148
 Španring Mirko 191
 Špendl Henrik 149
 Špindler Ana 208
 Špindler Dušan-Šandor 177
 Špindler Jože 187
 Šporn Stanko 181
 Šribar Franc 191, 203
 Štabuc Franc 205
 Štajer Josip-Petnik 160
 Štefan 213
 Štefe Franc-Martin 171
 Šterk Karel-Ciril 132
 Štibler Ferdo-Ivan Jug 182, 194, 200, 201, 212
 Štibler Jožica-Šarna 182
 Štibler Štefka-Šarna 192, 193, 210, 212
 Štih Bojan 39
 Štok Ivo 35, 39
 Štraus Ludvik-Martin 171
 Štucin Franc-Dušan 160, 161
 Štucin Jakob-Cvetko 9, 12
 Štucin Jožica 168
 Štucin Milojka 168
 Šturm Fran, prof., dr. 22, 23, 85
 Šubart Anton 86
 Šubašić 103, 112
 Šubelj Karel 6
 Šuligoj Cvetko 114
 Šumenjak Slobodan-Feks (tudi Miran) 19, 26, 27, 78, 79
 Šuškovič, inž. 131
 Šušteršič 92
 Šušteršič Tomaž 144
 Švagelj Jože-Pepi 121
 Švarc Rajmund 191
 Taborski Adolf-Dolči 140
 Tarman Smelja-Nada 90
 Taussic Marcello 155–159
 Tavčar Draga-Ana 145, 155
 Tavčar Franc 144
 Tavčar Peter 144
 Tavčar Vinko 149
 Teček Jože 139
 Tekavec Jože-Pepi 163–165
 Terčak Stane 192, 219
 Težan Milan 106
 Tibaut Jože 184
 Timarev 48, 226
 Timofej Nikola 226
 Tischler Franc 203
 Tlaker Ivan-Luka 37
 Tom Jelka-Vida, por. Lasič 90
 Tomažič Danica 25
 Tomčeskin Franjo 180
 Tomšič Ana 149
 Tomšič Marija-Tatjana 182, 208, 210
 Tomšič Marijana 149
 Tomšič Mira-Ljuban, Matej 82–90, 131
 Tomšič Tone 189
 Torkar Branko-Slobodan 161
 Trampuž Boris-Čoš 44, 60
 Tratenšek Simon 44, 45
 Traven Lovro 185
 Trček Franc-Ovsov 35, 100, 126, 164
 Trček Matija 118
 Trčelj Jelka 145
 Trdina Neža 142
 Treven Ela-Rustja 170
 Trobec Ivan 118
 Trojer Bogdan 148
 Trtnik Alojz-Rafl 70

- Tuma Boris 94
 Tumpej Marjan 149
 Turk Anton 148
 Turk Mirko-Bine 139
 Turk Stanko 2
 Turnher Anton 178, 190
 Turnšek Robert-Robi 205, 206, 212
 Tušar Stane 148

 Učenikov 133
 Überreither 184, 185
 Ulčar Stane 118
 Ule Alojz-Krištof 9, 100, 121, 177, 181, 189
 Umek Viktor 130
 Unger Sonja 183
 Uranič Ferdinand 88, 149
 Uranič Melita 149
 Urbančič Franc-Mihael 194, 203
 Urbančič Terezija 151
 Uršič Vera, por. Zavadlav 180
 Uskoković Jagoš 218

 Vagaja Vlasta-Špelca 92
 Vajdec Jakob 183
 Vajšl Marija-Darja 89
 Vale Maks 45, 60
 Valenčič Danica 210
 Valerija 20
 Valher Vlado-Aco 193
 Valusnik Franc-Gorjanec 185
 Vauhnik Vladimir 90, 106
 Veber Franc 151
 Vehar Franc 144
 Vehovec Alojz 146
 Vehovec Ludvik-Matevž 182, 199
 Veingrl Marija 206
 Velikonja Ferdinand 148
 Velkavrh Janez 118
 Venc Danilo-Bogdan 182, 193, 204, 205, 207, 212, 213
 Venišnik Milan-Savinc 178, 189

 Verbič Jože 129
 Verbič Jože-Risto 168
 Verdir Ljuba 145
 Verovšek Anton 89
 Vesel Ivana 129, 136, 137
 Vesel Stane 44, 45, 60, 136-138
 Veselko Maks 149
 Vida 20
 Videčnik Ivan 210
 Vidic Franc-Aleš 148
 Vidic Jože 23, 116
 Vidkovič Janez 99
 Vidrajs Lado 97, 98
 Vintar Matija 139
 Virant Milojko-Vanja 94, 131
 Vobič Jule 132
 Vodopivec Vladimir, dr. 86
 Vogelnik 133
 Vogelrieder Hans 88
 Vogrin 187
 Vojnovič Peter 154
 Vojnovič 24, 155
 Volarič 133
 Volarič Franc 114
 Volčič Ivan 112
 Volčič Milan 70, 121
 Volgerieder 88
 Voljč Ignac-Drčar 141
 Voljč Ignac-Fric 10, 12
 Voršič Drago 66
 Votsch Konrad 208
 Vovčjak Janez 144
 Vovk Marjan 152
 Vovk Mihaela 149
 Vovken Fran-Rudi 168
 Vratonar Anton-Antonesko 35
 Vratuša Anton-Vran, dr. 21, 71, 76, 77
 Vrbič Jule 39, 134
 Vrečar 95
 Vremc Ivan 112
 Vresnik Drago 28, 29, 31, 32

- Vrezec Nevenka 71
 Vrhovec Alojz-Slavko 13, 39, 44, 58
 Vrhovnik Majda-Lojzka 85, 198
 Vrhovnik Stane 44, 45, 60
 Vrtačnik Rudolf 45
 Vrtovec Milan-Viktor 20
 Vuchinich George 109
 Vučković Vučko 110
 Vujošević Djoko 149
 Vujošević Joco 67
 Vuk Stanko 25
 Vukotić Jovo 217, 218

 Waibelj Malči 141
 Walter Simon 66, 80
 Weber Marija 131, 132
 Weisbrod Marijana 151
 Werner Kunhe 198
 Wiegele Franz 184, 185
 Wilkinson Peter 110–112, 152
 Wilson 112
 Withausen 156
 Witzler Jakob 150
 Wuchinich Georg 112
 Wuls 151
 Wurzinger Andreas Johann 203

 Zabukovec Mirko 140
 Zadnik 34
 Zagorc Ana 176
 Zajc 85
 Zajc Draga 141
 Zajc Frančiška 141
 Zajc Ivan 122, 135
 Zajc Ivo 122
 Zajc Marjan, dr. 94
 Zajc Milica, por. Zupanc 61
 Zajc Valentin 141
 Zajec Boris 131
 Zajec Drago, dr. 25
 Zakrajšek Alojzij 141
 Zakrajšek Anton 144

 Zalar Drago, dr. 22, 24
 Zalašček Franc 141
 Zangl Josef 184, 185
 Zavadlav Vera 180
 Zavadlav Zdenko 6, 155–158, 178, 180, 181, 195, 212
 Zavaronkov Ivan-Škrjanček 70
 Završnik Pavel 144
 Zdešar 114
 Zečević Vlado 12
 Zečević Vlado 60
 Zelen Danilo 154
 Zelenik Ludvik 148
 Zemljič Radoslav 114
 Zgonc Bruno-Pik 41
 Zgonc Tone-Vasja 106
 Zidar Josip-Jadran 145
 Zidar Jože 30
 Ziherl Ana-Dolar 94
 Zimic Cveta, por. Svetina 36, 61
 Zlatnar Mirko 145, 146, 146
 Zore Ivan 209
 Zore Slavko, dr. 11, 17, 36, 37, 38, 42, 71, 79, 123
 Zorin Oskar-Miloš 166
 Zorko Peter-Urh 143, 145
 Zorko Zmaga 145
 Zornada Josip 39
 Zornik Oskar-Miloš 165
 Zović Slavko 84
 Zupan Ivan-Nestor 169
 Zupanc Milica 121
 Zupančič Jože 138
 Zupančič Leon 149
 Zupančič Maks 144
 Zvonko 20
 Žabkar Radko 30
 Žakelj Milan-Žirovnik 172
 Žebot Ciril, dr. 21, 25
 Železnik Franc 210
 Žerjal Dragica-Slovenka 161
 Žerjav Miroslav 74

- Ževart Milan 12
Žgur Hermina, roj. Žižmond 77
Židan Franc 135
Žigmund Stane-Niko 189
Žigoc Stanko-Stanko 161
Žinko Ivan 44
Žirovnik 173, 173
Žitnik 85
Živkovič Vladimir-Jaka 138, 141
Žižmond Hermina-Slovenka 20
Žižmond Milica-Tjaša 21
- Žmavc Martin 190
Žmitek Franc 151
Žmitek Zora 151
Žnidar Vinko 209
Žnidarčič Jože-Trotelj 161
Žugelj Martin 9, 43, 121
Žuljan Radovan-Strnad 100, 145,
156, 170, 172, 173
Žumer Vladimir mag. 6
Žun Živan 149
Žvan Martin 151, 169

Ljuba Dornik Šubelj
ODDELEK ZA ZAŠČITO NARODA ZA SLOVENIJO

Ljubljana 1999

Lektor: Vladimir Motnikar

Prevod povzetka: Marija Vera Erjavec

Založil in izdal Arhiv Republike Slovenije v Ljubljani,
zanj odgovarja Vladimir Žumer

Realizacija: Designpro d.o.o., Ljubljana

Naklada: 300 izvodov

INŠTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

K

12545 B

94(497.4)"1944/1945"

020161466

COBISS ®

ISBN 961-6137-35-2

9 789616 137355